

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Bitlis Eren
University
Journal of
the Institute
of Social Sciences

Bitlis Eren Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Bitlis Eren University
Social Science Institute Journals

(BEU.SBE.Derg.)

ISSN: 2147-5962

Cilt/ Volume: 3 Sayı/ Number: 1 Yıl/Year: Haziran/June 2014

Yazışma Adresi:

BEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Bitlis Eren Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
13000, Merkez, Bitlis/ TÜRKİYE

Tel: 0 (434) 228 33 78

Fax: 0 (434) 228 31 15

sbedergi@beu.edu.tr

<http://sb.beu.edu.tr>

BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Bitlis Eren University Social Science Institute Journals
(BEU.SBE.Derg.)

Cilt / Volume: 3; Sayı / Number: 1
Yıl / Year: Haziran / June 2014

Sahibi / Owner

Prof.Dr. Mahmut DOĞRU, Rektör/Rector

Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief

Yrd.Doç.Dr. Hekim TAY

Editörler / Editors

Yrd.Doç.Dr. Hamza ŞİMŞEK (Baş Editör) - Yrd.Doç.Dr. Hekim TAY

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof.Dr. İbrahim KAVAZ

Doç.Dr. Mehmet DEMİRTAŞ

Yrd.Doç.Dr. Ahmet ÖZDEMİR

Yrd.Doç.Dr. Tevfik E. ŞEREFLİOĞLU

Yrd.Doç.Dr. Fatih GENCER

Yrd.Doç.Dr. Hamza ŞİMŞEK

Yrd.Doç.Dr. Hatice ÖZDİL

Yrd.Doç.Dr. Hekim TAY

Yrd.Doç.Dr. Macit BALIK

Yrd.Doç.Dr. Sevim ERDEM

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. A. Nuri YURDUSEV-ODTU

Prof. Dr. A. Emel KEFELİ-Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Abdulhalik BAKIR-Bilecik Üniversitesi

Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI-Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Adem ÖGÜT-Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. Adem GÜNEŞ-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ-İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Asaf Savaş AKAT-Bilgi Üniversitesi

Prof. Dr. Aytül KASAPOĞLU-Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Birol AKGÜN-Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ-KTÜ

Prof. Dr. Cemalettin ÇOGUROĞLU-Fırat Üniversite

Prof. Dr. Çağlar KEYDER-Boğaziçi Üniversitesi

Prof. Dr. Çetin PEKACAR-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Mesut ŞEN-Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Enver ÇAKAR-Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Fatih KARCIOĞLU-Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Gülden YÜKSEKKAYA-Marmara Üniversi

Prof.Dr. Halis ALBAYRAK-Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. H. Beril DEDEOĞLU-Galatasaray Üniversi

Prof. Dr. Halil SEYİDOĞLU-Doğuş Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim KAVAZ-Bitlis Eren Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK-Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. İlhami DURMUŞ-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Kadir ARDIÇ-Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Prof. Dr. Kemal YILDIRIM-Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Mahir FİSUNOĞLU-Çukurova Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet KALPAKLI-Bilkent Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK-Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Meyda YEĞENOĞLU-ODTÜ

Prof. Dr. Muhammed Beşir AŞAN-Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Muhittin ATAMAN-Abant İzzet Baysa

Prof. Dr. Mustafa OFLAZ-Mardin Artuklu Üniversite

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK-Fırat üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa UÇAR-Dicle Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa UĞURLU-Yakındoğu Üniversitesi

Prof. Dr. Nazan ÖZENÇ UÇAK-Hacettepe Üniversit

Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ-Ardahan Üniversite

Prof. Dr. Sait KINGİR-Siirt Üniversitesi

Prof. Dr. Suat GEZGİN-İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Talat Saim HALMAN-Bilkent Üniversitesi

Prof. Dr. Vecdi BİLGİN-Uludağ üniversitesi

Prof. Dr. Yusuf Ş. HAKYEMEZ-KTU

Prof. Dr. Zahir KIZMAZ-Fırat üniversitesi

Yazı İşleri Sorumlusu/Editorial Office

Arş.Gör. Yasemin SARAÇBAŞI

Web Sorumlusu/Web Management

Beytullah ARSLAN

Ürün Editörü/Product Editor

Arş.Gör. Zafer CÖMERT

Özetlerin İngilizcesi/English Abstracts

Okt. İhsan KONAK

Yazışma Adresi/ Correspondence Address

BEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
13000, Merkez, Bitlis/ TÜRKİYE
Tel: 0 (434) 228 33 78 Fax: 0 (434) 228 31 15
sbedergi@beu.edu.tr

BU SAYIDAKİ HAKEM KURULU / REVIEWERS OF THIS ISSUE

- Prof.Dr. Ali ÇELİKKAYA (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof.Dr. Asım YAPICI (Çukurova Üniversitesi)
Prof.Dr. İskender OYMAK (Fırat Üniversitesi)
Prof.Dr. Kadir ALBAYRAK (Çukurova Üniversitesi)
Prof.Dr. M. Cihangir Doğan (Marmara Üniversitesi)
Prof.Dr. Nermin ERSOY (Kocaeli Üniversitesi)
Prof.Dr. Rezan TATLIDİL (Ege Üniversitesi)
Prof.Dr. Sabri BÜYÜKDÜVENÇİ (Ankara Üniversitesi)
Doç.Dr. Ahmet ÜSTÜN (Amasya Üniversitesi)
Doç.Dr. Ahmet YATKIN (Fırat Üniversitesi)
Doç.Dr. Atilla SANDIKLI (Haliç Üniversitesi)
Doç.Dr. Ali AYATA (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Doç.Dr. Birol ERKAN (Kilis Üniversitesi)
Doç.Dr. Mahmut YARDIMCIOĞLU (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Doç.Dr. MUSTAFA BIYIK (Hitit Üniversitesi)
Doç.Dr. Selçuk Burak Haşiloğlu (Pamukkale Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr. Ali Cüneyt ÇETİN (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr. Ayşe Nur BUYRUK AKBABA (Bitlis Eren Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr. Ayşe Elitok Kesici (Adnan Menderes Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr. Erdem ÖZLÜK (Selçuk Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU (Karabük Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr. Fulya EREKER (Maltepe Üniversitesi)
Yrd.Doç. İbrahim Eren Akçiçek (Şifa Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr. İsmail ÇELİK (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr. İsmail ŞAHİN (Karabük Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr. Hamdi EMEÇ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr. Hasan Erbay (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr. Hatice ÖZDİL (Bitlis Eren Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr. Mehmet Nurullah KURUTKAN (Düzce Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr. Mehmet Nurullah KURUTKAN (Düzce Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr. Özcan DEMİR (Fırat Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr. Özlen Çelebi (Hacettepe Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr. Reyhan Keskin (Pamukkale Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr. Sadettin EĞRİ (Uludağ Üniversitesi)

AMAÇ VE KAPSAM / AIM AND SCOPE

Dergimizde, Sosyal, İktisadi-İdari, İlahiyat ve Güzel Sanatlar alanına giren özgün araştırma inceleme makaleleri, çeviri, deneme, kitap tanıtma-eleştirisini, kongre -sempozyum haberleri, yayımlanır. Yazıların bilimsel araştırma ölçütlerine uyması, alana bir yenilik getirmesi ve başka bir yerde yayımlanmamış olması gerekir. Bilimsel toplantılarda sunulmuş bildiriler, yayımlanmamış olmak kaydıyla kabul edilebilir. Yayım kararı çıksa dahi başka bir yerde yayımlandığı tespit edilen yazılar yayım listesinden çıkarılır. Derginin yayım dili Türkçedir. Ancak İngilizce, Almanca, Fransızca ve Doğu Dillerinde yazılmış makalelerde yayımlanabilir. Türkçe makalelerin yazımında Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu esas alınır. Yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmış yazılar, Makale Online Takip Sistemimiz yoluyla Enstitümüze gönderilebilir. Hazırlanan makaleler; sadece makaleden sorumlu yazar tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi web sayfasındaki Online Makale gönderme ve Değerlendirme Sistemi kullanılarak elektronik ortama yüklenmelidir.

Araştırma Makaleleri/Research Articles

Reklamlarda Kullanılan Ünlü ve Marka Arasındaki Uyumun Ünlünün İnanılabilirlik ve Çekiciliğinin Tüketicinin Markaya Karşı Tutumuna Etkisi
The Effect of Celebrity Congruence in Ads Credibility and Attractiveness of Celebrity on Consumers' Attitude Toward Brand
Muhammed YILDIRIM - Rabia KARATAŞ BOZTAŞ - Meltem TEMİZKAN 1-20

Tıp Etiği Açısından Hekim Hakları
Physician's Rights in Terms of Medical Ethics
Haluk TANRIVERDİ - Orhan AKOVA - Banu ÇEVİK.....21-30

Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Karşılaştırmalı Avantajı: Türkiye ve Pakistan Örneği
Comparative Advantage of Textile and Clothing Industry: Case Study of Turkey and Pakistan
Güçgeldi BASHİMOV.....31-42

Türk-Yunan Siyasi İlişkileri Çerçevesinde Batı Trakya Sorunu
The Western Thrace Issue Within the Scope of Turkish-Greek Political Relations
Serap TOPRAK.....43-54

Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri ve Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma
An Investigation for Determining of the Relationship Between Personality Features and Burnout Levelsof Teachers
Kerem KAPTANGİL - Esra ERENLER.....55-82

The European Security Strategy:
A 'Conflict Prevention' Perspective in the Fight Against 'Asymmetric Threats'
Avrupa Güvenlik Stratejisi: Asimetrik Tehditlerle Mücadelede Bir Çatışma Önleme Perspektifi
Zeyyat BANDEOĞLU.....83-110

Uygarlık Merkezli Ahlak ve Adalet Eğitimi Yaklaşımı
Civilization-Centered Approach to Ethics and Justice Education
Süleyman DOĞAN.....111-126

Kredi Derecelendirme Kuruluşları ve Finansal Krizlere Etkileri
Credit Rating Agencies and their Impact on the Financial Crisis
Cengiz TORAMAN - Muhammed Fatih YÜRÜK.....127-154

Neoliberal Politikaların Çevre Konusuna Etkileri Açısından Bir Değerlendirme
An Evaluation in Terms of The Effects of Neoliberal Politics On Environment Issue
R.Bahar ÜSTE.....155-176

Girişimcilik İnovasyonun Teşviki ve Entelektüel Sermaye Yeni Stratejiler ve Borsa İstanbul (Bİst) Örneği
Entrepreneurship Promotion of Innovation and Intellectual Capital New Strategies
Andexchange İstanbul (Bİst) Sample
Osman TURGUT.....177-194

Kitap Tanıtımı / Book Launch

Kitap Tanıtımı / Ayten ERSOY, Kıyı Bankacılığı (off-Shore Banking) İşletmesi - İşletmeleri
Ayşe Nur BUYRUK AKBABA.....195-196

Kitap Tanıtımı / Louis ALTHUSSER, Felsefe ve Bilim Asamalarının Kendiliğinden Felsefesi (Philosophie et Philosophie Spontanee des Savants)
Zeki AKTAŞ.....197-203

EDİTÖRDEN

Yeni bir sayı ile sizlerle buluşmaktan mutluluk duyuyoruz. En az insanlık tarihi kadar eski olan bilgi üretme sürecinde yayıncılık gibi özverili bir çabanın parçası olmak bizleri mutlu etmektedir.

Bu sayımızda birbirinden kıymetli yazarlarımız tarafından hazırlanan her biri emek ürünü on telif çalışması ve iki kitap tanıtımı ile karşınızdayız. Birinci çalışmamız *Reklamlarda Kullanılan Ünlü ve Marka Arasındaki Uyumun Ünlünün İnanılabilirlik ve Çekiciliğinin Tüketicinin Markaya Karşı Tutumuna Etkisi* başlığıyla Muhammed Yıldırım, Rabia Karataş Boztaş ve Meltem Temizkan tarafından kaleme alınan, *ürün-tüketici-reklam* bağlamını konu edinen nitel bir araştırmadır. Haluk Tanrıverdi, Orhan Akova ve Banu Çevik tarafından kaleme alınan ikinci çalışma *Tıp Etiği Açısından Hekim Haklarıdır*. Bu çalışmada tıp etiği ve hekim hakları kritik edilmiştir. Üçüncü çalışmamız Türkiye'nin önemli ekonomik ayaklarından biri olan tekstil sektörü *Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Karşılaştırmalı Avantajı: Türkiye Pakistan Örneği* başlığıyla Güçgeldi Bashimov tarafından araştırma konusu yapılmıştır. Diğer bir çalışma konusu ise tarihi, sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel pek çok yönü bulunan Türkiye ve Yunanistan arasındaki *Batı Trakya sorunu Türk-Yunan Siyasi İlişkileri Çerçevesinde Batı Trakya Sorunu* başlığıyla Serap Toprak tarafında incelenmiştir. Başka bir çalışma konusu ise çağımızın önemli sorunlarından birisi olan mesleki tükenmişliktir. Kerem Kaptangil ve Esra Erenler *Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri ve Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma* başlığıyla öğretmenler üzerinde alan çalışması yaparak mesleki tükenmiş durumlarını tespit etmeye çalışmıştır. *The European security Strategy A 'Conflict Prevention' Perspective in the Fight Against 'Asimetrik Threats'* başlıklı çalışmasıyla Zeyyat Bandoğlu Avrupa güvenlik stratejisini *asimetrik tehdit* bağlamında incelemiştir. Süleyman Doğan *Uygarlık Merkezli Ahlak ve Adalet Eğitimi Yaklaşımı* başlığıyla *uygarlık-ahlak-adalet* kavramlarını eğitim açısından araştırmıştır. Diğer bir çalışma ise *Kredi Derecelendirme Kuruluşları ve Finansal Krizlere Etkisi* başlığı ile kredi derecelendirme kuruluşları faaliyetleri bağlamında Cengiz Toraman ve Muhammed Fatih Yürük tarafından değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Ülkemizde son on iki yılda iktidarda olan AK Parti hükümetinin icraatlarının çevre üzerindeki etkisi *Neoliberal Politikaların Çevre Konusuna Etkileri Açısından Bir Değerlendirme* başlığıyla R.Bahar Üste tarafından inceleme konusu yapılmıştır. Son telif çalışmasında ise *Entelektüel sermaye* kavramı Borsa İstanbul bağlamından *Girişimcilik, İnvasyon Teşviki ve Entelektüel Sermaye Yenş Stratejiler ve Borsa İstanbul (BIST) Örneği* başlığıyla Osman Turgut tarafından araştırma konusu yapılmıştır.

Kitap tanıtımı bağlamında Ayşe Nur Buyruk Akbaba, Ayten Ersoy'un *Kıyı Bankacılığı (Off-Shore Banking) İşletmesi, İşletmeleri ve Muhasebe* adlı eserini ve Zeki Aktaş, Louis Althusser'ın Tükçe'ye *Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi* başlığıyla tercüme edilen eserini tanıtmıştır.

Birer emek ürünü olan bu çalışmalarını kaleme alan tüm yazarlarımızı tebrik eder, nice verimli çalışmalara imza atmalarını temenni ederiz. Bu sayımızın yayınlanmasında katkısı olan başta yazarlar, hakem kurulu, yayın kurulu, danışma kurulu ve dergi ekibi olmak üzere emeği geçen herkese çok teşekkür ederiz.

Sizleri merakla okuyacağınıza inandığımız yazılar ile baş başa bırakırken kısa bir süre sonra yeni bir sayıda buluşmak ümidiyle selam, saygı ve hürmetlerimizi sunuyoruz.

Hekim TAY
Haziran 2014-Bitlis

BEU. SBE. Derg.
Cilt:3 Sayı:1 Haziran 2014

REKLAMLARDA KULLANILAN ÜNLÜ VE MARKA ARASINDAKİ UYUMUN ÜNLÜNÜN İNANILIRLIK VE ÇEKİCİLİĞİNİN TÜKETİCİNİN MARKAYA KARŞI TUTUMUNA ETKİSİ

Muhammed YILDIRIM*, **Rabia KARATAŞ BOZTAŞ***, **Meltem TEMİZKAN***

ÖZET

Bu çalışma, reklamlarda kullanılan ünlü ve marka arasındaki uyumun, ünlünün inanılabilirlik ve çekiciliğinin tüketicinin markaya karşı tutumuna etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Araştırma nicel bir araştırmadır. Sonuç olarak; kullanılan ünlünün uyumunun tam olarak anlaşılabilmesi ve markaya karşı olumlu tutum geliştirmeye destek olması için reklamların ürün kategorisine ilgisi olan kitlelere gösterilmesi gerekir. Ayrıca kullanılan ünlünün hem markaya uygun olması hem de tüketiciler için olumlu bir imaja sahip olması gerekir. Bununla birlikte, markaya karşı tutumu tek başına açıklamakta yeterli olmayan ünlü-marka uyumu, markaya karşı tutum ile göreceli olarak orta kuvvette bir ilişki ile beraber hareket etmektedir. Ürün kategorisine olan ilgilenim ise, ünlü-marka uyumunu ve markaya karşı tutumu etkilemektedir. Tüm bu sonuçların ışığında, reklamcının ya da şirketin ünlü seçerken, ünlünün telafisi güç sorunlara yol açabileceğini dikkate almalıdır. Ürün kategorisine olan ilgilenimin de ünlü-marka uyumunun daha iyi anlaşılmasına ve markaya karşı tutumu etkilemesindeki rolü sebebiyle, firmaların reklamlarında ilgili kitleleri hedef alması önemlidir.

THE EFFECT OF CELEBRITY CONGRUENCE IN ADS, CREDIBILITY AND ATTRACTIVENESS OF CELEBRITY ON CONSUMERS' ATTITUDE TOWARD BRAND

ABSTRACT

The purpose of this paper is to measure the effect of celebrity congruence, celebrity credibility and celebrity attractiveness on consumers attitude toward brand. We have conducted a quantitative research and results are as follows: In order to seize the celebrity congruence and help to develop positive attitude toward brand, ads should target those who have involvement into product category. Furthermore, celebrity in the ads should both be appropriate for the brand and should have positive image on consumer's.

---

*İstanbul Üniversitesi – İşletme Fakültesi – Pazarlama

REKLAMLARDA KULLANILAN ÜNLÜ VE MARKA ARASINDAKİ UYUMUN
ÜNLÜNÜN İNANILIRLIK VE ÇEKİCİLİĞİNİN TÜKETİCİNİN MARKAYA KARŞI
TUTUMUNA ETKİSİ

However, celebrity congruence is not enough to explain attitude toward brand by itself. Involvement into product category affects both celebrity congruence and attitude toward brand. In the light of all these results, advertiser or company should be careful about the consequences of their celebrity choice.

I. GİRİŞ

Reklam verenler çoğunlukla sözcü kullanarak tanıtımı, bir tutundurma stratejisi olarak ürün veya markalarının sağladığı yararları iletmek üzere seçmektedirler. Tüketiciler, ürün sınıfı uzmanları, işletme başkanı ve ünlü kişi olmak üzere tanıtımı yapan kişiler çok çeşitlidir. Özellikle, reklam mesajının uzman veya ünlü sözcüler aracılığıyla tüketicilere iletilmesi, çok sık başvurulan bir strateji olmuştur. Aslında, 1970'lerde, üç televizyon reklamından biri ünlü kişi kullanırken (Kamins, 1990), günümüzde bu reklam yaklaşımının tüm medya kanallarında artış gösterdiği görülmektedir.

Ürün tanıtımına yönelik reklamlarda, sinema, müzik, spor ve iş dünyası gibi alanlarda ünlü olmuş kişilerin kullanılması yabancı ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de yaygındır. Ünlü kişilerin reklamlarda kullanımı, dikkat çekiciliği artırmakta ve ürünün akılda kalıcılığını sağlamaktadır.

Literatür incelendiğinde, çoğu çalışmanın ünlünün cazibesi ve inanılabilirliğini, reklam, marka ve satın alma davranışı üzerine etkilerini inceleyen sorularla ilgilendiği görülmektedir (Kamins, 1990; Till and Busler, 1998). Bu çalışmaların hepsi çekici ve inanılır ünlülerin olumlu etkilerine itimat edilebileceğini doğrulamakla beraber, inanılabilirlik ve çekicilik dışında başka faktörlerin de reklamın etkililiğini tesis etmede önemli olduğu görülmektedir.

Çeşitli araştırmalar, ünlü yetkinliği ve fiziksel çekiciliği uyumun iki önemli etmeni olarak bulmuşlardır. Kahle ve Homer (1985), örneğin, bir starın fiziksel çekiciliğinin tüketicinin tutumu ve satın alma niyeti üzerindeki rolünü incelemiş ve sonucunda fiziksel güzellikle ilgili ürünlerde, çekici bir ünlünün tanıtan kişinin inanılabilirliğini ve reklama karşı olumlu tutumu da arttırdığını bulmuştur (Bejaoui, 2012). Kaynağın çekiciliği modeli, iletinin etkili oluşunun ünlüyle benzerlik, ünlüye aşinalık ve ünlüyü beğenmeye bağlı olduğu belirtmektedir. Kaynağın inanılabilirliği modeli ise, bir iletinin etkili olabilmesinin ünlünün uzmanlığı ve güvenilirliğine bağlı olduğunu öne sürmektedir (Kim, Y.J; Na J.H., 2006). Bu modeller uzman ve/veya çekici olan ünlülerin iletinin ikna ediciliğine katkıda bulunduğunu öne sürmektedir.

II. ÜNLÜ KULLANIMINA AİT LİTERATÜR ÖZETİ

Literatürde ünlü kullanımı araştırmaları temelde 4 ana modele dayanmaktadır. Bunlar kaynak güvenilirliği, kaynak çekiciliği, ürün- ünlü uyumu ve anlam transferi modelleridir.

Kaynağın İnanılrlık Modeli:

Kaynağın inanılrlığı; güvenilirlik, uzmanlık, dinamizm, objektiflik, emniyet, nitelik, yetkinlik, çekicilik, beğenilme, saygınlık, inandırıcılık ve sosyallik gibi çok çeşitli boyutları içermektedir. Boyutların yukarıdaki çeşitliliğine rağmen kaynak inanılrlığının genellikle *güvenilirlik* ve *uzmanlık* olmak üzere iki önemli boyuttan oluştuğu kabul edilmektedir (Pornpitakpan, 2012).

İnanılır bir kaynaktan (örneğin; ünlü) gelen bilgi, alıcıların kişisel tutum ve değer yapılarında bir kaynak etkisini kabul etmeleri olarak tanımlanabilecek *içselleştirme* süreci aracılığıyla kişilerin inançlarını, görüş ve/veya tutumlarını etkileyebilmektedir (Erdogan, 1999). Lafferty & Goldsmith (1999) çalışmalarında, inanılrlık seviyelerini manipüle etmişler ve katılımcıların yüksek inanılrlık koşulunda (düşük inanılrlık durumuna göre) daha yüksek düzeyde ikna edici etkinlik gösterdiklerini saptamışlardır. Dolayısıyla, inanılrlığın tüketiciyi ikna etme üzerindeki tesiri ve tüketicilerin tutumlarını etkilemedeki rolü ortaya konmuştur (Kim ve Na, 2006).

Kaynak inanılrlığının iki önemli boyutundan biri olan *güvenilirlik* (Hovland vd, 1953), hedef kitlenin konuşmacı ve iletiye duyduğu itimat veya onu kabul derecesi olarak tanımlanmaktadır. Sözcünün reklam içinde bulunan iddiaları desteklemek üzere sahip olduğu bilgi (Ohanian, 1991) olarak ifade edilen güvenilirlik aynı zamanda hedef kitlenin algılarına bağlıdır. Dolayısıyla, her ne kadar tanıttıkları ürünlerle ilgili uzmanlığa sahip olmasalar da, kendi uzmanlık alanlarıyla ilgili ürün ve hizmetlerde kullanılan sözcülerin inandırıcılıkları ile reklamı ikna edici kılacakları söylenebilir. Shimp (1997), reklam verenlerin yaygın olarak dürüst, inanılır ve itimat edilebilir kaynakları seçerek güvenilirlik değerinden faydalandığını tespit etmiştir (Hakimi vd., 2011). Smith (1973), tüketicilerin güven vermeyen ünlüleri, diğer nitelikleri her ne olursa olsun, şüpheli bir kaynak ileticisi olarak gördüklerini ileri sürmektedir.

Kaynak inanılrlığının ikinci önemli boyutu olan *uzmanlık* ise, iletinin ne ölçüde geçerli iddiaların kaynağı olarak algılandığına işaret etmektedir. Genel bir anlatımla, ünlü kişinin sahip olduğu bilgi, tecrübe veya beceriler olarak ifade edilebilen uzmanlık, “otorite olma”, “yetkinlik”, “uzmanlık” ve “nitelik” i temsil etmektedir (Pornpitakpan, 2012). Aslında ünlü kişinin gerçekte uzman olup olmadığı değil, hedef kitle tarafından nasıl algılandığı önem arz etmektedir (Erdogan, 1999). Çoğu ampirik kanıt ileti kaynağının inanılrlığı arttıkça daha ikna edici de olduğunu göstermiştir. Goldsmith, Lafferty ve Newel (2000) çalışmalarında, ünlü kişinin inanılrlığının en güçlü etkisinin reklama yönelik tutumda, kurumsal inanılrlığının en güçlü etkisinin ise markaya yönelik tutumda olduğunu bulmuşlardır.

İnanılrlık üzerine yapılan çalışmalarda, bu kavramın hangi faktörlerden oluştuğu ve bu faktörlerin hangi durumlarda daha önemli hale geldiği konusunda belirsizlik mevcuttur. Genel olarak, reklamcılıkta kaynağın inanılrlığı konsepti tek boyutlu olarak ele alınmaktadır. Çoğunlukla, ünlü bir sözcü referans noktası olduğunda, ünlünün uzmanlığı, güvenilirliği veya çekiciliği ayrımı yapılmamaktadır (Ohanian, 1991). Her ne kadar tüketici tutum ve davranışlarını açıklamada önemli bir kavram da olsa, *inanılrlık*, ünlü kişi seçiminde ele alınacak tek etmen değildir.

Kaynağın Çekiciliği Modeli:

Ünlü kişi kullanımının başarısı büyük ölçüde ünlünün çekiciliğine de bağlıdır. Tüketiciler televizyon izlediklerinde veya yazılı basını takip ettiklerinde *cazibenin* önemini daha iyi kavrayacaklardır. Reklamlarda genellikle çekici ünlü veya bireylere yer verildiği görülmektedir. Tüketiciler, çekici ünlüler hakkında zihinlerinde çoğunlukla olumlu klişeleşmiş imajlara sahiptir. Araştırmalar çekici ünlü kullanımın doğal olarak tüketici inançlarını değiştirme yeteneğine sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Hakimi vd., 2011).

Kaynağın çekiciliği modeli McGuire (1985) 'in "kaynak değerlik" modelinin bir elemanıdır. İleti etkililiğinin, kaynağın *aşinalığı* (gösterimler sonrası kaynak hakkında bilgi sahibi olmak), *beğenilmesi* (kaynağın fiziksel özellikleri ve davranışlarına dayalı olarak kaynağa duyulan bağlılık), *benzerliği* (kaynak ve hedef kitlenin benzeşimleri) ve deneğe *çekici gelişine* bağlı olduğu öne sürülmektedir.

Aristoteles'in iyi bilinen bir sözünün alıntısıyla (Ohanian,1991), "*Güzellik*, bir referans mektubundan daha büyük bir tavsiyedir", fiziksel çekiciliğın bireyin bir başka birey ile ilgili ilk hükmünde önemli bir ipucu olduğu söylenebilir. Reklamcılar, fiziksel olarak çekici kişilerin daha çok beğenildiği ve reklamı yapılan markayla ilgili daha olumlu tepkilere sebep olacağı inancına dayanarak, fiziksel olarak çekici sözcüleri/modelleri çekici olmayanlara tercih etme eğilimindedirler. Kaynak iletinin fiziksel çekiciliği üzerine araştırmaların gösterdiği sonuçlar aslında yüksek cazibenin daha büyük sosyal etkisi olacağı düşüncesiyle tutarlıdır. Örneğın, fiziksel olarak çekici (çekici olmayanlara kıyasla) kişiler genellikle diğerlerinden daha fazla işbirliği ve yardım almaktadırlar, işe alınma olasılıkları daha yüksektir ve yasal bir zorlukta daha hoşgörölü bir muamele ile karşılaşacaklardır (Pornpitakpan, 2012).

Ünlü kişinin fiziksel çekiciliğinin hedef kitlenin reklamı kabulünde özellikle özdeşleştirme fenomeni nedeniyle etkisi olduğu varsayılır (Fleck vd., 2012). Hiç kuşkusuz fiziksel olarak çekici ünlülerin kullanımının reklam ve marka tutumları üzerine olumlu etkisi bulunmaktadır fakat satın alma niyeti oluşturup oluşturmadığı çoğu çalışmanın aksini tespiti, bir kısmının ise satın alma niyeti

oluşturduğunu göstermesi üzerine belirsizliğini korumaktadır (Erdogan, 1999). Bir başka husus ise, kaynağın çekiciliğinin, kaynakla ilgili hesaba katılacak tek özellik olmadığı ve esas olarak fiziksel görünümle ilişkili olan markalarda önemli oluşudur (Kamins, 1990).

Ürün-Ünlü Uyumu Modeli:

Literatürde uygunluk ya da eşleşme hipotezi olarak geçen ürün ünlü uyumu modeline göre ünlü kullanımının etkili olabilmesi için kullanılan ünlünün karakteristik özellikleri ile ürünün özellikleri birbiriyle uyumalıdır. Ürün ünlü kombinasyonundaki algılanan bu uyum fiziksel çekicilik, uzmanlık veya diğer karakteristik özelliklerle ilgili olabilmektedir. Kahle ve Homer (1985), Kalra ve Goodstein (1998), Kamins ve Gupta (1994), Misra ve Beatty (1990), Till ve Busler (1998) gibi birçok araştırmacı tarafından yapılan çalışmalar sonucunda ürün ünlü arasındaki uyumun, tüketicinin ünlünün güvenilirliği ile ilgili algısını, hatırlamasını, satın alma niyetini ve daha yüksek fiyat ödemeye razı olmasını olumlu yönde etkilemektedir (Till ve Busler, 1998).

Bu modele göre eğer ürün özellikleri ünlü tarafından çizilen imaja uygun ise ünlü kimse, ürün ve reklam tabanlı değerlendirmeleri iyileştirebilmektedir. Başka bir deyişle daha etkili bir reklam için ünlünün imajı ile ürün mesajının uyumlu olması gerekmektedir. Uyum ise Misra ve Beatty (1990)'e göre ünlünün özellikleri ile markanın özellikleri tutarlı olduğu zaman ortaya çıkmaktadır (Aktaran: Bejaoui ve diğerleri, 2012).

Ünlü ürün uyumu ile ilgili çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu çalışmaların en önemlilerinden biri Baker and Churchill tarafından 1997 yılında gerçekleştirilen araştırmadır. Bu araştırmaya göre ürün ve ünlü karakteristikleri arasındaki etkileşim, etkin bir ilişki oluşturmak için oldukça önemlidir. Bir başka çalışmada ise Friedman and Friedman (1979) ünlünün tipi ile ürün tipi uyumu etkilerini ürünün ve ünlünün özellikleri ile ürünün risk derecesine göre inceleyerek araştırmışlardır. Güvenilirlik, farkındalık, çekicilik ve sevilirlik incelenirken araştırmacılar etkili bir uyumun ünlünün fiziksel özellikleri ile sınırlı olmadığını farkına varmışlardır (Aktaran: Braunstein, 2006).

Kahle ve Homer (1985)'in yaptıkları çalışma ile fiziksel çekiciliğin reklamın etkisi üzerinde nasıl bir etkisi olduğu incelenmiştir. Bu çalışmanın sonucuna göre kullanılan ünlünün fiziksel çekiciliği ürün hakkında bilgi sağlamaktadır. Ayrıca çekici ünlülerin, kişinin çekiciliğini arttırmada kullanılan ürün çeşitlerinde daha etkili oldukları anlaşılmıştır. Bunun nedeni kullanılan ünlü ile reklamı yapılan ürün imajının birbiri ile uyumlu olmasıdır. Kamins (1990)'in yaptığı çalışmada da Kahle ve Homer'ın sonuçlarını destekleyen bulgulara ulaşılmıştır (Koernig ve Page,2002). Bunun yanında Kamins ve Gupta (1994) imaj tipini ve reklama konu olan ürünü izleyicilerin kaynağın etkisini kabul

REKLAMLARDA KULLANILAN ÜNLÜ VE MARKA ARASINDAKİ UYUMUN
ÜNLÜNÜN İNANILIRLIK VE ÇEKİCİLİĞİNİN TÜKETİCİNİN MARKAYA KARŞI
TUTUMUNA ETKİSİ

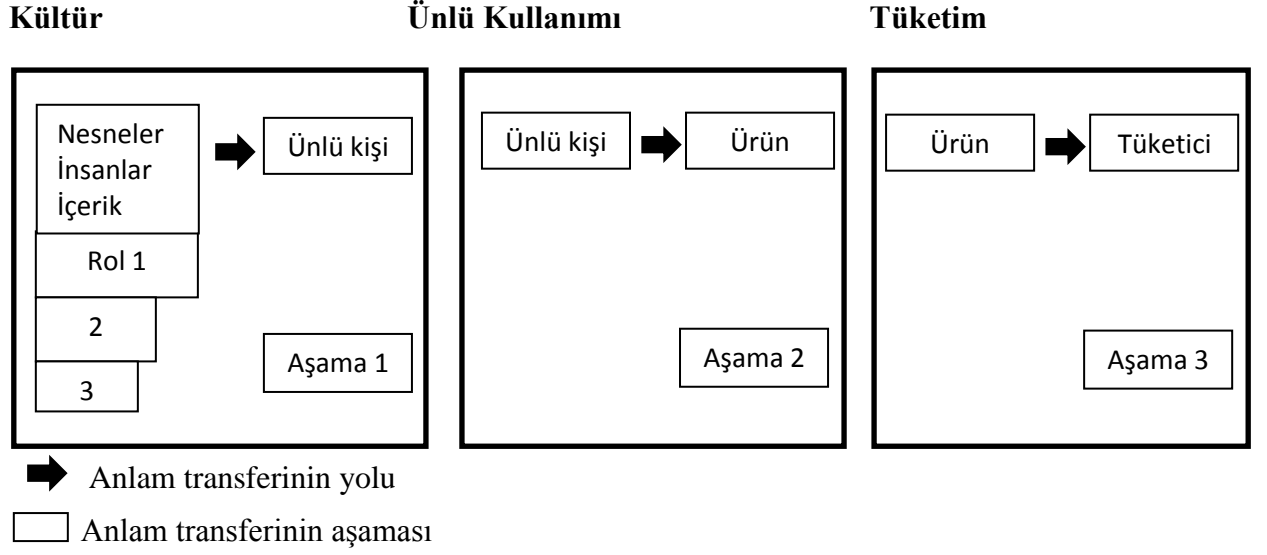
etmeleri ve kaynağın etkisini tutum ve inançları için bütünleştirici bir parça olarak görmeleri olmak üzere iki perspektiften incelemiştir. Ünlü ürün arasındaki uyumun ünlünün inanılabilirliği ve çekiciliğini arttırdığını fark etmişlerdir. Sonuç olarak ünlü kişi için, ünlü ürün uyumunun yüksek olması algılanan inanılabilirliği, ünlünün çekiciliğini ve ürüne karşı olumlu tutumu arttırmaktadır (Pornpitakpan, 2012).

Heckler ve Childers (1992) ise ürün ünlü uyumunda iki boyutlu bir yapıdan bahsetmektedir. Bunlar; eğer önceden belirlenen marka şeması ile örtüştüğü takdirde ürün ünlü çiftinin beklenir olduğu ve eğer herhangi bir anlam ifade edip marka mesajının açık iletişimine bir katkısı olursa da ürün ünlü çiftinin uygun olduğudur (Aktaran: Bejaoui ve diğerleri, 2012).

Anlam Transferi Modeli:

Ünlü kullanım sürecini açıklayan anlam transferi modeli, McCracken (1989) tarafından ünlünün anlamının ürüne veya markaya aktarılması şeklinde tanımlanan ve “kültür tarafından oluşturulan tüketici toplumunda, ünlüler tüketicilerin gözünde müşterek bir kültürel öneme sahiptir” fikrine dayanan bir modeldir (Aktaran: Dousteyssier ve diğerleri, 2006). Bu anlam, ilk olarak egemen olan kültür tarafından oluşturulan fiziksel ve sosyal dünyada yer almaktadır. Sonrasında kültür tarafından oluşturulan dünyadan, reklam ve moda sistemi ile tüketici mallarına geçmekte oradan da tüketicilerin eforları ile bireysel tüketici hayatına aktarılmaktadır. Ünlü kullanımı ise, bahsedilen ünlü kişiden ürüne ve tüketiciye anlam transferinde önemli bir rol oynamaktadır. McCracken (1989) bu süreçte kullanılan en önemli yollardan birinin reklam olduğundan bahsetmektedir (Pornpitakpan, 2012).

Ünlü kişide bulunan anlam, yaş ve cinsiyet gibi demografik kategorilerin yanında kişilik ve yaşam tarzları gibi çok çeşitli şekilde olabilmektedir. Böylelikle kullanılan ünlü tek bir anlam değil çok farklı anlamları bir arada verebilmektedir. Bu sebepten ötürü Martin (1996) pazarlama alanında ünlü kullanımının, tüketicilerin ürünü değerlendirmelerine yardımcı olan bir takım özellikleri sağladığı için yararlı olduğunu söylemektedir. Reklamda kullanılan ünlünün başarılı olabilmesi için markanın ya da ürünün vurgulanmak istenilen özelliklerini temsil edebilecek uygunlukta bir ünlünün seçilmesi başka bir deyişle ünlünün temsil ettiği tüm özellikler ile ürünün uyuşması gerekmektedir (Simmers ve diğerleri, 2009).

Kaynak: Aktaran: Erdoğan,1999.

Şekil 1:Anlam Transferi Modeli

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü gibi McCracken anlam transferi sürecinde ünlü imajının oluşumu, ünlüden ürüne anlam transferi ve üründen tüketiciye anlam transferi olmak üzere üç aşamadan bahsetmektedir.

İlk aşamada Hirschman (1980) sembolik anlamın oluşması ve tüketim sektörüne girmesinin üretim süreci ile gerçekleştiğini söylemektedir. Bu üretim süreci çok sayıda katılımcı barındırmaktadır. Örneğin yeni bir kıyafet sembolünün tanıtımında tasarımcı, üretici ve mağaza alıcısı gibi çeşitli taraflar vardır. Bunun yanında ünlü kullanımı, reklamın insanın özel bir tarafına ulaşmasına imkân vermekte böylece insanları detaylı ve güçlü anlamlar ile etkilemeyi sağlamaktadır. Ünlüler bu bağlamda isimsiz ya da tanınmamış denebilecek kişilerden oldukça farklıdır. Çünkü ünlü kişiler televizyon, film ya da spor gibi kariyerlerindeki rollerden kaynaklı kendilerine çizilmiş ve öyle oldukları düşünülen farklı anlam biçimlerine sahiptirler. Bu anlamlara sahip olmalarının sebebi ise belirtilen rolleri halkın gözü önünde yoğun bir şekilde ve tekrarlı performanslarla yaratmış olmalarıdır(Erdoğan, 1999).

İkinci aşamada ise anlam ünlüden ürüne aktarılmaktadır. Burada ilk olarak ürün için aranılan sembolik özellikler belirlenip sonrasında bu sembolik

REKLAMLARDA KULLANILAN ÜNLÜ VE MARKA ARASINDAKİ UYUMUN
ÜNLÜNÜN İNANILIRLIK VE ÇEKİCİLİĞİNİN TÜKETİCİNİN MARKAYA KARŞI
TUTUMUNA ETKİSİ

özellikleri yansıtabilecek uygun bir ünlü seçilmekte daha sonra ise reklam kampanyası ile bu anlamlar ürüne aktarılmaktadır. Reklam ünlü ile ürün arasındaki gerekli benzerlikleri akla getirecek şekilde tasarlanmaktadır. Böylece tüketici anlam transferinin ikinci aşamasını gerçekleştirmiş olmaktadır (Choi ve Rifon, 2007).

Anlam ürüne aktarıldıktan sonra üçüncü aşama olan tüketiciye aktarımın gerçekleşmesi gerekmektedir. Levy (1959)'ye göre tüketiciler ürünlerin sembolik özelliklerini fark edip bunları kendileri için bir anlama çevirebilmektedirler. Aynı şekilde McCracken (1989) da bu transferin tüketicilerin kendi eforları ile ritüeller aracılığıyla gerçekleştiğini iddia etmektedir. Ritüel kültürel anlamları etkilemeye yönelik müşterek ve bireysel iletişim ve sınıflandırma amacıyla yapılan bir çeşit sosyal hareket olarak tanımlanmaktadır. McCracken (1986) kültürel anlamları üründen tüketiciye transfer etmede kullanılan 4 çeşit ritüleden bahsetmiştir. Bunlar; takas ritüelleri, sahiplik ritüelleri, temizleme ritüelleri ve tasfiye ritüelleridir. Tüketiciler benlik imajlarını oluşturmak için ürünlerdeki sembolik özellikleri sürekli şekilde kendi yaşamlarına satın almalar ile aktarmaktadırlar. Bu yüzden bu benlik imajını iyi oluşturabilen ünlülere karşı hayranlık beslemektedirler (Erdoğan,1999).

III. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Yaptığımız ampirik araştırma süreci iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama olarak en çok reklam yapan dört farklı çay markası tespit edilerek bu reklamları ve reklamlardaki ünlüleri tüketicilere hatırlatacak görseller belirlenmiştir. Çay ürün grubu seçilirken dört farklı koşul dikkate alınmıştır (Fleck vd., 2006):

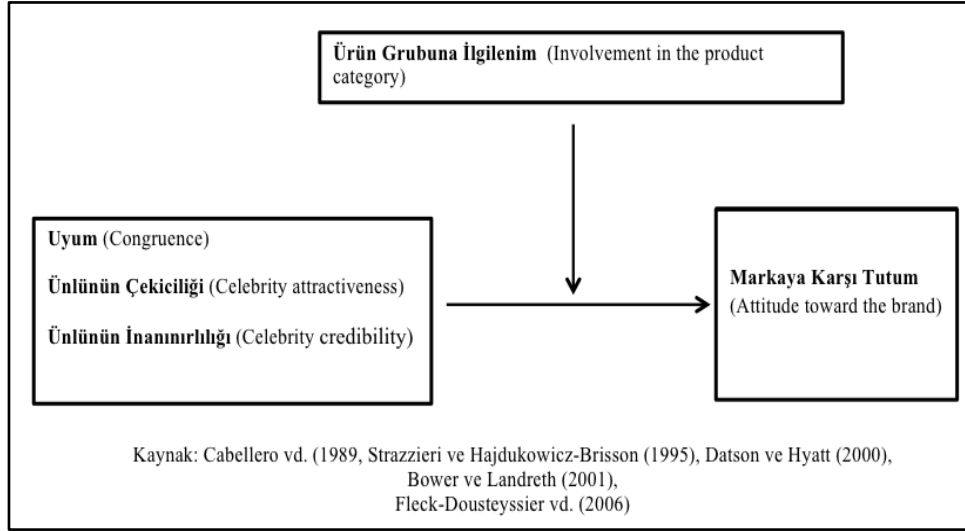
- Ünlü kullanımının yaygın olması,
  - Değişik seviyelerde ve türlerde imajların sergilenmesi,
  - Kullanılan ünlülerin karakterlerine göre farklı uyum derecelerinin bulunması,
  - Erkekler kadar kadınlara da hitap etmesi,
- şeklindedir.

Daha sonraki aşamada ise, ürün kategorisine olan ilgilenim düzeylerini ölçecek bir ölçek ile dört farklı markaya ait içinde reklamda kullanılan ünlünün de bulunduğu görselleri takip eden marka tutum ölçeğini, ünlü kaynak etkisi ölçeğini ve ünlü-marka uyumu ölçeğini temel alan bir anket oluşturulmuştur.

Model ve Anket

Ürün kategorisine ilgilenim “5 li Likert”e göre düzenlenmiş 6 ifadeli Strazieri and Hajdukowicz-Brisson (1995) tarafından geliştirilmiş ölçek ile

ölçülmüştür. Bu ölçek PIA (Pertinence, Interest, Appeal) yaklaşımından ortaya çıkarılmıştır. Kullanılmasının sebebi ise, anket yapılan katılımcının ürün kategorisine olan ilgileniminin hızlı bir biçimde ölçebilmesidir.

Şekil 1: Ürün kategorisine ilgilenim, ünlünün çekiciliği, ünlünün inanırlık ve uyumun markaya karşı tutuma etkisini gösteren model

Yukarıdaki şekilde gösterilen modeldeki bağlı değişken olan markaya karşı tutum “5 boyutlu semantik” göre düzenlenmiş 7 ifadeli Dotson ve Hyatt tarafından 2000 yılında geliştirilmiş ölçeği ile ölçülmüştür. Şekil 1’deki bağımsız değişken ünlü-marka uyumu, Fleck-Dosuteyssier ve diğerleri tarafından 2006 yılında geliştirilen “5 li Likert” e göre düzenlenmiş 12 ifadeden oluşan ölçek ile ölçülmüştür.

Ankette kullanılan markalar ve ünlüler anketteki sırasıyla; Çaykur için Müslüm Gürses, Ofçay için Kadir İnanır, Obaçay için Emel Sayın ve Lipton için Ozan Güven şeklindedir.

Markaların logoları belirgin bir biçimde reklam görsellerine entegre edilmiştir. Gösterilen reklamı daha önce izlemeyenler ve/veya markayı tanımayanlara bir sonraki reklam ile ilgili sorulara geçme seçeneği tanınmıştır.

Örnekleme

Bu araştırmada kullanılan cevaplayıcılar, pilot araştırmanın yapıldığı İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi lisans öğrencileri arasından kotalı

REKLAMLARDA KULLANILAN ÜNLÜ VE MARKA ARASINDAKİ UYUMUN
ÜNLÜNÜN İNANILIRLIK VE ÇEKİCİLİĞİNİN TÜKETİCİNİN MARKAYA KARŞI
TUTUMUNA ETKİSİ

örnekleme metodu ile seçilmiştir. Bu metodun avantajı, homojen olduğu varsayılan sınıf ve gruplar içindeki cevaplayıcıların, kendi sınıflarını kendi sınıf büyüklükleri oranında temsil etme olanağıdır. 384 olması planlanan örneklem, hem İngilizce - Türkçe gruplara hem sınıflara hem de cinsiyete göre ayrılmıştır. Katılımcıların sınıf, grup ve cinsiyetlere ayrıldığı incelenebilir. Birinci sınıf İngilizce gruptan 11 erkek ve 11 kadın olmak üzere 22 katılımcı, Türkçe gruptan ise 42 erkek ve 36 kadın olmak üzere toplam 78 katılımcı vardır. İkinci sınıf İngilizce gruptan 10 erkek ve 9 kadın olmak üzere 19 katılımcı, Türkçe gruptan ise 33 erkek ve 20 kadın olmak üzere toplam 53 katılımcı vardır. Üçüncü sınıf İngilizce gruptan 11 erkek ve 11 kadın olmak üzere 22 katılımcı, Türkçe gruptan ise 35 erkek ve 26 kadın olmak üzere toplam 61 katılımcı vardır. Dördüncü sınıf İngilizce gruptan 17 erkek ve 16 kadın olmak üzere 33 katılımcı, Türkçe gruptan ise 61 erkek ve 35 kadın olmak üzere toplam 96 katılımcı vardır.

Cevaplayıcıların yaklaşık %42'si kadınlardan, %58'i erkeklerden oluşmaktadır. Eksik veri bulunan anketler elemine edildikten sonra, 398 anketten 385 adet anket ile analizler yapılmıştır.

Hipotezler

H₁: Ürün kategorisine ilgilenimin hem ünlü-marka uyumuyla ve hem de markaya karşı tutumla ilişkisi vardır.

Bu çalışma kapsamında sunulan model, bağlı değişken olan markaya karşı tutumu bağımsız değişken olan ünlü-marka uyumu ve iki moderatör değişken olan markaya aşinalık ve ürün kategorisine ilgilenim şeklindedir. Yapılan literatür taramasından sonra, ünlü-marka uyumunun yapısı netleştirilmiş ve markaya karşı tutuma olan etkileri belirlenmiştir. Bunun yanında, markaya karşı tutuma etki eden moderatör değişkenin de rolü belirlenmiştir. Bu değişken ürün kategorisine ilgilenimdir.

H₂: Kaynak etkisinin (inanılrlık ve çekicilik) yüksek olması markaya karşı tutum üzerinde olumlu etkiye sahiptir.

Kaynak etkisinin inanılrlık ve çekicilik olmak üzere iki farklı çeşidi vardır. Kaynağın inanılrlığı, o kişinin doğru bilgi tedarik etme kapasitesi ve doğru bilgiyi aktarma istekliliği şeklinde açıklanmaktadır (Ohanian, 1991). Kaynağın çekiciliği ise kullanılan kişinin fiziksel görünümü, kişiliği, sevilirliği ve karşıdaki kişiye benzerliği olarak tanımlanmaktadır (Khathari, 2006). Ünlünün inanılrlığının ve çekiciliğinin reklama daha fazla dikkat verme ve reklamı anlama noktasında etkili olacağı düşünülmektedir ve markaya karşı tutuma olumlu etki yapacağı bu hipotez kapsamında test edilmektedir.

H₃: Ünlü-ürün uyumunun yüksek seviyede olması markaya karşı tutum üzerinde olumlu etkiye sahiptir.

Ünlü-marka eşleştirmesinin tahmin edilebilirliği, yoğun bir mesaj verme sürecine maruz kalan tüketicinin ünlü ve marka eşleştirilmesini zorlanmadan tahmin edebilmesidir ve anlamlandırmasıdır (Fleck vd., 2006). Böylece tüketici, markaya dair yeni ilintiler kurabilir yada mevcut ilintileri güçlendirebilir. Fleck'e (2006) göre, ünlü-marka eşleştirmesinin beklenir olması markaya dair daha çok ve daha güçlü ilintiler oluşturmaktadır. Bu ilintiler daha yüksek marka değerini ve daha olumlu duygusal tepkileri ortaya çıkarabilmektedir. Daha net bir ifadeyle, markaya karşı daha olumlu bir tutumu ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanında, ünlü-marka uyumunun tahmin edilebilir ve uyumlu olması durumunda reklam tutum yada satın alma niyeti anlamında daha olumlu tepkiler almaktadır (Lynch ve Schuler, 1994).

H₄: Ürün kategorisine ilgilenim ile kaynak etkisi arasında ilişki vardır.

Zihinde bir ürün, karar yada hareket için bilişsel temel oluşturan aniden ortaya çıkan uyarım ilgilenim şeklinde tanımlanmaktadır (Matthew vd., 2005). Bu çalışma için ise ilgilenim, tüketicinin belirli bir ürün kategorisine olan ilgi şeklindedir. Ürün kategorisine ilgilenimin reklamı değerlendirmede çok etkin olduğu çeşitli araştırmalarda ortaya konmuştur (Bejaoui vd., 2009). Bu etkinlik, kullanılan ünlünün kaynak etkisinin yüksek olmasıyla ilişkilidir. Bu hipotez, kaynak etkisinin ürün kategorisiyle ilişkili olup olmadığını test etmektedir.

Analiz

Dört farklı reklam görseli öncesi uygulanan ürün kategorisine olan ilgilenim ölçeğinin Cronbach's Alfa değeri %94.3 tür. Markaya karşı tutum "5 boyutlu semantik" göre düzenlenmiş 7 ifadeli Dotson ve Hyatt tarafından 2000 yılında geliştirilmiş ölçeğin Cronbach's Alfa değeri %92.3 tür. Ünlü-marka uyumu, Fleck-Dosuteyssier ve diğerleri tarafından 2006 yılında geliştirilen "5 li Likert" e göre düzenlenmiş 12 ifadeden oluşan ölçeğin Cronbach's Alfa değeri %95.4 tür.

Pilot çalışmanın yapıldığı katılımcılar, günlük sıvı ihtiyaçlarının ortalama %29'unu çay tüketerek karşılamaktadırlar. Cevaplayıcıların ortalama çay tüketimleri, tercih ettikleri çay markaları bazında önemli bir değişiklik göstermemektedir. Tüketicilerin gün içindeki çay içme sıklıkları 1 bardaktan fazla 3 bardaktan az şeklindedir ve bu sıklık tercih ettikleri markalar bazında değişiklik göstermemektedir.

Çaykur, Ofçay ve Obaçay markalarının tüketicilerinin gelir düzeyleri benzer seviyelerde iken, Lipton tüketicileri bahsedilen markaların tüketicilerine nazaran yaklaşık %10 daha yüksek gelir seviyesine sahiptirler.

Tüketicilerin %94'ü Çaykur markasını bildiğini ve reklamını izlediğini, %72'si Lipton markasını bildiğini ve reklamını izlediğini, %56'sı Ofçay

REKLAMLARDA KULLANILAN ÜNLÜ VE MARKA ARASINDAKİ UYUMUN
ÜNLÜNÜN İNANILIRLIK VE ÇEKİCİLİĞİNİN TÜKETİCİNİN MARKAYA KARŞI
TUTUMUNA ETKİSİ

markasını bildiğini ve reklamını izlediğini, %47'si Obaçay markasını bildiğini ve reklamını izlediğini belirtmiştir.

Tüketicilerin ürün kategorisine ilgilenimleri üzerinde faktör analizi yapılarak, ifadelerin belirli başlıklar altında toplanıp toplanmadıkları araştırılmıştır. Ancak tüm 6 ifadenin de aynı faktör altında toplandığı gözlemlenmiştir. Değişkenlerden sadece ünlü-marka uyumu iki faktöre ayrılmıştır.

	ÇAYKUR		LIPTON		OFÇAY		OBAÇAY	
	1	2	1	2	1	2	1	2
Resimdeki ünlünün MARKA reklamında oynamasını beklerim.		0.699		0.828		0.780		0.852
Resimdeki ünlünün MARKA reklamında oynaması beni şaşırtmaz.		0.897		0.900		0.898		0.892
Reklamdaki ünlünün MARKA reklamında olması tahmin edilebilir.		0.809		0.789		0.869		0.812
Reklamdaki ünlünün MARKA reklamında oynaması bana marka hakkında yeni birşey gösterir.	0.704		0.603			0.616	0.722	
Resimdeki ünlü MARKA markasını daha iyi anlamama yardımcı olur.	0.795		0.608		0.626		0.825	
Reklamdaki ünlü ile MARKA arasındaki ilişki, bana markanın yeni bir tarafını gösterir.	0.800		0.718		0.736		0.822	
MARKA ve reklamdaki ünlü birbirleriyle uyumludurlar.	0.704		0.797		0.734		0.827	
Resimdeki ünlü MARKA için tam anlamıyla uygundur.	0.718		0.822		0.687		0.834	
Reklamdaki ünlünün MARKA için iyi bir sözcü olduğunu düşünüyorum.	0.742		0.815		0.813		0.741	
Resimdeki ünlünün MARKA reklamında oynaması hoşuma gitti.	0.799		0.858		0.874		0.78	
Reklamdaki ünlüyü MARKA reklamında gördüğüm için memnunum.	0.810		0.865		0.869		0.712	
Resimdeki ünlüyü bir MARKA reklamında gördüğüm için takdir ettim.	0.801		0.866		0.888		0.759	

Tablo 1: Tüm marka reklamları ünlü-marka uyumu faktör analizi

Birinci faktör, ünlünün reklamdaki uyum başarısı olarak adlandırılmıştır. İkinci faktör ise ünlü-marka eşleşmesinin ya da uyumunun beklenirliği şeklinde isimlendirilmiştir. Tablo 1'den de görülebileceği gibi Çaykur, Lipton ve Obaçay markalarında 12 ifadenin 9 tanesi uyumun başarısı faktöründe, 3 tanesi ise uyumun beklenirliği faktöründe toplanmıştır. Ofçay için ise 12 ifadenin 8 tanesi uyumun başarısı faktöründe, 4 tanesi ise uyumun beklenirliği faktöründe

toplanmıştır. Ancak faktörler arası korelasyonların yüksek çıkması, uyum ölçeğini faktörlere ayırma noktasında çekinceler doğurmuştur.

Değişkenlerin ortalamalarının gruplara göre farklılık gösterip göstermediği test edilmiştir. Katılımcıların öğrenim gördükleri dil olan Türkçe ve İngilizce grupları arasında Mann Whitney U testi ve t-testi yapılmıştır. Çaykur ve Obaçay markaları için katılımcıların Türkçe ve İngilizce grupları arasında ürün kategorisine ilgilenim, markaya karşı tutum, ünlü-marka uyumu ve ünlü kaynak etkisi için anlamlı bir fark yoktur. Tablo 2'den de görülebileceği gibi hem Mann Whitney U testi hem de t-testi bu sonucu doğrulamaktadır.

	t-test önemlilik dereceleri			
	Çaykur	Lipton	Ofçay	Obaçay
Ürün kategorisine ilgilenim	0.221	0.113	0.135	0.152
Markaya karşı tutum	0.252	0.021	0.015	0.185
Kaynak etkisi	0.274	0.084	0.971	0.487
Ünlü-marka uyumu	0.610	0.503	0.110	0.358

Tablo 2: Değişkenlerin katılımcıların öğrenim dillerine göre farkları (t-testi)

Lipton ve Ofçay markaları için katılımcıların Türkçe ve İngilizce grupları arasında ürün kategorisine ilgilenim, ünlü-marka uyumu ve ünlü kaynak etkisi için anlamlı bir fark yoktur. Ancak her iki marka için de, markaya karşı tutum konusunda iki grup arasında anlamlı bir fark vardır. Lipton için bu farklılık, daha net sonuçlar veren t-testinde 0.021, daha geniş aralıklarla ölçen Mann Whitney U testinde ise 0.002 önemlilik derecesine sahiptir.

	Mann Whitney U Testi			
	Çaykur	Lipton	Ofçay	Obaçay
Ürün kategorisine ilgilenim	0.266	0.155	0.149	0.184
Markaya karşı tutum	0.162	0.002	0.015	0.200
Kaynak etkisi	0.265	0.072	0.901	0.464
Ünlü-marka uyumu	0.497	0.454	0.116	0.376

Tablo 3: Değişkenlerin katılımcıların öğrenim dillerine göre farkları (Mann Whitney U)

REKLAMLARDA KULLANILAN ÜNLÜ VE MARKA ARASINDAKİ UYUMUN
ÜNLÜNÜN İNANILIRLIK VE ÇEKİCİLİĞİNİN TÜKETİCİNİN MARKAYA KARŞI
TUTUMUNA ETKİSİ

Ofçay için ise bu farklılık, hem daha net sonuçlar veren t-testinde 0.015, hem de daha geniş aralıklarla ölçen Mann Whitnet U testinde ise 0.015 önemlilik derecesine sahip çıkmıştır.

Farklı sınıflarda öğrenim gören katılımcıların arasında ürün kategorisine ilgilenim, markaya karşı tutum, ünlü-marka uyumu ve ünlü kaynak etkisi için fark olup olmadığı ANOVA ve Kruskal-Wallis testleri ile araştırılmıştır. Sınıflar arasında anlamlı bir fark olmadığı anlaşılmıştır.

Cinsiyetler arasında ürün kategorisine ilgilenim, markaya karşı tutum, ünlü-marka uyumu ve ünlü kaynak etkisi için fark olup olmadığı t-testi ve Mann Whitney U testi ile araştırılmıştır.

	t-test önemlilik dereceleri			
	Çaykur	Lipton	Ofçay	Obaçay
Ürün kategorisine ilgilenim	0.928	0.63	0.136	0.478
Markaya karşı tutum	0.279	0.003	0.013	0.266
Kaynak etkisi	0.008	0.194	0.040	0.016
Ünlü-marka uyumu	0.279	0.063	0.114	0.103

Tablo 4: Değişkenlerin katılımcıların öğrenim dillerine göre farkları (t-testi)

Çaykur ve Obaçay markaları için katılımcıların Türkçe ve İngilizce grupları arasında ürün kategorisine ilgilenim, markaya karşı tutum ve ünlü-marka uyumu için anlamlı bir fark yoktur. Tablo 4'ten takip edilebileceği gibi sadece ünlü kaynak etkisi için Çaykur'da 0.008 ve Obaçay'da 0.016 önemlilik dereceleri ile cinsiyetler arası fark vardır. Gruplar arasında kaynak etkisi için oluşan bu farklılık Mann Whitney U testiyle Çaykur için 0.004 ve Obaçay için 0.006 değeri ile doğrulanmıştır.

	Mann Whitney U Testi			
	Çaykur	Lipton	Ofçay	Obaçay
Ürün kategorisine ilgilenim	0.811	0.566	0.081	0.245
Markaya karşı tutum	0.213	0.000	0.008	0.150
Kaynak etkisi	0.004	0.159	0.072	0.006
Ünlü-marka uyumu	0.207	0.092	0.167	0.066

*Tablo 5: Değişkenlerin katılımcıların öğrenim dillerine göre farkları
(Mann Whitney U)*

Lipton markası için ürün kategorisine ilgilenim, ünlü kaynak etkisi ve ünlü-marka uyumu bağlamında erkek ve kadın cevaplayıcılar arasında fark yoktur. Markaya karşı tutum için ise 0.003 önemlilik derecesi ile cinsiyetler arasında fark vardır. Bu sonuçlar Tablo 5'te görülen Mann Whitney U testinde 0.000 değeri ile desteklenmiştir. Ofçay markası için ise ürün kategorisine ilgilenim ve ünlü-marka uyumu bağlamında erkek ve kadın cevaplayıcılar arasında fark yoktur. Ancak markaya karşı tutum için 0.013 ve ünlü kaynak etkisi için 0.040 önemlilik derecesi ile cinsiyet grupları arasında fark vardır. T-testine göre ünlü kaynak etkisi için oluşan bu fark Mann Whitney U testi ile doğrulanamamıştır.

Yaş grupları arasındaki farkları araştırma amacıyla yapılan ANOVA ve Kruskal-Wallis testlerinde, gruplar arasında ürün kategorisine ilgilenim, markaya karşı tutum, ünlü-marka uyumu ve ünlü kaynak etkisi açısından farklılık gözlenmemiştir.

Aylık yapılan serbest harcama miktarları için oluşturulan beş grup arasındaki farkları araştırma amacıyla yapılan ANOVA ve Kruskal-Wallis testlerinde, gruplar arasında ürün kategorisine ilgilenim, markaya karşı tutum, ünlü-marka uyumu ve ünlü kaynak etkisi açısından farklılık gözlenmemiştir.

Araştırmaya dâhil olanların, bir gün içinde yapmış oldukları çay tüketim sıklıkları üç gruba ayrılmaktadır: “Hiç”, “Nadiren” ve “Sık sık” şeklindedir. Bu gruplar arasında ürün kategorisine ilgilenim, markaya karşı tutum, ünlü-marka uyumu ve ünlü kaynak etkisi açısından farklılıklar hem ANOVA hem de Kruskal-Wallis testleri ile araştırılmıştır.

	ANOVA											
	Çaykur			Lipton			Ofçay			Obaçay		
	1 ve 2	1 ve 3	2 ve 3	1 ve 2	1 ve 3	2 ve 3	1 ve 2	1 ve 3	2 ve 3	1 ve 2	1 ve 3	2 ve 3
Ürün kategorisine ilgilenim	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Markaya karşı tutum	0.831	0.776	0.261	0.379	0.385	0.990	0.386	0.369	0.952	0.766	0.395	0.269
Kaynak etkisi	0.195	0.116	0.525	0.649	0.726	0.808	0.010	0.022	0.469	0.808	0.503	0.393
Ünlü-marka uyumu	0.001	0.024	0.019	0.052	0.072	0.677	0.641	0.828	0.137	0.095	0.879	0.109

*Tablo 6: Değişkenlerin katılımcıların tüketim sıklıklarına göre farkları
(ANOVA)*

REKLAMLARDA KULLANILAN ÜNLÜ VE MARKA ARASINDAKİ UYUMUN
ÜNLÜNÜN İNANILIRLIK VE ÇEKİCİLİĞİNİN TÜKETİCİNİN MARKAYA KARŞI
TUTUMUNA ETKİSİ

Çaykur markası için markaya karşı tutum ve ünlü kaynak etkisi açısından üç grup arasında fark yoktur. Ancak ürün kategorisine ilgilenim ve ünlü-marka uyumu açısından tüketim sıklıkları grupları arasında fark vardır. Tablo 6’da görülebileceği üzere, ürün kategorisine ilgilenim hiç çay içmeyen, nadiren içen ve sık sık içen cevaplayıcılar açısından 0.000 önem dereceleri ile farklılık göstermektedir. Bu bulgular, yapılan Kruskal-Wallis testinde 0.000 önem derecesi ile doğrulanmıştır. Gruplar arasında fark olan diğer değişken ise ünlü-marka uyumudur. Yukarıdaki tabloda detayları verilen önem dereceleri 0.05 değerinden küçük olduklarından, tüketim grupları arasında fark vardı denir. Bu farklılık, Tablo 7’de gösterilen Kruskal-Wallis testinin 0.001 önem derecesine sahip sonucu ile doğrulanmaktadır.

	Kruskal-Wallis Testi			
	Çaykur	Lipton	Ofçay	Obaçay
Ürün kategorisine ilgilenim	0.000	0.000	0.000	0.000
Markaya karşı tutum	0.481	0.653	0.430	0.460
Kaynak etkisi	0.158	0.861	0.023	0.538
Ünlü-marka uyumu	0.001	0.091	0.639	0.420

Tablo 7: Değişkenlerin günlük tüketim sıklıklarına göre farkları (Kruskal-Wallis)

Lipton ve Obaçay markalarında ise sadece ürün kategorisine ilgilenim açısından gruplar arası fark vardır. ANOVA’da yapılan LSD-Post Hoc testi sonuçlarına göre her grup diğerinden ayrılmaktadır. Ancak ünlü-marka uyumu, markaya karşı tutum ve ünlü kaynak etkisi açısından üç grup arasında fark yoktur.

Ofçay markası ürün kategorisine göre ve kaynak etkisine göre gruplar arasında farklılık vardır. Kaynak etkisi için 1. ve 2. grup arasında ve 1. ve 3. grup arasında sırasıyla 0.010 ve 0.022 önem derecelerine göre farklılık vardır. Ancak 2. ve 3. gruplar arasında 0.469 önem derecesine göre fark yoktur. Kruskal-Wallis testi de benzer bulguları ortaya koymuştur.

Değişkenlerin arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon testiyle araştırılmıştır. Çaykur markası için markaya karşı tutum ile ünlü-marka uyumu çok düşük (0.113) fakat istatistiki açıdan önemli (0.030) bir korelasyon katsayısı ile beraber hareket etmektedir.

	Çaykur				Lipton			
	ilgilenim	marka tutum	uyum	kaynak etkisi	ilgilenim	marka tutum	uyum	kaynak etkisi
ilgilenim	1				1			
marka tutum	0.132 (0.011)	1			0.065 (0.275)	1		
uyum	0.059 (0.261)	0.113 (0.030)	1		0.145 (0.015)	0.329 (0.000)	1	
kaynak etkisi	0.055 (0.290)	0.212 (0.000)	0.466 (0.000)	1	0.088 (0.140)	0.389 (0.000)	0.457 (0.000)	1

Tablo 8: Ünlü uyumu, markaya karşı tutum ve ilgilenim arasındaki korelasyon

Öte yandan, ünlü-marka uyumu ile ünlü kaynak etkisi arasındaki korelasyon istatistiki açıdan önemlidir (0.000) ve iki değişken orta kuvvette (0.466) hareket etmektedir. Lipton markası için ise, markaya karşı tutum ile ünlü-marka uyumu düşük (0.329) fakat istatistiki açıdan önemli (0.000) bir korelasyon katsayısı ile beraber hareket etmektedir. Tablo 8'den de takip edilebileceği gibi Lipton markası için ünlü-marka uyumu ile ünlü kaynak etkisi arasındaki korelasyon istatistiki açıdan önemlidir (0.000) ve iki değişken orta kuvvette (0.457) hareket etmektedir.

	Ofçay				Obaçay			
	ilgilenim	marka tutum	uyum	kaynak etkisi	ilgilenim	marka tutum	uyum	kaynak etkisi
ilgilenim	1				1			
marka tutum	0.138 (0.043)	1			0.064 (0.408)	1		
uyum	0.148 (0.029)	0.339 (0.000)	1		0.155 (0.044)	0.405 (0.000)	1	
kaynak etkisi	0.111 (0.103)	0.239 (0.000)	0.426 (0.000)	1	0.116 (0.132)	0.343 (0.000)	0.309 (0.000)	1

Tablo 9: Ünlü uyumu, markaya karşı tutum ve ilgilenim arasındaki korelasyon

Ofçay markası için, ünlü-marka uyumu ile markaya karşı tutum arasındaki korelasyonun önem derecesi (p) 0.05'ten küçük olduğundan önemlidir, iki değişkenin orta düzey bir korelasyon katsayısı (0.339) ile birlikte hareket ettiği hakkında hüküm verilebilir. Tablo 9'da da gösterildiği gibi Obaçay markası için,

REKLAMLARDA KULLANILAN ÜNLÜ VE MARKA ARASINDAKİ UYUMUN
ÜNLÜNÜN İNANILIRLIK VE ÇEKİCİLİĞİNİN TÜKETİCİNİN MARKAYA KARŞI
TUTUMUNA ETKİSİ

ünlü-marka uyumu ile markaya karşı tutum arasındaki korelasyon istatistiki açıdan önemlidir (0.000) ve iki değişken beraber hareket etmektedir.

Sonuç

Ünlü kişilerin reklamlarda kullanılmasının tüketiciler üzerinde çeşitli etkiler ortaya çıkarmaktadır. Sevilen ve inanılan ünlülerin, izleyicilerin mesaja olan ilgisini artırdığı bilinmektedir. Ünlülerin pazarlamada kullanılması şirketin imajını etkilemekte ve çoğunlukla rakibine karşı bir üstünlük getirmektedir. Kullanılan ünlünün uyumunun tam olarak anlaşılabilmesi ve markaya karşı olumlu tutum geliştirmeye destek olması için reklamların ürün kategorisine ilgisi olan kitlelere gösterilmesi gerekir. Bu anlamda, ürün kategorisine ilgilenimin hem ünlü-marka uyumuyla ve hem de markaya karşı tutumla ilişkisi vardır. Dolayısıyla kurduğumuz “Ürün kategorisine ilgilenimin hem ünlü-marka uyumuyla ve hem de markaya karşı tutumla ilişkisi vardır” hipotezi, tüm markalar için doğrulanmıştır.

Ancak kullanılan ünlünün hem markaya uygun olması hem de tüketiciler için olumlu bir imaja sahip olması gerekir. Ünlünün inanılabilirliği ve çekiciliğinden oluşan ünlü kaynak etkisinin markaya karşı tutumu olumlu etkilediği yapılan araştırmayla çok güçlü skorlarla olmasa bile ortaya konmuştur. Çaykur, Lipton, Ofçay ve Obaçay için yapılan analizler sonucunda, “Kaynak etkisinin (inanılabilirlik ve çekicilik) yüksek olması markaya karşı tutum üzerinde olumlu etkiye sahiptir” hipotezinin her marka için aynı sonuçları verdiği görülmüştür.

Yapılan araştırmanın esas amaçlarından biri de, yüksek seviyedeki ünlü-ürün uyumunun markaya karşı tutum üzerinde olumlu etkiye sahip olup olmadığını sınınamaktır. Markaya karşı tutumu tek başına açıklamakta yeterli olmayan ünlü-marka uyumu, markaya karşı tutum ile göreceli olarak orta kuvvette bir ilişki ile beraber hareket etmektedir.

Ürün kategorisine olan ilgilenim, ünlü-marka uyumunu ve markaya karşı tutumu etkilemektedir. Ancak aynı durum, ünlünün kendi inanılabilirliği ve çekiciliğinden oluşan kaynak etkisi için geçerli değildir.

Ünlü-marka uyumu markaya karşı tutumu etkilemekte tek başına etkili olmamakla beraber, göz ardı edilmeyecek etmenlerden biridir. Bu sebeple reklamcının ya da şirketin ünlü seçerken, ünlünün telafisi güç sorunlara yol açabileceği için dikkatli olmalıdır. Ürün kategorisine olan ilgilenimin de ünlü-marka uyumunun daha iyi anlaşılmasına ve markaya karşı tutumu etkilemesindeki rolü sebebiyle, firmaların reklamlarında ilgili kitleleri hedef alması önemlidir.

KAYNAKÇA

Bejaoui, Aida, Dekhil, Fawzi ve Djemel Taoufic (2012), “Endorsment By Celebrities: The Role Of Congruence”, Journal of Marketing and Business Management, Vol:1 (2), P: 026.

Braunstein, Jessica R. (2006), “Influence of Product-Endorser Match-Up on Consumer’s Purchase Intentions of (Non-Sport) Endorsed Products”, Doktora Tezi, The University of Florida.

Choi, Sejung M. ve Rifon, Nora J. (2007), “Who Is the Celebrity in Advertising? Understanding Dimensions of Celebrity Images”, The Journal of Popular Culture, Vol: 40, No: 2.

Erdogan, B.Zafer (1999), “Celebrity Endorsement : A Literature Review”, Journal of Marketing Management, Vol:15, P: 291-315.

Fleck, Nathalie, Korchia, Michael ve Roy Le, Isabelle. (2012) “Celebrities in Advertising: Looking for Congruence or Likability?” , Psychology and Marketing, Vol: 29(9), P:651-662

Fleck-Dousteysier, Nathalie ve Korchia Michael, (2006) “Celebrities in Advertising: The Role of Congruency”, 5th International Conference on Research In Advertising.

Goldsmith, Ronald E., Lafferty, Barbara A. and Newell, Stephen J. (2000) "The Impact of Corporate Credibility and Celebrity Credibility on Consumer Reaction to Advertisements and Brands", Tournal of Advertising, Vol: 29, No:3, P: 43-54

Hakimi, Bardai Y., Abedniya, Abed. Ve Zaeim, Majid N. (2011) “Investigate the Impact of Celebrity Endorsement on Brand Image”, European Journal of Scientific Research, Vol:58 No:1, P:116-132

James H. Martin (1999), “Is the Athlete’s sport Important When Picking an Athlete to Endorse a Nonsport Product?”, Journal of Consumer Marketing, Vol: 13, No:6, P: 28-43.

Kamins, Michael A. (1990), "An Investigation into the 'Match.Up' Hypothesis in Celebrity Advertising: When Beauty May Be Only Skin Deep", Journal of Advertising, Vol: 19, No:1, P: 4-13

Kim, Yeung J. ve Na, June H., (2006), “Effects Of Celebrity Athlete Endorsement on Attitude Towards The Product: The Role of Credibility, Attractiveness and The Concept of Congruence”, International Journal of Sports Marketing & Sponsorship, P:310-320

Koernig, Stephen K. ve Page, Albert L. (2002), “What If Your Dentist Looked Like Tom Cruise? Applying the Match-Up Hypothesis to a Service Encounter”, John Wiley & Sons, Inc., Vol: 19(1), P:91–110.

REKLAMLARDA KULLANILAN ÜNLÜ VE MARKA ARASINDAKİ UYUMUN
ÜNLÜNÜN İNANILIRLIK VE ÇEKİCİLİĞİNİN TÜKETİCİNİN MARKAYA KARŞI
TUTUMUNA ETKİSİ

McGuire, William J. (1985), "Attitudes and Attitude Change". In: Handbook of Social Psychology, Vol:2 (Eds.) Lindzey, Gardner and Aronson, Elliot, New York, Random House, P: 2,23.346

Ohanian, Roobina (1991), "The Impact of Celebrity Spokespersons Perceived Image on Consumers' Intention to Purchase". Journal of Advertising Research, 31(1), P: 46-52.

Pornpitakpan, Chanthik (2012), " Validation of the Celebrity Endorsers' Credibility Scale: Evidence From Asians", Journal of Marketing Management, Vol:19:1-2, P:179-195

Simmers, Christina S., Damron-Martinez, Datha ve Haytko, Diana L.(2009), "Examining the Effectiveness of Athlete Celebrity Endorser Characteristics and Product Brand Type: The Endorser Sexpertise Continuum", Journal of Sport Administration & Supervision, Vol:1(1), P: 52-64.

Till, Brian D. ve Busler, Michael (1998), "Matching Products with Endorsers: Attractiveness versus Expertise", Journal of Consumer Marketing, Vol:15, No:6, P:576-586.

Smith, Raymond G. (1973), "Source Credibility Context Effects," Speech Monographs, 40, P:303-309.

BEU. SBE. Derg.
Cilt:3 Sayı:1 Haziran 2014

TIP ETİĞİ AÇISINDAN HEKİM HAKLARI

Haluk TANRIVERDİ* Orhan AKOVA** Banu ÇEVİK***

Özet

Tıp etiği, sorunları çözmeyi amaçlar ve ana konusu insan hayatıdır. Sağlık profesyonelleri etik konular hakkında teorik olarak bilgi sahibidirler ve bu konuları pratik uygulamalarında yürütmek zorundadırlar. Genel olarak; yararlılık, özerkliğe saygı, aydınlatılmış onam, kötü davranmama ve adalet ilkeleri "temel" etik ilkeler olarak benimsenmektedir. Günümüzde tıp uygulamaları içerisinde hasta hakları kavramından sıkça söz edilmekte fakat hasta-hekim ilişkisinde her iki tarafın hakları olduğu göz ardı edilmektedir. Kişiler arası iyi bir ilişki inşa etmek için bu kurallar büyük öneme sahiptir ve tıbbî karar sürecine hasta katılımı bu meseledeki önemli bir noktadır.

Literatürde hasta haklarına yönelik birçok çalışma yer alırken hekim hakları kısıtlı ölçüde yer almaktadır. Bu durum hekim haklarının da tıp etiği açısından var olduğunu ve tartışılması gerektiği gerçeğini gözler önüne sermektedir. Hekimler tıbbi uygulamalarında kendilerine tanınan haklar doğrultusunda hareket etmeli ve tıp etiğine uygun davranışlar içerisinde ortak bir anlayışa ve dile sahip olmalıdırlar. Aynı zamanda gerek hastalar gerekse toplum üyeleri hekim hakları konusunda bilinçli olmalı ve hasta-hekim ilişkisinde karşılıklı hakların varlığı kabul edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: *Tıp Etiği, Etik, Hekim Hakları*

PHYSICIAN'S RIGHTS IN TERMS OF MEDICAL ETHICS

Abstract

Medical Ethics aims to solve the problems and the main issue is the human life. The health professionals have theoretical knowledge about ethical rules and they must adapt these rules in their practice. Generally; beneficialness, respect for autonomy, informed consent, avoidance of maleficence and justice principles are accepted as "basic" ethical principles. Nowadays, the concept of patient rights in the practice of medicine is mentioned frequently but in the patient – doctor relationship, both sides have rights which are being ignored. In order to build a good inter-personal relationship these rules

---

* Doç.Dr. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul: tanriverdihaluk@yahoo.com

** Doç.Dr. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul: akovaorhan@hotmail.com

*** Uz.Dr. Dr. Lütfi Kırdar Kartal Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Anesteziyoloji ve Reanimasyon Kliniği, İstanbul: banueler@yahoo.com

play an important role and “patient participation in medical decision making” is an important point in this issue.

The concept of patients’ rights is occasionally mentioned in medical practice today but the rights of the physicians are neglected in the respect of patient-doctor relationship. This case reveals the fact that doctors’ rights exist from the point of medical ethics and should be discussed. The doctor must conduct an ethical manner in medical practice within a common language and understanding. At the same time, both patients and members of the community should be aware of the rights of doctors and the presence of mutual rights in the patient – doctor relationship.

Keywords: *Medical Ethics, Ethics, Physicians’ Right*

Giriş

Etik, ahlak konusunda, geçmiş, şu an ve geleceğe ilişkin karar ve eylemlerin dikkatli ve sistematik bir biçimde düşünülmesi ve çözümlenmesi ile ilgilidir. Etik, insan eylem ve kararlarının tüm boyutları ile uğraştığı için birçok alt dalı olan çok geniş ve karmaşık çalışma alanına sahiptir. Etiğin tıbbi uygulamalardaki ahlaki sorunlarla uğraşan dalı tıp etiği olarak adlandırılmaktadır (Civaner,2005:11). İngilizcede “Ethics” ve “Morals” iki ayrı kavram olarak kullanılırken, Türkçede bu iki ayrı kavram sadece “ahlak” kavramıyla karşılanmaya çalışılarak her iki kavramın anlamları daha geniş bir anlam yüküyle bu kavrama yüklenmektedir(Göksel, 1993:aktaran; Arda & Pelin, 1995:324). Benzer kavram kargaşası, “tıp etiği” ve “tıbbi deontoloji” açısından da yaşanmaktadır(Arda & Pelin, 1995:324).“Deontoloji”, terimi, 19. yüzyılın ilk yarısında Jeremy Bentham tarafından ortaya atılmıştır. Bu kavramın anlamı ise“yükümlülükler bilgisi”dir. Bu anlamda deontoloji toplum tarafından nelerin yapıp yapılmayacağıının belirlendiği ve yaptırımlarla güçlendirdiği kuralların tümü olarak ifade edilebilir (Göksel,1986:1-3:aktaran; Arda & Pelin, 1995:324). “Tıbbi deontoloji” uyulması gereken yasal ve ahlaki yükümlülükleri ifade eder. Hatta hemen her meslek için bir deontolojinin varlığından söz etmek olanaklıyken, başında «tıbbi» sözcüğü olmasa bile, “deontoloji” denince ilk akla gelenler hekimlik kurumu ve hekimler olmaktadır(Arda & Pelin, 1995:324). Etik, kişiye özgü farklılıkların tanınmasında ve dikkate alınmasında önemli rol oynamaktadır (Örnek, 2003:1017-1023). Tıp etiği ise, sağlık profesyonellerinin görevlerini yerine getirirken neleri yapmaları ve nelerden kaçınmaları gerektiğiyle ilgilidir. Hem soyut düşünme, akıl yürütme hem de tıbbi etkinlikleri düzenleyen kurullarla ve tıba özgü değerlerle biçimlenir (Yıldırım & Kadioğlu, 2007;75).

Çağdaş dünyada tüm meslekler için, üyelerinin davranışlarını düzenleyen etik sistemleri oluşturularak, yüksek mesleki uygulama standartlarına ulaşılmaya ve bilgisizlikten ya da olumsuz kişisel eğilimlerinden kaynaklanan istenmeyen davranışlar engellenilmeye çalışılmaktadır. Meslek etiğinin en önemli yanlarından biri, dünyanın neresinde olursa olsun, aynı meslekte çalışan bireylerin bu davranış kurallarına uygun davranmalarının gerekli olmasıdır. Tıp etiği, bir yandan kendine

özgü bilgi ve yöntem bilgisi birikimine sahip bir kuramsal çalışma alanı; diğer yandan tıp uygulamaları çerçevesinde, sağlık profesyonellerinin mesleki eylemleriyle ilgili bir yol gösterici ve özdenetim mekanizmasıdır. Dolayısıyla tıp etiği söz konusu edildiğinde akla iki farklı grupta yer alan kişiler gelmektedir. Bu grupların ilki, tıp etiği alanında kuramsal çalışma yapan, tıp ya da tıp dışı meslek kökenine sahip akademik personelden oluşmaktadır. İlkinde göre çok daha geniş olan ikinci grupta ise etik sorunlarla yüzleşmek, etik kurallara uymak ya da uymamak, etik kodları dolaylı olarak belirlemek gibi deneyimleri yaşayan tüm sağlık profesyonelleri yer almaktadır (Yıldırım, 2008:1).

Tıp Etiği Temel İlkeleri

Kurala bağlanmamış durumlarda etik sorunlara yaklaşımda sağlık profesyonelleri için birçok farklı yol bulunmaktadır. Bu yollar, kabaca akılcı ve akılcı-olmayan biçiminde ikiye ayırmak olanaklıdır. Akılcı olmayanın akıldışı ile aynı anlamda olmadığına, “akılın karar verme sürecinde sistematik biçimde kullanımından farklı” anlamında kullanıldığına dikkat etmek gerekir. Akılcı olmayan yaklaşımları: (1) Boyun eğme, (2) öykünme, (3) duyumsama ya da isteme, (4) sezgi, (5) alışkanlık biçiminde sıralanmaktadır. Akılcı yaklaşımlar ise; (1) deontoloji, (2) sonuçsalcılık, (3) ilkecilik ve (4) erdem etiği şeklindedir. Akılcı olmayan yaklaşımların hiçbiri evrensel olarak kabul görmemiştir. Bireyler akılcı-olmayan yaklaşımlarda olduğu gibi akılcı yaklaşımlar arasında da farklı seçimler bulunabilmektedir (Civaner,2005:11).

Tıp etiği çerçevesinde kimi temel etik ilkeleri, tıbbi eylemlere daha sık yol gösterici olabildikleri için, daha kuvvetle benimsenmiş ve daha sık kullanılır hale gelmiştir. Bu ilkeler farklı yazarlar tarafından farklı kompozisyonlar halinde sistemleştirilmiştir(Kadioğlu, 2007:86-8). Günümüzde hızlı bir şekilde değişime uğrayan ve gelişen hasta hakları her geçen gün daha yaygın kabul görmektedir. Aynı şekilde sağlık profesyonellerine yönelik meslek hatası ithamları çoğalmaktadır. Bu durum, hekimlere ve sağlık kurumlarına yönelik genel bir güvensizliğe yol açmaktadır. Tıp etiği, sorunlara etik kurallar ve ilkeler hem hasta-hekim ilişkisinde hem de hekimin ve sağlık kurumlarının topluma karşı yükümlülüklerini yerine getirmesi boyutunda önemli bir araç konumuna gelmeye başlamıştır (Yıldırım &Kadioğlu, 2007:76).Bu noktada tıp etiği hem hasta haklarının hem de hekim haklarının korunmasında önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünya genelinde ve ülkemizde hem klinisyenler hem de akademik etik çalışması yapanlar arasında yüksek oranda benimsenen dört ilkeli şemada yarar sağlama, özerk olma ve başkalarının özerkliğine saygı gösterme, zarar vermeme, adil olma yer almaktadır. Yaşama saygı duyma, aydınlatma ve onay alma, sır saklama, mahremiyete saygı gösterme, dürüstlük, özgecilik, ayrımcılıktan kaçınma, ihtisasa saygı duyma, dayanışma da hemen akla gelen tıp etiği ilkeleridir. İlkeleri belli bir yaklaşıma göre düzenleme bağlamında, bazı ilkelerin

ana başlık olarak seçilmesi ve diğer bazı ilkelerin onların altında yerleştirilmesi söz konusudur (Kadioğlu 2007:86-8). Bazı durumlarda özellikle ilkelerin birbiriyle karşıtlık ilişkisi taşıdığı olaylarda, duruma uyum sağlayacak en uygun ilke veya ilkeler tek başına veya bir arada kullanılarak eylem gerçekleştirilmelidir (Çobanoğlu, 2009:73). Tıp etiği temel ilkelerinden birinin ya da birkaçının uygulanırken, diğer bazılarının ise ihmal ve/veya ihlal edilmesi söz konusu olabilmektedir. İlkeler arasında bir hiyerarşi söz konusu değildir ve ikilemden çıkışta yaşanan olayın özelliği değerlendirmede önem taşıyacaktır. Tıp etiği ortaya çıkan sorunları çözerken tek bir çözüm önerisiyle aynı kategoriden her olayı çözmek yerine, temel ilkeler doğrultusunda her bir kendine has özelliği olan olay için en uygun yaklaşımı belirlemeye çalışmaktadır. Diğer bir deyişle tıp etiği temel ilkeleri, kuralların genel çerçevesini oluşturmakla birlikte karmaşık ve kuralla bağlanmamış durumlarda yol gösterici olmaktadır (Yıldırım &Kadioğlu,2007:78-79).

Hasta-hekim ilişkisi

Tanı, tedavi ve tıbbi bakım sürecinin en temel ögesi hastayla hekim arasındaki optimum bir ilişkinin kurulmasıdır. Bu ilişkinin temel amacı hastanın ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanmasıdır. Hasta-hekim ilişkisinde güç dengesi hekim lehinedir. Bu dengesizlik, hekimin hastasına söz konusu sorunla ilgili geniş bilgi vermesi; hastanın sorularına olabildiğince açık olması; soru ve endişelerini dile getirmesi için onu cesaretlendirmesi; ilişki sırasında hastadan kaynaklanan hata ve eksikliklere tepkisel davranma yerine tamamlayıcı davranış biçimi geliştirmesiyle giderilebilir. Hekim hasta arasındaki ilişkide hasta olan bireyin her durumda gözetilmesi gereken haklarını tıp etiği ilkeler çerçevesinde hekime sorumluluklar yükleyerek güvenceye almaktadır. Günümüzde, geleneksel ve bireysel hekim hasta ilişkisi yerini hastanedeki hekim hasta ilişkisine bırakmıştır. Bu durum, tıp etiği ilkelerinin uygulanmasında hastanede hasta hakları açısından hekimin olduğu kadar, hastane yönetiminin de sorumlulukları bulunduğunu göstermektedir (Çobanoğlu,2009:73).

Hastaya ait ve tıbbi bakımıyla ilişkili kişisel bilgilerin üçüncü taraflarla paylaşılmaması; hasta onurunun korunması; hekim seçme/değiştirme, konsültasyon isteme, tedaviyi reddetme hakkına saygı gösterilmesi; hastaya uygulanacak her türlü tıbbi işlem öncesinde hastadan aydınlatılmış onam alınması; tıbbi bakım ve tedavi süresince hastanın refakatçi ve ziyaretçi bulundurma, manevi ve moral destek alma isteklerinin olabildiğince gerçekleşmesine izin verilmesi; hastaya hastalığı, tedavisi ve prognozuyla ilgili doğru bilgi edinme ve kendisiyle ilgili kayıtlara ulaşma hakkı tanınması gibi hususlar, günümüz hekimlik pratiğinde genel kabul gören yaklaşımlardır. Hekim-hasta ilişkisinde tıp etiğinin dürüstlük, zarar vermeme, yarar sağlama ve özerklik ilkeleri esastır (ÖzlüErişim tarihi 22.04.2013).

Son dönemde ülkemizde hasta haklarının güçlendirilmesine yönelik çalışmalar hız kazanmış ve son olarak Hasta Hakları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, Resmi Gazete'nin 08.05.2014 tarihli sayısında yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yeni yayımlanan değişiklik yönergesinde, sağlık personeli tarafından hastaya yapılacak bilgilendirmenin esasları, hastaların hakları ve hastanın uyması gereken kurallar belirlenmiştir (www.resmigazete.gov.tr. Erişim tarihi 02.06.2014). Böylece Değişiklik yapılan yönergeyle bilgilendirmenin kapsamı genişletilmiş, hastalara yeni haklar tanınmış ve hastaların uyması gereken kurallar açığa kavuşturulmuştur.

Hekim-hasta ilişkilerine bakıldığında çeşitli modeller ileri sürülmekle birlikte yaygın olarak ifade edilen etkileşim tipleri şunlardır (Emanuel 1992:2221-6).

1. Paternalistik model: Karar verme aşamasında sorumluluğun tamamen hekim tarafından üstlenilmesidir. Tedaviye karar verme aşamasındaki herhangi bir basamak bu modelde yoktur; başka bir ifade ile aslında burada hekim-hasta ilişkisi de bulunmamaktadır. Bu model, son yıllarda hastalarla hekimler arasında daha çok ortaklık şeklinde bir ilişkinin olması gerektiğini savunan hekimler, hastalar, tıp etiği uzmanları ve araştırmacılar tarafından değişime uğratılmıştır.

2. Bilgilendirme modeli (Informed model): Paternalistik yaklaşımın tam karşı kutbunda bulunan modeli oluşturmaktadır. Hastanın tedavi seçenekleri ile ilgili bilgilendirilmesi ile karar verme sürecinde hekimin kendini geri çekmesi şeklindedir. Hekim, tüm olası tedavi seçeneklerini, bunların yarar ve zararlarını anlatarak hastayı bilgilendirmektedir.

3. Paylaşım modeli (Shared model): Hekimlerin hastaları aktif olarak tıbbi karara varma sürecine sokmayı hedefledikleri konsültasyonlar için kullanılmakta ve giderek artan şekilde tıp çevresinde karar verme açısından ideal bir model olarak savunulmaktadır. Paternalistik modelde hekimin, bilgilendirme modelinde ise hastanın ön planda olduğu görülmekte iken; paylaşım modelinde hekim ve hasta arasında bilgi paylaşımının iki yönlü, karar verme açısından da bir ortaklığın olduğu göze çarpmaktadır.

Hastalar açısından bakıldığında, hastaların karar alma konusunda istekli olup olmama durumları ve ilgileri, hastaların eğitim ve kültür düzeyi; hekim açısından bakıldığında ise, hekimin eğitim ve beceri düzeyi, hekimin bakmakta olduğu hasta sayısı ve zaman, hekimin enerji ve ilgi durumu gibi faktörler sağlıklı bir hasta-hekim ilişkisinin kurulmasının temel unsurları olarak göze çarpmaktadır (Özçakır 2004:411-5).

Hekim ve Toplum

Bireylerin davranışlarının etik standartlara uygunluğu büyük ölçüde içinde yaşadıkları toplumun kültürü, sahip oldukları değerler sistemi, inançlar ve normlar tarafından belirlenmektedir. Toplumsal normlar, belli bir grup içerisinde

bireylerin ilişkilerini düzenler ve yön verir. Hekimlerin zaman zaman toplumun benimsediği normların aksine davranışlar sergilediği görülmektedir (Yürütücü 2001:157-72). Bir mesleğin temsilcisi olan hekimler ile toplum ve bireyleri arasındaki iletişim, hekimlerin toplum içerisinde imajını oluşturan en önemli faktördür. Kötü örneklerin toplumda daha hızlı yayılıyor olması da bu imajın korunması önündeki en büyük engel olarak durmaktadır (Özdemir 2006:179-91).

Hekim Hakları

Hekim haklarını ele alırken hasta, tıp, hekim, hekimlik, sağlık kuruluşu ve toplum kavramlarının bir arada ele alınması gereklidir. Hasta, sağlık durumunun iyi olmaması nedeniyle sağlık hizmetlerinden faydalanmak isteyen kişi, hekim ise insan sağlığı ile uğraşan, tıp mesleğini yaparak tıbbi müdahale yapabilme yetkisi devlet tarafından verilmiş ve hastalıkları öğrenip hasta kişileri iyileştirmeyi kendine meslek edinen kişidir. Hekim hakları açısından teşhis ve tedavi hekimin sorumluluk alanını göstermekle birlikte hasta hakları açısından temel bir sınır çizmektedir. Hekim tedavi seçim hakkını hasta haklarına uygunluk bakımından değerlendirmelidir (İpekyüz, 2001: 118-119).

Günümüzde, insan hakları kavramının gelişmesiyle birlikte tıp alanında da bu kavram hem hekim hem de hasta için hakların gelişmesine neden olmuştur (Çobanoğlu,2009:70). Tıp etiğinde haklardan söz ettiğimizde karşımıza ödev-hak eksenini çıkmaktadır. Hekim ile hasta arasında hak talep eden, hakkın sahibi kişi ile bu hak ögesini yerine getirmekle yükümlü, karşı tarafın hakkını temin edecek kişi yer almaktadır (Aydın, Erişim tarihi 22.04.2013). Özerklik son yıllarda tıp etiğinde baskın bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır ve eğer toplumda "özerklik" bir değer ise hekime de bu "değeri" kullanma hakkı tanınmalıdır. Hekimin özerkliği, onun kendi başına mesleki bir "karar/yargıda" bulunabilmesinden kaynaklanır. Dünya Tabipler Birliğinin 1981'de yayınladığı Hasta Hakları Bildirgesinde her hastanın özgürce, dışarıdan müdahale edilmeksizin, klinik ve etik yargılarda bulunabilen hekimler tarafından bakılmaya hakkının olduğu yazılır. Demek oluyor ki hasta haklarını dile getiren bu Bildirgede hasta haklarının gereklerinden biri olarak, hekimin özgür biçimde davranabilmesi şart koşulmaktadır. Dolaylı da olsa burada hasta haklarına giden yollardan birinin "hekimin özerkliği"nden geçtiğinin altı çizilmektedir (Ozar, 1995:2110). Bilindiği gibi, hekim haklarını sorumluluklarını belirleyen kanun ve yönetmelik bulunmaktadır. Hekim haklarının yer aldığı kanun ve yönetmelikler içerisinde Anayasa, Tababeti Şuabatı Sanatları İcrasına Dair Kanun, Türk Tabipler Birliği Kanunu, Tıbbi Deontoloji Tüzüğü, Tedavi Hizmetleri Yönetmeliği ve 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu bulunmaktadır (Yalçın,2011:38). 1960 yılında ülkemizde yürürlüğe giren Tıbbi Deontoloji Tüzüğü'nde yer alan "*Tabip ve dış tabibi, sanat ve mesleğini icra ederken, hiçbir tesir ve nüfuza kapılmaksızın, vicdani ve mesleki kanaatine göre hareket eder. Tabip ve dış tabibi, tatbik edeceği tedaviyi tayinde serbesttir*" ifadesi hekim özerkliğine vurgu yapmaktadır (Aydın, Erişim tarihi 22.04.2013). Sağlık mevzuatında hasta ve hekim hakları açısından

klirik etikle ilgili en önemli yasal düzenleme 01.08.1998 tarih ve 23420 sayı ile Resmi Gazete’de yayımlanan Hasta Hakları Yönetmeliği’dir. Hem Tıbbi Deontoloji Tüzüğü hem de Hasta Hakları Yönetmeliği ile hekimlerin uyması gereken kurallar ortaya konmuştur (Ozar, 1995:2110).

Hasta ve hekimin arasındaki ilişkide sadece bir tarafın haklarından bahsederken, diğer tarafın yalnız sorumluluk ve ödevlerinden söz etmek eşitsiz bir ilişki biçimini doğurur. Hasta haklarının gelişmesiyle birlikte hekimin haklarından da söz etmek gerekmekte ve hekimin eski babacan rolünü sürdürmesi beklenmemelidir. Hekimin yasa karşısında icra ettiği hekimlik hizmetleri oranında sorumlulukları ele alınmaktadır. Bununla birlikte hekimlerin ürettiği hizmet bir tıp etkinliği olarak bir ekip halinde gerçekleştirilmektedir. Resmîyette öncelikle sorumlu hekim olmaktadır artık bu sorumluluk ve ödevler ekibin tümünü ilgilendirmelidir (Yalçın, 2011: 43). 2008 yılında Ankara’da düzenlenen “Türk Tabipleri Birliği Etik Bildirgeleri Çalıştayı”nda kabul edilen ve 2009 yılında “Türk Tabipleri Birliği II. Etik Bildirgeleri Çalıştayı”nda güncellenen Türk Tabipleri Birliği Hekim Hakları Bildirgesine göre her hekim başta İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi olmak üzere tüm insan hakları belgelerine ve hekimlikle ilgili ortak kurallara uymakla yükümlüdür. Hekimler, insan haklarının bütünselliğini ve bölünmezliğini kabul ederler ve tüm mesleki uygulamalarında insan haklarını temel alırlar. Buna göre hekim haklarını hekimin sağlık hizmeti sunduğu kişi ve topluma karşı hakları ve hekimin sağlık hizmetini örgütleyen ve finanse eden kurumlar ve çalıştığı kurumlara ilişkin hakları olarak iki şekilde tanımlamak mümkündür (www.ttb.org.tr, Erişim tarihi 22.04.2013). Bu haklar irdelendiğinde hekim haklarını şu şekilde sıralamamız mümkündür (Yalçın, 2011: 43);

- Çağdaş bilimsel olanaklardan yararlanma ve bunları uygulama hakkı
- Etik ilkelere bağlı kalarak mesleğini uygulama hakkı
- Baskı altında kalmaksızın mesleğini uygulama hakkı
- Kendi değerlerine ters düşen durumlardan kaçınma hakkı
- Mesleki risklerden kaçınarak kendi sağlığını koruma hakkı
- Gelir düzeyinin artırılmasına yönelik talepte bulunma hakkı
- Hastayı reddetme hakkı (acil yardım vakalarında, resmi ya da insani vazifenin ifası dışındaki hallerde - Tıbbi deontoloji tüzüğü 18. madde)
- Çalıştığı sağlık kurumunda yönetime katılma hakkı
- Danışma hakkı (konsültasyon)
- Hastayı iyileşme garantisi vermeme hakkı (Tıbbi deontoloji tüzüğü 13.madde)
- Yeterli zaman ayırma hakkı (Günde yirmiden fazla hasta bakmama hakkına sahiptir-Tababet uzmanlık yönetmeliği)

- Tanıklıktan çekilme hakkı (Hekim meslek sırrının söz konusu olduğu durumda tanıklıktan çekinebilir- Hukuk usulü muhakemeleri kanunu 245/4, CMUK48.madde)

- Tedavi yöntemini seçme hakkı.

Amerika'da ACEP (American College of Emergency Physicians-Acil Hekimler Amerikan Koleji) acil birimlerde çalışan hekimlerin haklarını korumaya yönelik yayımladığı yönetmeliğin içeriği incelendiğinde yukarıda yer alan hekim hakları dışında daha detaylı ve kapsamlı bazı hakların verildiği görülmektedir. Örneğin acil birimlerde çalışan hekimlerin özerkliğine ve klinik kararlarına makul kurallar, düzenlemeler veya kanunlar yoluyla sınırlanmamış olması koşuluyla saygı gösterilmesi, hasta güvenliğinin sağlanmasında kurumların yardımcı olması ve ekipman ve personel temininde hekimlerin bazı haklara sahip olması gerektiği, hekimlerin sahip oldukları sorumluluk, deneyim, nitelik ve gösterdikleri performansla göre klinik ve idari hizmetler için makul tazminat ödenmesi gerektiği, hekimlerin çok pahalıya gereksiz, ihtiyaç duyulmayan hizmetleri almaları istenmemesi (American College of Emergency Physicians, 2001:715). ACEP'in yayımladığı bu yönetmelik hekimlere daha kapsamlı haklar tanımakla birlikte hekim haklarını tam manasıyla karşıladığını söylemek doğru olmayabilir.

Türkiye'de hastanelerin büyük çoğunluğu kamu eliyle yönetilmektedir. Kamu hastanelerinde hekimin hasta seçme hakkı bulunmamaktadır. Hekimler kamuda kısmi çalışma iznine sahip olmakla birlikte mesai kavramı olmadan icap nöbeti adı altında sürekli göreve çağrılmaktadırlar (Çobanoğlu, 2009:80). 1 Ağustos 1998 tarihinde yürürlüğe giren hasta haklarına yönelik düzenleme hastalara bir çok konuda haklar tanırken diğer taraftan hekimlere karşı açılan dava sayılarında artışlar yaşanmıştır. Bu durum bu yönetmeliğin olumlu sonuçlar verdiğini göstermemektedir. Ancak bu durum hekimleri haksız yere hukuki sorumluluğa maruz kalma endişesi ile sorumluluktan kaçınma yolları arayışlarına itmiştir. Bu nedenle, hasta haklarını sağlamak için hekim haklarını dikkate alarak mesleğin yerine getiriliş biçimini yeniden ele almaya ve gözden geçirmeye öncelik vermek gerekmektedir (Gülan, 2006:16-19).

Sonuç ve Öneriler

Tıbbi uygulamalarda hekimlerin mesleki tutum ve davranışları bir takım kural ve ilkelerle belirlenmiş durumdadır. Bu ilkelerin yaşama geçirilmesi hem mesleki hem de evrensel değerlerin yüceltilebilmesi için vazgeçilmez bir gerekliliktir. Hasta haklarına yönelik yapılan yeni düzenlemeler özellikle 08.05.2014 tarihli resmi gazetede yayımlanan değişiklik yönergesi hasta haklarının genişletilmesi açısından önem taşımaktadır. Diğer taraftan hekim haklarına yönelik yeni adımların atılmaması hekim haklarının yeterince dikkate alınmadığını göstermektedir. Bununla birlikte hasta haklarına yönelik gelişen duyarlılık ve beraberinde yeni yapılan düzenlemeler bazı durumlarda hasta ve

hekim haklarının birbirleri ile çatışmasına neden olabilmektedir. Hasta haklarını gözetirken hekimin etik açıdan sahip olduğu bir takım haklardan vazgeçmemek gerektiği unutulmamalıdır.

Sonuç olarak son yayımlanan değişiklikler hasta hakları açısından önemli katkılar sağlamakla birlikte değişen sosyo-ekonomik, politik ve teknolojik gelişmeler ışığında bütüncül bir yaklaşımla yaklaşılarak hazırlanacak daha kapsamlı bir hasta hakları ve hekim hakları yönetmeliği ve tıp etiği içerisinde hekim haklarına yönelik uygulamalar ve tıp etiği çerçevesinde hekim hakları konusunda girişimlerde bulunularak hekim haklarının düzenlenmesi, hasta - hekim ve hasta - toplum ilişkisinde önemli faydalar sağlayabilecektir.

Kaynakça

- American College of Emergency Physicians, (2001). Emergency Physician Rights and Responsibilities. *Ann. Emerg. Med.* December 2001;38:714-715.
- Arda, B. (1989). Cumhuriyet Dönemi Fakülte Tıp Eğitimi Yaklaşımları. *ATO Altan Günalp İkincilik Ödülü*, Ankara.
- Arda, B. ve Pelin S.Ş. (1995). Tıp etiği: Tanımı, İçeriği, Yöntemi ve Başlıca Konuları, *Ankara Tıp Mecmuası*, 48:323-336.
- Aydın, E. (2001). *Tıp Etiğine Giriş*. Pegem Yayıncılık, 118-9.
- Aydın, E. Hekim Hakları, www.deontoloji.hacettepe.edu.tr (Erişim tarihi 22.04.2013).
- Civaner, M. (2005). Dünya Hekimler Birliği Tıp Etiği El Kitabı, *Türk Tabipler Birliği Yayınları*, 11.
- Çobanoğlu, N. (2009). Tıp Etiğinden Tıp Hukukuna Hasta Hakkı Olarak Aydınlatılmış Onam, *Ankara Barosu Yayınları Sağlık Hukuku Digestası*, 1(1),70-86.
- Emanuel, E.J, & Emanuel, L.L. (1992). Four Models of the Physician-Patient Relationship. *JAMA*, 267: 2221-6.
- Erdoğan, E. (2007). *Hekim Hakları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku ABD. İstanbul.
- Göksel, F.A. (1986). *Deontoloji Repetoryumu*, Ankara, 1-3.
- Göksel, F.A. (1993). (Özel Görüşme) *Tıp etiği İlkeleri*, Mayıs. Ankara.
- Gölan, A. (2006). Tıp Hukuku Açısından Hasta ve Hekim Hakları, *ANKEM Dergisi*, 20(ek 2):16-19.
- Kadıoğlu, S. (2007). Etik Dedikleri, *III. Koloproktoloji-Stomaterapi Sempozyum Özet Kitabı*, 12-14 Nisan Adana, Adana Ostomi

- Derneği, Türk Tabipler Birliği Çukurova Üniversitesi Cleveland Clinic katkıyla Yayın, 86-88.
- İpekyüz, F.Y. (2006). *Türk Hukukunda Hekimlik Sözleşmesi*. İstanbul, Vedat Kitapçılık, 20.
- Ozar, D.T. (1995). *Professionand Professional Ethics*. In: Encyclopedia of Bioethics, Vol: 4 Ed. Reich WT, Simonand Schuster Macmillan, New York, 2110.
- Örnek Büken, N. (2003). Hekimlik Etiğinin Başına Gelenler. Erdemir Demirhan A, Uzel İ, Öncel Ö, Oğuz Y, Aksoy Ş, Şahinoğlu S, Kadioğlu S, Örnek Büken N, Doğan H, Yeter M, Atıcı E.Uluslar arası katılımlı *III. Ulusal Tıp Etiği Kongresi Kitabı* Cilt 2, Bursa, Türkiye Biyoetik Derneği Yayınları, 1017-1021.
- Özlu, T. Hasta-Hekim İlişkisinde Etik İlkeler. *TTD Etik Kurulu*, <http://www.toraks.org.tr> (Erişim tarihi 22.04.2013).
- Özçakır, A. (2004). Hekim-Hasta İlişkisi: Karar verme Sürecinde Hastanın Yeri. *T.Klin. J.Med.Sci.*24:411-5.
- Özdemir, Ş. (2006). Hekimlerin Toplumsal İmajı: Afyon İlinde Bir Araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1):179-191.
- www.resmigazete.gov.tr. Hasta Hakları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140508-3.htm> Erişim tarihi 02.06.2014
- www.ttb.org.tr. (2010). Türk Tabipler Birliği Etik Bildirgeleri, *Türk Tabipler Birliği Yayınları*, Mayıs, Ankara.
- Yalçın, S. (2011). Cerrahlarla İlgili Yasalar ve Yönetmelikler. *Turkish Medical Journal*:5(1).
- Yıldırım, G. (2008). *Sağlık Profesyonellerinin Etik Kavramından Anladıkları ve Kuramsal Etik Çalışması Yapanlardan Bekledikleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü *Deontoloji ve Tıp Tarihi Ana Bilim Dalı, Adana*.
- Yıldırım, G. ve Kadioğlu, S. (2007). Etik ve Tıp Etiği Temel Kavramları, *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi* 29 (2): 7-12.
- Yürütücü, A & Gürbüz, H. (2001). Hekimlerin Ahlaki Değerleri ile Meslek Etiğinin İstatistiksel Olarak İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1): 157-72.

BEU. SBE. Derg.
Cilt:3 Sayı:1 Haziran 2014

TEKSTİL VE HAZIR GIYIM SEKTÖRÜNÜN KARŞILAŞTIRMALI AVANTAJI: TÜRKİYE VE PAKİSTAN ÖRNEĞİ

Güçgeldi BASHIMOV*

Özet: Tekstil ve hazır giyim sektörü birçok gelişmekte olan ülkelerde önemli sektörlerin birini oluşturmaktadır. Tekstil ve hazır giyim sektörü Türk ekonomisinin de önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Tekstil ve hazır giyim sektörünün GSYİH'ya katkısı %7 ve dış ticarete katkısı ise %18,3 oranındadır. Bu çalışmanın amacı 1990-2012 döneminde Türkiye ve Pakistan'ın tekstil ve hazır giyim sektöründeki karşılaştırmalı üstünlüklerini belirlemektir. Bu amaçla Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (AKÜ) indeksinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektöründe Pakistan karşısında karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *AKÜ İndeksi, Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü, İhracat*

COMPARATIVE ADVANTAGE OF TEXTILE AND CLOTHING INDUSTRY: CASE STUDY OF TURKEY AND PAKISTAN

Abstract: Textile and clothing sector is one of the key economic sectors in developing countries. Textile and clothing sector is an important part of Turkish economy. It contributes 7 percent to the Gross Domestic Product (GDP) and 18.3 percent to the foreign trade. The aim of this study is to examine the comparative advantage in textile and clothing sector between Turkey and Pakistan during 1990-2012. In this study, Balassa's revealed comparative advantage (RCA) index is used. The analysis shows that Turkey has a comparative disadvantage in textile and clothing sector against Pakistan.

Key Words: *RCA Index, Textile and Clothing Sector, Export*

---

*Güçgeldi Bashimov Doktora Öğrencisi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, guyc55@gmail.com

1. GİRİŞ

Tekstil ve hazır giyim sektörü dünya mal ticaretinin önemli bileşenini oluşturmaktadır. 2010 yılında dünya tekstil ve hazır giyim ihracat değeri 600 milyar dolar iken, bu rakam 2012 yılında 700 milyar doları geçmiştir. Bugün dünya tekstil ihracatının yarısı ve hazır giyim ihracatının da dörtte üçü gelişmekte olan ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir (ANZ, 2012: 2). Tekstil ve hazır giyim sektörü nispeten emek yoğun bir sektör olmasından dolayı özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemli bir istihdam alanı yaratmaktadır. Zira gelişmekte olan ülkelerin en çok sahip oldukları faktörlerin başında ucuz emek gelmektedir. Tekstil ve hazır giyim sektörü gelişmekte olan ülkelerde sanayi istihdamının %35'ini ve az gelişmiş ülkelerde ise %80-90'nını oluşturmaktadır (Keane ve te Velde, 2008: 11). Bu yönüyle tekstil ve hazır giyim sektörü gerek ulusal ekonomiye ve gerekse istihdama sağladığı katkılarında dolayı birçok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonominin lokomotifleri olarak görülmektedir.

Tekstil ve hazır giyim sektörü diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi gerek Türkiye ve gerekse Pakistan ekonomisi açısından da önemli bir paya sahip sektörlerden birini oluşturmaktadır. Bugün pamuk ve tekstil sektörü her iki ülkede de gerek istihdama ve gerekse dış ticarete sağladığı katkılardan dolayı ulusal ekonominin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Tekstil ve hazır giyim sektörü Türkiye'nin en önemli ihracat kalemini oluşturmaktadır. Bugün sektörün toplam ihracattaki payı %18,3 ve GSYİH'daki payı %7'dir (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2014: 1). Pakistan ekonomisi açısından da tekstil ve hazır giyim sektörü başlıca sektörlerin birini oluşturmaktadır. Tekstil sektörü Pakistan GSYİH'nın %11'ini ve toplam ihracatın %60'dan fazlasını oluşturmaktadır (Orden ve Cororaton, 2008: 4). Ayrıca tekstil sektörü toplam imalat sanayi istihdamı içinde %42,9'luk bir paya sahiptir (McNamara, 2008: 6). Bu yönüyle tekstil ve hazır giyim sektörü gerek Türkiye ve gerekse Pakistan ekonomisi açısından önemli sektörlerin başında gelmektedir. Günümüzde dünya tekstil ve hazır giyim ticaretindeki kotaların kaldırılması sonucu piyasada oldukça yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Dünya tekstil ve hazır giyim piyasasında kotaların kalkmasıyla Asya ülkeleri özellikle Uzakdoğu Asya ülkeleri karlı çıkarken diğer ülkeler ise olumsuz yönde etkilenmişlerdir.

Bu çalışmada Türkiye ve Pakistan'ın tekstil ve hazır giyim sektöründeki karşılaştırmalı üstünlüğü belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada her iki ülkenin tekstil ve hazır giyim sektörüne ait dış ticaret verilerinden yararlanılmıştır. İki ülkenin tekstil ve hazır giyim sektöründeki karşılaştırmalı üstünlüğünün belirlenmesi amacıyla Bela Balassa'nın geliştirmiş olduğu açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (AKÜ) indeksinden yararlanılmıştır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatürde tekstil ve hazır giyim sektörünün küresel piyasalardaki karşılaştırmalı üstünlüğünü ve rekabet gücünü ölçen birçok çalışmalar bulunmaktadır. Burada söz konusu çalışmaların bazıları hakkında kısa özet bilgiler sunulmaktadır.

Havrila ve Gunawardana (2003) yapmış oldukları çalışmalarında Avustralya tekstil ve hazır giyim sektörünün 1965-1996 dönemine ait rekabet gücünü belirlemeye çalışmışlardır. Söz konusu çalışmalarında Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (AKÜ) indeksinden ve Vollrath'ın geliştirmiş olduğu indekslerden yararlanmışlar. Araştırma

sonucunda Avustralya'nın dünya tekstil ve hazır giyim ticaretinde karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu tespit edilmiştir.

Çoban ve Kök (2005) çalışmalarında Türkiye tekstil endüstrisinin AB ülkeleriyle karşılaştırmalı analizini yapmışlardır. Bu çalışmalarında Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (AKÜ) indeksini kullanmışlar ve Türk tekstil sektörünün yüksek rekabet gücüne sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Utkulu ve İmer (2009) Türk tekstil ve konfeksiyon sektörünün AB karşısındaki rekabet gücünü belirlemeye çalışmışlardır. Çalışmada açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (AKÜ) indeksi kullanılmış ve sektörün AB pazarı karşısında rekabetçi bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Ancak bunun zamanla azalmakta olduğu tespit edilmiştir.

Jucevicius ve Rybakovas (2010) yapmış oldukları çalışmalarında Litvanya'nın tekstil ve hazır giyim sektörünün küresel piyasalar karşısındaki rekabet gücünü ortaya koymaya çalışmışlardır. Araştırma sonucunda sektörün rekabet gücünde zamanla artış olduğu belirlenmiştir.

Yücel (2010) çalışmasında Türk tekstil ve hazır giyim sektörünün rekabet gücünü belirlemeye çalışmıştır. Bu amaçla Balassa'nın ve Vollrath'ın geliştirmiş olduğu indeksleri kullanmıştır. Araştırma sonucuna göre sektörün karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, ancak bu üstünlüğünü zamanla kaybetmeye başladığını ortaya koymuştur.

Karaalp ve Yılmaz (2012) çalışmalarında Balassa ve Vollrath tarafından geliştirilmiş olan indeksleri kullanarak 1988-2008 döneminde Türk tekstil ve hazır giyim sektörünün rekabet gücünü tespit etmeye çalışmışlardır. Araştırma sonucunda Türkiye'nin ilgili sektörde yüksek rekabet gücüne sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

Ahmad ve Kalim (2013) Pakistan'ın tekstil ve hazır giyim sektörünün rekabet gücünü belirlemeye yönelik çalışmalarında Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (AKÜ) indeksinden yararlanmışlardır. Araştırma sonucuna göre Pakistan tekstil sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip iken, hazır giyim sektöründe karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir.

Assadzadeh vd. (2013) yapmış oldukları çalışmalarında İran'ın tekstil ve hazır giyim sektörünün Türkiye karşısındaki rekabet gücünü belirlemeye çalışmışlardır. Araştırma bulgularına göre İran tekstil ve hazır giyim sektöründe karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir.

Kathuria (2013) çalışmasında Hindistan ve Bangladeş'in dünya tekstil ve hazır giyim ticaretindeki rekabet gücünü belirlemeye çalışmıştır. Bu amaçla Balassa'nın geliştirmiş olduğu indeksden yararlanmış ve araştırma sonucunda her iki ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu tespit etmiştir.

3. DÜNYA TEKSTİL VE HAZIR GİYİM TİCARETİNE GENEL BAKIŞ

Dünya tekstil ve hazır giyim ticareti baş döndürücü bir hızla gelişme göstererek 2012 yılında ihracat değeri 700 milyar doları geçmiştir. Aynı yıl içerisinde tekstil ve hazır giyim sektörünün dünya mal ticaretindeki payı sırasıyla %1,6 ve %2,4 olarak gerçekleşmiştir. Tekstil ve hazır giyim sektörünün bu denli hızlı büyümesinde Asya ülkelerinin özellikle Çin ve Hindistan'ın büyük bir payı bulunmaktadır. Günümüzde Çin, dünya tekstil ve hazır giyim ihracatında lider ülke olmayı devam ettirmektedir. Çin'in dünya tekstil ve hazır giyim ihracatındaki payı sırasıyla %33 ve %38'dir (DTÖ, 2013: 56).

TEKSTİL VE HAZIR GIYİM SEKTÖRÜNÜN KARŞILAŞTIRMALI AVANTAJI: TÜRKİYE VE PAKİSTAN ÖRNEĞİ

Dünya tekstil ve hazır giyim ticaretinde AB ülkeleri de önemli bir paya sahiptir. Genel olarak Avrupa tekstil ve hazır giyim ticareti daha çok iç piyasaya yöneliktir. Ancak son yıllarda yaşanan ekonomik krizin etkisiyle birlikte Avrupa tekstil ve hazır giyim ticareti üçüncü ülke piyasalarına doğru yönelmiştir. İtalya, Almanya, Fransa, İspanya ve İngiltere Avrupa tekstil ve hazır giyim sektöründe önemli paya sahip olan ülkelerdir (European Commission, 2013: 20). Bununla beraber AB ve ABD dünya tekstil ve hazır giyim sektörü için önemli bir pazarı oluşturmaktadırlar. 2012 yılında dünya giyim ithalatının %38'i AB ve %20'si ABD tarafından gerçekleştirilmiştir (DTÖ, 2013: 56).

Dünya tekstil ve hazır giyim ticaretinde Asya ülkelerinin önemli bir payı bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde üretim maliyetlerinin artmasıyla birlikte 1970'li yıllardan itibaren tekstil ve hazır giyim ürünleri üretimi ve ticareti gelişmiş ülkelere doğru kaymıştır. Özellikle iş gücü maliyetlerinin düşük olduğu Asya ülkeleri yabancı yatırımcılar için önemli avantajlar sunmaktaydı. Bunun sonucunda geçen yüzyılın son çeyreğinden itibaren Doğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri hızlı bir şekilde sanayileşme sürecine girmişlerdir. Günümüzde Asya ülkeleri tekstil ve hazır giyim ürünleri üretiminde söz sahibidirler. Tekstil ve hazır giyim sektörü Bangladeş, Hindistan, Endonezya, Sri Lanka gibi ülkelerde ihracat gelirlerinin önemli kaynağını oluşturmaktadır (Choe vd., 2011: 6). Örneğin tekstil ve hazır giyim sektörünün ihracattaki payı Bangladeş'te %83,5, Pakistan'da %67,2 ve Sri Lanka'da %47'dir (Keane ve te Velde, 2008: 9).

Çizelge 1. Dünya tekstil ticaretinde önde gelen ülkeler (Milyar USD)

	2000	2005	2010	2011	2012
İhracatçı Ülkeler					
Çin	16,1	41,0	76,9	94,4	95,5
AB-27 ^a	15,6	23,7	20,8	23,8	22,4
Hindistan	5,6	8,5	12,8	15,3	15,3
ABD	10,9	12,4	12,2	13,8	13,5
Güney Kore	12,7	10,4	10,9	12,4	11,9
Türkiye	3,6	7,1	8,9	10,8	11,1
Hong Kong	13,4	13,8	11,3	11,3	10,5
İthalatçı Ülkeler					
AB-27 ^a	16,3	21,4	26,9	31,5	27,1
ABD	15,9	22,5	23,4	25,4	25,9
Çin	12,8	15,5	17,7	18,9	19,8
Hong Kong	13,7	13,8	11,3	11,0	10,4
Vietnam	1,4	3,1	7,0	8,7	9,2
Japonya	4,9	5,8	7,2	9,2	9,0
Türkiye	2,1	4,4	6,5	7,6	6,4

Kaynak: DTÖ, 2013

a: Birlik dışı

Çizelge 2. Dünya hazır giyim ticaretinde önde gelen ülkeler (Milyar USD)

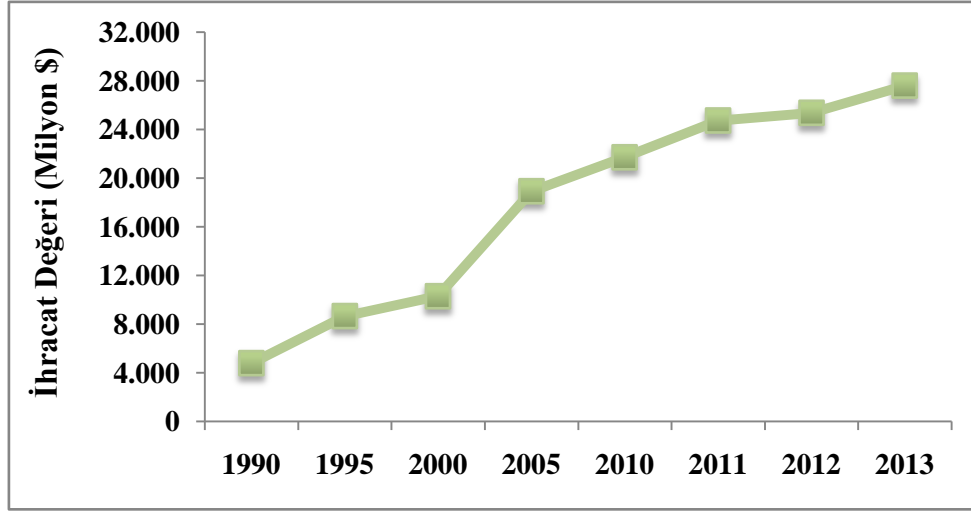
	2000	2005	2010	2011	2012
İhracatçı Ülkeler					
Çin	36,1	74,2	129,8	153,8	159,6
AB-27 ^a	13,0	20,0	22,3	28,1	28,5
Hong Kong	24,2	27,3	24,1	24,5	22,6
Bangladeş	5,1	7,8	14,9	19,2	19,9
Türkiye	6,5	11,8	12,8	13,9	14,3
Vietnam	1,8	4,8	10,4	13,1	14,1
Hindistan	5,9	9,2	11,2	14,7	13,8
İthalatçı Ülkeler					
AB-27 ^a	40,2	71,2	88,8	101,2	89,7
ABD	67,1	80,0	81,9	88,6	87,9
Japonya	19,7	22,5	26,9	32,9	33,9
Hong Kong	16,0	18,4	16,6	17,2	16,3
Kanada	3,7	5,9	8,3	9,5	9,4
Rusya	2,7	7,9	7,5	9,2	9,2
Güney Kore	1,3	2,9	4,4	6,1	6,3

Kaynak: DTÖ, 2013

a: Birlik dışı

Dünya tekstil ve hazır giyim sektöründe önemli aktörlerin birisi de Türkiye'dir. Tekstil ve hazır giyim sanayi Türkiye'nin öncü sektörlerinden biri konumundadır ve bu alandaki yatırımlar ve üretim Osmanlı dönemine dek uzanmaktadır. Sanayi, yüksek kar oranları, istihdam ve üretim ile ülke ekonomisinin lokomotif sektörü konumuna yükselmiştir. Özellikle 1980'lerden itibaren tekstil ve hazır giyim sektörü hızlı bir gelişme göstererek 1980-2000 döneminde yıllık %20,5 oranında büyüme kaydetmiştir. Ancak, Çin'in küresel tekstil ve hazır giyim pazarlarına dahil olması ile birlikte 2000'den itibaren Türk tekstil ve hazır giyim sektörü ihracatında gerileme görülmüştür (Eraslan vd., 2008: 273). Son yıllarda üretimde AR-GE ve ÜR-GE yatırımlarına önem verilerek yüksek katma değerli inovatif ürünlerin üretilmesi sonucu Türk tekstil ve hazır giyim sektörü tekrar yükselişe geçmiştir. Günümüzde Türkiye, ürettiği yüksek kaliteli ve geniş ürün yelpazesi ile dünya tekstil ve hazır giyim sektöründe rekabetçi yapıya sahiptir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim ihracatı 2013 yılında 27 milyar doları geçmiştir. Bunun yaklaşık %44'ü tekstil ve %56'sı hazır giyim ürünlerinden oluşmaktadır. Tekstil ve hazır giyim sektörü bir önceki yıla göre %8,7 oranında büyüme kaydetmiştir. Günümüzde Türkiye Çin'den sonra AB'nin en önemli tekstil ve hazır giyim tedarikçisi konumundadır. Tekstil ve hazır giyim ihracatının %70'den fazlası AB ülkelerine yapılmaktadır. AB ile birlikte ABD de Türk tekstil ve hazır giyim ürünleri için önemli bir pazarı oluşturmaktadır. Bununla beraber BDT, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri önemli ihraç pazarlarını oluşturmaktadır.

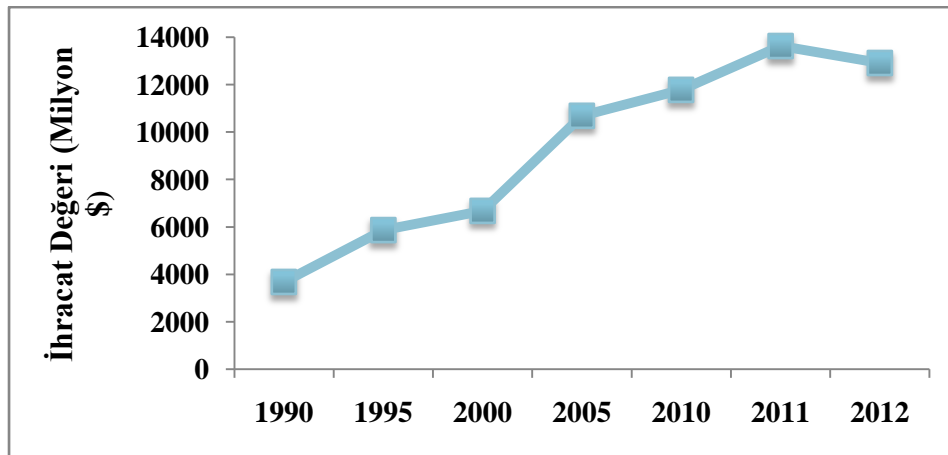
TEKSTİL VE HAZIR GİYİM SEKTÖRÜNÜN KARŞILAŞTIRMALI AVANTAJI: TÜRKİYE VE PAKİSTAN ÖRNEĞİ

Şekil 1. Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim ihracatındaki gelişmeler

Pakistan ekonomisine bakıldığında tekstil ve hazır giyim sektörünün önemli paya sahip olduğu görülmektedir. Tekstil ve hazır giyim sektörü sağladığı döviz gelirleri ile ulusal ekonominin bel kemiğini oluşturmaktadır. Tekstil ve hazır giyim sektörü ihracat, istihdam, yatırım hacmi ve katma değer yaratılması açısından ülke ekonomisinin büyümesinde kilit rol oynamaktadır (Khaliji vd., 2013: 14). Pakistan son yirmi yıl içerisinde tekstil ve hazır giyim ticaretinde önemli bir büyüme kaydetmiştir. 1990-2012 döneminde tekstil ve hazır giyim ihracatı yaklaşık 2,5 kat artış göstermiştir. 2011 yılında tekstil ve hazır giyim ihracat değeri 13,6 milyar dolara ulaşmış, ancak 2012 yılında 12,9 milyar dolara gerilemiştir.

Pakistan tekstil sektörü daha çok üretim sürecinin ilk aşamaları olan pamuk çırçırılama, iplik ve dokuma gibi faaliyetler üzerine odaklanmıştır. Bu nedenle pamuk ipliği, kumaş, bez gibi ürünlerin toplam ihracattaki payı oldukça yüksektir. Bugün Pakistan daha çok tekstil ürünleri ticaretinde rekabet gücüne sahiptir. Pakistan'ın dünya tekstil ihracatında önemli paya sahip olmasına rağmen, günümüzde tekstil sektörü enerji krizi, iplik fiyatlarındaki dalgalanmalar, doğal gaz tedarikindeki aksamlar, üretim maliyetlerindeki artışlar gibi ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Dolayısıyla Pakistan üretici ve ihracatçıları küresel piyasadaki rekabet avantajlarını kaybetmektedirler (Shah vd., 2012: 34).

Şekil 2. Pakistan'ın tekstil ve hazır giyim ihracatındaki gelişmeler

3. MATERYAL VE METOT

Bu çalışmada Dünya Ticaret Örgütü tarafından hazırlanan “Uluslararası Standart Ticaret Sınıflaması (SITC Rev.3)” kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler 1990-2012 dönemini kapsamakta olup söz konusu veriler Birleşmiş Milletlerin <http://comtrade.un.org> adlı istatistik veri tabanından derlenmiştir. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi SITC Rev.3'e göre İmalat Sanayi alt dallarında yer alan Tekstil (SITC 65) ve Hazır Giyim (SITC 84) iki haneli ürün grupları için hesaplanmıştır.

Çalışmada ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğünü belirleyebilmek için Balassa tarafından geliştirilen açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (AKÜ) indeksinden yararlanılmıştır. Balassa geliştirdiği AKÜ indeksini ilk kez 1965 yılında yayınlamış olduğu çalışmasında kullanmıştır. O zamandan beri AKÜ indeksi uluslararası ticarete uzmanlaşmayı ölçme konusunda birçok akademik çalışmalarda kullanılmaktadır (Laursen, 1998: 1). AKÜ indeksi, bir ülkenin belirli bir mal, endüstri veya sektördeki karşılaştırmalı avantajını veya dezavantajını değerlendirmek için kullanılan bir yöntemdir (Ahmad ve Kalim, 2013: 524). AKÜ İndeksi, bir malın veya sektörün ülkenin toplam ihracatındaki payı ile söz konusu malın veya sektörün dünyanın toplam ihracatındaki payı arasındaki orandır. Balassa'nın AKÜ indeksi, karşılaştırmalı avantajın altında yatan kaynakları belirlemekten ziyade, bir ülkenin 'açıklanmış' karşılaştırmalı avantaja sahip olup olmadığını saptamaya çalışmaktadır (Utkulu ve İmer, 2009: 29-30). Balassa'nın AKÜ indeksi aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir:

$$AKÜ_{ij} = [(X_{ij} / X_j) / (X_{iw} / X_w)],$$

Burada, $AKÜ_{ij}$, 'j' ülkesinin 'i' sektörü için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksini, X_{ij} 'j' ülkesinin 'i' sektörünün ihracatını, X_j 'j' ülkesinin toplam ihracatını, X_{iw} 'i' sektörü dünya ihracatını ve X_w toplam dünya ihracatını göstermektedir. Eğer indeks değeri birden büyükse o ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu söylenir. Başka bir deyişle, o endüstrinin ülkenin toplam ihracatı içindeki payı, dünya ticaretindeki payından daha büyüktür. Eğer indeks değeri birden az ise ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu söylenir (Havrila and Gunawardana, 2003: 108).

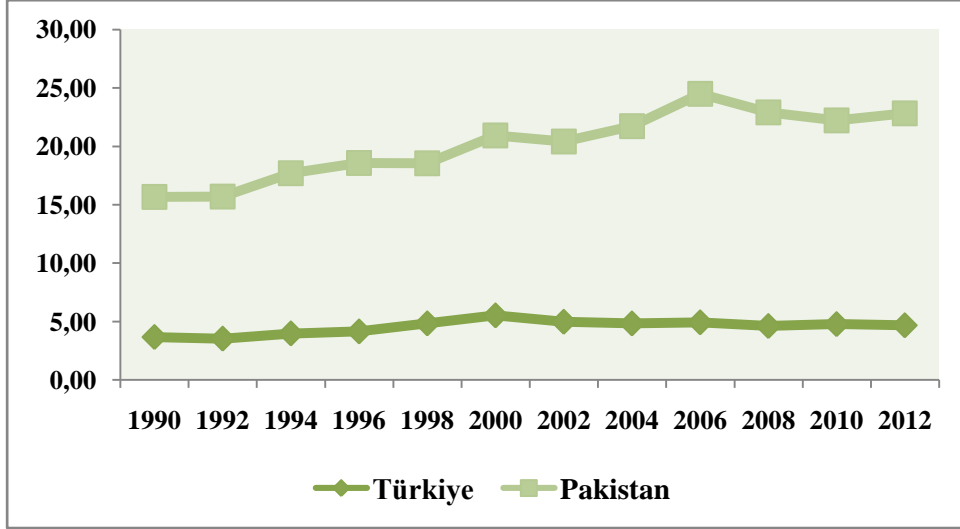
4. BULGULAR

Araştırmada Türkiye ve Pakistan'ın tekstil ve hazır giyim ihracatındaki karşılaştırmalı üstünlükleri belirlenmeye çalışılmıştır. Analiz sonucuna göre her iki ülke de dünya tekstil ve hazır giyim ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Yani, her iki ülkenin de tekstil ve hazır giyim ihracatına ilişkin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (AKÜ) indeksi birden büyük bir değere sahiptir. Ancak Türkiye tekstil ve hazır giyim ihracatında Pakistan karşısında daha düşük bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Yani, Pakistan tekstil ve hazır giyim sanayinde Türkiye'ye göre yüksek bir uzmanlaşmaya sahiptir.

Türkiye ve Pakistan'ın tekstil sektörüne ait AKÜ indeks değerleri Şekil 3'de sunulmaktadır. Analiz sonucuna göre Türkiye'nin tekstil sektörüne ait AKÜ indeksi 2000 yılına kadar artış göstermiş, ancak 2000 yılından sonra indeks değerinde bir gerileme söz konusudur. Buna karşın Pakistan tekstil sektörünün AKÜ indeksi ise sürekli bir artış göstermektedir. Ancak 2008 ekonomik krizinin dünya piyasalarını derinden etkilemesi sonucu

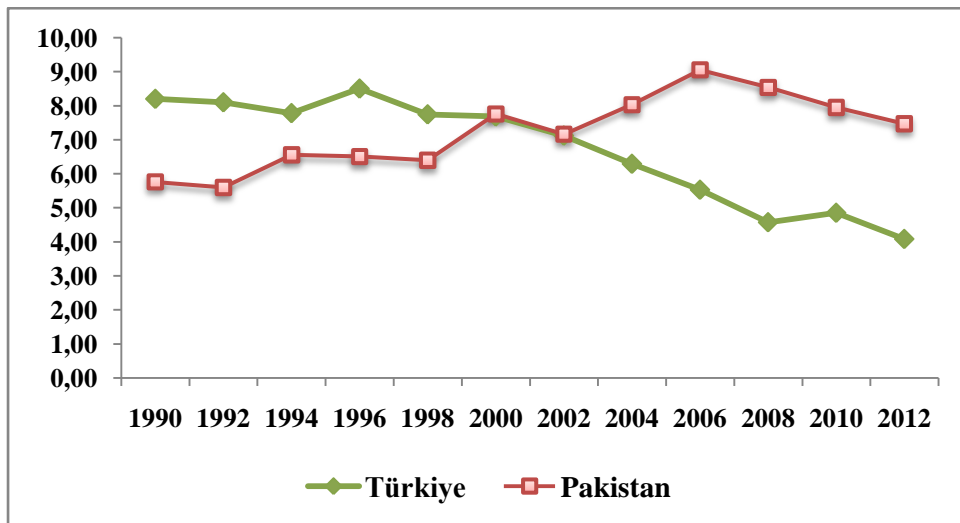
TEKSTİL VE HAZIR GİYİM SEKTÖRÜNÜN KARŞILAŞTIRMALI AVANTAJI: TÜRKİYE VE PAKİSTAN ÖRNEĞİ

indeks değerinde bir düşüş gözlemlenmektedir. 2010 yılından itibaren dünya piyasalarında görülen hareketliliğe bağlı olarak AKÜ indeks değerinde tekrar bir yükselme söz konusudur.

Şekil 3. Tekstil ihracatında AKÜ değerleri

Türkiye ve Pakistan'ın hazır giyim ihracatına ilişkin AKÜ indeks değerleri Şekil 4'de sunulmaktadır. Buna göre Türkiye'nin hazır giyim ihracatındaki AKÜ indeksi birden büyük bir değere sahiptir. Ancak AKÜ indeks değerinde önemli düzeyde bir gerileme söz konusudur. Özellikle 2000 yılından sonra AKÜ indeksinde yüksek oranda bir gerileme görülmektedir. Pakistan'ın hazır giyim ihracatına ait AKÜ indeksine bakıldığında ise önemli düzeyde bir artış görülmektedir. Pakistan hazır giyim sanayinde de Türkiye karşısında yüksek bir rekabet avantajına sahiptir. Ancak son birkaç yıldır indeks değerinde bir gerileme söz konusudur. Bu düşüşün 2008 yılında yaşanan küresel krizden kaynaklandığı söylenebilir.

Şekil 4. Hazır giyim ihracatında AKÜ değerleri

SONUÇ

Günümüzde tekstil ve hazır giyim ürünleri ticaretinde yoğun bir rekabet süreci yaşanmaktadır. Özellikle Çin gibi yeni rakiplerin piyasaya girmesi ile birlikte pek çok ülkeler yoğun bir rekabet ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu çalışmada Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektörünün küresel piyasadaki karşılaştırmalı üstünlüğü belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla çalışmada Balassa tarafında geliştirilmiş olan açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (AKÜ) indeksinden yararlanılmıştır. Analiz aşamasında kullanılan veriler 1990-2012 dönemini kapsamaktadır.

Araştırma sonucuna göre Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim ihracatında yüksek bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Ancak 2000 yılından itibaren AKÜ indeks değerinde bir düşüş görülmektedir. Türkiye ile Pakistan'ın tekstil ve hazır giyim ihracatına ilişkin AKÜ indeks değerleri karşılaştırıldığında, Pakistan'ın Türkiye'ye göre yüksek bir karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu görülmektedir. Pakistan son on yılda tekstil ve hazır giyim ticaretinde büyük bir atılım gerçekleştirmiştir. Günümüzde Pakistan gerek AB gerekse ABD pazarındaki payını her geçen gün arttırmaktadır. Zira 2005 yılından itibaren Pakistan'ın AB pazarındaki payı artarken, Türkiye'nin payı her geçen gün azalmaktadır.

Günümüzde Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim ticaretindeki rekabet gücü giderek azalmaktadır. Ancak, son yıllarda sektördeki maliyetleri azaltıcı yeni üretim tekniklerinin geliştirilmesi, yüksek kalite ve standartlara sahip ürünlerin üretilmesi sonucu Türk tekstil ve hazır giyim ihracatında önemli artışlar görülmektedir. Bununla beraber Türkiye'nin konumu itibarıyla AB pazarına daha yakın olması nedeniyle rakiplere kıyasla birçok avantajlara sahiptir.

KAYNAKÇA

Ahmad, Nawaz ve Kalim, Rukhsana; "Changing Revealed Comparative Advantage of Textile and Clothing Sector of Pakistan: Pre and Post Quota Analysis", *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 7 (3), Pakistan 2013, s. 520-544.

ANZ; "Textile and Garment Industry", July 2012, <http://www.anzbusiness.com/content/dam/anz-superregional/Textiles%26GarmentIndustryUpdate.pdf>, [Erişim Tarihi: 15.03.2014]

Assadzadeh, Ahmad, Behbudi, Davood, Miyarkolaie, Neda Faghani ve Moghadam, Hamid Mahmoudi; "A Study of the Revealed Comparative Advantage in the Textile and Clothing Industries between Iran and Turkey", *International Journal of Economics and Finance Studies*, 5 (2), İzmir 2013, s. 95-107.

Choe, KyeongAe, Nazem, Nurul Islam, Roberts, Brian H, Samarappuli, Nihal ve Singh, Rajveer; "A Comparative Analysis of the Competitiveness of the Readymade Garment

- Industry Clusters in Delhi, Dhaka and Colombo”, *Journal of Competitiveness*, 1 (1), India 2011, s. 5-25.
- Çoban, Orhan ve Kök, Recep; “Türkiye Tekstil Endüstrisi ve Rekabet Gücü: AB Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Bir Analiz Örneği (1989-2001)”, *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 20 (228), Ankara 2005, s. 68-81.
- Dünya Ticaret Örgütü, *International Trade Statistics 2013*, <http://www.wto.org/statistics>, [Erişim Tarihi: 15.03.2014]
- Eraslan, İsmail Hakkı, Bakan, İsmail ve Helvacıoğlu Kuyucu, Aslı Deniz; “Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyinin Analizi”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (13), İstanbul 2008, s. 265-300.
- European Commission; “Study of the Need and Options for the Harmonization of the Labelling of Textile and Clothing Products”, Final Report, January 2013, s. 20.
- Havrila, Inka ve Gunawardana, Pemasiri; “Analysing Comparative Advantage and Competitiveness: An Application to Australia’s Textile and Clothing Industries”, *Australian Economic Papers*, 42 (1), Australia 2003, s. 103-117.
- Jucevicius, Robertas ve Rybakovas, Egidijus; “Competitiveness of Lithuanian Textile and Clothing Industry”, *6th International Scientific Conference*, Vilnius, Lithuania, May 13-14, 2010.
- Kathuria, Lalit Mohan; “Analyzing Competitiveness of Clothing Export Sector of India and Bangladesh: Dynamic Revealed Comparative Advantage Approach”, *Competitiveness Review*, 23 (2), UK 2013, s.131-157.
- Karaalp, Hacer Simay ve Yılmaz, Nazire Deniz; “Assessment of Trends in the Comparative Advantage and Competitiveness of the Turkish Textile and Clothing Industry in the Enlarged EU Market”, *Fibres & Textiles in Eastern Europe*, 3 (92), Poland 2012, s. 8-11.
- Keane, Jodie ve te Velde, Dirk Willem; “The Role of Textile and Clothing Industries in Growing and Development Strategies”, Final Draft, Overseas Development Institute, UK 2008, s. 1-71.
- Khaliji, Bashir Ahmed, Jaffari, Seyed Ibne-Ali, Shahzad, Akmal ve Mehtab, Mmuhammad; “Role of Textile Sector in Domestic Resources Development”, *Business Management Dynamics*, 2 (10), 2013, s. 14-27.
- Laursen, Keld; “Revealed Comparative Advantage and the Alternatives as Measures of International Specialization”, Danish Research Unit for Industrial Dynamics, DRUID Working Paper No: 98-30, Denmark 1998, s. 1.
- McNamara, Kerry; “The Global Textile and Garments Industry: The Role of Information and Communication Technologies (ICTs) in Exploiting the Value Chain”, The World Bank, USA 2008, s. 1-72.
- Orden, David ve Cororaton, Caesar B; “Introduction and Overview”, in Cotton-Textile-Apparel Sectors of Pakistan: Situations and Challenges Faced, (Ed.: Cororaton, C.B., Salam, A., Altaf, Z. ve Orden, D.), IFPRI Discussion Paper 00800, USA 2008, s. 1-117.

Shah, Walayat, Warraich, Usman Aali ve Kabeer, Kazi; “Challenges Faced by Textile Industry of Pakistan: Suggested Solutions”, *KASBIT Business Journal*, Vol.5, Pakistan 2012, s. 33-39.

T.C. Ekonomi Bakanlığı; “Clothing Industry”, <http://www.economy.gov.tr>, [Erişim Tarihi: 16.03.2014]

Utkulu, Utku ve İmer, Hayriye; “Türk Tekstil ve Konfeksiyon Sektörünün Avrupa Birliği Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü Karşısındaki Rekabet Gücünün Alt Sektörler Düzeyinde Ölçülmesi”, *Rekabet Dergisi*, Sayı: 36, Ankara 2009, s. 3-43.

Yücel, Yener; “Uluslararası Ticaretin Serbestleştirilmesi Sürecinde Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Rekabet Gücü ve Çin Tehdidi”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 29 (2), İstanbul 2010, s. 227-250.

TEKSTİL VE HAZIR GİYİM SEKTÖRÜNÜN KARŞILAŞTIRMALI AVANTAJI: TÜRKİYE VE
PAKİSTAN ÖRNEĞİ

BEU. SBE. Derg.
Cilt:3 Sayı:1 Haziran 2014

TÜRK-YUNAN SİYASİ İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE BATI TRAKYA SORUNU

Serap TOPRAK*

ÖZET

Türk-Yunan siyasi ilişkileri çerçevesinde Batı Trakya sorunu, Paris Barış Konferansı sırasında Venizelos'un Trakya'yı tanımı ile birlikte başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir. Türk –Yunan ilişkilerinde Lozan Barış Görüşmeleri bir dönüm noktası olmuştur. Zira Batı Trakya'nın bugünkü statüsü belirlenmiş ve görüşmelerin sonunda Batı Trakya millî sınırlar dışında kalmıştır. Türk-Yunan ilişkileri açısından özellikle 1923-1930 yılları arası istikrar dönemi olarak kabul edilebilir. 1950-1970 yılları arasında her iki ülke de ilişkileri geliştirmek amacıyla bir takım adımlar atıp karşılıklı antlaşmalar imzalamıştır. Fakat Kıbrıs olaylarıyla birlikte ilişkiler yeniden gerilmiş ve Batı Trakya ve Kıbrıs birbirine bağlı iki sorun haline gelmiştir. Günümüzde ise, Türkiye topraklarında yaşayan azınlıklarla ilgili birtakım düzenlemeler yapsa da, bir Avrupa ülkesi olan Yunanistan yapılan uluslararası antlaşmalara uymamakta ve Türklerin idari, hukuki ve eğitim alanlarındaki haklarını ihlal etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Batı Trakya Türklerinin Lozan ve sonrasındaki statülerini vurgulamak, Yunanistan'ın din, eğitim, sosyal ve ekonomik alanlarda Batı Trakya Türklerinin haklarının ihlalini incelemektir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Yunanistan, Batı Trakya, Azınlıklar, Lozan Barış Antlaşması*

THE WESTERN THRACE ISSUE WITHIN THE SCOPE OF TURKISH-GREEK POLITICAL RELATIONS

ABSTRACT

The Western Thrace issue within the scope of Turkish-Greek political relations started with the description of Western Thrace by Venizelos during the Paris Peace Conference and has continued until today. As it is well known, the Treaty of Lausanne has been a turning point in Turkish-Greek relations. Since today's status of Western Thrace was determined then and also at the end of the negotiations Western Thrace was decided to be out of national borders of Turkish State. It can chiefly be considered as a period of

---

* Yrd. Doç. Dr. Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, stoprak@beu.edu.tr

stability with regards to Turkish-Greek relations between 1923-1930 years. In order to recover the relations, both countries signed mutual pacts by taking several steps between 1950 and 1970. However, along with Cyprus events, the relations became tense again between two countries and Western Thrace and Cyprus turned into two issues linked to each other. Today, though Turkey makes arrangements about the minority groups living in Turkey, as European country, Greece does not adhere to the international pacts related to the subject and neglects the governmental, legal and educational rights of Turkish minority. The purpose of this study is to emphasis the status of western Thrace Turks in Lausanne and post-Lausanne, it is to examine violation of the rights of Western Thrace Turks by Greece in religion, education, social and economic fields.

Keywords: *Turkey, Greece, Western Thrace, Minorities, Peace Treaty of Lausanne*

GİRİŞ

Batı Trakya, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Rusların eline geçti ve bu bölgeye Bulgar komiteciler yerleştirildi. 1913 yılında Balkan Savaşları'ndan yararlanan Osmanlı Devleti, Gümülcine, İskeçe ve Dedeağaç'ı geri aldı. Bununla birlikte 31 Ağustos 1913 tarihinde Gümülcine'de Dersiam Salih Efendi'nin başkanlığında Garbi Trakya Hükûmet-i Muvakkatesi kuruldu. Tarihte kurulan bu ilk Türk Cumhuriyeti, hem Bulgar Başbakanı Wradislov, hem de Yunanistan Başbakanı Eleferios Venizelos tarafından tanındı (Kurtuluş, 1979: 8). Ancak 29 Eylül 1913 tarihinde imzalanan İstanbul Antlaşması ile Batı Trakya tamamen Bulgaristan'a bırakıldı. Böylece ilk Türk Cumhuriyeti 25 Ekim 1913 tarihinde siyaset sahnesinden çekildi (Binark, 1999: XIV). Bundan sonra iki yıl Bulgar yönetiminde kalan Batı Trakya Türkleri, Bulgaristan ve Yunanistan arasında çıkan savaştan yararlanarak, 30 Temmuz 1915 tarihinde, Drama'nın Radolios Köyü'nde Piyade Yüzbaşı Fuat Balkan, Şakir Zümre ve Cevat Bey'in başkanlığında “ Batı Trakya Kurtuluş Komitesi”nin Cunta Hükümeti'ni kurdu. Osmanlı Devleti tarafından da tanınan Batı Trakya Cunta Hükümeti, İskeçe, Kavala, Drama, Nevrekop ve Serez'i 27 Eylül 1917 tarihine kadar idare etti. Bu yönetimin asıl önemi, Osmanlı Devleti'nin ilk defa ulusal sınırları dışında kalan bir “Türk Yönetimi”ni kabul etmesiydi. Nitekim 27 Eylül 1917 tarihinde Osmanlı Hükümeti'nin bölgeye vali olarak atadığı Abdülkerim Paşa'yı geri çağırması üzerine Cunta Hükümeti kendini feshetti (Kurtuluş, 1979: 12).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Paris Barış Konferansı'nda Yunanistan Başbakanı Venizelos, Trakya'nın Yunanistan'a ilhakını isteyerek Trakya'nın tanımını yapmıştır. Venizelos'a göre (Kurtuluş, 1979: 13): “ *Türkiye kesiminde Trakya iki ili kapsar: Edirne ve İstanbul illeri. Trakya'da bulunan şehirler şunlardır: Üsküdar, İstanbul, İstanbul'a bağlı Çatalca, Kırkkilise (Kırklareli) Tekirdağ, Gelibolu, Edirne, Dedeağaç ve Edirne'ye bağlı Gümülcüne*”. Venizelos, Trakya'nın tarifini bu şekilde yaparak niyetini de açıkça göstermiştir. Misak-ı Milli'nin 3. maddesinde ise, Batı Trakya'da, halk oylamasına

başvurulması istendi ve Batı Trakya 30 Ekim 1918 sınırları dışında bırakıldı (Öksüz, 2006: 5 vd.). Buna rağmen, Batı Trakya Türkleri bağımsızlık mücadelelerini Lozan Barış Antlaşmasına kadar devam ettirdi. Keza 25 Mayıs 1920 tarihinde, Peştrelî Tefvîk Bey tarafından Gümölcüne'nin Hemetli Bucağı'nda "Garbi Trakya Hükûmet-i Muvakkatesi" kuruldu. 10 Ağustos 1920 Sevr Antlaşması'na rağmen, "Garbi Trakya Hükûmet-i Muvakkatesi" varlığını Lozan Barış Antlaşması'na kadar sürdürdü (Binark, 1999: XV).

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NDA AZINLIKLARIN KORUNMASI

Batı Trakya Türk azınlığının statüsü 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile belirlenmiştir. Lozan'da Azınlıklarla ilgili "Mübadele Protokolü" ve "Azınlıkların Korunmasına Dair Protokol" olmak üzere iki ayrı antlaşma imzalanmıştır.

Lozan Görüşmeleri sırasında Türk Heyeti, Misak-ı Milli'yi esas almıştır. Buna göre, Batı Trakya millî sınırlar dışında bırakılacak ve yalnızca halk oylamasına başvurulacaktı. Yunanistan Başbakanı Venizelos ise, Türklerin asıl amacının Batı Trakya'yı, hatta Orta Makedonya'ya kadar olan yerleri ele geçirmek olduğunu ve gerçekte Batı Trakya'da Rum nüfusunun çoğunlukta olduğunu iddia etmiştir. Venizelos'un bu iddialarına Türk heyetinin cevabı ise, (Bıykoğlu, 1955: 481) "*Biz Batı Trakya'nın Türkiye'ye dönmesini istemiyoruz. Sadece mukadderatı henüz halledilmemiş olan bu kıta ahalisinin devletlerin barış programına göre, kendi mukadderatını kendisinin tayin etmesinde ısrar ediyoruz*" şeklinde olmuştur. Yine Türk tezine göre, "*Yunan heyetinin iddia ettiği gibi bu bölgede çoğunluğu oluşturan Rumlar ise, halk oylamasından çekinmemeleri gerekmektedir*" şeklinde olmuştur. Ayrıca Yunanistan'ın iddia ettiği gibi bu dönemde Batı Trakya'nın çoğunluğunu Rumlar oluşturmamaktaydı. 1922-1923 yıllarında Batı Trakya'nın toplam nüfusu 163.000 idi. Bu nüfusun 129.120'sini Türkler oluştururken, 33.910'unu da Rumlar oluşturmaktaydı. Yine aynı dönemde Türkler, Batı Trakya topraklarının %84'üne sahipti (Türk-Yunan Sorunları II, 1985: 54).

Lozan Barış Görüşmeleri sırasında Türk Temsilci Heyeti, ne kadar uğraşırsa uğraşsın başarılı olamamıştır. Özellikle Venizelos, İngiliz temsilcisi Lord Curzon, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı temsilcisi Nintchitch ve Romanya temsilcisi Duca'nın işbirliğiyle Batı Trakya'nın bugünkü statüsünü belirlemiştir (Kurtuluş, 1979: 36).

Lozan Barış Antlaşması, Batı Trakya Türkleri için en ağır darbe olarak kabul edilmiştir. Özellikle Trakya Paşaeli ve Batı Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne göre, Lozan Görüşmeleri sırasında Batı Trakya konusunda yeterince istekli ve kararlı davranılmamıştır (Bıykoğlu, 1955: 501). Türkiye Büyük Millet

Meclisi'nde de, Lozan'da Batı Trakya'nın yeterince savunulmadığı ve Misak-ı Milli'den fedakârlık yapıldığı yönünde görüş beyan edenler olmuştur.

Lozan Barış Antlaşması'nda Azınlıkların Korunmasına Dair Protokol, 37. ve 45. maddeleri kapsamaktadır. Protokolün 38. ve 44. maddelerinde ise, Türkiye Hükümetinin İstanbul Rumlarına tanımayı garanti ettiği haklar belirtilmektedir. Protokolün 45. maddesiyle de aynı hakların Yunanistan tarafından Yunanistan'da yaşayan Müslümanlara tanınacağına dair önceki maddelere atıf yapılmıştır. Buna göre (Özgüç, 1974: 37-39) :

“Madde 37: Türkiye ile Yunanistan Hükümetleri 38'den 44'e kadar olan maddelerde belirtilen hükümlerin, anayasa şeklinde tanınmasını, hiçbir kanun, hiçbir nizam ve hiçbir resmi işlemin bu hükümler zıt veya karşıt olmamasını, hiçbir kanun, hiçbir nizam ve hiçbir resmi işlemin, maddelerde belirtilen hükümlere üstünlük sağlayacak şekilde çıkarılmamasını taahhüt ederler.

Madde 38: Türk ve Yunan Hükümetleri, ırk, din, dil, doğum ve milliyet farkı gözetmeksizin vatandaşlarının tümüne, kanunların himayesinde tam ve mükemmel bir hayat bahşetmeyi taahhüt ederler. Her iki devletin vatandaşları, toplum düzeni ve genel ahlaka zıt olmayan her din, mezhep veya itikadı gerek topluca, gerek özel şekilde serbestçe yapabilme hakkına sahip olacaklardır. Azınlıklar, bütün vatandaşlara uygulanan ve devletin milli savunma ve toplum düzeninin korunması için ülkelerinin her tarafında veya bir kısmında alacakları tedbir saklı kalmak şartı ile, serbestçe seyahat ve göç haklarından tam olarak yararlanacaklardır.

Madde 39: Azınlıklar devletin diğer vatandaşlarının yararlandıkları siyasi ve medeni haklardan aynı şekilde yararlanacaklardır. Devletin bütün halkı din farkı gözetilmeksizin kanun karşısında eşit olacaktır. Vatandaşlar arasındaki din, inanç mezhep farkı, medeni veya siyasi haklardan yararlanmasına, özellikle genel hizmetler kabulüne, memuriyete, rütbe ve makama veya çeşitli meslek ve sanatları icra etmesine bir engel teşkil etmeyecektir. Azınlıkların gerek özel, gerek ticari ve resmi münasebetlerinde, gerekse din matbuat veya her nevi neşriyat hususunda, gerek umumi toplantılarda, herhangi bir dili serbestçe kullanmasına karşı hiçbir sınırlayıcı tedbir alınmayacaktır. Devletin resmi dili bulunmakla beraber, resmi dilden başka bir dil ile konuşan azınlıklara, mahkemelerde kendi dillerini kullanabilmeleri için mümkün olan kolaylık gösterilecektir.

Madde 40: Müslüman -olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları; hem hukuk bakımından hem de uygulamada, öteki Türk uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden yararlanacaklardır. Özellikle giderlerini kendileri ödemek üzere, her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel ayinlerini yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır.

Madde 41: Genel öğretim ve eğitim konusunda hükümler, azınlıkların topluca buldukları şehir ve kasabalarda, azınlık çocuklarının ilkokullarda kendi dilleri ile eğitim yapmalarını sağlama konusunda mümkün olan kolaylığı göstereceklerdir. Bu hüküm, hükümetlerin adı geçen okullarda resmi dilin öğretimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır. Azınlıkların topluca buldukları şehir ve kasabalarda devlet, belediye ve diğer bütçeler tarafından eğitim, din ve hayır işleri maksadıyla genel giderlerden ayrılacak yardım ödeneğinden, azınlıklar eşit bir şekilde yararlandırılacaklardır. Ödenekler ilgili kurumların sorumlu kişilerine verilecektir.

Madde 42: Hükümetler azınlıkların aile ve özlük hakları konusunda çıkacak anlaşmazlıkların, azınlıkların örf ve geleneklerince çözümlenmesine uygun her çeşit hükümlerin konulmasını kabul ederler. Hükümetler, azınlıklara ait mabet, mezarlık ve diğer dini kuruluşlara her türlü himayenin yapılacağını taahhüt ederler. Azınlıkların halen mevcut bulunan vakıflarına hayır ve dini kuruluşlarına her türlü kolaylık ve müsaade verilecek, hükümetler yeni dini ve hayır kurumlarının kurulması için diğer kuruluşlara sağlanmış olan kolaylıktan hiçbirini uzak tutmayacaktır.

Madde 43: Azınlıklar dini inançlarına zıt veya dini ibadetlerini bozacak herhangi bir işleme tabi tutulmayacakları gibi hafta tatilleri gününde mahkemelerde hazır bulunmaktan veya herhangi bir kanuni işlemin yerine getirilmemesinden dolayı hiçbir hakları kaybolmayacaktır.

Madde 44: Hükümetler işbu faslın yukarıda azınlıklara ait madde hükümlerini, uluslararası yarara sahip anlaşmalar olarak Milletler Cemiyeti'nin kefaleti altına konulmasını kabul ederler. Bu hükümler Milletler Cemiyeti Genel Kurulu'nun kararı olmaksızın değiştirilemez” .

1923 yılında Batı Trakya’da yaşayan Türklere insanlık dışı muamele yapılmaktaydı. Bu durum karşısında Türk Hükümeti, Batı Trakya’daki Türklere bu tür muamelenin devam etmesi halinde Türkiye’de bulunan Rumlara aynı şekilde davranılmak zorunda kalacağını bildirerek tepkisini göstermiştir(BCA., D. 10253, F. 30.1000, Yr. No:123.874.12). Fakat bu tepki Yunanistan’ın Batı Trakya politikasını değiştirmemiş, sorunlar her geçen gün daha da artmıştır. 1925-1933 yılları arası Türk-Yunan siyasi ilişkileri daha çok “mübadele, azınlıklar ve etabli” sorunu etrafında gelişmiştir. Ayrıca Patrikhane ve Patriklik seçimleri de iki ülke arasındaki ilişkilere yön vermiştir. Bu çerçevede Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan Mübadele Sözleşmesi’nin ikinci maddesi iki ülke arasında problemlere neden olmuş, hatta iki ülkeyi savaşın eşiğine kadar getirmiştir.

Mübadele Sözleşmesinin ikinci maddesine göre, İstanbul Rumları ile Batı Trakya Müslümanları mübadele dışı bırakılacaktı. Böylece 1912 Yasası gereğince sınırlandırılmış bulunan İstanbul belediye sınırları içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce ikamet etmekte olan bütün Rumlar, İstanbul Rum azınlığı sayılacak; buna karşın Bükreş Antlaşması ile 1913 yılında belirlenen sınırın

doğusunda yaşayan bütün Müslümanlar da Batı Trakya Türk toplumu sayılacaktır. Fakat bu madde Türk ve Yunan üyeler tarafından farklı yorumlanmıştır. Komisyondaki Türk üyelere göre, İstanbul'da 1918 yılından önce yerleşmiş bulunanların Türk yasalarına göre belirlenmesi gerekirken, Yunan üyeler böyle düşünmemektedir. Yunan üyelere göre, Antlaşmada Türk ve Yunan yasalarına bu konuda herhangi bir atıf yapılmadığına göre “sakin bulunmuş” kelimesinin herhangi bir yasaya bağlı olmaksızın Antlaşmanın metnine ve ruhuna uygun olarak yorumlanması gerekmektedir (Kurtuluş, 1979: 43, 44). Türkiye ve Yunanistan arasındaki etabli sorunu bir anlaşmayla sonuçlanmayınca konu, Milletler Cemiyeti'nin kararıyla Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na götürülmüştür. Divan'ın 21 Şubat 1925 tarihli kararına göre:

1- Yerleşmiş olanlar etablis tabiri daimilik vasfını haiz bir oturma ile tebellü eden fiili bir vaziyeti göz önünde tutmaktadır.

2- İkinci maddede “İstanbul'un Rum ahalisi” tabiri ile tayin edilen şahısların Anlaşma mucibince “yerleşmiş olanlar” addolunmaları ve mübadeleden istisna edilmeleri için, İstanbul şehrinin 1912 kanunu ile tespit edilmiş olan belediye hudutları içinde bulunmaları; oraya her nereden olursa olsun, 30 Ekim 1918 tarihinden mukaddem bir tarihte gelmiş olmaları ve bu tarihten önce orada daimi olarak oturmak niyetinde bulunmaları mecburidir (Erim, 1944: 72).

Yunanistan'ın amacı, İstanbul Rumlarını mübadele dışında bırakmak, bunun yanı sıra Batı Trakya'da yaşayan Türkleri göç etmeye zorlamaktır. Bu nedenle Adalet Divanı'nın verdiği kararlar da etabli sorunu çözülememiştir. Bu sorunu çözmek amacıyla Türkiye ve Yunanistan arasında 1 Aralık 1926 tarihinde, Atina İtilafnamesi'ni imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre (Kurtuluş, 1979: 45): *“Yunanistan'da bulunan Türklere ait emlak, bir komisyon tarafından belirlenen fiyat üzerinden Yunan Hükümeti tarafından satın alınacaktır. Türkiye'de bulunan ve 1912 yılından önce memleketi terk eden Rumlarla genel olarak diğer Rumlarla (İstanbul'dakiler dahil) ait emlak sahiplerine geri verilecektir”*.

Azınlık sorununun çözülememesi ve siyasi huzursuzluk nedeniyle iki ülke 1929 yılına doğru tekrar savaş tehdidiyle karşı karşıya gelmiştir. Fakat Atatürk ve Venizelos'un ılımlı tavırları sonucunda iki ülke, 10 Haziran 1930 tarihinde, Türk-Yunan Ahali Mübadele Sözleşmesi'ni imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre, geldikleri tarih ve doğdukları yer ne olursa olsun mübadele dışı bırakılmış İstanbul Rumları ile Batı Trakya'daki Türklere “etabli” sıfatı tanınacak; mübadil Türklerin Yunanistan'da bıraktıkları menkul ve gayrimenkul malların tam mülkiyeti Türk hükümetine geçecektir. Ancak sahiplerine iade edilmiş olan ve bu kimselerin bilfiil tasarruf ve intifalarında bulunan gayrimenkul mallar bu hükmün dışında kalacaktır; Yunan tebaasına ait olup mübadeleden istisna edilmiş olan İstanbul bölgesi dışındaki gayrimenkul malların tamamının mülkiyeti Türk hükümetine geçecektir. Etablilerin mallarına gelince: Mübadele dışında bırakılmış olan İstanbul bölgesinden kaçan ve dönüş hakkı bulunmayan Rumların

Türkiye'deki bütün menkul ve gayrimenkul mallarının tümü Türk hükümetinin mülkiyetine geçecektir; aynı şekilde mübadeleden istisna tutulan İstanbul bölgesi dışında bulunan etabli Rumlara ya da dönüş hakkından yararlanan şahıslara ait menkul ve gayrimenkullerin mülkiyeti de Türk hükümetine geçecektir. Bunun yanı sıra Mübadele dışında bırakılmış Batı Trakya bölgesine dönüş hakkı kalmayan Türklere ait Yunanistan'daki bütün mallar ve adı geçen bölgenin dışında bulunan ve etabli Türklere ya da dönüş hakkından yararlanan şahıslara ait menkul ve gayrimenkul malların tam mülkiyeti Yunan hükümetine geçecektir (Kurtuluş, 1979: 46,47). Etabli Antlaşması'yla menkul ve gayrimenkul mallarla ilgili hükümler getirilmiş ve azınlık hakları da büyük ölçüde korunmuştur. Bu antlaşmadan sonra Batı Trakya sorunu pek gündeme getirilmemiştir. Yunanistan bölgedeki etkinliğini attırırken Türkiye, bölgede daha pasif bir dış siyaset izlemiştir. 1930'lu yılların başından itibaren Batı Trakya Türklerinin gördükleri baskı ve çektikleri sefaletten dolayı Türkiye'ye göç etmeleri kararlaştırılmış ve Yunanistan vatandaşı Batı Trakyalılar Türk vatandaşlığına kabul edilmiştir. Böylece Batı Trakya'dan Türkiye'ye göç başlamıştır (BCA., D.: 433272, F.: 30.1000, Yr. No: 254.712).

1930'LU YILLARDAN GÜNÜMÜZE BATI TRAKYA SORUNU

Batı Trakya Türk Azınlığı sorunu, Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan ikili antlaşmalarla çözülmeye çalışılmışsa da pek ilerleme kaydedilememiştir. Bu arada Yunanistan, din, eğitim, sosyal ve ekonomik alanlarda sık sık Batı Trakya Türklerinin Lozan Barış Antlaşması'nda verilen haklarını ihlal etmiş ve Batı Trakya Türklerini baskı altında tutmaya çalışmıştır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar Batı Trakya Türkleri açısından en önemli gelişme, Türklerin demokratik yollarla haklarını aramaya başlamış olmalarıdır. 25 Ekim 1932- 9 Haziran 1935 seçimlerinde Hafız Hasan, Venizelist Partisi'nden parlamentoya girmeyi başarmıştır (Kurtuluş, 1979: 49).

Batı Trakya Türkleri iki devletin gergin ilişkisi sonucunda zor günler yaşamıştır. Yunanistan 1938 tarih ve 1366 sayılı kanunla Batı Trakya Türklerinin toprak ve gayrimenkul satın almalarını yasaklamıştır. Böylece Türkler 1930 yılından önce sahip oldukları, fakat daha sonra kamulaştırılan mallarını geri satın alamamışlardır. Bununla da yetinmeyen Yunan Yönetimi, Batı Trakya'daki Türklerin Arap harflerini kullanmasını sağlayarak Türkiye'deki yeniliklerden uzaklaşmalarını istemiştir. Ayrıca 1946-1949 Yunan İç Savaşı sırasında Batı Trakya Türklerine çeşitli eziyetler yapılmıştır (Öksüz, 2006: 7).

İkinci Dünya Savaşı ve Yunan İç Savaşı nedeniyle bir ara güncelliğini yitiren Türk-Yunan ilişkileri 1950'li yıllarda tekrar gündeme gelmiş ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Batı Trakya ziyareti bölgede yaşayan Türklerin bir nebze de olsa rahatlamasını sağlamıştır. İki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek amacıyla 1951 yılında, İkamet, Ticaret, Seyr-ü Sefain Antlaşması ile

Kültür Antlaşması imzalanmıştır. Fakat bu antlaşmalar, özellikle Kültür Antlaşması, Batı Trakya Türklerinin mevcut durumunu iyileştirmemiştir. Hatta bu antlaşmalar Batı Trakya'daki ortaöğretim sorununu dahi çözememiştir. Nitekim 1952 yılında Gümülcine'de açılan Celal Bayar Lisesi de bu antlaşmanın sonucunda değil, "Azınlık Lisesi Kanunu" ile açılmıştır (Özgüç, 1974: 47).

1956 yılından itibaren Batı Trakya Türkleri üzerindeki baskılar artarak devam etmiştir. Yunanistan'ın Batı Trakya Türklerine yönelik siyasetin temel amacı, bölgedeki Türkleri göçe zorlamak şeklinde olmuştur. Bu arada Türkiye'nin göçmenlere serbest geçiş vizesi vermesi Batı Trakya'daki birçok köyün boşalmasına neden olmuştur. Bu durum Yunanistan'ın göç siyasetine hizmet etmiş ve Türkiye'nin Batı Trakya Türklerine yönelik herhangi bir program geliştirmedeğini ortaya koymuştur.

1967 yılında Yunanistan'da rejimin değişmesiyle Cunta Rejimi gelmiştir. Cunta Rejimi döneminde, Batı Trakya Türkleri üzerindeki baskılar daha da artmıştır. Cunta Rejimi, Türkçe adların kullanılmasını fiilen yasaklamıştır. Yunan Resmi Gazetesi'nin 1972 yılı 194. sayısında çıkan 1260/ 1972 sayılı yasa ile şehir, köy ve benzeri yerlerin haberleşme, yazışma, basın ve teşkilatlarda eski adlarının kullanılması hapis veya para cezası yaptırımına bağlanarak yasaklanmıştır (Oran, 1986: 77). Yunanistan'ın Batı Trakya Türkleri üzerindeki diğer bir politikası, "*Türklüklerini unutturmak*" üzerine olmuştur. Yunan tezine göre, Batı Trakya'dakiler Türk değil, Müslüman'dır ve Lozan'da da Müslüman olarak geçmektedir. Bu durum daha sonraki yıllarda da Türkiye ve Yunanistan arasında sorun olmaya devam etmiştir. 1968 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında "azınlık sorunu" görüşülmek üzere Türk-Yunan İşbirliği Karma Komisyonu toplandı. Bu komisyonun çalışmaları sonucunda 21 Aralık 1968 tarihinde bir Protokol imzalandı. Protokol'de, azınlık eğitiminin iyi çalışmasıyla ilgili, dilin kullanılması, okul kitapları, ders araç ve gereçleri gibi bazı konular düzenlenmiştir (Cebecioğlu, 1975: 109).

Yunanistan, özellikle Türkiye ile ilişkileri kötü olduğu dönemlerde Batı Trakya Türkleri üzerindeki baskıyı arttırmıştır. Kıbrıs olayı bunun en açık örneğidir. Yunanistan, her Kıbrıs sorunundan sonra Batı Trakya Türkü'nü sindirmeye çalışmıştır (Türkoğlu, 1975: 4). Yine Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında Yunanistan, Kıbrıs'ın acısını Batı Trakya Türkü'nden çıkarmıştır (Uztetik, 1975: 5). Böylece Batı Trakya ile Kıbrıs birbirine bağlı iki sorun haline gelmiştir. Kıbrıs sorunuyla birlikte ilişkilerin gerildiği 1970'li yıllarda Türkiye'den gelen öğretmen ve kitaplara da engel olunmuştur. Okullara Türk öğretmenler yerine, Pomakları eğitmek için kurulan SÖPA (Selanik Özel Pedagoji Akademisi) mezunları atanmıştır (Oran, 1999: 67). Bununla birlikte, Batı Trakya'da hem Türkçe çıkan gazete ve dergiler, hem de Türkiye'den gelen basılı, görsel-ışitsel yayınlar üzerindeki yasaklar 1994 yılına kadar devam etmiştir (Oran, 1986: 55). Türkiye zaman zaman Yunanistan'ın bu tavrına karşı Türkiye'deki azınlıklara Lozan'daki karşılıklılık ilkesinin uygulanacağını açıklasa da, tavrı dış güçlerin de baskısıyla

genelde taviz şeklinde olmuştur. 1971 yılında Heybeliada Ruhban Okulu'nun kapatılmasına kadar bu tavizler devam etmiştir. Yine de Heybeliada Ruhban Okulu dış baskı unsuru olarak Türkiye'nin önünde bir sorundur.

Avrupa Birliği üyesi olan Yunanistan'daki Türklerin temel sorunu, Yunanistan'ın yapılan antlaşmaların esaslarına uymamasıdır. Yunanistan'ın taraf olduğu antlaşmalara göre, Batı Trakya'da yaşayan Türkler özerk bir yapıya sahiptir. İdari, hukuki ve eğitim alanındaki özerklikten özellikle idari ve eğitim alanındakiler daha sık ihlal edilirken, hukuki hakların da ortadan kaldırılması için Yunanistan tarafından yoğun çaba harcanmaktadır. Yunanistan Batı Trakyalı Türklerin uluslararası antlaşmalarla kazandığı kolektif hakları Avrupa Birliği müktesebatı çerçevesinde bireysel haklara indirgemeye çalışmaktadır (Cin, 2009: 152).

1974 yılından 1991 yılına kadar Yunanistan'da hükümet düzeyinde baskıcı tedbirler devam etmiştir (Heraklides, 2002: 304). Yunanistan'ın, özellikle dernekler ile ilgili tutumu, Batı Trakya'daki Türklük bilincini bastırma şeklinde gelişmiştir. Yunanistan Lozan Barış Antlaşması'nın 39. maddesini ihlal ederek 1971 yılında çıkardığı Dernek Yasası'yla, adlarında Türk sıfatı olan derneklerin tüzüklerini onaylamamıştır (Oran, 1986: 64). 1990'lı yıllardan itibaren ise, Lozan Barış Antlaşması'nda "*Türkiye'deki Gayrimüslim Azınlık*" ve "*Yunanistan'daki Müslüman Azınlık*" ibareleri kullanıldığı için Yunanistan, ülkesinde Türk azınlığın bulunmadığını iddia etmiştir. Bu gerekçeyle Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği ve İskeçe Türk Birliği gibi adında Türk sıfatı bulunan dernekler kapatılmıştır (Sönmezoğlu, 2000: 344). Vatandaşlıktan atılmayı sağlayan 1955 tarihli ve 3370 sayılı vatandaşlık yasası da başka bir sorun olmuştur. İlgili yasa, Türk azınlığı ülkeden tamamen çıkarma amacını gütmekteydi. Yasa, "*başka soydan olup ülkeye geri dönme niyeti olmadan Yunanistan topraklarını terk edenlerin*" vatandaşlıktan çıkarılmasına izin vermekteydi (Heraklides, 2002: 302). Oysa Amerika Birleşik Devletleri'nin 1990 yılı Yunanistan Raporu, Yunanistan'da sürgün cezasının anayasaya aykırı olduğunu ve bulunmadığını belirtmiştir. Keza raporda, etnik olarak Grek olmayanların bu yolla vatandaşlıktan çıkarılmaları "sürgün" olarak nitelendirilmiştir (Oran, 1986: 64). Bununla birlikte yasanın ilgili maddesi, Haziran 1998 tarihinde kaldırılmıştır (Heraklides, 2002: 303).

1990 yılından sonra Yunanistan Başbakanı Kostandinos Miçotakis, yasalar ve idari makamlar önünde eşitlik geleceğini ve yeni bir dönemin başlayacağını açıklayarak ılımlı bir siyasetin sinyallerini vermiştir. 1999 yılında da Yunan Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreu, Müslümanların kendilerini Türk olarak nitelermeleri konusunda açıklamalarda bulunarak Batı Trakya Türklerinin kimliklerini tanıma konusunda ılımlı mesajlar vermiştir (Heraklides, 2002: 306). Ancak bütün bu açıklamalara ve çıkarılan yeni yasalara rağmen, Batı Trakya Türklerinin, özellikle ekonomide ayrımcılık, eğitimdeki özerklik hakkı, yönetime katılma ve kendi dini başkanlarını seçememe, yürürlükten kalkmasına rağmen 19.

madde ile vatandaşlıktan çıkarılan 60 bin Türk'ün vatandaşlığa geri alınmaması ve Türk Vakıflarının denetimi gibi sorunlar devam etmektedir. Yunanistan, Batı Trakya'daki müftülerin sadece dini konularda fetva veren bir makam olması gerektiğini ve müftülerin bu şartla serbestçe seçilebileceğini ileri sürmüştür. Fakat Yunanistan'ın bu tutumu, özellikle 1913 tarihli Atina Barış Antlaşması'nın 11. maddesi ve 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'nın 42. maddesine aykırıdır ve Batı Trakya Türkleri hukuki statülerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır (Cin, 2009: 157). Bununla birlikte bu sorun sadece Batı Trakya'da değil, Yunanistan'da Türklerin yaşadığı her yerde devam etmektedir. Buna rağmen Yunanistan her fırsatta, özellikle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği yolunda Türkiye'deki Fener Rum Patrikhanesi'nin Ekümenik olma isteğini ve Heybeliada Ruhban Okulu'nun yeniden açılması gerektiğini gündeme getirmektedir. Hatta gerek Avrupa ülkeleri gerekse Amerika Birleşik Devletleri yoluyla Türkiye üzerinde siyasi baskı aracı olarak kullanmaktadır. Türkiye'de 2008 yılındaki düzenlemeyle 1936 yılı Beyannamesi'nde kayıtlı olan ve 1974 yılından sonra Hazine ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilen taşınmazların iadesine karar verilmiştir. Ayrıca 5737 Sayılı Vakıflar Kanununa geçici madde eklenerek Cemaat Vakıflarının askıda olan bütün mallarıyla tarihi mezarlıklarının iadesi yolu açılmıştır. Bu yolla iki binden fazla taşınmaz cemaat malı iade edilecektir. Buna rağmen Gayrimüslim cemaatler, Vakıflar Kanunu'na "mütekabiliyet ilkesi saklıdır" ifadesi yer aldığı için itiraz etmiştir. 2011 yılında yapılan düzenlemelerle de sonradan edinilen ve üçüncü şahıslara geçen taşınmazlara yönelik çalışmalar yapılmıştır. Oysa Yunanistan'da mülk edinme hakları engellenen Batı Trakya Türk vakıfların malvarlığının sayısı dahi bilinmemektedir. Batı Trakya'da vakıf malları ya kamulaştırılmış ya da yıkılmıştır. Bugün Yunanistan'da Müslüman Türk Vakıfları'nın taşınmaz mal edinme hakkı yoktur. Oysaki Lozan'da öne sürülen istatistikî bilgilere göre, Batı Trakya'daki taşınmazların % 84'ü Türklere aittir. Bugün ise, taşınmaz malların sadece %25- %30 oranı Türklere aittir (Cin, 2009: 169). Son olarak, Türkiye'de yaşayan Rum azınlıklar, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa çalışmalarına dâhil edilmek istenmiştir. Bu amaç doğrultusunda Fener Rum Patriği Bartholomeos, Türkiye Büyük Millet Meclisine davet edilerek Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nda görüşlerini açıklamıştır. Patrik Bartholomeos, Cumhuriyet tarihinde ilk kez azınlıklar olarak Anayasa sürecine davet edildiklerini ve Anayasa'da eşit vatandaş olmak istediklerini ve Heybeliada Ruhban Okulu'nun yeniden açılmasını, din ve vicdan hürriyeti konusunda daha özgür olmak istediklerini dile getirmiştir.

SONUÇ

Batı Trakya Türkleri, hukuki varlıkları Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan ikili antlaşmalar ve uluslararası antlaşmalarla garanti altına alınmasına rağmen, haklarını kullanamamaktan doğan birçok sorun yaşamaktadır. Tarihi, hukuki ve demokratik haklarından Yunanistan'ın tutumu yüzünden yoksun bulunmaktadır. Yunanistan sadece ikili antlaşmaları değil, AB üyesi olarak imzaladığı uluslararası antlaşmaları da yerine getirmemektedir. Açıkçası Türkiye'nin Yunanistan'ın bu keyfi tavrı karşısında sorunun çözümüne yönelik bir çalışması da yoktur. Oysaki Yunanistan uluslararası platformlarda Lozan'a aykırı olmasına rağmen, Fener Rum Patrikhanesi'nin Ekümenik isteğini ve Heybeliada Ruhban Okulu'nun yeniden açılması gerektiğini her fırsatta dile getirmektedir. Türkiye ise, Batı Trakya Türklerinin sorunlarını Avrupa gündemine taşıyamamaktadır. Türkiye'nin, kendi topraklarında yaşayan azınlıkların haklarını her geçen gün genişletmesi ve Batı Trakya Türklerinin sorunlarını görmezden gelme eğilimi Türkler üzerindeki baskıların artması ve hakların ihlal edilmesi konusunda Yunanistan'ı daha da cesaretlendirmektedir. Yapılması gereken Yunanistan'ın ikili ve uluslararası antlaşmalarda tanıdığı Batı Trakya Türklerine ait hukuki hakları yerine getirmesi için Türkiye'nin daha aktif bir siyaset izlemesidir.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri

BCA., D: 10253, F: 30.1000, Yr. No: 123.874.12.

BCA., D: 433272, F: 30.1000, Yr. No: 254.712.

Araştırma Eserler

BIYIKOĞLU, Tefik, *Trakya'da Milli Mücadele*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1955.

BİNARK, İsmet, *Batı Trakya Türkleri Bibliyografyası*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Anlara 1999.

CEBECİOĞLU, S., *Batı Trakya Türkleri'nin Yaşam Savaşı*, Erol Matbaacılık, İstanbul 1975.

ERİM, Nihat, "Milletler Arası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye: Rum ve Türk Ahalinin Mübadelesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 2, Ankara 1944.

HERAKLİDES, Alexis, *Yunanistan ve "Doğu'dan Gelen Tehlike" Türkiye*, Çev. Mihalis Vasilyadis-Herkül Millas, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

- KURTULUŞ**, Ümit, *Batı Trakya'nın Dünü Bugünü*, Sinan Matbaası, Ankara 1979.
- ORAN**, Baskın, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.
- ORAN**, Baskın, *Yunanistan'ın Lozan İhlalleri*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1999.
- ÖKSÜZ**, Hikmet, *Batı Trakya Türkleri*, Karam Yayınları, Çorum 2006.
- ÖZGÜÇ**, Adil, *Batı Trakya Türkleri*, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1974
- SÖNMEZOĞLU**, Faruk, *Türkiye-Yunanistan ilişkileri ve Büyük Güçler*, Der Yayınları, İstanbul 2000.
- TÜRKOĞLU**, Selçuk, “Kıbrıs Barışı Batı Trakya'dan Geçer”, *Batı Trakya*, C. 8, S. 94, İstanbul 1975.
- UZTETİK**, Ahmet, “Kıbrıs Barış Harekâtının Batı Trakya Cephesi”, *Batı Trakya*, C. 8, S. 93, İstanbul 1975.
- KOLLEKTİF**, Türk-Yunan Sorunları II, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, C. 2, S. 7, Ankara 1985.

BEU. SBE. Derg.
Cilt:3 Sayı:1 Haziran 2014

ÖĞRETMENLERİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE MESLEKİ TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Kerem KAPTANGİL *Esra ERENLER**

Özet

Bu çalışma, öğretmenlerin kişilik özellikleri ile tükenmişlik düzeyleri arasında bir ilişkinin olup olmadığının belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışma hayatında sürekli olarak insanlarla iletişimde olan doktorluk, hemşirelik, avukatlık gibi meslek grupların da daha çok görülen tükenmişlik etkisinin çalışma hayatını yüksek oranda etkilediği düşünüldüğünde, tükenmişliğin azaltılabilmesinin hangi faktörlere bağlı olduğunun tespit edilmesi araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Çalışma, Ankara ili Çankaya ilçesinde hizmet veren ilkokullarda görev yapan 235 öğretmene anket çalışması olarak uygulanmıştır. Verilerin analizinde korelasyon analizi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda öğretmenlerin kişilik özellikleri ile tükenmişlik dereceleri arasında negatif yönlü orta dereceli bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında tükenmişlik ve kişilik alt boyutları arasındaki ilişkiler incelenmiş, duygusal tükenme ile sorumluluk arasında negatif yönlü zayıf bir ilişkinin olduğu ortaya konmuştur. Diğer alt boyutlar arasında genellikle negatif yönlü zayıf ilişkilerin olduğu gözlemlenmiş, sonucunda kişilik özelliklerinin güçlü olmasının tükenmişlik düzeyini az da olsa düşürebileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kişilik Özellikleri, Mesleki Tükenmişlik, Öğretmenler*

AN INVESTIGATION FOR DETERMINING OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PERSONALITY FEATURES AND BURNOUT LEVELS OF TEACHERS

Abstract

This study is conducted to determine that whether there is a relationship between personality features and burnout levels of teachers. In the working life the burout effect which is more prevalent in medicine, nursing, lawyer and other professionanl groups

---

*Yrd. Doç. Dr., Sinop Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu,
kerem_kaptangil@hotmail.com

** Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF, esraerenler@hotmail.com

Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri ve Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma

which constantly communicat with people, given that burnout can be lowered which depends on factors is important. The study was administered through the survey to 235 teachers who are working in primary schools in Cankaya district of Ankara. Correlation analysis was used to analyze data. As a result of the analysis a moderate negative relationship was found between teachers' burnout levels and personality features. Also, the relationship between the dimensions of burnout and personality features is examined, and negative relationship was found between emotional exhaustion and responsibility. Generally weak negative relationship was observed among other sub-dimensions, eventually strong personality features that could reduce at least some of burnout level was concluded.

Keywords: *Personality Features, Occupational Burnout, Teachers*

1.GİRİŞ

İş yaşamının, insan hayatında yeri büyüktür. İnsanın bir iş yaşamı olmasının ve bu iş yaşamında başarılı ve iş memnuniyeti içinde olmasının söz konusu olduğu günümüzde, gündemimizdeki konu daha da fazla önem kazanmaktadır. İçinde bulunduğumuz 21. Yüzyıla damgasını çoktan vurmuş olan değişim hızı, gittikçe ivme kazanmakta ve bu baş döndürücü hız, iş yaşamını birçok boyutta zorlamaktadır. Günümüz iş dünyasında, teknolojinin ilerlemesiyle birlikte üretim ve verim kalitesinde gözle görülür bir artış dikkati çekmektedir. Bir taraftan insan, iş yaşamında kendi becerisini kullanabilme, başarının getireceği memnuniyeti algılama, bir statü sahibi olma, ekonomik ihtiyaçlarını sağlama, günün başlangıç ve bitiminin bilincini yaşama, disiplinli ve planlı olma alışkanlığının kazanılması gibi birçok pozitif geri bildirim elde ederken, devamlı beyinsel işlevlerini kullanması nedeniyle de canlı ve hareketli olmaktadır (Kutlay,2011). 19. yüzyılda Sanayi Devrimi ile işlevlerinin bir kısmını makinelere devreden insan, şimdi bu içine girdiği girdaptan kendini kurtaramamaktadır. Böyle olunca da insanın iş dünyasında sürekli sorunlarla karşılaşması da kaçınılmaz olmaktadır (Güllüce,2006).

Bu konuya yönelik yapılan araştırmalar, uzun süre yoğun stres altında yaşamının sağlığı ciddi olarak tehdit ettiğini göstermektedir. Bu nedenle stres ve etkileri ile ilgili araştırmaların sayısı giderek artmaktadır (Şahin,2007). Işıkhana'nın (2004) belirttiğine göre de stres ve sonuçları üzerinde giderek daha fazla durulmasının nedenlerinden biri de stresle ilgili hastalıkların her geçen gün daha da yaygınlaşmasıdır. Her düzeydeki çalışana etkisi altına alabilen stres; (Işıkhana, 2004) örgütsel anlamda performans düşüklüğü, işe devamsızlık, bireysel anlamda fizyolojik hastalıklar, davranışsal bozukluklar ve kaygı (anksiyete), depresyon, "tükenme belirtisi" gibi psikolojik rahatsızlıklara yol açabilmektedir (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2001: 229).

Tüm örgütsel yapılarda yüksek başarıya ulaşabilmek için çalışanların, örgütsel amaç ve hedeflere kilitlenmelerini sağlayacak ölçüde gönülden ve etkin destek sunmaları beklenir. Fakat bu destek, tüm çalışanlardan aynı şekilde

sağlanamayabilir. Bu noktada, kişisel özelliklerdeki farklılıklar ya da çalışılan örgütlerdeki güdülenme yetersizlikleri gibi nedenler rol oynar. Tüm çalışanların aynı örgütsel hedeflere yönelmesini sağlayacak çabaların önem kazanması, araştırmacıların da bu alanda yoğun olarak çalışmasına neden olmuştur. Bu noktadan hareketle, öncelikle çalışanların doğuştan veya sonradan kazanılan özelliklerinin ortaya konulması gereği üzerinde durulmuş ve bu konuda araştırmalar yapılmıştır.(Kaşlı, 2009) Bu araştırmaların birçoğunda tükenmişliğin nedenleri bireysel ve örgütsel düzeylerde incelenmiştir (Balcıoğlu ve ark.,2008; Sarıkaya, 2007; Sinat, 2007; Çıtak, 2006; Aras, 2006; Kaçmaz, 2005; Maslach ve Goldberg, 1998; Sayıl ve ark. 1997; Dequette ve ark., 1994). Örgütsel nedenler; yoğun stres (Shimizutani, 2008; Sinat, 2007; Aras, 2006; Lazarus, 2006; Maslach ve ark., 2001; Maslach ve Goldberg, 1998), sosyal destek yoksunluğu (Shimizutani, 2008; Sinat, 2007; Aras, 2006; Borritz ve ark., 2005; Arı ve Bal, 2008), yönetim desteği azlığı, hizmet yılı (Sarıkaya, 2007; Kaya ve ark., 2007; Aras, 2006; Taycan ve ark., 2006; Demir, 2003; Aslan ve ark., 2000), iş yükü (Shimizutani, 2008; Gülyüz ve Aydın; 2006; Pinikahana ve Happell, 2004; Maslach ve ark., 2001; Demerouti ve ark., 2000), aylık gelir (Sinat, 2007; Aras, 2006) olarak belirtilmektedir. Bireysel nedenler ise; stresle başa çıkmada kullanılan yöntemler (Sonnentag, 2005; Payne, 2001; Maslach ve ark., 2001; Demerouti ve ark., 2000; Maslach ve Goldberg, 1998), yaş (Patrick ve Lavery, 2007; Taycan ve ark., 2006; Aras, 2006; Maslach ve ark., 2001; Demerouti ve ark., 2000) ve cinsiyet (Kaya ve ark., 2007; Sürgevil, 2005; Maslach ve ark., 2001), işle ilgili kişisel beklentiler (Borritz, 2005; Maslach ve ark., 2001; Bakker ve ark., 2000; Maslach ve Goldberg, 1998; Lee ve Ashforth, 1996), kişilik özellikleri (Shimizutani; 2008; Ghorpade ve ark., 2007; Sarıkaya, 2007; Bakker ve ark., 2006; Maslach ve ark., 2001), iletişim becerileri (Sarıkaya, 2007; Patrick ve Lavery, 2007; Sinat, 2007; Aras, 2006; Kaçmaz, 2005; Demir, 2004) olarak belirtilmektedir.

Tükenmişliği önleme ve başa çıkmada etkili yöntemleri saptamaya yönelik Türkiye’de çok sayıda tanımlayıcı çalışma (Güllüce, 2006; Şahin, 2007; Çimen, 2007; Kaşlı, 2009; Malak, 2009; Kutlay, 2011) yapılmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi tükenmişlik genel olarak bireysel ve örgütsel düzeylerde incelenmiştir, bu faktörler incelendiğinde ise bireysel özelliklerin de tükenmişliğin nedenleri arasında yer aldığı görülmektedir (Patrick ve Lavery, 2007; Sarıkaya, 2007; Espeland, 2006; Aras, 2006; Kaçmaz, 2005; Üstün, 1995). Bireysel özellikler arasında kişilik özellikleri önemli yer tutmaktadır (Aras, 2006). Bakker ve arkadaşlarının (2006) çalışmasında belirttiğine göre; Zellars, Perrew ve Hochwarter (2000) beş kişilik özelliğinin (açıklık, sorumluluk, dışadönüklük, uyumluluk, duygusal denge) tükenmişliğin hazırlayıcı faktörleri olduğunu belirtmektedirler. Bu nedenle tükenmişlik nedenlerine yönelik yeterli veriler elde etmek için Türkiye’de çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu çalışmalar çalışanların sağlığını olumlu yönde etkileyecek ve sunulan hizmetin kalitesini arttıracaktır (Aras, 2006).

2. TÜKENMİŞLİK KAVRAMI

1970'lerin başlarında bir psikiyatrist olan Freudenberger, sağlık merkezinde çalışanların işlerine karşı tutkularını ve motivasyonlarını kaybettiklerini gözlemlemiş ve tükenmişliği, sosyo-klinik bir problem olarak tanımlamıştır (Stalker ve Harvey, 2000). Tükenmişlik (Burnout), ilk başlarda hizmet sektöründe çalışan insanlar arasında görülen duygusal tükenme halini tanımlayan günlük konuşma diline ait bir terimken, Psikoloji alan yazınına 1974 de HerbeitFreudenberger' in "Journal of Social Issues" de yayınladığı bir makaleyle girmiştir (Peker, 2002). Konuyla ilgili olarak yapılan ilk çalışmalarda, birçok kişiyi etkilemesine rağmen gerçekte tükenmişliğin ne olduğu ile ilgili anlaşılabilen noktalar olduğu belirtilmiştir. Bu yüzden ilk on yıl içinde çeşitli tükenmişlik tanımları yapılmıştır (Aydın, 2004).Freudenberger, tükenmişliği "başarısızlık, yıpranma veya enerji, güç ve potansiyel üzerindeki aşırı zorlanma sonucunda ortaya çıkan bir tükenme durumu" olarak tanımlar. Freudenberger, bu tükenme durumunun kişiyi sebebi ne olursa olsun etkisiz hale getirdiğini belirtir (Turnipseed ve Turnipseed, 1991, s.473). Diğer bir deyişle, yoğun iş kaynaklı stresin tükenmişliğe sebebiyet vermesi kuvvetle muhtemeldir. Tükenmişlik, stresli durumlarda başa çıkmada başarısız olunmasıdır (Farber,1984). Başka bir tanımda ise tükenmişlik; kaynaklar ve talepler arasındaki dengesizlikten kaynaklanan transaksyonel bir süreç olarak tanımlanmıştır. Dengesizliğe karşı endişe, gerginlik ve yorgunluk hisleriyle birlikte hızlı duygusal tepki verilmesi süreci izlediğini, bunu da sırasıyla, şüphecilik ve robot hareketler dâhil, davranışta ve harekette bir dizi değişikliğin izlediğini belirtilmiştir (Cherniss,1980).

Tükenmişlik literatürde çok tartışılan ancak çok az anlaşılan bir fenomendir (Işıkhani, 2004: 50) . Tükenmişlik akıl yorgunluğu durumunu tanımlamak için kullanılan bir metaforudur. İşe katılımın erozyona uğramasıdır (Shaufeli ve Bakker, 2004). Günümüzde yapılan birçok çalışmanın temelini oluşturan tükenmişlik kavramının en yaygın kabul gören tanımlamasını yapan Maslach (1998) tükenmişliği; zihinsel enerji düzeylerinin aşırı isteklere maruz kalması sonucu ortaya çıkan duygusal yorgunluk ve duyarsızlaşmada (kinizm) artışın olduğu ve kendini beğenmenin azaldığı, iş isteksizliğinin yaşandığı, ilginin, sempatinin azaldığı bir durum olarak tanımlanmaktadır (Maslach ve Goldberg, 1998).

Farklı tanımların ortaya konulduğu tükenmişlik kavramı ile ilgili olarak araştırmacılar da farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Bu yaklaşımlar arasındaki en önemli farklılık tükenmişliğin farklı nedenlerden dolayı ortaya çıkması ve sonucunda da konuyu ele alırken gösterilen farklı bakış açılarıdır.

Tükenmişlik kavramını ortaya ilk koyan araştırmacı Freudenberger, tükenmişliği yorgunluk, hayal kırıklığı ve iş bırakma durumlarını tanımlama için kullanmıştır. Yazara göre tükenmenin bitkinlik ve yorgunluk hissi, baş ağrılarından dolayı acı çekme, mide ve bağırsak rahatsızlıkları, nefes alma

güçlükleri gibi fiziksel belirtileri bulunmaktadır. Çabuk öfkelenme, anlık kızgınlıklar, engellenme duygusuna kapılma en belirgin davranışsal göstergeleridir. Güvensizlik, paranoya ve değişime tahammül edememe durumları ilerleyen aşamalarda görülmektedir (Freudenberger, 1976). Bununla beraber tükenmişlik kavramı stresle karıştırılmamalıdır. Stres uzun ya da kısa dönemli, olumlu ya da olumsuz etkileri olan bir gerilim durum olarak görülürken, tükenmişlik uzun dönemli ve tümüyle olumsuz etkileri olan bir durumdur (Capel,1991)

Maslach (1976), Maslach, Schaufeli ve Leiter (2001), tükenmişliğe neden olan faktörleri altı grupta toplamışlardır. Bu faktörler; aşırı iş yükü, kontrol eksikliği, ödüllendirme yetersizliği, topluluk ilişkisinin kesilmesi, dürüst olmama ve değerler çatışmasıdır. Maslach ve Jackson tükenmişliğin tanımını yaparken, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı yetersizliğine ilişkin duyguları sınıfladıkları üç ayrı kategoriyi ortaya koymuşlardır (Girgin ve Baysal, 2005).Maslach ve Jackson'un yaklaşımındaki farklılık, tükenmişliğin sürekli bir değişken olarak tanımlanmasından kaynaklanmaktadır (Özçınar, 2005). Bu araştırmada da kabul edilip kullanılan yaklaşım olan Maslach'ın 3 boyutlu tükenmişlik ölçeği; duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve bireysel başarı duygusunun azalması olarak üç temel etki üzerine kurulmuştur.

Duygusal Tükenme: Bireyin duygusal kaynaklarının tüketilmiş olması ve bireye fazla yüklenilmiş olma, duygularını anlatırken duyarsızlaşma ve bireyin bakım, hizmet ve eğitim verdiği diğer insanlara karşı olumsuz, katı ve duygudan yoksun davranış göstermesini içermektedir (Barut ve Kalkan,2002). Duygusal yönden yoğun bir çalışma temposu içinde bulunan birey, kendini zorlamakta ve diğer insanların duygusal talepleri altında ezilmektedir. Duygusal tükenme, bu duruma bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır (Şanlı, 2006). Maslach'ın tükenmişlik ölçeğinde duygusaltükenme, ölçeğin en önemli bileşeni olup; daha çok iş stresi ile ilgilidir.Yorgunluk hissi, huzursuzluk, depresyon, alkol ve sigara tüketimindeki artış,duygusal tükenmişliğin temel belirtileridir (Özgen, 2007). Duygusaltükenmişlik, tükenmişlik kavramının merkezindedir; enerji kaybı, duygusalolarak aşırı yüklenilmiş olma hissi ve bireyin duygusal kaynaklarını tüketmesi,olarak da açıklanabilir (Ok, 2002). Hatcher ve Laschinger (2004),duygusal tükenmenin aynı zamanda işyerindeki yetersiz güdülenme ve işbaskısından kaynaklandığını ifade etmektedirler.

Duyarsızlaşma: Duyarsızlaşma kişilerin işleri ile ilgili olarak başkalarının ihtiyaçlarını karşılarken, duygusal kaynaklarının tükendiğini hissedenden bireylerin bununla mücadele etmek için insanları nesne gibi algılayarak kişinin kendini hizmet sunduğu kişilerden uzaklaştırma çabasıdır (Maslach, 1976). Duyarsızlaşma, insanlara nesne gibi davranmayı gerektiren, katı bir tutum geliştirme eğilimi olarak tanımlanır. Bu olumsuz tutum kendisini farklı şekillerde göstermesine karşın, bu daha çok önceleri çok ilgilendikleri bir kişiden nefret etme ya da küçük görme şeklinde kendini gösterir (Gwyther ve Noone, 2000).

Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri ve Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma

İnsanların böyle bir tutumu benimseme nedeni kendilerini yorgunluktan ve hayal kırıklığından koruma güdüsüdür (Guglielmi ve Tatrow, 1998). Duyarsızlaşma, kavram olarak genelde diğerlerine ilgi göstermemeyi, uzaklaşmayı, aldırış etmemeyi ve düşmanca davranmayı içeren olumsuz tepkiler olarak yorumlanmaktadır (Küçüközel, 2007). Duyarsızlaşma eğilimi sergileyen bireylerde, yakın etkileşimde bulunduğu bireylerle arasına mesafe koyma, insanlara tepeden bakma, onlara olumsuz davranma veya yalnız bırakılmasını isteme gibi tutumların geliştiği görülmektedir (Ok, 2002). Duyarsızlaşma; tükenmişliğin kişiler arası boyutunu temsil etmekte ve hizmet verilen kişilere yönelik olumsuz, katı tutumlar ve işe karşı tepkisizleşmeyi belirtmektedir (Sürgevil,2007).Araştırmada inceleme konusu olan öğretmenler açısından kavram değerlendirildiğinde, öğretmenlerin işi gereği karşılaştığı öğrencilere, meslektaşlarına ve işlerine karşı geliştirilen soğuk, ilgisiz, katı hatta insani olmayan tutum olarak da tanımlanabilmektedir (Yiğit,2007).

*Bireysel Başarı Duygusunun Azalması:*Bireysel başarı duygusunun azalması is hakkındaki yok olan yetenek algıları ifade eder (Tarisv.d., 2005). Bir diğer tanımla kişinin is performansıyla ilgili kendini negatif olarak değerlendirmesidir (Schaufeli, Maslach ve Marek, 1993). İş görenler bir zamanlar yaptıkları kadar iyi şekilde görevlerini yerine getiremeyeceklerini düşünür (Halbesleben ve Buckey, 2004). Yetersizlik hissini yasayan kişiler için başarılar önemsiz, projeler ise boğucudur (Guglielmi ve Tatrow, 1998). Birey işiyle ilgili farklılık oluşturmada kuşku, kişisel yeterlilikte azalma duygusunu yaşamaktadır (Maslach ve ark., 2001; Maslach ve Goldberg, 1998; Maslach ve Jackson, 1981). Tükenmişlik yaşayan bireylerde bürokratik sistem tarafından onay almadıkları duygusuyla yaptıkları işin değerli olmadığına inanarak kendilerini daha etkisiz ve güçsüz algıladıkları görülmektedir. Duyarsızlaşmanın yaşandığı süreçte kişinin yeterlik ve başarı duygusunda da azalma ortaya çıkmaktadır (Demerouti, 2000; Leiter ve Maslach, 1988).Sonnentag'a (2005) göre duyarsızlaşma duygusal tükenme ile baş edebilmek için kullanılan etkisiz bir baş etme yöntemidir. Tariş ve arkadaşlarının (2005) tükenmişlikle ilgili modelinde ise bireyde duygusal tükenmenin artması duyarsızlaşmaya neden olmakta, duyarsızlaşma arttıkça kişisel başarı duygusu da azalmaktadır. Duygusal tükenme doğrudan kişisel başarı duygusunda azalmaya neden olmaktadır. Bazı çalışmalarda kişisel başarı boyutunun duygusal tükenme ve duyarsızlaşmanın bazı derecelerinin işlevi olarak oluştuğu ya da her ikisinin kombinasyonu olduğu belirtilmektedir (Lee ve Ashforth, 1996).

Tükenmişliğin, çok çeşitli belirtiler ile ortaya çıktığı görülmektedir. Tükenmişlik belirtileri genel olarak; fiziksel, psikolojik ve davranışsal belirtiler şeklinde sıralanmaktadır (Shimizutani, 2008; Balcıoğlu ve ark., 2008; Arı ve Bal, 2008; Espeland, 2006; Kaçmaz, 2005; Dequette ve ark., 1994; Arches, 1991). Bu belirtiler kişilik özellikleri ile ilişkilendirildiğinde cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim seviyesi, beklentiler ve baş etme seviyelerinin önemli olduğu ortaya

çıkılmaktadır. Bireylerin kişilik yapısı da tükenmişlikle ilgili önemli bir değişkendir. Bireyin kişilik özellikleri iş seçimlerini etkileyebilir. Bazı bireyler daha az stresi olan işleri seçer, bazı bireyler ise daha fazla stres yaşayacakları işlere yönelebilirler. Birçok araştırmaya göre kişilik, bireyin hem işle ilgili algılarını, hem de duygusal tepkilerini etkilemektedir. Bireylerin ihtiyaçları, yetenekleri, istekleri ve kişilik özellikleri, çalıştıkları iş yerinin talep ya da sınırlılıkları bireyin iş stresi yaşamalarına neden olmaktadır (Akçamete, Kaner ve Sucuoğlu, 2001).

Tükenmişlik kavramını kişilik özellikleri ile ilişkilendiren araştırmacılar, tükenmişlik derecelerini ve onu etkileyen faktörleri göz önüne aldıklarında kişilik özelliklerinin önemi ve etkisini yapılan çalışmalarla ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu sebeple kişilik özellikleri ve tükenmişlik ilişkisini belirlemeye yönelik çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların hepsinde (Cebrià, vd. 2001; Bakker, vd. 2006; Storm ve Rothmann, 2003; Miner, 2007; Kim, Shin ve Umbreit, 2007; Knežević, Krapić ve Kardum, 2007; Mills ve Huebner, 1998; Law, 2003) kişilik özellikleri ile tükenmişlik arasındaki ilişkinin varlığını belirleyen sonuçlara ulaşılmıştır. Fakat bunun yanında Bencomo, Paz ve Liebster (2004), bulgularının heterojen olmasından dolayı genellemeye olanak vermediğini belirtmişlerdir. Kişilik özellikleri ve tükenmişlik arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik çalışmaların büyük bir kısmı, diğer insanlarla yoğun bir iletişim içinde bulunulması gereken mesleklere (doktorlar, muhasebeciler, otel çalışanları, bakıcı personel, gönüllü danışmanlar, hemşireler vb. gibi) yönelik olarak yapılmıştır.

3. KİŞİLİK KAVRAMI

İnsanlar, fiziksel görünüşleri, tutumları ve davranışları bakımından farklıdırlar. İnsanların hareket, fikir ve duygular bakımından farklı olduklarını gösteren en önemli etken sosyal yaşamda gerçekleştirdikleri olaylardır. İnsanların birbirlerinden farklı olmalarının birçok nedeni vardır. Eğer yalnızca aynı kültürel özelliklere sahip, aynı ailede yetişmiş ve aynı gruplarla çalışmış insanların davranışları aynı olsaydı, bu farklılıkların tek sebebini değişik çevresel şartlara bağlamak mümkün olabilirdi. Ancak insanlara bir benlik ve kimlik kazandıran özelliklerin hem doğuştan hem de eğitimle elde edildiği yapılan araştırmalarla, ispatlanmıştır (Güney, 2006: 251). Kişilik kavramı, psikolojide üzerinde en çok çalışılan konulardan biri olmuştur. Kişiliğin, bireyi diğer bireylerden ayırt eden özellikler bütünü olması nedeniyle bu kavramı açıklayabilmek için birçok kuram geliştirilmiştir. Bu kuramlar, temel olarak psikanalitik, sosyal öğrenme, benlik ve özellik yaklaşımı, olmak üzere dört temel yaklaşımla psikoloji yazınında kendine yer bulmuştur (Keskin ve Yapıcı, 2008:21). *Psikanalitik yaklaşımlar*, bireylerin içgüdüsel olarak hareket ettiklerini ve dolayısıyla da kişiliğin içgüdüsel bir ortama dayalı olarak ele alınması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri ve Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma

Sosyal öğrenme kuramcıları, kişiliğin öğrenmeler sonucunda şekillendiğini belirtmişler ve kişiliğin anlaşılabilmesi için öğrenme kavramıyla birlikte ele alınması gerektiğini belirtmişlerdir. Benlik yaklaşımını benimseyen araştırmacılar ise, kişiliğin ihtiyaçlar ve çevresel şartlar sonucunda belirlendiğini ve dolayısıyla da kişiliği açıklayabilmek için bireysel ihtiyaçlar ve çevresel şartlar dikkate alınarak bir çalışma yürütülmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Psikolojide uzun süre, “Kişilik Özellikleri-Davranış (varsayılan ve gözlenen) Modeli” egemenliğini sürdürmüştür. Ancak, 1960’larda, Mischel, Marlowe ve Gergen, kişilik ve ahlaki özellikler arasındaki tutarlılığın beklenenden düşük boyutlarda olduğunu ve değişkenliğin yüksek gerçekleştiğini bulduklarında, Kişilik Özellikleri (varsayılan)-Davranış (Gözlenen) Ortamsal Etkiler (etkileşim) Modeli’ne geçilmiştir. Dolayısıyla kişilik özelliklerinin tek tek değil de birbirleriyle etkileşim halinde bir bütün olarak davranışı etkilediği ileri sürülmektedir (Hazar, 2006:126).

Kapsamı en geniş kavramlardan biri olan kişilik, bir insanın bütün ilgilerinin, tutumlarının, yeteneklerinin, konuşma tarzının, dış görünüşünün ve çevresine uyum biçiminin özelliklerini içeren bir terimdir. Bununla birlikte dikkate değer bir husus, kişiliğin kendine özgü ve ahenkli bir bütün olmasıdır, (Baymur, 1993: 253). Kişilik, insan yapısının, duygusal durumunun, davranış biçimlerinin, ilgilerinin, yeteneklerinin ve diğer psikolojik özelliklerinin en karakteristik ve orijinal bütünüdür (Erikson, 1984: 108). Kişilik, farklı durumlarda oldukça kestirilebilir tepkileri veren içsel bir yapıdır. Aynı zamanda kişilik, hem oluşum hem de içerik öğelerini bir arada taşıyan, aynı şekilde hem değişime hem de kararlılığa olanak tanıyan karmaşık ve dinamik bir sistemdir (Onur, 1995: 94). Kişilik, zihinsel, duygusal, bedensel ve fizyolojik görünümünün dinamik bir örgütlenmesidir. Bireyin kişiliği biyolojik ve psikolojik faktörlerin etkisiyle oluşur ve bireyin kendine özgü, diğerlerinden farklı yanlarını belirler (Gürün, 1991: 86).

Kişilik üç temel dilime ayrılmaktadır. Bunlar; karakter, mizaç ve benliktir. Kişiler arası farklılık bu özellikler arasındaki farklılığın sonucu olarak ifade edilmektedir. Kişiliğe etki eden yönleri sadece bu üçü ile sınırlamak mümkün değildir. Ancak bu üç yönün kişiliğin bütünleyici üç yönü olduğunu ifade edebiliriz. *Karakter*, insanın doğuştan yapısında var olan ve çevre koşullarına bağlı olarak ortaya çıkan eğilimlerin tümüdür. Bu durumda karakter, insanın biyolojik yapısını ‘temel veri’ olarak kabul eden bir kavramdır. Kişinin doğuştan kazandığı organik yapı(dolaşım, sindirim ve sinir sistemleri, salgı bezlerinin oluşumu ve çalışması), zekâsı, doğuştan gelen psikolojik hazırlıkları(huyları, dikkat, bellek ve düş gücü) onun yaşamı boyunca varlıklarını sürdüren ‘kişiye özgü’ nitelikleridir. Böylece karakterin, kişiliğin ayrılmaz ve sağlam bir yanını oluşturduğu söylenebilir. Karakter ve kişilik kavramlarının sık sık eş anlamda kullanılmasının nedeni budur (Usal ve Kuşlvan, 2006). *Mizaç* çoğunlukla devamlılık arz eden bir yapıda olup nispeten sabit eğilimlidir ve kalıtsal yönü vardır. Kişinin davranış ve düşüncelerinin genel eğilimlerini yansıtır. Mizaç, bireyin özellik gösteren tutumları son derece kişisel olan davranış ve düşünceleri

olarak değerlendirilmektedir. Neşeli, soğukkanlı, çabuk kızan, zayıf kişilik yapısı gibi tanımlamalar, kişinin mizaç yönünü tarif için kullanılmaktadır. Mizacın oluşmasında bedensel özellikler oldukça önemli yer tutar (Erdoğan, 1994). *Benlik* ise, insanın kendi kişiliğine ilişkin kanılarının bütünü, insanın kendisini tanıma ve değerlendirme şeklidir. Başka bir deyişle benlik, kişiliğin öznel yanıdır. Benlik, insanın iç varlığını oluşturduğundan dolayı kişilik gibi anlaşılması güç ve karmaşık bir kavramdır (Güney, 2006).

Bu üç unsur kişiliği bütünlüyci unsurlar olarak kabul edilmekte ve bu şekilde biçimlenen karakter unsuru tükenmişliği farklı derecelerde etkileyebilmektedir. Kişilik özelliklerinin tükenmişlik unsuruna etkilerini inceleyen en temel çalışma Maslach ve arkadaşlarının (2001) yaptığı çalışmadır. Bu çalışmada tükenmişlik konusunda bireysel farklılıkları açıklayan değişkenler arasında demografik özellikler, kişilik yapısı ve işle ilgili beklentiler yer almaktadır. Bu durumda kişiliğin tükenmişliği etkileme derecesini belirleyebilmek için kişilik özelliklerinin ölçülebilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu noktada davranış bilimleri açısından kişiliğin ölçülmesi, insanların davranışları ile oluşturduğu gruplar hakkında değerlendirme yapılmıştır. Kişilik ölçümleri genellikle; klinik sebeplerin yarattığı konularda, kariyer planlamasına yönelik referans aracı olarak, personel seçiminde ve araştırmacı tarafından, çalışma konusunda kişiliğin yer aldığı konularda kullanılmaktadır. Bu noktada kişilik özelliklerinin ölçümünde genel olarak kişilerin dürüst hareket edecekleri değerlendirilmektedir. Çünkü insanların davranışları, söyledikleri ile genel olarak uyumludur. Yalnızca çıkarlarının açıkça belli olduğu koşullarda bu uyumdan belli ölçüde sapabilirler ve davranışları ile söylemleri arasında farklılıklar ortaya çıkabilir (Erdoğan, 1994).

Bu noktada araştırmanın temel kavramını oluşturan kişiliğin ölçülebilmesi kişilik envanterinin oluşturulabilmesi ile mümkün olabilmektedir. Kişilik envanterleri, bireylerin kendini anlatma tekniklerinden birisidir. Soru ve cevap şeklinde yapılandırılmışlardır. Kişi kendisini, verilen sorularda kendine uygun olan cevap şikkını seçerek yansıtır. Envanterler kişileri betimleme ile grupları karşılaştırmaya imkân verir. Kişilerin belirli özellik ve nitelik durumlarını betimler ancak bunların altında yatan nedenler hakkında bilgi vermez. Sadece durumu saptamaya hizmet ederler (Özgüven, 2000: 298). Kişilik envanterleri, iki yaklaşımdan biri ile hazırlanmaktadır. Birincisi rasyonel yaklaşımdır. Bu yaklaşımda ölçülmek istenen nitelik ile envanter maddeleri arasındaki ilişkinin saptanmasında akıl ve mantık ölçüleri kullanılır. Kendi içinde, mantıksal içerikli yaklaşım ve teoriye dayalı yaklaşım olarak tasnif edilebilir. İkinci yaklaşım türü ise ampirik yaklaşımdır. Bu yaklaşımda ölçülecek nitelikler için deneysel ve istatistiksel yöntemlerin biri ya da her ikisi birlikte kullanılır. Araştırmamızda kullanılan kişilik ölçeği Donahue ve Kentle (1991) tarafından oluşturulan beş alt boyutu olan Big Five Model Kişilik Ölçeğidir.

Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri ve Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma

Araştırmaya konu olan öğretmenlerin tükenmişliği yıllardan beri olan, eskiden iş doyumsuzluğu ve işgören yabancılaşması adları altında maskelendirilen bir kavramdır. Daha sonraları 1960'larda birçok eğitim eleştirmeni öğrencilerine karşı ilgisiz öğretmenleri ele almışlardır. Öyleyse tükenmişlik öğretmenlik mesleğinde yeni bir olgu değildir (Farber,2000).Bu alandaki alan yazın öğretmen stresi ve öğretmen tükenmişliği kavramlarını sürekli olarak karıştırır ve onları kendi içlerinde değişebilen tanımlar olarak algılar. Tükenmişlik stres olgusuyla açıklanır. Mesleki stres eğitim süreçleri ve yapıları ile öğretmenlerin kişisel ihtiyaçları ve tutkuları arasındaki çatışmanın sonucu olarak açıklanabilir. Oysaki tükenmişlik olumsuz stres koşulları ile başarısız başa çıkma girişimlerinin son adımı olarak algılanabilir. Tükenmişlik, çıkışın ve bir destek sisteminin olmadığı bir stresin sonucudur. Tükenmişlik, öğretmenlerin algılanan becerileri ve işin gerektirdikleri arasındaki eşitsizliğe verdikleri olumsuz tepkilerdir (Farber, 2000).

Öğretmenler açısından incelendiğinde tükenmişlik aslında fiziksel, duygusal ve davranışsal yorgunlukla tanımlanan uzun süreli stresten kaynaklanan bir sendromdur. Davranışsal yorgunlukta öğretmenler işlerine karşı daha az tutku ve doyum yaşarlar. İşleri ayrıca daha fazla çaba ve zaman gerektiriyorsa öğretmen isteksizleşir. Öğrencilerin çalışmalarına karşı daha fazla ilgisizleşebilirler. Duygusal yorgunlukta öğretmenler bir iş gününde pozitif bir duygu beslemeyi çok zor bulur. Ağır bir vazgeçme duygusu baskındır. Yaşanan ana duygu depresyondur. Üçüncü öge olan fiziksel yorgunlukta öğretmen kendini okulda çoğu zaman fiziksel olarak yorgun hisseder. Bu tür öğretmenler iş günü sonunda tüm enerjilerinin tükendiğini belirtirler(Kyriacou, 2000). Klasik öğretmen tükenmişliği modeli Kyriacou tarafından 1978' önerilmiştir. Bu modele göre stres öğretmenin farklı algılarının sonucudur. Yani öğretmen; üstündeki talepleri fazla algıladığında, bu talepleri karşılamakta zorluk çektiğinde ya da yaşadıkları başarısızlık onların ruhsal ve fiziksel sağlıklarını tehdit ettiğinde tükenmişlik yaşar. Anahtar öge öğretmenin tehdit algısıdır (Polychroni ve Antoniou, 2000).

Öğretmenlerin yaşadığı tükenmişliğin nedenleri incelendiğinde karşımıza öğrenciler, öğrencilerin aileleri ya da okullarının örgüt kültürleri ile ilgili bir çok faktör karşımıza çıkabilmektedir. Bunun yanında öğretmenlerdeki tükenmişliği etkileyen kişiler arası faktörlerden biri kişinin ilişkilerindeki eşitsizliktir. Öğretmenler öğrencilerine, arkadaşlarına ve okullarına yaptıkları yatırımların yani verdiklerinin aldıklarından daha fazla olduğunu düşündüğünde duygusal, psikolojik ve mesleki açıdan problemler yaşarlar ve iş ne kadar talepkâr olarak algılanırsa problem o kadar büyük olur (Mearns ve Cain, 2001). Okul kavramı içinde öğretmenin en fazla iletişim kurduğu öğrencileridir. Daha az oranda ise velileridir. Öğretmenlerin belirttiğine göre tükenmişliğin en önemli nedenlerinden biri öğrencilerin kötü davranışlarıdır. Bunu izleyen diğer faktörler gürültü, kalabalık sınıflar, disiplin problemleri, motivasyon eksikliği, derse karşı kayıtsızlıktır (Tatar ve Horenczyk, 2002). Pines (1993) de öğretmen tükenmişliğinin nedenlerinin disiplin problemleri, motivasyonu düşük ilgisiz

öğrenciler, okul yönetimi, bürokrasi, aileler ve yetersiz kaynaklar olduğunu vurgulamıştır.

Bu etkenlerin sonucunda ise öğretmenlerin yaşadığı tükenmişlik öğretmenlerin çalışmalarını sürdürmelerine çok ciddi zarar verir. Öğretmenler bu sendromu yaşadığında olumsuz duygular beslemeye başlar, öğrencilere ve arkadaşlarına yığın bir tutum geliştirir ve öğrencilerle iletişimde kopukluklar yaşar. Fiziksel ve ruhsal hastalıklarda artış olur ve bazen ilaç kullanımına başlar (Villa ve Calvete, 2000). Tükenmişlik kişinin özel hayatını da olumsuz etkiler hatta uykusuzluk, sigara ya da madde bağımlılığı gibi sağlık sorunlarına yol açar (Dorman, 2003). Farber'a göre (1984) tükenen öğretmenler öğrencilere karşı daha az sempatik olurlar. Sınıfta olan olaylara daha az sempati gösterirler, daha az ve daha dikkatsiz plan yaparlar, mesleği bırakmayı hayal ederler, sık sık kendilerini duygusal ve fiziksel olarak yorgun, gergin ve depresyonda hissederler. Genel olarak işlerine daha az bağlı ve adanmışlardır. Cunningham (1983) ise öğretmenlerdeki tükenmişliğin motivasyon eksikliği ve başarısızlıkla sonuçlanacağını savunmuştur. Tükenmişliğin sonucu olarak devamsızlıklarda, kariyer değişikliklerinde ve erken emeklilikte artış görüldüğünü belirtmektedir. Bu durumların ortaya çıkması da elbette sadece öğretmenleri değil aynı mesleği icra eden diğer öğretmenleri, velileri, öğrencileri ve makro düzeyde ülkemizdeki eğitim sisteminin işleyişini de etkilemesi kaçınılmazdır.

Günümüze bakıldığında çalışma hayatında yaşanan hızlı değişimler, bunlara uyum sağlama çabası ve çalışanların yaptıkları işin mahiyetine paralel olarak gösterilen çaba, özellikle çalışma konusu insan olan iş kollarında kendini daha fazla göstermektedir. Bu alanda yapılan araştırmalara bakıldığında; Cebria (2001), Bakker (2006), Storm ve Rothmann (2003), Miner (2007), Kim ve Umbreit (2007), Knezevic ve Kardum (2007), Law (2003) çalışmalarında alanı gereği insanlarla yoğun bir iletişim içinde bulunan doktorlar, muhasebeciler, otel çalışanları, bakıcılar, gönüllü çalışanlar, hemşireler gibi belirli meslek gruplarına mensup çalışanları konu almışlardır. Bu meslek gruplarının faaliyet alanlarının insan faktörüyle çok daha fazla ilişkili olduğu göz önüne alındığında, bu araştırmanın önemi; ortaya çıkan sonuçlar neticesinde araştırma alanı olarak belirlenen ilkökul ve ortaokul öğretmenlerinin tükenmişlik kavramı ile kişilik özelliklerinin arasındaki ilişki düzeyinin belirlenmesi ve buna sebep olabilecek kişilik özelliklerinin ortaya konması olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda araştırmanın temel konusunu oluşturan tükenmişlik ve kişilik ölçümlenmeleri öğretmenlik mesleği ile ilgili olarak farklı modellerle ölçümlenmiş ve ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu iki unsurun anlamlı bir şekilde ilişkilendirilebilmesine yönelik olarak belirlenen çalışma alanı, tükenmişlik unsurunun önemli ölçüde görülebileceği düşünülen ilkökul öğretmenlerinin oluşturduğu kitle olarak belirlenmiştir. Araştırmada ilkökul öğretmenlerinin çalışma hayatlarındaki tükenmişlik düzeylerinin kişilik unsurlarıyla olan ilişkisinin belirlenerek, bu

Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri ve Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma

kişilik unsurlarının tükenmişlik düzeyleri üzerine olan etkilerinin ortaya konması amaçlanmıştır.

4. YÖNTEM

Çalışmada öğretmenlerin kişilik özellikleri ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek amacıyla iki farklı model kullanılmıştır. Kişilikle ilgili olarak Donahue ve Kentle (1991) tarafından oluşturulan BigFive Model, tükenmişliğin ölçülmesi için ise Maslach tükenmişlik ölçeği kullanılmıştır. Kişilik ölçeği 5, tükenmişlik ölçeği ise 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Kişilik ölçeğinin alt boyutları; duygusal denge, dışa dönüklük, gelişime açıklık, uyumluluk ve sorumluluk iken tükenmişlik ölçeğinin alt boyutlarını oluşturan unsurlar; duygusal tükenme, kişisel başarıda düşme hissi ve duyarsızlaşmadır. Araştırma nicel bir araştırma niteliği taşımakta olup verilerin elde edilmesinde anket yöntemi kullanılmıştır. Bu çerçevede Ankara İli Çankaya İlçesine bağlı ilkokullarda görev yapan 1832 sınıf öğretmeni araştırmanın ana kitlesi olarak belirlenmiştir. Çankaya ilçesinin seçilme nedeni Ankara ilinde görev yapan ilkokul ve ortaokul öğretmenlerinin Çankaya ilçesinde sayıca fazla olmasıdır. Belirlenen ana kitle dâhilinde ana kitleyi %5 hata payı oranında%95 güven düzeyinde temsil eden 235 öğretmene anket çalışması uygulanmış ve elde edilen bilgiler SPSS 20 programı ile analiz edilmiştir. Araştırmanın konusunu oluşturan (Maslach, 2001). Ölçeklerden elde edilen sonuçlar faktör analizi, T testi ve Pearson korelasyon testleri ile analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar dâhilinde yapılan güvenilirlik testlerinde alfa katsayısı 0,83 olarak bulunmuştur.

5. BULGULAR

Araştırmanın genel anlamda cevap bulmaya çalıştığı hipotez kişilik özellikleri ile tükenmişlik arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğuna yöneliktir. Bununla birlikte kişilik özelliklerinden dışadönüklüğün alt boyutu ile duyarsızlaşma arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu, duygusal denge ile duygusal tükenme arasında anlamlı pozitif yönlü bir ilişki olduğu ve sorumluluk ile kişisel başarıdaki düşme hissi arasındaki negatif yönlü bir ilişki olduğu hipotezleri test edilmeye çalışılmıştır.

Tablo – 1 Öğretmenlerin Tanıtıcı Özelliklerine İlişkin Bilgiler

		N	%
Cinsiyet	Kadın	164	69,7
	Erkek	71	30,2
Öğrenim Durumu	Lise	25	10,6
	Önlisans	75	31,9
	Lisans	107	45,5
	Yüksek Lisans	28	11,9
Yaş	30 ve altı	11	4,6
	31-38	23	9,7
	39-46	85	36,1
	47-54	80	34
	55 ve üstü	36	15,3
Çalışma Yılı	5 yıl ve daha az	26	11
	6-11	31	13,1
	12-17	77	32,7
	18-23	60	25,5
	24 ve üstü	41	17,4

Tablo -1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlere yönelik olarak elde edilen tanıtıcı özelliklere bakıldığında, araştırmaya katılan öğretmenlerin %70'ini bayan geriye kalan %30'unun erkek öğretmenlerden olduğu görülmektedir. Öğrenim durumu olarak bakıldığında %10,6 oranında lise mezunu, %31,9önlisans, %45,5 lisans ve %11,9'luk bir oranda yüksek lisans eğitimi alınmış olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Araştırmaya katılanların yaş bilgisine bakıldığında 11 kişinin 30 yaş ve altında olduğu (%4,6), 23 kişinin 31-38 yaş aralığında (%9,7), 85 kişinin 39-46 yaş aralığında (%36,1), 80 kişinin 47-54 yaş aralığında (%34) ve son olarak 55 yaş ve üstüne olanların 36 kişi olduğu (%15,3) ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak çalışma sürelerine bakıldığında 5 yıldan az çalışma süresi olanların oranı %11, 6-11 yıl arası çalışanların oranı %13,1, 12-17 yıl arasında çalışanların %32,7, 18-23 yıl arası çalışanlar %25,5 ve 24 yıl ve üstü çalışanların oranının %17,4 olduğu belirlenmiştir.

Tablo – 2 Öğretmenlerin Maslach Tükenmişlik Ölçeğinden Aldıkları Puanların Dağılımı

Tükenmişlik Alt Ölçekleri	Madde Sayısı	Ölçekten Alınan Minimum ve Maximum Puanlar	$\bar{X}$	SD
Duygusal Tükenme	9	9 - 45	23,4	6,66
Kişisel Başarıda Düşme Hissi	8	8 - 40	27,96	3,53
Duyarsızlaşma	5	5 - 25	9,33	3,41

Araştırmada kullanılan Maslach Tükenmişlik Ölçeğinden elde edilen sonuçlar dahilinde tükenmişlik ölçeğine ait alt ölçeklerden duygusal tükenme alt ölçeğinin ortalama puanı $23,4 \pm 6,66$, kişisel başarıda düşme hissi alt ölçeğinin ortalama puanı $27,96 \pm 3,53$ olarak, duyarsızlaşma alt ölçeğinin ortalama puanı ise $9,33 \pm 3,41$ olarak bulunmuştur. Böylece Tükenmişlik Alt Ölçeklerinden alınan

Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri ve Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma

puanlar standart sapma değerleriyle beraber değerlendirildiğinde ortalama bir değerde oldukları ve öğretmenlerde tükenmişlik unsurlarının ortaya çıktığı sonucuna varmamız mümkündür.

Tablo – 3 Öğretmenlerin Big Five Kişilik Ölçeğinden Aldıkları Puanların Dağılımı

Kişilik Alt Ölçekleri	Madde Sayısı	Ölçekten Alınan Minimum ve Maximum Puanlar	$\bar{X}$	SD
Duygusal Denge/ Dengesizlik/ Nevrotiklik	8	8 – 40	21,60	6,01
Dışa Dönüklük/ İçe Dönüklük	8	8 – 40	28,52	5,92
Gelişime Açıklık/Tutuculuk	10	10 – 50	37,12	6,11
Uyumluluk/Yumuşak Başlılık/Düşmanlık	9	9 – 45	37,32	4,84
Özdenetim/Sorumluluk/Dağınıklık	9	9 – 45	36,54	5,37

BigFive Kişilik Ölçeğinden elde edilen sonuçlara göre duygusal denge/dengesizlik/nevrotiklik alt ölçeğinin puan ortalaması $21,60 \pm 6,01$, dışa dönüklük/içe dönüklük alt ölçeğinin puan ortalaması $28,52 \pm 5,92$, tutuculuk/gelişime açıklık alt ölçeğinin puan ortalaması $37,12 \pm 6,11$, uyumluluk/yumuşak başlılık/düşmanlık alt ölçeğinin puan ortalaması $37,32 \pm 4,84$ ve son olarak sorumluluk/ özdenetim/ dağınıklık alt ölçeğinin puan ortalaması $36,54 \pm 5,37$ olarak ortalama değerlere yakın değerler olarak bulunmuştur.

Tablo – 4 Öğretmenlerin Kişilik ve Tükenmişlik Unsurları Arasındaki İlişki

		Tükenmişlik	Kişilik
Tükenmişlik	<i>Pearson Correlation</i>	1	-,309**
	<i>Sig. (2-tailed)</i>		,000
	<i>N</i>	235	235
Kişilik	<i>Pearson Correlation</i>	-,309**	1
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	,000	
	<i>N</i>	235	235

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlı

Araştırmanın temel amacını teşkil eden, öğretmenlerin kişilik özellikleri ile tükenmişlikleri arasındaki ilişkiye yönelik olarak yapılan alt boyutların ilişkilerinin yanında bu iki unsurun genel değerlendirmesi sonucunda, aynı zamanda ana hipotezi de oluşturan ilişki incelendiğinde, öğretmenlerin kişilik özellikleri ile tükenmişlikleri arasında negatif yönlü ancak orta derecede bir ilişkinin olduğunu söylememiz mümkündür. Ortaya çıkan sayısal korelasyon derecelerinin yorumlanması konusunda Cohen'in (1988) yapmış olduğu psikoloji biliminin de sıklıkla kullandığı sınıflandırma kullanılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre $\pm 0,10$ - $\pm 0,29$ düşük korelasyon, $\pm 0,30$ - $\pm 0,49$ orta derecede ve $\pm 0,50$ - ± 1 yüksek derecede korelasyon ilişkisini göstermektedir. Bu değerlendirme ışığında öğretmenlerin kişilik özelliklerinin tükenmişlik derecelerini orta derecede etkilediği sonucunu çıkartabilmemizin yanında bu iki unsurun alt boyutlarının

birbirleri ile etkileşim derecelerini de araştırmamız gerekliliği de ortaya çıkmaktadır.

Tablo – 5 Öğretmenlerin Kişilik ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Dağılımı

Kişilik Alt Boyutları	Tükenmişlik Alt Boyutları					
	Duygusal Tükenme		Kişisel Başarıda Düşme Hissi		Duyarsızlaşma	
	ℓ	ℓ	ℓ	ℓ	ℓ	ℓ
Duygusal Denge/ Dengesizlik/ Nevrotiklik	,229**	,000	,164*	,012	,134*	,040
Dışa Dönüklük/ İçe Dönüklük	-,225**	,000	-,240**	,000	-,074	,256
Gelişime Açıklık/Tutuculuk	-,015	,821	-,253**	,000	-,106	,104
Uyumluluk/Yumuşak Başlılık/Düşmanlık	-,290**	,000	-,226**	,000	-,221**	,001
Özdenetim/Sorumluluk/Dağınıklık	-,359**	,000	-,269**	,000	-,243**	,000

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlı

* Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlı

Tablo – 5’de ortaya konan analizde tükenmişlik ve kişilik unsurlarını oluşturan alt boyutların birbirleri ile ilişkiyi bağlamlarının dereceleri ölçülmeye çalışılmıştır. Bu analizler sonucunda tükenmişlik alt boyutları ile kişilik özellikleri alt boyutlarının ilişkileri değerlendirildiğinde; tükenmişlik alt boyutu olan duygusal tükenme ile duygusal denge arasında pozitif yönlü düşük derecede bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin 0,01 düzeyinde anlamlı olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bunun yanında duygusal tükenme ile dışa dönüklük, tutuculuk ve uyumluluk alt boyutları arasında negatif yönlü zayıf bir ilişkinin olduğu söylenebilmektedir. Tükenmişlik alt boyutu duygusal tükenme ile sorumluluk aynı zamanda ölçeğin diğer unsurları olan dağınıklık ve özdenetim alt boyutu arasında negatif yönlü orta derecede bir ilişki bulunmakta ve bu ilişki istatistiksel olarak 0,01 düzeyinde anlamlıdır. Bu durumda sorumluluk ve özdenetimin arttığı durumlarda öğretmenlerdeki duygusal tükenmenin bu durumdan orta derecede etkilendiği ve sorumluluğun arttığı durumlarda duygusal tükenmenin azaldığı söylenebilmektedir.

Bir diğer tükenmişlik alt boyutu olan kişisel başarıda düşme hissini diğer kişilik alt boyutları ile değerlendirildiğinde boyutlar arasındaki ilişkilerin zayıf olduğu görülmektedir. Bu zayıf ilişki duygusal denge ile pozitif yönlü iken diğer unsurlar olan dışa dönüklük, tutuculuk, uyumluluk ve sorumluluk ile negatif yönlüdür. Bu zayıf ilişkiler incelendiğinde duygusal denge ile olan korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıyken, diğer unsurlar için 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Kişilik alt boyutlarının tükenmişlik alt boyutu olan duyarsızlaşma ile olan ilişkiyi bakıldığında, duyarsızlaşma ile duygusal dengenin zayıf ancak pozitif yönlü bir ilişkide olduğunu yani duygusal dengesi kuvvetli olan öğretmenlerin duyarsızlaşma eğiliminde olduğunu ancak bu ilişki zayıf bir ilişki olarak gözlemlenmiş ve istatistiksel olarak 0,05 düzeyinde anlamlılık teşkil etmektedir.

Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri ve Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma

Duyarsızlaşmanın dışa dönüklük, tutuculuk, uyumluluk ve sorumluluk alt boyutları ile korelasyonuna baktığımızda negatif yönlü zayıf ilişkilerden söz etmemiz mümkündür. Bu durumu kişilik olarak daha dışa dönük, daha tutucu, dışa karşı uyumlu ve sorumluluk üstlenebilen kişilerin tükenmişliğe karşı olan duyarsızlaşmalarının daha az olduğu yorumu yapılabilmektedir. Ayrıca tükenmişlik alt boyutu olan duyarsızlığın uyumluluk ve sorumluluk alt boyutları ile olan ilişkisi 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yapılan çalışmalar sonucunda iş yaşamında insanlarla daha fazla iletişim halinde olan meslek gruplarında daha fazla görülen ve çalışma hayatlarında verimlilik, iş tatmini ve iş kalitesini ciddi oranda etkilediği belirlenen tükenmişlik kavramının öğretmenlere yönelik olarak yapılan bu çalışmada öğretmenlik mesleğini yapan kişilerin kişilik özelliklerinin tükenmişlik derecelerini ne ölçüde etkilediğinin belirlenmesine çalışılmıştır. Yapılan analizler sonucunda öncelikli olarak tükenmişlik alt ölçeklerine göre alınan ortalama değerlere bakıldığında öğretmenlerin duygusal tükenme puan ortalamalarının $23,4 \pm 6,66$ olduğu belirlenmiş ve buradan öğretmenlerin duygusal olarak tükenme ortalamasının altında ancak yakın düzeylerde olduğunu söylememiz mümkündür. Bu sonuca göre öğretmenler iş yaşamlarında geçen süreç, iş yükü ve iş tanımlarına paralel duygusal bir tükenme içindedirler. Kişisel başarıdaki düşme hissi puan ortalaması ortalamanın üzerinde bir değer alırken $27,96 \pm 3,53$ duyarsızlaşma puanı ortalamanın altında bir değer almıştır. Bu verilerden hareketle öğretmenlerin tükenmişlik derecelerinde özellikle kişisel başarıdaki düşme hislerinin baskın olduğu ancak buna karşın iş yaşamındaki gelişmelere ve olaylara karşı duyarsızlaşma eğilimlerinin ortalamanın altında gerçekleşmesi sebebiyle kayıtsız kaldıkları sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlar Cebria (2001); Miner (2007) ve Law (2003) yaptıkları çalışmalara paralel nitelikte sonuçlar vermiştir.

Kişilik alt ölçekleri değerlendirildiğinde duygusal denge alt ölçeği ortalamanın altında bir değer almıştır. Bu veriden hareketle öğretmenlerin kişilik özellikleri incelemelerinde duygusal olarak hızlı karar vermekte güçlük çeken, kararlarında tutarsızlığın daha fazla yer aldığı ve verilen kararlar arasında dengesiz bir yapının söz konusu olabileceği ve bu puanlamanın daha düşük seviyelerde seyretmesi halinde söz konusu kitle için nevrozluğun söz konusu olabileceği bir durumdan söz edebiliriz. Bunun yanında ortalama değerlere bakıldığında öğretmenlerin verdikleri cevaplar neticesinde puanların genel ortalamanın üzerinde olması sebebiyle dışa dönük, tutuculuktan uzak gelişime açık, yumuşak başlı ve uyumlu, özdenetimi yüksek olan ve sorumluluk sahibi kişiler olarak değerlendirmemiz doğru olacaktır. Özellikle kişilik değerlendirmesi olarak incelendiğinde yapılan çalışma; Borritz, (2005), Maslach ve Goldberg,

(1998), Sarıkaya, (2007) Aras, (2006); Kaçmaz, (2005); Üstün, (1995) tarafından yapılan çalışmalara paralel bir kişilik envanteri ortaya koymuştur.

Araştırmanın temelini oluşturan iki unsur olan kişilik özellikleri ve tükenmişlik arasındaki ilişkinin varlığı Cebrià, vd.(2001); Bakker, vd.(2006); Storm ve Rothmann, (2003); Miner, (2007); Kim, Shin ve Umbreit, (2007); Knežević, Krapić ve Kardum, (2007); Mills ve Huebner, (1998); Law, (2003) tarafından farklı meslek dallarındaki çalışanlara yapılmış olan çalışmaları destekler nitelikte olup bu çalışmada öğretmenler için de uygulandığında yine bir ilişkinin varlığını ortaya koyacak nitelikte sonuçlar verilmiştir. Yapılan analiz sonucunda araştırmaya konu olan öğretmenler için mesleki tükenmişlikle kişilik arasında negatif yönlü orta dereceli (-,309) bir ilişki vardır ve bu ilişki 0,01 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuçta hareketle öğretmenlerin kişilik olarak daha dengeli, tutarlı, uyumlu, gelişime açık ve sorumluluk sahibi olanları iş ortamının ve çalışma hayatının yaratmış olduğu tükenmişlik etkisini daha az hissetmektedirler. Aradaki ilişki çok güçlü ve doğrusal bir şekilde olmasa da bu iki unsurun birbiri arasındaki korelasyonun ters yönlü olduğunu ve bu durumun bir unsurun artmasının diğer unsuru azaltıcı bir etki doğuracağını söylememiz doğru olacaktır. Elde edilen bu bulgu doktorlar ve hemşireler üzerinde Cebrià, vd.(2001), Bakker, vd.(2006) Storm ve Rothmann, (2003) Miner, (2007) Kim vd. (2007), Malak, (2009), Demir A, (2003) tarafından yapılan çalışmalara; psikologların incelendiği Knežević, Krapić ve Kardum, (2007); Mills ve Huebner, (1998) tarafından yapılan çalışmalara ve muhasebecilerin aynı çalışma kapsamında incelendiği Law, (2003) tarafından yapılan çalışmaya benzer sonuçlar vermiştir. Bu çalışmaların çoğunda tükenmişlik ile kişilik arasında ilişki dereceleri farklı olmak suretiyle negatif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Öğretmenlerin incelendiği Şahin (2007), Peker (2002), Farber (1984) Çimem (2007), Aydın (2004) Akçamete (2001) tarafından yapılan araştırmalar tükenmişlik unsurunu farklı unsurlarla ilişkilendirmiş ancak bire bir karşılaştırma olanağı olabilecek öğretmenleri konu alan, tükenmişlik ve kişilik ilişkisini inceleyen bir çalışmaya ulaşılamamıştır. O nedenle çalışma sonuçları farklı meslek gruplarında yapılan çalışmaların sonuçları ile karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın yan hipotezlerini oluşturan ve aynı zamanda tükenmişlikle kişilik özellikleri alt boyutlarını oluşturan unsurların birbirleri ile ilişkisine bakıldığında; genel anlamda tükenmişlikle kişilik özelliklerinin korelasyonunda olduğu gibi negatif yönlü zayıf ilişkilerin olduğu görülmektedir. Buna karşın kişilik alt boyutu olan duygusal denge ile tükenmişlik alt boyutları duygusal tükenme, kişisel başarıda düşme hissi ve duyarsızlaşmanın pozitif yönde ancak zayıf bir ilişkide olduğunu söylememiz mümkündür. Araştırmada kullanılan yan hipotezler değerlendirildiğinde dışa dönük kişilerin duyarsızlaşma seviyelerinin ters orantılı olduğu hipotezi kabul edilmiş ancak korelasyon düzeyleri olarak anlamlılık gösterememiştir. Duygusal denge ile duygusal tükenme arasındaki

Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri ve Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma

ilişkinin boyutuna yönelik yapılan incelemede aralarındaki korelasyonun 0,01 düzeyinde anlamlı ve pozitif olduğu ortaya çıkmış ve böylece duygusal olarak daha dengeli daha kontrollü öğretmenlerin aynı zamanda duygusal tükenme derecelerinin de yükselebileceği ortaya konmuştur. Buradaki ilişki öğretmenlerin yaptıkları işin çocuklarla ilgili olmasından kaynaklı duygusal bir temele dayanıyor olması ve bu duygusal çerçevenin de süreçsel olarak duygusal tükenme seviyesini doğru oranda artırıcı bir etkisi olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Kişisel başarıdaki düşme hissini de sorumluluk ve özdenetim unsuruyla ilişkisine bakıldığında ortaya çıkan tabloda negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı (0,01) bir ilişkinin olduğu ortaya konmuş ve hipotez kabul edilmiştir. Böylece özdenetim sahibi, sorumluluk alabilen öğretmenlerin kişisel olarak kendilerini başarılı görme eğilimleri azalmakta bir diğer deyişle kişisel başarıdaki düşme hissini sorumluluk alarak azaldığı gözlemlenmiştir.

Yapılan çalışma ve elde edilen analiz sonuçları neticesinde daha önceden farklı meslek gruplarına mensup kişiler üzerinde yapılan araştırma sonuçlarına paralel sonuçlar elde edilmiş, tükenmişlik ve kişilik özelliklerinin beraber incelendiği ve öğretmenleri konu alan çalışmaların çok az olduğu göz önüne alındığında bu konuda yapılan çalışma ile alan yazına katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Bununla beraber kişisel eğitimin temellerinin atıldığı ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin daha verimli olabilmesi aynı zamanda iş tatmini ve kendilerini geliştirebilmeleri açısından öğretmenler için önemli olan mesleki tükenme konusundaki çalışmaların artırılarak tükenme seviyelerinin kontrol edilerek ilgili unsurlara etki ederek tükenmişlik seviyelerinin düşürülmesi önerilmektedir. Günümüz çalışma koşullarının ağırlaşması ve bilgi dağılımının karmaşıklaşması sebebiyle sorumlulukları ve iş alanı genişleyen birçok iş kolunda bireye indirgenen araştırma konularının verimlilik ve etkinlik konularında çok önemli veriler sağlayacağı düşünüldüğünde bu konulara yönelik yapılan araştırmalar artırılmalıdır. Bunun yanında öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerini en çok etkileyen öğrenci faktörünü göz önüne aldığımızda öğretmenlerin tükenmişlik seviyelerinin düşürülmesi için öğrencilerle ilişkilerin geliştirilebilmesi için farklı faaliyetlerin yapılması teşvik edilmelidir. Tükenmişliğin tanımlanması ve yok edilmesi, oluştuktan sonra tedavi edilmesinden daha iyidir. Bu nedenle tükenmişlikle ilgili olarak öğretmenlerin bilinçlendirilmesi ve tükenmişliği ortaya çıkarabilecek unsurların kontrol altına alınabilmesi için önerilerde bulunulması yararlı olacaktır. Ancak öğretmenlerin tükenmişlik derecelerini düşürmek bireysel olduğu kadar örgütsel bir temele de dayanmaktadır. Bu nedenle öğretmenlerin okullarındaki ortamlarının tükenmişliği engelleyebilecek şekilde olumlu yanların ortaya çıkartılarak öğretmenlerle daha koordineli bir şekilde işleyişinin sağlanması yararlı olacaktır. Bunun sağlanabilmesi ise somut ve gerçekleştirilecek amaçların ortaya konması, katılımcı bir yönetimin benimsenmesi ve öğretmenler arası ilişkilerin destek ve tecrübelerden ortaya çıkmış bir ilişki ağıyla belirlenmesiyle yakından ilgilidir.

KAYNAKÇA

- Akçamete, G., Kaner, S. ve Sucuoğlu, B. (2001). “*Öğretmenlerde Tükenmişlik Doyumu ve Kişilik*” Nobel Yayınları, Ankara
- Antoniou, A, Polychroni F., Walters B. (2000). “Sources of Stress and Professional Burnout of Teachers”, International Conference of Special Ed. , ISEC 2000
- Aras Z. (2006), “*Birinci Basamak Sağlık Kurumlarında Çalışan Hemşire ve Ebelerin Tükenmişlik Durumları*”, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Arches J.(1991), “Social Structure, Burnout and Job Satisfaction”, *Social Work*, 1991; 36 (3)
- Arı G.S, Bal E.Ç. (2008), “Tükenmişlik Kavramı: Birey Ve Örgütler Açısından Önemi”, *Yönetim ve Ekonomi*.
- Aslan H, Coşkun S, Alpaslan N, Erdamar N ve ark. (2000), “Bakırköy Ruh Ve Sinir Hastalıkları Hastanesinde Çalışan Hemşirelerde Tükenme, İşe Bağlı Gerginlik, A Tipi Kişilik Ve Mükemmeliyetçilik”, *Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*.
- Aydın, K. (2004) “Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Tükenmişlik Düzeyleri ve Tükenmişliği Etkileyen Bazı Faktörlerin İncelenmesi”, *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara*.
- Bakker A. B, Le Blanc P. M, Shaufeli W. B. (2005), “Burnout Contagion Among Intensive Care Nurses”, *Journal of Advanced Nursing*.
- Bakker A. B, Van Der Zee K. I, Lewig K. A, Dollard M. F. (2006), “The Relationship Between The Big Five Personality Factors And Burnout: A Study Among Volunteer Counselors”, *The Journal of Social Psychology*, 2006
- Balcıoğlu İ, Memetali S, Rozant R. (2008), “Tükenmişlik Sendromu”, *Dirim Tıp Gazetesi*.
- Borritz M, Bültmann U, Rugulies R, Christensen K. B. (2005), “Psychosocial Work Characteristics As Predictors For Burnout: Findings From 3-Year Follow Up Of The Puma Study”, *Journal of Occupational and Environmental Medicine*.

Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri ve Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma

- Barut, Y. ve Kalkan, M. (2002), “Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öğretim Elemanlarının Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14.
- Baymur F.(1993), Genel Psikoloji. İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1993.
- Bencomo, J., Paz, C. ve Liebster, E. (2004). “Personality traits, psychological adjustment, and burnout syndrome in nursing staff”, InvestClin, 45(2), 113-120.
- Cebrià, J., Segura, J., Corbella, S., Sos, P., (2001), “Personality Traits And Burnout in Family Doctors”, Aten Primaria, 27(7), 459-468.
- Capel, A.S. (1991), “A Longitudinal Study of Burnout in Teachers”, British Journal of Educational Psychology, s:125
- Cherniss, C. (1980), “Staff burnout: Job stress in the human services”, Beverly Hills: Sage. New York: Praeger Publishers, s, 240
- Çıtak E. A. (2006), “Hemşirelerin Çatışma Çözüm Becerisi, Yönetim ve Tükenmişlik Üzerine Etkisinin İncelenmesi”, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- Çimen, S (2007), “İlköğretim Öğretmenlerinin Tükenmişlik Yaşantıları ve Yeterlik Algıları”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Cunningham, W. G. (1983) “Teacher Burnout solutions for the 1980’s: A review of the literature”. The urban review, 15(1), 35-51
- Demerouti E, Bakker A. B, Nachreiner F, Shaufeli W. B. (2000), “A Model Of Burnout And Life Satisfaction Amongst Nurses”, Journal of Advanced Nursing.
- Demir A, Ulusoy M, Ulusoy M. F. (2003), “Investigation Of Factors Influencing Burnout Levels In The Professional And Private Lives Of Nurses”, International Journal of Nursing Studies.
- Demir, A. (2004), “Hemşirelikte Tükenmişliğe Bir Bakış”, Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi.

- Donahue, E. M., ve Kentle, R. L. (1991). "The Big Five Inventory"--Versions 4a and 54. Berkeley, CA: University of California, Berkeley, Institute of Personality and Social Research.
- Dorman, J. (2003) "Testing A Model For Teacher Burnout". *Austrain Journal Of Educational&Developmental Psychology*. Vol. 3, pp. 35-47
- Duquette A, Kerouac S, Sandhu, B, Beudet L. (1994), "Factors Related To NursingBurnout: A Review Of Empirical Knowledge", *Issues Mental Health Nursing*.
- Erdoğan İ. (1994), "İşletmelerde Davranış", 4. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul
- Eriksen, E. H. (1984), "İnsanın Sekiz Çağı", Çev: B. Üstün - V. Şar, Birey ve Toplum Yayıncılık, Ankara
- Espeland K. E. (2006), "Overcoming Burnout: How To RevitalizeYourCareer", *The Journal of Continuing Education in Nursing*.
- Farber, B. (1984) "Teacher burnout: Assumptions, myths, andissues", *Teachers College Record*, 86(2), 321-338.
- Farber, B (2000) "Introduction: Understanding and Treating Burnout in a Changing Culture" *Psychotherapy in Practice*, Vol 56 (5), pp: 589-594
- Freudenberger, H.J. (1976), "Freudenberger on Staff Burnout", *The American Journal of Drugand AlcoholAbuse*, 3 (1).
- Ghorpade J, Lackritz J, Singh G. (2007), "Burnout And Personality: Evidence From Academia", *Journal of Career Assessment*.
- Guglielmi, R. Sergio.,Tatrow, Kristin. (1998), " Occupational Stres, Burnout And Health İn Teachers: A Methodological And Theoretical Analysis",*Review of Educational Reearch*. Vol. 68
- Güleryüz E, Aydın O. (2006), "İş Kontrolü ve Kontrol İsteği İle Tükenmişlik Ve Fiziksel Sağlık Arasındaki İlişkiler", *Türk Psikoloji Dergisi*, sayı:21.
- Güllüce, A. (2006), "Mesleki Tükenmişlik ve Duygusal Zeka Arasındaki İlişki (Yöneticiler Üzerine Bir Uygulama)", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı*, Erzurum

Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri ve Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma

- Güney S.,(2006), “Davranış Bilimleri”, 3 Baskı, Nobel Yayın Dağıtım Nr.178, Ankara
- Gürün, O. A.(1991), “Psikoloji Sözlüğü”, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1991.
- GwytherReiff, Chelsea.,Noone S. S. (2000), “Burnout In Nonprofit Executive Directors: Identification Of Job-RelatedVariables” www. uncc.edu
- Halbesleben Jonathan R. B.,Buckley Ronald M., (2004), “Burnout in Organizational Life”, Journal of Management Vol.30.
- Hazar, Ç.M. (2006). “Kişilik ve İletişim”,Selçuk İletişim Yayınları, (2)
- Işıkhan, V. (2004), “Çalışma Hayatında Stres ve Başa Çıkma Yolları”, Sandal Yayınları, Ankara
- Kaçmaz N. (2005), “Tükenmişlik (burnout) Sendromu”,İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi, s:29-32.
- Kaşlı, M. (2009), “Otel İşletmelerinde İşgörenlerin Kişilik Özellikleri, Lider-Üye Etkileşimi Ve Tükenmişlik İlişkisinin İncelenmesi”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ve Otelcilik Anabilim Dalı, Balıkesir.
- Kaya M, Üner S, Karanfil E, Uluyol R, Yüksel F, Yüksel M. (2007), “Birinci Basamak Sağlık Çalışanlarının Tükenmişlik Durumları”, TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni.
- Keskin, H.K.ve Yapıcı, Ş. (2008). “Başarılı ve Başarısız Öğrencilerin Kişilik Özellikleri ile İlgili Öğretmen ve Veli Görüşleri”, Kuramsal Eğitimbilim, 1. Sayı
- Kim, H.J.,Shin, K.H. ve Umbreit, W.T. (2007), “Hotel JobBurnout: The Role Of Personality Characteristics”, Hospitality Management, 26, 421–434.
- Knežević, J.H.,Krapić, N. ve Kardum, I. (2007). “Burnout İn Dispositional Context: The Role Of Personality Traits, Social Support And CopingStyles”, Review of Psychology, 13 (2), 65-73.
- Kutlay, M. (2011), “İşgören Kişilik Özelliklerinin İş Tatmini Ve Tükenmişlik Üzerine Etkileri ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama”, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim Ve Organizasyon Bilim Dalı, Niğde

- Küçüközel, N. (2006), “Aile Hekimliği Asistanlarındaki Anksiyete, Depresyon Ve Tükenmişlik Düzeyinin Dahili Bilimler Asistanları İle Karşılaştırılması”, T.C. Sağlık Bakanlığı Ankara Atatürk Eğitim Ve Araştırma Hastanesi Aile Hekimliği, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Kyriacou, C. (2000) “Stress-Busting for Teachers”,Cheltenham: Nelson Thornes
- Lazarus R. S. (2006), “Emotions And İnterpersonal Relationships: Toward A Person-Centered Conceptualization Of Emotions And Coping”,Journal of Personality.
- Law, D.W. (2003). “An examination of personalitytraits as moderatingfactors of exhaustion in publicaccounting”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Washington StateUniversity, Washington.
- Lee R. T, Ashforth B. E.(1996), “A Meta-AnalyticExamination Of TheCorrelates Of The Three Dimensions Of JobBurnout”, Journal of AppliedPsychology.
- Leiter, M. P.,Maslach, C. (1988), “TheImpact Of İnterpersonal Environment On Burnout And Organizational Commitment”, Journal Of Organizational Behavior, 9, 197-308
- Malak, B, (2009), “Hemşirelerin Kişilik Özellikleri Ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Maslach C, Goldberg J. (1998), “Prevention of burnout: newperspectives”, AppliedandPreventive Psychology, s:63-74.
- Maslach C, Schaufeli W, Leiter M.P. (2001), “JobBurnout”, AnnualReview of Psychology.
- Maslach, C. (1976), “Burned-Out”, Human Behavior vol:32
- Mearns, J.,Cain, E. (2001) “Relationships Between Teachers’ Occupational Stressand Their Burnout And Distress: Roles Of Coping And Negative Mood Regulation Expectancies”,Anxiety, Stres andCoping, Vol.16, No.1,pp.71-82

Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri ve Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma

- Mills, L.B. ve Huebner, E.S. (1998). "A Prospective Study Of Personality Characteristics, Occuparional Stressors, And Burnout Among School Psychology Practitioners", *Journal of School Psychology*, 36 (1).
- Miner, M.H. (2007), "Burnout İn The First Year Of Ministry: Personality And Belief Style As İmportant Predictors", *Mental Health, Religion&Culture*, 10 (1), 17 – 29.
- Ok, S. (2002), "Banka Çalışanlarının Tükenmişlik Düzeylerinin İşdoymu, Rol Çatışması Ve Rol Belirsizliği Ve Bazı Bireysel Özelliklere Göre İncelenmesi", Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Onur, B.(1995), "Gelişim Psikolojisi", İmge Kitapevi, Ankara.
- Özçınar, M. (2005), "Asistan Doktorlarda Burnout Sendromu", Aile Hekimliği Uzmanlık Tezi, İstanbul.
- Özgen, I. (2007), "Yiyecek içecek işletmeleri çalışanlarında tükenmişlik sendromu: İzmir Adnan Menderes Havalimanı Örneği", I. Ulusal Gastronomi Sempozyumu ve Sanatsal Etkinliklerde sunuldu, Antalya.
- Özgüven, İ. (2000), "Psikolojik Testler". 4.B. Pedrem Ankara.
- Öztürk, O.(1997), "Ruh Sağlığı Ve Bozuklukları", Hekimler Yayın Birliği, Ankara.
- Patrick K, Lavery J. F. (2007), "Burnout in nursing", *Australian Journal of Advanced Nursing*. 125-132
- Payne N. (2001), "Occupational Stressors And Coping Determinants Of Burnout in Female Ospice Nurses", *Journal of Advanced Nursing*.
- Peker,R. (2002), "İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişliklerine Etki Eden Faktörler", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı A.
- Pines, A. M. (1993) "Burnout: An Existential Perspective". In W. B. Schaufeli, C.Maslachand T. Marek (eds.) *Professional Burnout: Recent developments in the oryandresearch* (pp.33-51) Washington; DC: Taylor and Francis

- Pinikahana J, Happell B. (2004), “Stres, Burnout And Job Satisfaction in Rural Psychiatric Nurses: A Victorian Study”, *Journal of Advanced Nursing*.214
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. (2001), “Örgütsel Psikoloji”, Ezgi Kitabevi, Bursa
- Sarıkaya P. (2007), “Tükenmişlik Sendromunun Kişilik Özelliklerinden Denetim Odağı ile İlişkisi ve Bir Uygulama”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Sayıl, I, Haran S, Ölmez Ş, Özgüven H. D. (1997), “Ankara Üniversitesi Hastanelerinde Çalışan Doktor Ve Hemşirelerin Tükenmişlik Düzeyleri”, *Kriz Dergisi*, s: 71-77.
- Schaufeli, Wilmar& Bakker, B. Arnold., (2004) “Job Demands, Job Resources, And Their Relationship With Burnout And Engagement. A Multi-Sample Study” *Journal Of Organizational Behaviour*.321
- Schaufeli, W. B.,Maslach, C., Marek, T. (1993), “Professional Burnout: Recent Developments In Theory and Research”, Washington, DC. Taylor & Francis
- Shimizutani M, Odagiri Y, Ohya Y, Shimomitsu (2008), “Relationship Of Nurse Burnout With Personality Characteristics And Coping Behaviors”, *Industrial Health*, s: 326-335.
- Sinat Ö. (2007), “Psikiyatri Kliniklerinde Çalışan Hemşirelerin Tükenmişlik Düzeylerinin Araştırılması” İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Sonnentag S. (2005), “Burnout Research: Adding An Off-Work And Day-Level Perspective”, *Work Stres*, Edition:19.354
- Stalker, C.,Harvey, C. (2002), “Professional Burnout: A Review Of Theory, Research And Revention”, Erişim: <http://www.wlu.ca/fsw/cura/bullrepo.html>
- Storm, K. Rothmann, K. (2003), “The Relationship Between Burnout, Personality Traits And Coping StrategiesIn A Corporate Pharmaceutical GroupSa”, *Journal of Industrial Psychology*, 29 (4), 35-42.

Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri ve Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma

- Sürgevil O. (2005), “Tükenmişlik Ve Tükenmişliği Etkileyen Örgütsel Faktörler: Akademik Personel Üzerinde Bir Uygulama”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Şahin, D., (2007), “Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri (Ankara ili ilköğretim ve Ortaöğretim Okulları Örneği)”, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı, Ankara.
- Şanlı, S. (2006), “Adana İlinde Çalışan Polislerin İşdoymu ve Tükenmişlik Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Taris, T.W. (2006), “Is There A Relationship Between Burnout And Objective Performance? A Critical Review Of 16 Studies”, *Work & Stress*, 20(4).
- Tatar, M. Horenczyk, G.(2002). “Teachers’ Attitudes Toward Multiculturalism And Their Perceptions Of The School Organizational Culture”. *Teaching and Teacher Education*, 18, 435-445.
- Taycan O, Kutlu L, Çimen S, Aydın N. (2006), “Bir Üniversite Hastanesinde Çalışan Hemşirelerde Depresyon ve Tükenmişlik Düzeyinin Sosyodemografik Özelliklerle İlişkisi”, *Anatolian Journal of Psychiatry*.
- Taris, W. Toon., Le Blanc, M. Pascale, Schaufel, B. Wilmar, Schreurs, G. J. Paul., (2005), “Are There Casual Relationships Between The Dimensions Of The Maslach Burnout Inventory? A Review And Two Longitudinal Test”, *Work & Stress*, 19 (3): 238-255
- Turnipseed, D.L, Turnipseed, P.H., (1991), “Personal Coping Resourcesand the Burnout Syndrome”, *Journal of Social Behavior and Personality*, Vol.6, No.3.25
- Usal A. - Kuşlivan Z. (2006), “Davranış bilimleri”, 5. Basım, Meta Basım Matbaacılık, İzmir
- Üstün B. (1995), “Hemşirelerin Atılganlık Ve Tükenmişlik Düzeyleri”, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Calvete, E. Villa, A. (2000). Burnout y síntomas psicológicos: Modelo de medida a relaciones estructurales. *Ansiedad y Estrés*, 6(1), 117-130.

Yiğit, B. (2007) “Rehber Öğretmenlerin Bireysel Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi” Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne

Zellars, K. L., Hochwater, W. A., Hoffman, N. P., Perrewé (2000), “Experiencing Job Burnout: The Roles Of Positive And Negative Traits And States”, Journal of Applied Social Psychology, Volume 3.147

Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri ve Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma

BEU. SBE. Derg.
Cilt:3 Sayı:1 Haziran 2014

**THE EUROPEAN SECURITY STRATEGY:
A ‘CONFLICT PREVENTION’ PERSPECTIVE IN THE FIGHT
AGAINST ‘ASYMMETRIC THREATS’**

Zeyyat BANDEOĞLU*

ABSTRACT

This paper analyzed the European Security Strategy (ESS), which was adopted in ‘A Secure Europe in a Better World’ in December 2003 by the European Council and reviewed with a implementation report in 2008 within the context of the European Security and Defense Policy (ESDP). It made its analysis by focusing on two research questions: How does the ESS deal with these new security threats? What makes it different and more promising than the US National Security Strategy (USNSS). At the end, it has come to the conclusion that the ESS, constitutes a more promising approach in terms of a long-term solution for a better and a more secure world, and of winning the ‘hearts’ and ‘minds’ of world societies.

Keywords: European Security Strategy (ESS), security threats, the US National Security Strategy (USNSS).

**AVRUPA GÜVENLİK STRATEJİSİ: ASİMETRİK
TEHDİTLERLE MÜCADELEDE BİR ÇATIŞMA ÖNLEME
PERSPEKTİFİ**

ÖZET

Bu makale Aralık 2003 tarihinde Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) bağlamında Avrupa Birliği Konseyi tarafından kabul edilen ve 2008 yılında bir uygulama raporu ile gözden geçirilen Avrupa Güvenlik Stratejisi (AGS): Daha İyi Bir Dünyada Güvenli Bir Avrupa adlı stratejisini analiz etmektedir. Bu analiz iki araştırma sorusu çerçevesinde yapılmıştır: AGS yeni güvenlik tehditleri ile nasıl mücadele etmektedir? AGS’yi ABD

---

* Dr. Öğr. Gör., Polis Akademisi (Turkish Police Academy), zbandeoglu@egm.gov.tr

Ulusal Güvenlik Stratejisi (USNSS)'den daha farklı ve etkin kılan ne? Analiz sonucunda AGS'nin daha iyi ve güvenli bir dünya adına ve dünya toplumların 'kalplerini' ve 'gönüllerini' kazanma adına daha etkili bir yaklaşıma sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP), güvenlik tehditleri, ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi (USNSS).

INTRODUCTION

Due to the end of Cold War, we are not enjoying a geo-strategically balanced and relatively predictable bipolar world anymore. The end of the Cold War and the greater-than-ever pace of globalization have heightened insecurity for the vast majority of people who are increasingly unable to control the global environment which determines the provision of their most basic needs, and increased the relative impotence of the national states to control their national security. Parallel to these developments, and with the addition of new threats to the global environment, the major issues in 'security agenda', which were used as 'identical' with 'national security' in international relations, have been exposed to radical changes.¹ The global community, including regional and international organizations, national states, and NGOs, is now struggling to adapt to the new security issues and a new era, one for which the rules are still to be written. These new security issues, which are now identified under a common definition of 'human security' agenda, include drug trafficking ('the war on drugs'), failed states which may behave aggressively inwardly and outwardly, ethno-political conflicts, trans-boundary crime, hostage taking, terrorism, the migration of diseases and of people across national borders, and environmental degradation.²

Within this new context, without disregarding other challenging security concerns, 'state failures' have to be taken as the most important issue, although international security agenda has been occupied by the issues of global terrorism and proliferation of weapons of mass destruction nowadays. It is more important than the other issues for several reasons. First, 'failed states' create environments for 'intra-state conflicts' that stimulate wider regional conflicts with significant human, economic, and security costs both to neighboring states and to the global environment. Today, 'inter-state conflicts' and the risk of disputes stemming from inter-state conflicts escalating to the global level are fewer in number, and most of the contemporary conflicts stem from *within* states, and sometimes they spill across borders. Some of them are still continuing to worsen, absorbing economic potential, social progress, and many lives while mortgaging the futures of nations.³ Second, such states can and often do serve as safe havens and staging grounds for terrorist organizations, because they are the countries in which the central government does

not exert effective control over, nor is it able to deliver vital services to, significant parts of its own territory due to conflict, ineffective governance, or state collapse. Third, they can also pose serious challenges to other states or regions in terms of the migration of diseases and of people across national borders, trafficking in illicit goods and drugs, proliferation of weapons of mass destruction, trans-boundary crime, and lost trade and investment opportunities.⁴

Regarding the direct and indirect relationship of ‘state failures’ with intra-state violence (which are giving birth to ethno-political conflicts and civil wars), drug trafficking, trans-boundary crime, regional and global terrorism, the migration of diseases and of people across national borders, and even proliferation of weapons of mass destruction, a broader and more comprehensive approach is required. While we need a visionary and long-term oriented strategy, which underline the *structural causes* of state failures, the way how the US, the only super power in the world, is dealing with these threats is far from such a strategy, and its solutions offered to the current security problems are either myopic and short-term oriented, or shaped around pragmatic concerns.

The EU’s approach to these contemporary security threats, in this regard, is not only significant for the world community, but also it constitutes a promising strategy to combat those threats. It is significant, because the EU is becoming one of the biggest international players in the world political system, especially after the enlargement and the adoption of its European Security and Defence Policy (ESDP). The EU defines and positions itself in the international system as a ‘civilian’, ‘soft (plus) power’ and a ‘norm-exporter’ in order to foster an effective multilateral and multidimensional activism for international peace and security by emphasizing the concepts of global responsibility, world solidarity, and common interests of the humanity.⁵ It is also significant, because its approach to security threats is fundamentally different from that of United States.

This paper, in this context, will deal with the European Security Strategy (ESS), which was adopted in ‘A Secure Europe in a Better World’ in December 2003 by the European Council and reviewed with a implementation report in 2008⁶ within the context of ESDP.⁷ It will make its analysis by focusing on two research questions: How does the ESS deal with these new security threats? What makes it different and more promising than the US National Security Strategy (USNSS).⁸

The central hypothesis of the paper is as follows: Although there are similarities between the two approaches, the ESS and the USNSS, in terms of addressing the problems, the ESS reflects a philosophical difference between European and American perspectives in terms of how to combat current security threats such as organized crime, terrorism, human trafficking, proliferation of WMD,

THE EUROPEAN SECURITY STRATEGY:

A 'CONFLICT PREVENTION' PERSPECTIVE IN THE FIGHT AGAINST 'ASYMMETRIC THREATS'

and intra-state violence. The ESS associates them with 'state failure' stemming from bad governance, corruption, abuse of power, weak institutions, lack of accountability, and civil conflict, and by underlining the 'structural causes', it offers a more comprehensive solution to these challenges as an extension of its traditional culture of 'conflict prevention' and 'crisis management' within the contexts of 'multilateral and multidimensional activism', combining political, economic, and military aspects, whereas in the USNSS, the solutions to these threats have been overshadowed by references to 'rogue states', 'military power', and the right of the US to 'act unilaterally' under a concept of 'pre-emption'. In this regard, unlike the obvious myopic feature of the USNSS in those issues, the ESS, constitutes a more promising approach in terms of a long-term solution for a better and a more secure world, and of winning the 'hearts' and 'minds' of world societies.

The organization of the paper will be as follows: First, it will give short trajectory of how the EU is becoming a one of the biggest global players in the world political system, after the enlargement and the adoption of its ESDP. By doing so, it will focus on the strengths of the EU foreign policy, while not disregarding its weaknesses. In this context, it will also analyze EU's general strategy in addressing the contemporary security threats mentioned before by using the ESS. Second, it will focus on the American perspective in terms of addressing the same issues by using the USNSS, and its weak features especially in terms of the application. Third, it will examine why European perspective is better, and has a more comprehensive and visionary strategy than the American one by focusing on the theoretical and practical findings to prove its central hypothesis. Fourth, it will examine what needs to be done for a better future regarding the deepening divide in transatlantic relationship in the conclusion part of the paper.

THE EU AS A 'GLOBAL PLAYER' AND ITS 'SECURITY STRATEGY'

European integration has been one of the most important developments in international politics since 1950s. The founders of what became the European Union had little or no ambition to create a new kind of international power. From a stage in which the original European Economic Community was given no external powers beyond authority to represent its member states in international trade negotiations, it has come to a point of a common market with a common external tariff and trade policy, which is now the world's largest market, equipping itself with the 'euro' that has made the EU as a major international monetary power, and with 28 member states and more than 450 million people, after the final enlargement. Enlargement has been one of the most effective EU foreign policy tools, encouraging far-reaching and mostly desirable changes in the Union's backyard. However, the most important and

surprising effects of this integration has been the emergence of the EU as a global power in the international scene, a development that was almost unimaginable in the 1950s.⁹

The EU's growing into an international power has significant unique characteristics in world's history. One of them is that it has created such an environment in the global affairs that all European states, especially smaller ones, seek to use the EU as a 'multiplier' of their power and influence in international politics, not forgetting the reality that even the Union's largest states are medium-sized powers compared to the US or China. According to a logic known as the 'politics of scale', the whole – the EU speaking and acting as one – is more powerful than the sum of its parts, or the member states acting individually. This logic has been very much self-styled by the EU, as no other regional organization has ever aspired to have a foreign policy.¹⁰ The other one is that the EU has transformed its international role through its own initiatives. Its international weight has increased each time it has enlarged. Meanwhile, it has accumulated new foreign policy tools, beginning with aid programs for Africa in 1963 and culminating with an ESDP.¹¹ The EU finally adopted a security strategy, the ESS in 2003, just after the severe internal catastrophes such as "the deep divisions displayed over the war in Iraq, the abandonment of stability pact that governs monetary union, the failure to reach agreement on an EU constitution, and the level of mistrust and acrimony evinced throughout the year created a serious crisis for the European integration process"¹², and it has become one of the most powerful and important political players in the international arena.

Although European integration through the enlargement to 28 member states and the emergence of the EU as a global player have been impressive, this does not necessarily mean that it does not have any serious problems especially referring to its foreign policy. Its foreign policy is still hindered by a series of gaps that often prevent outcomes from matching ambitions. First of all, severe tensions persist between member states and the main EU institutions, European Commission and European Parliament, about 'who speaks for Europe'. A basic problem for the EU is that it has never given a clear answer to Henry Kissinger's legendary question: "what one telephone number do I call when I want to speak to 'Europe'?"¹³ Another gap exists between the EU's unity on international economic issues, which is often very impressive, and its frequent disunity on more political issues. On matters involving economics or welfare, such as the issues of external trade policy, environmental diplomacy, and integrated EU presence in international monetary diplomacy, it usually speaks with more or less a single voice. However, it often fails to speak with one voice on matters of 'high politics', regarding national sovereignty, prestige, or vital interests. Although CFSP, which has been existed since the Maastricht Treaty,

THE EUROPEAN SECURITY STRATEGY:

A 'CONFLICT PREVENTION' PERSPECTIVE IN THE FIGHT AGAINST 'ASYMMETRIC THREATS'

and meant to cover all aspects of foreign and security policy, there exists no common EU foreign policy in the sense of one that totally replaces or eliminates national policies.¹⁴

Despite the existence of Common Foreign and Security Policy (CFSP) since the Maastricht Treaty and the EU's approval of its ESDP with its ESS, it is hard to say that distinctive national foreign policies certainly have disappeared from Europe, even if the EU has become a more important reference point for them. There is no denying that all EU states attempt to put their own national stamp on European foreign policy. France uses the EU to try to enhance its own foreign policy leadership of a Europe that is autonomous from the US. Coupled with keeping its primary position in the UN Security Council as one of the five permanent members, France often tries to use the EU as a power multiplying effect in the international scene to achieve its global ambitions.¹⁵ Germany has wrapped its post-war foreign policy in a European cloak in order to rehabilitate itself as a foreign power, through 'Europeanization' of its foreign policy, the use the EU as a power multiplying effect as France, and its departure from its Atlanticist tradition, especially after Schroder&Fischer-led Social Democrats-Greens coalition government's being re-elected.¹⁶ The UK views the EU as useful for organizing pragmatic cooperation on a case-by-case basis. It sometimes displays its Europeanist face, sometimes plays the NATO card, and displays its Atlanticist face, as it happened in the Iraq war, and tries to shape the EU's foreign policy according to its national pragmatic concerns.¹⁷ Small states rely on the EU to have a voice in policy debates in the international scene usually dominated by large states, and they see the EU as a vital forum for their countries' foreign policy actions in order to gain international prestige, improve their reputation in the international community, and exert influence to pursue their value preferences. In addition, neutral European states find the EU provides them with a forum for security cooperation without requiring them to sign on to a mutual defense pact.¹⁸

The gap between the Union's growing economic power and its limited political clout is not a new issue, and it was a source of increasing frustration in the 1990s. One response was the creation of a distinct EU system of making foreign policy, although according to no clear plan. However, despite the gaps examined above, it does not necessarily mean that it always lacks the capability of acting quickly and coherently. To overcome these gaps, the EU has tried to take a lot of measures in its foreign policy so as to match its ambitions to become one of the dominant global players in international scene. In parallel with such trials, it incorporated a nascent European Security and defense Policy (ESDP) over time, thus raising new questions about precisely what kind of global actor the EU was becoming.¹⁹ Each time the EU was faced with an international crisis, it got

experience to act more quickly, coherently, and decisively. The experiences of Bosnia and of Kosovo, and specifically 11 September 2001 terrorist attacks helped the EU act more united and coherently. For example, following the terrorist attacks against the US on 11 September 2001, the EU agreed a raft of statements or decisions within ten days, including separate and joint statements by all EU institutions directly or indirectly associated with its common foreign policy such as European Commission President, EU heads of states or government, European Parliament, High Representative for the CFSP, and European Council. Although the EU has continued to show multiple faces even when it managed to speak with a single voice after the creation of a new High Representative for the CFSP in the Amsterdam Treaty in 1997, the EU's unified policy response and the terrorist threat in general both seemed likely to lend momentum to the integration of European foreign policy.²⁰

The year 2003 has been a turning point for the EU, because it has achieved a historical success in terms of adopting a security strategy for the first time in its 50-year history. The European Council formally adopted 'A Secure Europe in a Better World' as the ESS. The Iraqi crisis has forced the EU to acknowledge that, divided, the union is powerless, and a union of 28 member states and more than 450 million people cannot shut itself off the rest of the world trapped in divisions among its members. The ESS can be characterized as a 'child of one's time', constructed under "the political pressure generated by the war in Iraq."²¹ It reached a crucial consensus about a solidarity clause among EU members, because Europeans rapidly learned the basic lesson of the Iraq crisis: they no longer could afford an inward-looking orientation while America was engaged with a global agenda that had serious direct or indirect consequences for the union.²² With the adaption of the ESS, the EU has evolved from a position of security beneficiary to that of a comprehensive security provider. This situation led to the adoption of new security roles focused on prevention of crisis, conflicts and rehabilitation of fragile societies and to further institutionalization of CSDP based on the agreement of Military and civilians Headline Goals.²³

The ESS is based upon a comprehensive approach to security stating that the EU and its member states would cooperate to tackle their security priorities, which were not only directly related with the security within Europe itself and its neighborhood, but also related with the worldwide security issues that could affect the world peace in direct or indirect ways both in the short and the long term.²⁴ Its ESDP is mainly based on two pillars, which are building security within Europe and in its neighborhood, and strengthening the international order based on effective multilateralism. The second pillar of this strategy captures the essence of EU's rule-based security culture reaffirming that the fundamental framework for international relations and the source of legitimate collective action is the UN Charter. It has a

THE EUROPEAN SECURITY STRATEGY:

A 'CONFLICT PREVENTION' PERSPECTIVE IN THE FIGHT AGAINST 'ASYMMETRIC THREATS'

framework, which emphasizes multilateralism and the rule of law, upholding the principle of the use of force as a last resort. Strengthening the UN system, and equipping it to fulfill its responsibilities and to act effectively, is considered as European priority. This means that even the 'security threats' of weapons of mass destruction (WMD) proliferation and international terrorism should be addressed through 'effective multilateralism'. In other words, the EU will face such threats and challenges by supporting the UN system, strengthening national responses through EU synergies and by addressing root causes such as poverty, state failures, and weak governance through community instruments and regional dialogue. In short, the EU positions itself to represent a strong voice in the international system as a 'civilian', 'soft (plus) power', and a 'norm-exporter' to create an effective multilateral and multidimensional activism for international peace and security, given its norm-based approach.²⁵

Along with other security issues such as drug trafficking, intra-state violence, trans-boundary crime, the migration of diseases and of people across national borders, and environmental degradation, which are mentioned in the beginning of the paper, 'international terrorism', 'the proliferation of WMD', and 'failing states' are identified as three major threats by the ESS. In such an environment, the EU recognizes that the traditional line of defense has become a thing of the past.²⁶ Such threats are also shared by the USNSS.²⁷ However, if the security threats are similar, their management is not. In the EU's view, addressing these threats cannot be limited to military force. While not excluding it, the union intends to take a broader approach, combining political, economic, and civil with military strategies. It sees global responses as the only effective solutions to terrorism, and stronger international regimes and conditional aid and assistance as the best methods to counter WMD proliferation. Without excluding the use of force, the union clearly rejects a strategy of preemptive strikes. And, while the union recognizes that 'failed' or 'failing' states are a major source of instability, it advocates the extension of better governance rather than regime change. It also associates the first two threats with 'state failure' stemming from bad governance, corruption, abuse of power, weak institutions, lack of accountability, and civil conflict, and by underlining the 'structural causes', it offers a more comprehensive solution to these challenges as an extension of its traditional culture of 'conflict prevention' and 'crisis management' within the contexts of 'multilateral and multidimensional activism', combining political, economic, and military aspects.²⁸

As it is argued in the central hypothesis of the paper, the ESS, in this regard, constitutes a more promising approach in terms of a long-term solution for a better and a more secure world, and of winning the 'hearts' and 'minds' of world societies, compared to the USNSS, in which the solutions to these threats have been

overshadowed by references to ‘rogue states’, ‘military power’, and the right of the US to ‘act unilaterally’ under a concept of ‘pre-emption’. However, in order to better understand the comparative superiority of the European perspective over the American one supported with concrete findings, in terms of addressing these issues, it is first required to analyze the USNSS and its main pillars. The paper will do it in the next section.

THE NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE UNITED STATES (USNSS)

The National Security Strategy of the United States (USNSS) became apparent by its publication in September 2002 and revised²⁹ in May 2010. Although it addresses the same threats with the ESS, such as drug trafficking, intra-state violence, trans-boundary crime, international terrorism, failing states, proliferation of WMD, the migration of diseases and of people across national borders, and environmental degradation as today’s security risks and challenges, the main concerns and how to deal with them are significantly different than the ESS. It indicates that U.S. foreign policy rests on three main pillars: ‘a doctrine of unrivaled military supremacy’, ‘the concept of preemptive or preventive war’, and a ‘willingness to act unilaterally if multilateral cooperation cannot be achieved’³⁰.

The USNSS, in terms of addressing the proliferation of WMD and terrorism, argues that the policy of deterrence is no longer sufficient to prevent a ‘rogue’ nation or a ‘terrorist organization’ from using nuclear, chemical, or biological weapons, and a new policy is necessary to prevent the proliferation of weapons of mass destruction among rogue states and terrorist groups. This is explained by a ‘first strike doctrine’.³¹ The document centralizes the concepts of ‘preemptive’ and ‘preventive’ wars in terms of dealing with the proliferation of WMD and terrorism. Preemptive military force or preemption involves striking first at an imminent and ominous threat, believing that an attack is going to occur. Preventive war is described as the use of force against non-imminent threats in the hope of preventing against future attacks.³² This new method of using preemptive or preventive force dismisses the utility of deterrence and containment and places considerable faith in predicting the future intentions of states (‘rogue’ states in this context) and non-states (terrorist organizations). It is premised on the belief that terrorists which combine suicidal attacks with other deadly tactics and states that support terrorism and pursue WMD cannot be contained and deterred.³³

Regarding the USNSS, it can be argued that September 11 events provided the US with the political opportunity to transform its strategic national security doctrine

THE EUROPEAN SECURITY STRATEGY:

A 'CONFLICT PREVENTION' PERSPECTIVE IN THE FIGHT AGAINST 'ASYMMETRIC THREATS'

toward a strategy, which emphasizes offensive warfare against so-called rogue states or dangerous nations and regimes, by claiming that it has a moral and political right to use preventive military force against any regime it deems as a rogue state seeking WMD, and/or supporting terrorism. It also asserts a right on the part of the US to act unilaterally if others are not willing to do so.³⁴ It can be argued that the invasion of Iraq by the US with its allies is an embodiment of such strategy, which places a priority on maintaining U.S. global supremacy, the power to utilize preemptive and preventive force, acting unilaterally if others are not willing to do so, and a firm rejection of deterrence and containment methods, as parallel to the main pillars of the USNSS.

This strategy uses concepts and actions, which do not exist in EU terminology, such as 'rogue states', 'pre-emptive use of military force', 'unilateral action'. It indicates us that the EU approach to security is fundamentally different than that of the US. Although there are similar references, which can be found in both security strategy documents, to a broad understanding of security problems, and a multilateral commitment to meeting such challenges, such references in the USNSS are overshadowed by references 'rogue states', 'axis of evil', 'military power', and the right of the US to act unilaterally under a concept of pre-emption. Despite fifty years of shared experience of security in the Cold War under the framework of NATO, and common references to contemporary security challenges, Bush Administration's rhetoric on the 'war against terrorism', 'axis of evil', and the invasion of Iraq by the US-led coalition have prompted most observers to conclude that there are fundamental differences between American and European approaches to security.³⁵ This may also affirm Robert Kagan's suggestion which connotes that Europeans are from Venus and Americans from Mars, and they see the world in fundamentally different ways.³⁶

On top of these references such as rouge states and axis of evil, the 'red lines' has also become an important reference of the national security strategy of United States with the second term of Obama administration. The two most notorious recipients of red line diplomacy during Obama's second term were Iran and Syria, both around the development or deployment of weapons of mass destruction (WMD). In both cases, the United States issued what appeared to be stark ultimatums to each country that once certain red lines were crossed, harsh retaliatory action would be taken. 'Red line' policy has particularly come to forefront during the Syrian civil war and Iran's nuclear programme. The use of chemical weapons by Syria was considered a 'red line' by the US in many occasions.³⁷

Obama's red line policy towards rouge states such as Iran and Syria is a clear continuation of previous administration security strategy. Even though Obama was

more conciliatory than Bush towards Iran, the policy of the United States towards Iran's nuclear programme has not been changed much during Obama's administration, during which Obama publicly threatened Iran in different platforms with the use of force if Iran did not give up its ambition for uranium enrichment. One of the platforms where Obama seemed determined to use force against Iran was during an interview with the Atlantic and his AIPAC address, where he said, "*Iran's leaders should understand that I do not have a policy of containment; I have a policy to prevent Iran from obtaining a nuclear weapon. And as I have made clear time and again during the course of my presidency, I will not hesitate to use force when it is necessary*".³⁸ The EU and the USA approach towards Iran's nuclear programme will be discussed in details in the next section in order to have better understanding of their security strategies towards conflict prevention.

THE ESS: A 'COMPREHENSIVE' AND A 'CONSTRUCTIVE' PERSPECTIVE

Both perspectives, European and American, seem to have reasonable grounds in terms of addressing the problems and dealing with them from their point of view. However, as it is argued as the central hypothesis of the paper in the introduction section, it seems that the ESS constitutes a more promising approach in terms of addressing the 'root causes' of such challenges, providing with a long-term solution for a better and a more secure world, and it is true that winning the 'hearts' and 'minds' of world societies require a more comprehensive vision, than simply pre-emptive attacks and military invasions. Why the solutions offered by the USNSS are unlikely to bring long term peace and a safer world, and why the ESS' offer seems more promising have to be supported by objective findings.

As it is mentioned earlier in the paper, we live in a period in which most of the security threats are asymmetrical such as drug trafficking, intra-state conflicts, proliferation of weapons of mass destruction, trans-boundary crime, hostage taking, global terrorism, and the migration of diseases and people across national borders. The traditional way how the international actors are dealing with these challenges has not worked. A new way has to be found in order to combat these security threats in order to have a long-term international peace and a safer world. What we need is a comprehensive and long-term oriented approach which underlines the *structural causes* of these new threats. The way how the US, the only super power in the world, is dealing with these challenges is not long-term oriented, and does not address the root causes of these problems. This is not to say that all the measures taken by the US

THE EUROPEAN SECURITY STRATEGY:

A 'CONFLICT PREVENTION' PERSPECTIVE IN THE FIGHT AGAINST 'ASYMMETRIC THREATS'

are not worth to take into account. However, it just did not work. The way how the EU deals with the same problems has challenged the conventional American wisdom both in terms of dealing with the intra-state violence, and also dealing with other asymmetric threats such as the proliferation of weapons of mass destruction, international crime, and global terrorism.

For example, in terms of addressing the causes of intra-state wars, the conventional wisdom emerged among the development actors (the IMF and the World Bank) in 1990s arguing that poverty causes conflict because violence erupts predominantly in poor regions of the world was an American invention.³⁹ Based on the classical liberal economic theory that suggests prosperity and peace are causally linked, it was assumed that the official development assistance through these development actors by promoting economic growth in developing countries could eradicate the causes of intra-state violence and civil wars, and long term peace would be achieved in those conflict-prone regions.⁴⁰ And the traditional meaning of peacekeeping, which is the intervention after the violent conflicts erupt, has been useless, and could not reduce both massive humanitarian and economic losses. It does not necessarily mean that European countries do not have any responsibility in such failures, especially given their massive participation in peacekeeping operations only after the violent conflicts erupt in such cases like Bosnia and Kosovo. However, derived from their bitter experiences of violent conflicts in their backyard and their threats to the regional and global peace environment, and also from their historical experience of re-construction in Europe after two major world wars, the EU has developed a more proactive and visionary strategy, which emphasises 'conflict prevention'. While the US has been obsessed with the fight against terrorism since 9/11 events, and spent most of its energy and resources in military purposes such as the invasion of Iraq, and totally disregarded this important issue, the EU has developed a very far-sighted strategy of 'conflict prevention' in terms of dealing with these problems, which also can address the ways of fighting against the proliferation of WMD and global terrorism.⁴¹

This development has contributed the revival of the concept of 'conflict prevention' to take a 'proactive' rather than a 'reactive' approach to 'conflict management' with an understanding that pro-action is better than reaction, and that crises and conflicts can be better addressed as they emerge, rather than when they have already deepened and widened. It is designed to tackle the problem of an increase in the number of internal wars worldwide. Combined with *short-term* crisis management that attempt to forestall full-blown conflict including humanitarian intervention and rapid military deployment, it has 'conflict prevention' perspective with a particular focus on *long-term* preventive diplomacy including the measures to tackle the structural root causes of conflicts leading to violent intrastate wars.

Rejecting the conventional wisdom arguing that poverty causes conflict, the EU perspective has argued that the structural root causes of conflicts are complex and multidimensional, and it has to be addressed by a long-term strategy focusing on ‘state building’, ‘democratization’ through cooperation based on ‘conditional economic and development assistance’, and the promotion of ‘good governance’ and ‘institutionalization’, all combined with the creation of ‘early warning systems’.⁴²

The EU’s perspective, which rejects traditional developments assistance for economic growth in developing countries, and associates the root causes of such violent conflicts with ‘state failures’, is based on a well-founded philosophy and supported with concrete findings. Despite the heavy development assistances through the UNDP, IMF and World Bank, violent conflicts could not be prevented through economic growth policies in Congo, Liberia, Rwanda, Sierra Leone, Somalia, Zimbabwe, Burundi, Cambodia, Haiti and El Salvador, and millions of people were killed or obliged to migrate for refuge to other countries, and these evidences prove the European argument that development assistance and financial donations are not sufficient to forestall potential conflicts and deadly violent occasions. Because structural causes of such violent conflicts are complex and multidimensional, and cannot be resolved simply through economic assistance. Factors such as declining ‘state institutional capacity’ and ‘political legitimacy’, ‘inter-group strategic dilemmas’ existing between/among ethnic or religious groups, ‘horizontal inequality’ brought by the political, social, and economic disempowerment of certain groups relative to the others through wrong development policies or brought by the legacies of land distribution in the post-colonization period (especially in post-colonial Africa), the ‘lack of equal access’ to food and freshwater resources; ‘the role of belligerent groups’ (in sub-state levels) or ‘elites’ acting concertedly with government forces and their ability to manipulate populations through the instrumental use of ethnicity, religion, history and myths; and ‘small-arms trafficking’ between different groups can be mentioned as some of the most important root causes of the violent conflicts.⁴³ These factors are all directly or indirectly related with ‘state failures’.

The novelty of the European approach in terms of fighting against terrorism and the proliferation of WMD is to retain its distinctive agenda and to convince others, in particular the US, that the Union’s approach and the values it promotes are important in how the world should contribute to international security and prevent violent conflict. The ESS is a necessary response to the profound changes in the international security environment, requiring security priorities to centre on international terrorism and the proliferation of WMD, and the way how the US has responded to such issues. This appropriate responses should be understood in the context of Javier Solana’s comments in the ESS that “no single country is able to tackle today’s complex problems on its own” and that “in contrast to the massive

visible threat in the Cold War, none of the new threats is purely military; nor can any be tackled by purely military means.”⁴⁴ While “dealing with terrorism may require a mixture of intelligence, political, economic, military, and other means”, WMD “proliferation may be contained through export controls and attacked through political, economic and other pressures while the underlying political causes are also tackled”.⁴⁵ The novelty of the ESS is that it attributes such challenges to the root causes of ‘state failures’ and the ineffective functioning of the multilateral system surveillance.⁴⁶

The ESS’ emphasis on long-term multilateral and multi-faceted action for the fight against terrorism, international crime, and the proliferation of WMD is well-grounded. Because, the root causes of terrorism and international crime including drug trafficking and proliferation of WMD are complex and varied, and it is really hard to identify a single cause and tackle them in the short-term. There may be causes related to culture, values, norms, doctrines and ideology, as well as causes which can be attributed to lack of development, repressive regimes, foreign occupation, lack of self-determination, poor governance and a sense of desperation, alienation and hopelessness, social, political, and economic inequalities and injustices, and resentment of the ‘have-nots’ against the ‘haves’, lack of freedom, repression of human rights, failure to resolve historical grievances, denial of self-determination and closed legitimate avenues of dissent that altogether provide conditions in which terrorism can flourish and which can be exploited by extremists, and lead people to turn to violence.⁴⁷

As it is well seen from the causes mentioned above, terrorism, international crime, and proliferation of WMD by smugglers or terrorist organizations can be associated with ‘state failures’, since social and economic underdevelopment, non-existent or bad governance, ineffectiveness or limited ability to exercise sovereignty, corrupt, brutal or incompetent police forces, unfair justice systems, or ineffective law enforcement, porous borders, underdeveloped financial systems incapable of financial oversight, poverty of resources combined with poverty of prospects, choices, and respect can create ‘black holes’ in state or international system, in which local extremist groups flourish by exploiting the discontent fed by corruption, poverty and authoritarian rulers to enlist local recruits and also plug into international terrorist organizations. The ‘failed states’ or ‘states in the process of failure’, which have ‘black holes’ within their sovereignty and their governance, such as Afghanistan, Sudan, Pakistan, Liberia, Sierra Leone, Congo, Georgia, Somalia, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Yemen, Somalia, Algeria and Colombia provide ideal conditions for local or trans-national terrorists to flourish, because they lack the capacity or will to exercise territorial control and maintain a monopoly of violence. This leaves a power vacuum that terrorist organizations may exploit to maintain safe havens, training

facilities and bases for launching terrorist operations, and also the smugglers may control the border exchanges, while weapons, drugs, illicit diamonds or other illegal imports flow easily, providing the free movement of recruits, weapons and funds that allow the terrorist networks to operate unfettered. They not only smuggle out precious resources like diamonds and narcotics that help fund their operations, but also may also recruit foot soldiers from local populations, where poor and disillusioned youth often harbor religious or ethnic grievances.⁴⁸ This does not necessarily mean that terrorists cannot find safe havens and carry out support functions in strong and stable democracies, due to the greater liberties that residents enjoy there, however it can be contained in such states through an effective surveillance system, which the failed states do not enjoy.

As it is well seen from the findings above, without addressing the root causes of the ‘state failure’ and heavy investment in ‘state-building’ including the promotion of ‘democratization’ and ‘effective and good governance’, it is really hard to tackle with the threats of terrorism, international crime, and proliferation of WMD (by terrorist organizations) by simply focusing on the military responses, as the US did. Without doing so, military responses will have a limited impact and can breed more terrorists. A multi-faceted approach is needed including economic and diplomatic initiatives, fair trade, strong alliances, democracy, and a multilateral surveillance system, including intelligence sharing and export controls on weapons, not just military initiatives. The Bush Administration’s expansive conception of the ‘war on terrorism’ that included ‘the use of military force’ and a ‘pre-emptive strike’ against Iraq without being approved by the UN Security Council, has not only lacked the perspective of addressing the root causes of terrorism, but also it has stimulated an escalation of the worldwide anger and hatred against the US questioning the legitimacy of its action, and it has split apart the international coalition of states that supported the US war in Afghanistan and assisted in apprehending suspects, cutting off financial resources, and tracing signals of impending terrorist attacks.⁴⁹ The Bush Administration’s largely unilateral war against Iraq has not only created a danger that would undermine the effectiveness of multilateral law enforcement and intelligence operations, but also it might also provoke clashes between governments and oppositions in Arab and Muslim states, with an even more serious risk of instability within a post-Saddam Hussein Iraq. This is not only a serious situation in terms of escalating hatred against the US, but also the long-term foreign presence required to maintain order in an occupied Iraq (with a perception of foreign occupation and an illegitimate government) can be either an excuse for terrorism or a cause of it, or both, regarding the root causes of terrorism underlined above.⁵⁰

Islamic State of Iraq and Syria (ISIS) of is a case in point of the failure of security strategy of the United States in the Middle East in general and in Iraq in

particular with regards to international terrorism. ISIS, a predominantly Sunni extremist network, aims to spread the ongoing political turmoil in Iraq and in Syria with the ultimate goal of establishing a caliphate - a single, transnational Islamic state. The network emerged in the ashes of the U.S.-led invasion to topple Saddam Hussein as al-Qaeda in Iraq (AQI), and the insurgency that followed provided it with fertile ground to wage a guerrilla war against coalition forces and their domestic allies. ISIS, which has already taken over Ramadi and Falluja, has shocked the whole world by capturing the second largest city of Iraq - Mosul - swiftly on June 10, 2014 and has gained control of more towns afterwards.⁵¹ Taking over Mosul is a far greater feat than anything the network or group has achieved so far, and is sending shockwaves throughout the region.

The ISIS advance in Iraq is a defining moment that exposes more than a decade of failed security strategy of the United States in the Middle East in general and in Iraq in particular and leaves the Obama administration with extremely worrying choices. Before the invasion of United States in 2003, there was no terrorist presence in Iraq. By needlessly invading on false premises that Iraq owned a great deal of WMD and in vain hope of installing a democracy, the U.S. destabilized the country and inspired a generation of enemies — at great cost in blood and treasure. A decade after the US invasion, Iraq now looks as fragile, bloody and pitiful as ever.

On the issue of proliferation of WMD, the ESS has a completely different approach than the USNSS has. The EU does not directly associate them with 'state failures', however it takes all these new security threats - "terrorism committed to maximum violence, the availability of weapons of mass destruction, organized crime, the weakening of the state system"⁵² - together, while acknowledging that the proliferation of the WMD is the greatest threat to European and world security.⁵³ Acknowledging the fact that acquisition of WMD corresponds to a number of common aims, including deterring regional adversaries, equalizing conventional weapons asymmetries, and achieving high international stature, their proliferation remains as a profound problem for the international community, efforts to newly acquire such weapons breed intensified fears of malign intentions at the interstate level.⁵⁴ The ESS argues that although "the international treaty regimes (such as NPT) and export control arrangements have slowed the spread of WMD and delivery systems", "we are now entering a new and dangerous period that raises the possibility of a WMD arms race, especially in the Middle East."⁵⁵ This acknowledgment may also be interpreted as an indirect link with the 'state failures' in the very broad sense by using the terms of 'bad governance' and 'corrupt and/or undemocratic regimes', because the European perspective recognizes the problem of the proliferation of WMD together the 'weakening' of the state system and of the multilateral

institutions. On the other hand, it recognizes the most frightening scenario as the terrorist groups acquire WMD.⁵⁶

This is important in a sense that the possibility of terrorist acquisition of WMD provides a new dimension to the threat posed by these weapons, as it is mentioned in the ESS, and although terrorist acquisition of such weapons is constrained given the difficulty of their acquisition, it is not inconceivable, and WMD terrorism proposes an acute threat, because terrorists are more likely to use weapons as soon as possible after acquiring them, rather than maintaining them for deterrence as the states do.⁵⁷ The ESS' evaluation of the proliferation of WMD by taking it together with terrorism and state failure makes sense in this context, regarding the root causes of state failures, which provide safe havens for terrorist organization to exploit. Therefore, (according to the philosophy lying behind the ESS), in addition to supporting the nuclear non-proliferation regimes by strengthening the UN system and multilateral control networks with a mixture of intelligence sharing, policing, and other political, economic, and diplomatic means such as economic sanctions, embargos, and trade restrictions, the *efforts*, which would be given to support 'state building' and 'good governance' through conditional economic assistance, institutional support, and promotion of democratization, will not only create a better environment for a well functioning multilateral international environment, but also help to tackle the proliferation of WMD.

Iran's nuclear program of is a case in point of how the security strategy of the EU is more effective than that of the United States. During both Bush and Obama administration, the United States has been very vocal in using military force against Iran for its nuclear programme. Obama who was emore open to dialogue with Iran than Bush has indicated several times that he would not hesitate to use of force if necessary. During his address to the annual American Israel Public Affairs Committee (AIPAC) Policy Conference on March 4, 2012 Obama outlined his administration's strategy, which "*includes all elements of American power: a political effort aimed at isolating Iran, a diplomatic effort to sustain our coalition and ensure that the Iranian program is monitored, an economic effort to impose crippling sanctions, and, yes, a military effort to be prepared for any contingency.*"⁵⁸ He also repeated his position during his interview with the Atlantic where he said, "*When I say we are not taking any option off the table, we mean it. As president of the United States, I don't bluff.*"⁵⁹

While military strike was seen most viable option by the United States to prevent Iran from acquiring nuclear weapons, The EU constantly was against the use of force against Iran, for both legal and practical reasons. Transatlantic differences on how to approach Iran were very deep. They were strategic and not merely related to

THE EUROPEAN SECURITY STRATEGY:

A 'CONFLICT PREVENTION' PERSPECTIVE IN THE FIGHT AGAINST 'ASYMMETRIC THREATS'

differences over how best to curtail Iran's nuclear ambitions. While the EU had been engaging Iran through a range of talks on economic and human rights, the USA had for a long time tried to isolate Iran politically and economically and threatened Iran with the use of force. The USA was also against the EU's diplomatic efforts from the beginning and stuck to its policy of sanctions and isolation. It also made clear that it would not actively support European diplomatic efforts. The USA was specifically opposed to incentivizing Iran by the EU.

The failure of the US security strategy in Iraq has given the EU's efforts based on multilateralism momentum towards Iran's nuclear programme. Efforts to find a diplomatic solution to the dispute over Iran's nuclear programme were the most ambitious and high-profile action taken by EU to date in the field of non-proliferation. The stakes for international security were high. A nuclear armed Iran could have serious implications for regional and global security as well as for global efforts to prevent the further spread of nuclear weapons. A military strike to prevent or at least delay Iran acquiring nuclear weapons would escalate regional tensions and possibly result in a wider military conflict. With this in mind, Europeans have taken the lead in finding a peaceful way out of the impasse about Iran's nuclear programme for over 10 years. They have invested considerable political energy and economic resources 'to achieve a comprehensive, negotiated, long-term settlement which restores international confidence in the exclusively peaceful nature of the Iranian nuclear programme, while respecting Iran's legitimate right to the peaceful use of nuclear energy under the Non Proliferation Treaty'.¹

Unlike the USA, the EU consistently promoted a non-military solution to the conflict on the basis of improved Iranian guarantees about the peaceful nature of its nuclear programme. In dealing with Iran, the EU has effectively revised its policy of 'effective multilateralism', as described in the 2003 European Security Strategy. As the conflict over Iran's nuclear programme unfolded, the EU focused more on maximizing tactical advantages in direct negotiations with Iran, rather than on a diplomatic initiative that would comprehensively address Iranian concerns and interests. With the leading efforts of the EU, Iran reached deal with six world powers on (China, France, Germany, Russia, the United Kingdom, and the United States), known as the P5+1 on its nuclear programme on November 2013.² The EU played an important role in preventing a military escalation of the Iranian conflict by leading efforts on this sensitive issue. This is a major achievement in itself for the EU, given the complexity of the issue and the lack of cooperation of key players, particularly Iran.

CONCLUDING REMARKS OR FUTURE IMPLICATIONS

“Security is a precondition of development. Conflict not only destroys infrastructure, including social infrastructure; it also encourages criminality, deters investment and makes normal economic activity impossible.”⁶⁰ and “In a world of global threats, ... our security and prosperity increasingly depend on an effective multilateral system. The development of a stronger international society, well functioning international institutions, and a rule-based international order is our objective.”⁶¹ It is really hard to find any other two quotations that can briefly articulate the philosophy of European security strategy and culture, which is based on ‘conflict prevention’ and ‘multilateralism’. Having suffered more than any continent from the attempts by one actor to dominate all others, and the conflicts which led to the greatest and the harshest wars in the history, no other philosophy and strategic culture could be expected from the EU, and its keenness to stress the core values of multilateralism, and of the UN charter based on the legitimacy of the collective action is a reflection of its recent history of re-construction and rule-and-law-based culture.

There is nothing more natural to have such an ‘idealist’ Europe in international relations that sees ‘constructive’ and ‘preventive’ global responses as the only effective solutions to terrorism, stronger international regimes and conditional aid and assistance as the best methods to counter WMD proliferation. ‘Constructivism’ also requires a careful and responsible political language and behavior, and parallel to this requirement, without excluding the use of force, the union clearly rejects a strategy of preemptive strikes. And it recognizes that ‘failed’ or ‘failing’ states (not ‘rogue’), are a major source of instability, which also create the ‘root causes’ of ‘intra-state violence’, ‘terrorism’, ‘international crime’, and ‘WMD proliferation’, however it advocates the extension of ‘better governance’ than ‘regime change’ through the use of military force and invasion.⁶² Derived from the US emphasis on a narrower militarily focused approach to security, the EU’s emphasis on ‘comprehensive cooperative security’, its perspective of ‘structural prevention’ and of ‘multilateralism’ is apparently being interpreted by some in the US as incompatible with providing military force projection and as a reflection of EU’s ‘weaknesses’ in its military capabilities⁶³, on the contrary, the ESS constitutes the EU’s strength against today’s security threats by indicating that it reads the world book through the ‘right glasses’.

“What kind of world order do we want? (Was für eine Weltordnung wünschen wir?)” asked Joschka Fischer, Germany’s foreign minister, on the eve of the U.S. invasion of Iraq in March 2003.”⁶⁴ The ESS is the clear answer of EU, which is ‘constructive’ international relations, investing in ‘peace’ than ‘war’, healing the ‘social diseases’ and ‘threats’ by alleviating the ‘root causes’, rather than taking ‘pain-killers’, and ‘short-term’ or ‘pragmatic’ measures. What kind of world order does the US want? The USNSS is a clear answer to that question: ‘a doctrine of

THE EUROPEAN SECURITY STRATEGY:

A 'CONFLICT PREVENTION' PERSPECTIVE IN THE FIGHT AGAINST 'ASYMMETRIC THREATS'

unrivaled military supremacy', 'the concept of preemptive or preventive war', and a 'willingness to act unilaterally if multilateral cooperation cannot be achieved'. This is truly 'by-passing' the 'UN system', 'international law', and 'political legitimacy'. This is invasion of Iraq, and truly a 'destructive' use of 'military' and 'political language', in the fight against the proliferation of weapons of mass destruction. This is a use of an 'arrogant language' at a time when international cooperation and a greater dialogue between cultures and civilizations are more essential and more required than ever, based on a unified, multilateral, multi-faceted strategy, and when stigmatization of religions and ethnicities should be avoided..

However, there is something wrong in this political behavior, and it is even acknowledged by Robert Kagan, especially addressing the "great philosophical schism" within the West and "mutual antagonism" that threatens to weaken "both sides of the transatlantic community", "at a time when new dangers and crises are proliferating rapidly".⁶⁵ This divide between the two sides of the Atlantic could have serious consequences, and as Philip H. Gordon mentions Washington is "acting on the false premise that it does not need allies – or that it will find more reliable or more important ones elsewhere" and "it could cost the US the support and cooperation of those most likely to be useful to it in an increasingly dangerous world"⁶⁶ given the 50 years of shared history under the framework of NATO and shared values. Washington has underrated the value of its European allies in the 'war on terror', and 'going alone' policy is not sustainable when such ambitious goals as democratizing the greater Middle East are pursued, and especially when global challenges such as international terrorism are at stake⁶⁷, on the one hand, and 'legitimacy' of its action, of its power, and of its global leadership are questioned by even its closest friends on the other.⁶⁸

As Kagan puts it, "the United States cannot ignore this problem" of legitimacy, because "the struggle to define and obtain international legitimacy in this new era may prove to be among the most critical contests of our time". And legitimacy in "determining the future of the U.S. role in the international system" is not less significant than its "purely material measure of power and influence"⁶⁹. This is not only important for the future of the transatlantic alliance, but also for the future of the UN system, and long-term international security. It is true that both sides of the Atlantic do share a lot of security interests, and although they "diverge on how to tackle these security issues", "the objectives of their security policies are quite similar".⁷⁰ However, Washington also has to see its wrong direction as by-passing the UN system and weakening the multilateral institutions. This not only creates a basis for world public opinion to question the legitimacy of US action and power, but also weakens the very infrastructure of a strong international control regime especially in the fight against terrorism, WMD proliferation, and international crime,

when it is more crucial than ever. Rather than implementing policies that would undermine the UN system, the US has to make efforts to create stronger, more inclusive, and more authoritative international regimes such as the International Criminal Court to be nurtured and respected in order to create a viable institutional framework (for establishing common databases, exchanging personnel, conducting joint training and operations, sharing experience and expertise, and facilitating transfer technologies) so as to deal with such threats. Instead of unilateral actions and ‘going alone’, ‘consensus’ building and ‘persuasion’ – which were used effectively vis-à-vis Iran regarding its nuclear ambitions- must be the main instruments of international relations rather than the ‘threat’ or ‘use of force’. The use of force should be controlled and multilateral-UN, and only when absolutely necessary.⁷¹

END NOTES

¹ See Krahmman, E. (2003) “Conceptualizing Security Governance”, *Cooperation and Conflict*. Vol. 38. No 1. pp 5-26.

² See Eavis, P. (2003) “Strengthening Global Security by Addressing the Root Causes of Conflict: The Role of the European Union”, *Development Review*. Dublin. pp. 57-64.

THE EUROPEAN SECURITY STRATEGY:
A 'CONFLICT PREVENTION' PERSPECTIVE IN THE FIGHT AGAINST 'ASYMMETRIC
THREATS'

---

³ See Malone, D. M. (2002) "Preface" in F. O. Hampson and D. M. Malone (ed.) *From Reaction to Conflict Prevention: Opportunities for the UN System*. London: Boulder.

⁴ See Chesterman, S., Ignatieff, M., and Thakur, R. (2004) "Making States Work: From State Failure to State-Building". International Peace Academy Research and Policy Report. Available at: http://www.ipinst.org/~ipinst/media/pdf/publications/making_states_work.pdf

⁵ See "A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy", Brussels, 12 December, 2003. Available at: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>

⁶ Report on the Implementation of the European Security Strategy (2008) 'Providing Security in a Changing World', Brussels: 11 December 2008. Available http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/reports/104630.pdf

⁴ Available at www.ui.se

⁷ Ibid.

⁸ See. "The National Security Strategy of the United States of America", United States, White House. September 2002. <http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>

⁹ See Peterson, J. and Smith, M.E. (2003) "The EU as a Global Actor" in E. Bomberg and A. Stubb (ed.) *The European Union: How Does it Work?*. Oxford: Oxford University Press.

¹⁰ Ibid. and see also Ginsberg, R. H. (2001) *The European Union in International Politics: Baptism by Fire*. Baltimore, MD: Rowman & Littlefield.

¹¹ See Peterson, J. and Smith, M.E. Ibid.

¹² See Haine, J.Y. (2004) "Idealism and Power: The New EU Security Strategy", *Current History*, March 2004, pp. 107.

¹³ See Wallace, H. and Wallace, W. (2000) *Policy-Making in the European Union*. Oxford : Oxford University Press. pp. xx.

¹⁴ See Wallace, H. and Wallace, W., Ibid., and see Missiroli, A. (2001) "European Security Policy: The Challenge of Coherence" , *European Foreign Affairs Review*. 6: 177-196. and see Everts, S. (2002) "Shaping a Credible EU Policy". Working Paper. London's Centre for European Reform. Available at: <http://www.cer.org.uk/publications/270.html>., and see Larsen, H.(2002) "The EU: A Global Military Actor?" *Cooperation and Conflict*. 37: 283-302.

¹⁵ See Tardy, T. (2003) "France and the US: the Inevitable Clash", *International Journal*. Vol. 59. No. 1. pp. 105-126

---

¹⁶ See Kaim, M. (2003) “Friendship Under Strain or Fundamental Alienation? Germany-US Relations After the Iraq War”, *International Journal*, Vol. 59. No. 1. pp. 127-143. and also see Peterson, J. and Smith, M.E., Ibid.

¹⁷ See Howorth, J. (2000) “Britain, NATO and CESDP: Fixed Strategy, Changing Tactics”, *European Foreign Affairs Review*. 5: 377-396, and also see Howorth, J. (2000) “Britain, France, and the European Defense Initiative”, *Survival*. Vol. 42. No. 2. pp. 33-55.

¹⁸ See Peterson, J. and Smith, M.E., Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ See Missiroli, A. (2001) “European Security Policy: The Challenge of Coherence”, *European Foreign Affairs Review*. 6: 177-196, and See Peterson, J. and Smith, M.E., Ibid.

²¹ See Andersson, J. J. et al. (2011) “The European Security Strategy: Reinvigorate, Revise or Reinvent?” Policy paper published by the Swedish Institute of International Affairs as UI Occasional Paper No. 7. June 2011. <http://www.ui.se/eng/upl/files/56523.pdf>

²² See Haine, Jean-Yves, Ibid.

²³ See Nunes, F.I. (2010) “Security Culture, Strategic Approach and the Implementation and Operationalization of European Security” *Naçao e Defesa*, Vol. 5, No. 127, p. 56.

²⁴ See Quille. G. (2004) “The European Security Strategy: A Framework for EU Security Interests?”, *International Peacekeeping*. Vol.11.No. 3. pp. 422-438.

²⁵ See “A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy”, Brussels, 12 December, 2003. Available at: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> , and see Quille. G., Ibid.

²⁶ See “A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy”.

²⁷ See. “The National Security Strategy of the United States of America”, United States, White House. September 2002. <http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>

²⁸ See “A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy”.

²⁹ See . “The National Security Strategy of the United States of America”, United States, White House. May 2010. http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf

³⁰ See. “The National Security Strategy of the United States of America”, United States, White House. September 2002. <http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>

³¹ Ibid.

THE EUROPEAN SECURITY STRATEGY:
A 'CONFLICT PREVENTION' PERSPECTIVE IN THE FIGHT AGAINST 'ASYMMETRIC
THREATS'

---

³² Ibid.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

³⁵ Higgins, R. (2002) "Weapons of Mass Destruction: Rhetoric and Realities", ISIS Policy Paper. No. 85. Available at: <http://www.isisuk.demon.co.uk/0811/isis/uk/regpapers/no85.pdf>.

³⁶ See Kagan, R. (2002) "Power and Weakness", *Policy Review*, No. 113.

³⁷ See Zisser, E. (2013), "The Failure of Us Policy Toward Damascus" *The Middle East Quarterly*, Vol. XX. No. 4. pp. 59 -65.

³⁸ See the official website of the White House, 12 June 2014. Available at: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/03/04/remarks-president-aipac-policy-conference-0>

³⁹ See Wallensteen, P. (1998) *Preventing Violent Conflicts: Past Records and Future Challenges*. Uppsala: Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University, and also Stremlau, J. (2000) "People in Peril: Human Rights, Humanitarian Action, and Preventing Deadly Conflict", *Journal of Humanitarian Assistance*, June 2000, pp.4.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ See Fen Osler Hampson, F. O. and Malone, D. M. (2003). *From Reaction to Conflict Prevention: Opportunities for the UN System*. London: Boulder, and see "A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy".

⁴² See "A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy", and see Eavis, P. (2003), and see EPLO Conference Report and Policy Recommendations "Towards a Coherent EU Conflict Prevention Policy in Africa: Challenges for the Belgian Presidency" (17 September 2001) available at: <http://www.international-alert.org/pdf/pubII/EPLOconfreport.pdf> , and also see Saferworld.(2001) *Preventing Violent Conflict: Opportunities for the Swedish and Belgian Presidencies of the European Union in 2001*. Saferworld and International Alert.

⁴³ See Duke, S. (2003) "Regional Organizations and Conflict Prevention: CFSP and ESDI in Europe" in *Conflict Prevention: Path to Peace or Grand Illusion?* ed. By David Garment and Albrecht Schnabel, New York: UN University Press, and see Debiel, T. and Fischer, M. (2000) "Crisis Prevention and Conflict Management by the EU: Concept, Capacities, and Problems of Coherence" Berghof Report Number 4, September 2000, Berghof Research Center for Constructive Conflict Management. Available at: <http://www.berghof-center.org/publications/reports/complete/br4e.pdf>, and see Brown, M. E. and Rosecrance, R. N. (2001) *The Costs of Conflict: Prevention and Cure in the Global Arena*, New York: Rowman & Littlefield Publishers, and see Sriram, C. and Wermester, K. (2003) "Preventive Action at the UN: From Promise to Practice?" in *From Reaction to Conflict Prevention: Opportunities for the UN System*, ed. By Fen Osler Hampson and David M. Malone, London: Boulder.

---

⁴⁴ See “A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy”. pp.7.

⁴⁵ Ibid. pp. 7.

⁴⁶ Ibid., and see also Quille, G. and Pullinger, S. (2003) “The EU Seeking Common Ground For Tackling the Threat from WMD”, *Disarmament Diplomacy*. No. 74.

⁴⁷ See Quille. G. (2004) “The European Security Strategy: A Framework for EU Security Interests?”, *International Peacekeeping*. Vol. 11. No. 3. pp. 422-438. and Cooper, R. (2003) *The Breaking of Nations: Order and Chaos in the Twenty-first Century*. London: Atlantic Books, and the Norwegian Institute of International Affairs (2003) “Root Causes of Terrorism: Findings from an International Expert Meeting in Oslo, 9-11 June 2003,” A Publication of the Norwegian Institute of International Affairs (NUPI). Also available at http://www.nupi.no/IPS/filestore/Root_Causes_report.pdf, and see also International Peace Academy (2003) “Fighting Terrorism for Humanity: A Conference on the Roots of Evil”. International Peace Academy Research and Policy Report. New York City. Available at: <http://www.ipacademy.org/Publications/Publications.htm>

⁴⁸ See Roberts, A. (2001) “Defining Terrorism: Focusing on the Targets,” International Institute for Strategic Studies, *Strategic Comments*, V. 7, Issue 9, and Mallaby, S. “Does Poverty Fuel Terror,” *The Washington Post*, May 20, 2002 at A-21, and Krueger, A. “Economic Scene”, *The New York Times*, Dec. 13, 2001 at C-2, and Stern, J. “Get to the Roots of Terrorism,” *International Herald Tribune*, April 24, 2002, and See United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights (2003) “Human Rights, the United Nations, and the Struggle against Terrorism”. International Peace Academy Research and Policy Report. New York City. Available at: <http://www.ipacademy.org/Publications/Publications.htm>, and International Peace Academy (2003) “Fighting Terrorism for Humanity: A Conference on the Roots of Evil”. International Peace Academy Research and Policy Report. New York City. Available at: <http://www.ipacademy.org/Publications/Publications.htm>

⁴⁹ See Merry, E. W. (2003) “Therapy’s End : Thinking Beyond NATO”, *The National Interest*. Winter 2003-2004. pp. 43-50., and Gordon, Philip H. (2003) “Bridging the Atlantic Divide”, *Foreign Affairs*. Vol. 82, pp. 70-83., and Asmus, R. D. (2003) “Rebuilding the Atlantic Alliance”, *Foreign Affairs*. Vol. 82, pp. 20-31, and Kaim, M. (2003), and also Tardy, T. (2003).

⁵⁰ See Quille. G. (2004) “The European Security Strategy: A Framework for EU Security Interests?”, *International Peacekeeping*. Vol. 11. No. 3. pp. 422-438, and Bredel, R. (2003) “The UN’s Long-term Conflict Prevention Strategies and the Impact of Counter-Terrorism”, *International Peacekeeping*. Vol. 10. No. 2. pp. 51-70, and also also International Peace Academy (2003) “Fighting Terrorism for Humanity: A Conference on the Roots of Evil”. International Peace Academy Research and Policy Report. New York City. Available at: <http://www.ipacademy.org/Publications/Publications.htm>.

⁵¹ See the official website of BBC, 12 June 2014, Available at: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27800319>

⁵² See “A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy”. pp.5.

THE EUROPEAN SECURITY STRATEGY:
A 'CONFLICT PREVENTION' PERSPECTIVE IN THE FIGHT AGAINST 'ASYMMETRIC
THREATS'

---

⁵³ Ibid.

⁵⁴ See Natasha Bajema, N. and Samii, C. (2004) "Weapons of Mass Destruction and the United Nations: Diverse Threats and Collective Responses", International Peace Academy Research and Policy Report. New York City. Available at: <http://www.ipacademy.org/Publications/Publications.htm>.

⁵⁵ See "A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy". pp.3-4.

⁵⁶ Ibid. pp. 4.

⁵⁷ See Zanders, J. P. (1999) "Assessing the Risk of Chemical and Biological Weapons Proliferation to Terrorists," *The Nonproliferation Review*, Fall 1999, pp. 17-34, and Jonathan B. Tucker, J. B. (2000) *Toxic Terror: Assessing Terrorist Use of Chemical and Biological Weapons*. Cambridge, MA: MIT Press.

⁵⁸ See the official website of NJDC (The National Voice of Jewish Democrats), 13 June 2014. Available at: https://www.njdc.org/media/entry/president_obama_stopping_iran

⁵⁹ See the official website of the Atlantic, 13 June 2014. Available at: <http://www.theatlantic.com/international/archive/2012/03/obama-to-iran-and-israel-as-president-of-the-united-states-i-dont-bluff/253875/>

⁶⁰ See "A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy". pp. 2.

⁶¹ Ibid. pp. 9.

⁶² See "A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy", and Haine, J.Y. (2004) "Idealism and Power: The New EU Security Strategy", *Current History*, March 2004, pp. 107, and Youngs, R. (2004) "Democratic Institution Building and Conflict Resolution: Emerging EU Approaches", *International Peacekeeping*. Vol.11, No. 3, pp. 526-543.

⁶³ Kagan, R. (2002) "Power and Weakness", *Policy Review*, No. 113, Spring.

⁶⁴ Kagan, R. (2004) "America's Crisis of Legitimacy", *Foreign Affairs*, Vol. 83. No. 2. (quoted from the Foreign Affairs' web site: <http://www.foreignaffairs.org/20040301faessay83207/robert-kagan/america-s-crisis-of-legitimacy.html>)

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ See Gordon, P. H. (2003) "Bridging the Atlantic Divide", *Foreign Affairs*. Vol. 82, No. 5. pp. 72.

⁶⁷ See Haine, J.Y. (2004), and also Gordon, P. H. (2003).

⁶⁸ See Kagan, R. (2004).

---

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ See Tardy, T. (2003) “France and the US: the Inevitable Clash”, *International Journal*. Vol. 59. No. 1. pp. 126.

⁷¹ See Natasha Bajema, N. and Samii, C. (2004) “Weapons of Mass Destruction and the United Nations: Diverse Threats and Collective Responses”, International Peace Academy Research and Policy Report. New York City. Available at: <http://www.ipacademy.org/Publications/Publications.htm>, and “Fighting Terrorism for Humanity: A Conference on the Roots of Evil”. International Peace Academy Research and Policy Report. New York City. Available at: <http://www.ipacademy.org/Publications/Publications.htm>., and also “A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy”.

THE EUROPEAN SECURITY STRATEGY:
A 'CONFLICT PREVENTION' PERSPECTIVE IN THE FIGHT AGAINST 'ASYMMETRIC
THREATS'

BEU. SBE. Derg.
Cilt:3 Sayı:1 Haziran 2014

UYGARLIK MERKEZLİ AHLAK VE ADALET EĞİTİMİ YAKLAŞIMI*

Süleyman DOĞAN**

Özet

Bu çalışmada uygarlık merkezli ahlak ve adalet eğitimi arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Uygarlık Doğu-Batı dünyasındaki gelişimini, uygarlığın çıkarmış olduğu ahlak ve adalet anlayış ve uygulamalarının açıklanması örneklerle açıklanmıştır. Günümüzde ahlak ve adalet eğitimi uygulamalarının ne kadarının uygarlık merkezli olup olmadığı değerlendirilmiştir. Dünyada medeniyetler farklı coğrafyalarda ortaya çıkmıştır. Farklı coğrafyalarda ortaya çıkan medeniyetlerin ortak değerleri ahlak ve adalette kendini gösterir.

Medeniyetler birbiriyle çatışmaktan ziyade kendisinden önceki ve sonraki uygarlıklar arasında ilişki bulunmaktadır. Uygarlıkları birbirlerini yok etmeden birlikte yaşama ve iletişim içerisindedir. Böylece kendilerine katkı sağlayan yönünü görmeye çalışırlar. Mesela, Batı uygarlığının ortaya çıkmasını sağlayan gerekçelerden birisi Doğu uygarlığındaki ilmi eserlerin Batı dillerine çevrilmesidir.

İnsanlığın ahlak ve adaletin dili ortaktır. Bu ortak dil, insanı ve hukuki değerler olmadan medeniyetleri inşa etmenin mümkün olmayacağı bilinmektedir. Uygarlığı etkin kılanın en önemli yollarından biri de ahlak ve adalet eğitimi vermektir. Ahlak ve adaletin olmadığı yerde uygarlıktan söz etmek olası değildir.

Bu makalede ahlak ve adaletin eğitimin nasıl, nerede, ne şekilde verilmesinin yöntemi etimi ve yaklaşımı ortaya konulmuştur. Bu yönüyle orijinal bir çalışma olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Uygarlık, Ahlak, Adalet, Eğitim, Eğitimi Yaklaşımı.*

---

* Bu başlıkla 15-17 Şubat 2013 tarihinde “Uluslararası Adıyaman Safvan Bin Muattal ve Ahlak” sempozyumunda makalenin önemli bir bölümü tebliğ olarak sunulmuş, tebliğ makale formatına getirilerek içeriği dâhil önemli bir bölümü yeniden düzenlenmiştir.

** Doç.Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, İstanbul, TURKEY, e-posta.sudogan@yildiz.edu.tr

CIVILIZATION-CENTERED APPROACH TO ETHICS AND JUSTICE EDUCATION

Abstract

In this study, the relationship between civilization centered morality and justice education have been introduced. The development of civilization in the East-West world of civilization, morality and justice which was released and disclosure practices are explained with examples. Today, how many of morality and justice education practices are evaluated as to whether civilization centered. Civilizations have emerged in different regions around the world. Common values of civilization emerging in different geographies manifest itself in morality and justice.

Civilizations, rather than conflict with each other before and after him there is a relationship between civilizations. Civilizations live together without destroying each other and communicate from the inside. So try to see the direction that contributes to them. For example, one of the reasons that led to the emergence of Western civilization in Eastern civilization is scientific works translated into Western languages.

Humanity is the common language of morality and justice. This common language, people without legal value and will not be possible to build civilizations are known. Civilization activate one of the most important ways is to give morality and justice education. Morality and justice where there is no civilization is not possible to talk about.

This article describes how the education of morality and justice, where, and in what way my flesh given to the method of approach has been demonstrated. This aspect is believed to be an original work.

Key words: *Civilization, Ethics, Justice, Education, Training Approach.*

Giriş

Uygarlık (medeniyet) nedir? Uygarlık ya da medeniyet; bir ülkenin veya toplumun, maddi ve manevi varlıklarının, düşünce, sanat, bilim, teknoloji gibi ürünlerinin hepsinin toplamını ifade etmektedir. Uygar kelimesi, yerleşik hayata ilk geçen Türk kavimi olan Uygurlardan gelmektedir. Uygarlık kelimesinin cümle içerisinde kullanımı, “Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar.” (M.Akif Ersoy). Uygarlıkların ortaya çıkmasında etkili olan etmenleri şu başlıklar altında toplanabilir: Buzul devirlerin sona ermesi. İklim koşullarının düzelmesi. Ateşin bulunması. Verimli tarım alanların açılması. Yerleşik hayata geçişin sağlanması. Önemli su kaynakları kullanılması. Farklı toplumları birbirlerini etkilemesi. Yer şekilleri ve korunaklı limanlar gibi etmenler etkili olmuştur.

İlk uygarlıklar genel olarak nerelerde kurulmuştur? Bunun cevabını şu şekilde vermek mümkündür:

1-Kuzey Afrika’da (Mısır).

- 2- Anadolu Yarımadasında (Akdeniz Uygarlıkları).
- 3- Asya Kıtasında (Hindistan, Çin, Mezopotamya).
- 4- Orta Amerika'da (Aztek, Maya).
- 5- Güney Amerika'da (İnka)kurulmuştur.

Adalet nedir?

M.Ö. İkinci Yüzyılda yaşayan ünlü Roma hukukçu Ulpian' a adalet kavramını tanımlamıştır. Ona göre adalet herkese hakkını vermeyi ifade eden sabit ve kalıcı bir eğilimdir. Hukukun öğütleri şunlardır: Onurlu yaşa, hiç kimseye zarar verme, herkesin hakkını teslim et.(Flew, 1997:2).

Ulpian'ın ifade etmek istediği hiç kimseye zarar vermeden herkesin hakkını teslim etme ve onurlu yaşama hakkının bireye ait olmasıdır. Bu çerçevede adaletli veya olmama bireye özgü bir durumdur. Hayek'e göre adalet anlamlı bir şekilde, o eylemin birisi tarafından bilinçli olarak meydana getirip getirilmediğine bakmaksızın herhangi bir ilişkiler durumuna değil adaletin bireysel bir davranış olmasıdır. (Hayek,1993:126).

Adalet bir eylem veya davranış, başkalarının haklarını esaslı olarak etkilediği durumda, ancak ve ancak bu haklara saygı göstermek suretiyle yapılırsa adildir.(Vlastos 1992: 60).

Bu tanımda adalet haklarla temellendirilmiş olup insanların eşitliğine dayanan varsayımı içermektedir.

Adalet kavramının eşitlik kavramıyla yakından ilişkili olduğunu, eşitliğin insanlığın aynı, ortaklığı ifade edilmediği, eşitlik kavramının iki farklı boyutu bulunmaktadır. Hukuki-siyasal eşitlik ve ekonomik eşitliktir. Hukuki, siyasi eşitlik yasalar önünde herkesin eşit muamele görmesi, eşit siyasal haklara sahip olması, insan hak ve özgürlüklerini yasalar önünde korunmasıdır. Ekonomik eşitlik, adalet eşitleştirici değil, eşitliği ifade etmektedir.

Adalet konusunun siyaset ve ekonomi teorilerinin odak noktalarında yattığı açık bir gerçektir. Aslında bir adalet teorisi geliştirmek demek, bir toplum teorisi geliştirmek demektir. Bütün düşünce tarihi boyunca adalet konusunda söyleyecek bir şeyleri olan hemen hemen her düşünürün aynı zamanda adalet anlayışına dayanan veya onun etrafında biçimlenen bir toplum teorisi de geliştirdiği görülmektedir. Platon'dan Nozick'e kadar bütün büyük filozoflar adalet konusunu ihmal etmemişlerdir. Çünkü adalet John Rawls'un dediği gibi zarif bir teorinin temel vasıflarından biri olmak durumundadır ve adil olmadığına inanılan her teori reddedilmek zorundadır.(Yayla, 1993:167).

Platon ve Hobbes'te adalet!..

Adalet kavramı tarih boyunca farklı şekillerde tanımlanmış olup filozoflar ve düşünce adamları konu hakkında farklı fikirler ileri sürmüşlerdir. İnsanların birbirlerine nasıl davranacaklarını öngören kuralları göz önüne alma ve uygulamayı, yani haklar ve görevleri kapsar. Bu iki kavram Aristoteles'in Ethics'inde sistematik biçimde ele alınmıştır. Platon adaleti itidal, bilgelik ve cesaretle birlikte dört asli erdemden birisi olarak zikreder. Adalet denetleyici ve düzenleyici bir erdemdir. Stoacılar için, platon için olduğu gibi adalet akılla bulunulabilen ve yürürlükteki kanun ve ve örfün üzerinde bir şeydir. Hobbes ise farklı bir adalet kavramı öne sürmüştür. Bir akit, bir sözleşme yapılmışsa onu bozmak adalet dışı bir şeydir. Adaletsizlik söz verip yapmamaktır ve adaletsiz olmayan her şey adildir. Böylece yenedünyada tabii adalet kavramı sarsılır. Hume adaleti suni erdem olarak adlandırır. Ne insan tabiatında ne de sözleşme adaleti ihdas edecek kurallar bulamayız. Faydacılar adalet kelimesini aynı anlamda, yani adaletin insanların uzlaşmasından doğduğu anlamında kullanıyorlardı. Adalet fikri iki şeyi varsayar: Bir davranış kuralı ve bu kuralı tasdik edecek duygudur. (Bulaç,1990:4).

Rawls'a göre adalet, doğruluğun(truth), düşünce sistemlerinin ilk erdemi olması gibi, adalet, toplumların ilk erdemidir. Adalet, bazılarının özgürlüğündeki eksilmenin, başkaları tarafından paylaşılan daha büyük bir iyi ile haklı kılınmasını kabul etmez. Adaletin temin ettiği haklar, politik pazarlığa veya toplumsal çıkar hesapları yapmaya tabi değildir. Bir adaletsizliğe, yalnızca daha da büyük bir adaletsizlikten kaçınmak zorunlu olduğunda katlanabilir. İnsani etkinliklerin ilk erdemleri olan doğruluk ve adaletten ödün verilemez.(Aktaran Hünler,1997:3-4).

Aristoteles adaleti şu güzel ve veciz sözle ifade etmiştir: “Ne güneşin doğuşu, ne de güneşin batışı adaletin tecellisi kadar hayranlık vericidir.”

Ahlak nedir?

Ahlak, Arapça “hulk” kelimesinin çoğuludur. Bu kelime de; seciye, huy, tabiat, din, insanın iç ve dış dünyalarını ifade eder.

Ahlak Kur'a-ı Kerim'de 28 yerde, adalet kelimesi ise 24 yerde geçer. (Ateş, 1975,18).

Ahlak kavramı batı dillerinde de şöyle kullanılmıştır: Almanca 'da Moral, Fransızca 'da Morale, İngilizce 'de Morals, Yunanca 'da Ethik. Bunlar genellikle “yaşam kuralları” manasında kullanılmaktadır. Ahlakın tanımı ise şöyle yapılmaktadır: Belli bir yer ve zamana özgü olarak iyi davranışlarla kötü davranışların tanımlarını yapan ve kurallarını koyabilen bilimdir.(Kızılcılık-Erjem. 1992:5).

Ahlak bilim olarak Sokrates (M.Ö.469–399) tarafından kurulmuştur. Sokrates, ahlakın insan tabiatı üzerine kurulması gerektiğini, bunun içinde bir bilim olarak düşünülmesi gerektiğini ispata çalışmıştır. Sokrates ahlakı ikiye ayırmaktadır.(1)-Din dışı ve (2) dini ahlakıdır. Din dışı ahlak, dine dayanmayan, emir otoritesini dinden almayan ahlak anlamına gelmektedir.

Din dışı ahlak altında ferdiyetçi ahlaklar(mutluluk ahlakı, vazife ahlakı, varoluşçuluk ahlakı, immoralisme (ahlaksızlık ahlakı), sosyolojik ahlak, psikolojik ahlak, biyolojik ahlak gelmektedir. Dini ahlaka ilahiyatçı ahlak da denilmektedir. Dini ahlak gücünü doğaüstü bir güçten alır. Ahlakın ilahi bir emirden doğduğunu kabul eder. Dini ahlak olarak İslamiyet, Hıristiyanlık ve Yahudilik ahlakı söylenebilir.(Kızılcılık-Erjem, 1992:5).

Ahlak, oldukça geniş kapsamlı bir konudur. Bilimlerin tümü ondan beslenirler. Ahlak, “hiçbir bilime dayanmamasına karşılık, bütün bilimler, hayatın hizmetinde örgütlenmek için ona dayanırlar. O bütün bilginin “en üstün iyi” sidir. (Gündüz, 2005:101).

Ahlak, bilimlere insan varlığını anlamaları için ışık tutar. Bilimler onu kendi açılarından yorumlarlar. İnsan türünün soy sürdürmesinin bir mekanizması olarak: biyoloji tarafından, özveri adını alan katılım özelliği olarak: genetik tarafından, ya da basitçe, toplum düzenini sağlayan dayanışma ilkesi olarak: sosyoloji tarafından, en geniş anlamda aile, akrabalık bağı olarak: antropoloji tarafından, sevginin işlevi olarak: psikoloji tarafından ahlakla bağlantısı vardır. Hatta doyum arayan canlılık ilkesinin karşısındaki düşünsel ilke olarak: metafizik yönüyle ahlakla ilişkisi vardır. (Nutku,1998: 91-92).

Ahlak, dört farklı alana denk düşen anlamlarla karşılık bulmaktadır. Bunlardan birincisi toplum tarafından ortaya konmuş ve benimsenmiş davranışların bütünü anlamını karşılamaktadır. İkincisi, belirli normlara bağlı olarak sergilenen davranışlardır(Cevizci 2003: 87). Üçüncüsü, pek nadir kullanılan törebilim anlamına gelmektedir.(Hançerlioğlu,1993:378). Dördüncüsü ahlak felsefesi, yani etikdir.

Ahlak kavramı ya (1) betimsel olarak bir toplum tarafından benimsenmiş veya ortaya konmuş bir davranış koduna gönderimde bulunmak veya (2) normatif olarak, bir takım özgül koşullar altında bütün akıllı kişiler tarafından kabul edilecek bir davranış koduna gönderim yapmak için kullanılır. (Cevizci, 2003: 87).

Belli bir ahlak belli bir toplumsal hayat biçiminin isteklerini ifade eder; bu ahlak toplumun sesidir ve bu toplumun üyelerine seslenir. İşlevi, söz konusu toplumsal hayat biçimiyle uyumlu olacak şekilde davranışlara rehberlik etmektedir. (Poole,1991:183).

Ahlak kavramı, soyut ve özgül bir anlamı hariç tutulduğunda evrensel bir kavram olmadığı ortaya çıkmaktadır. Her toplum kendi ahlak biçimini inşa

etmektedir. Ortaya çıkarmış olduğu ahlak değerleriyle toplumsal davranışlarına anlam yükler. Aslında, ahlak bir taleptir, bir neden değil ve bizim ahlaki hayatımız benliklerimiz arasındaki ve içindeki bir çatışmadan ibarettir.(Poole;1991:184).

Ödev biçimine bürünmüştür ahlak bizi anlamlı bir hayata anlamlı bir hayata götüren seçimlerimize rehberlik etmeye değil, bu seçimlerimizi kısıtlamaya çalışmaktadır.

Ahlak ilgisini hakla sınırlandırmayı öğrenmiştir; iyi olanı işlemeyi bize bırakır. Ahlak bir kez hak ve ödev sorunları üzerinde yoğunlaşmayı seçince, kendi refahımızı nasıl sağlayabiliriz gibi daha karmaşık ve nüanslı sorular konusunda rehberlik etmek için uygun olmaktan çıkar.(Wiilliams'tan aktaran Poole,1991:184).

Ahlak bir toplumun hayat biçimi ve sesidir. Tamamıyla toplumun üyelerine seslenmektedir. Bireyin toplumsal hayat biçimiyle uyumlu olabilecek davranışlara rehberlik etmektedir. Ahlak yanlış ve doğru, iyi ve kötü, erdem ve kusur ile yaptıklarımızı ve yaptıklarımızın sonuçlarını değerlendirme ile ilgilidir.(Yılmaz, 1997: 15).

Ahlakla ilgili her belirleme, er veya geç, açık veya gizli, sistemli veya dağınık ve doğrudan ya da dolaylı olarak ahlakı temellendirmeye yönelir. Ahlak, çok yönlü olmasına karşın öncelikle sosyal bir olgudur, yalnızca sosyal olanın varlığıyla olanaklıdır. Ahlak, insanların bir arada yaşamalarının bir gereği olmakla kalmayıp, aynı zamanda bunu temin eden sosyal bir olgudur.(Gündüz, 2005: 25, 177).

Artık günümüzde ahlakın sosyal bir olduğunu kabul etmektedir. Nedeni ise, sosyal bir ilişkisinin olmasıdır.

Ahlak, adalet ve sevgi!

İnsan toplulukları zamanla benimsenen, fertlerin birbirleriyle aile, toplum, devlet ve bütün insanlarla ilişkilerini düzenleyen kurallar, ilkeler, değerler ve inançlar bütününe ahlak denir. (Bolay, 2009; 5).

Haklı ve haksızın ayırt edilerek herkese hak ettiği ödül ya da cezanın verilmesi; her şeyin olması gerektiği yerde bulunması; eylemlerin ahlaka, akla ve gerçeğe uygun olmasına adalet denir. (TÜBA, 2011;13).

Doğru anlamıyla adalet, sevgiden doğar.

Sevgi Hukuku ve Sevgi Ahlâkı'nın davranış kuralları birbirini tamamlarlar.

Hukuk'un temel kavramı, yaptırımlar (müeyyide) getirebilen “adalet”dir.

Adalet, “zorunlu ahlâklılık” demektir. Ahlâk daha yüceyi hedefler:

Nifak ve riya üzerine Hukuk Devleti bina edilmez.

“Adalet” asgarî ahlâklılıktır, bir kimsede, yöneticilerde, bu da olmazsa neye yarar?

Devlet, temsil ettiği cemiyeti birbirini yiyen düşman zümrelerin yırtıcılığına terk etmemek görevindedir. Onun en büyük işi-varlığının hikmeti-asayışı temin etmek ve adaleti yaymaktır.

Çevresine sürekli olarak kin ve düşmanlık ekenler, huzursuzluk ve bezginlik verenler; onlardan anlayış, hoşgörü, sevgi ve saygı bekleyemezler. Dolayısıyla böyle bir sonuçtan sızlanma ve şikâyete de hakları olamaz.

Adil olmayan birinin adalet beklemeye hakkı olamaz, kin, nefret ve huzursuzluk ekenler, ancak ve ancak ettiklerini biçerler. Burada Hz. Ömer’in, “Adalet mülkün temelidir” sözü ne kadar yerinde söylendiğini hatırlatmakta yarar vardır.

“ Rüzgâr eken fırtına biçer ” sözü elbette bu tür deneyimler neticesinde söylenmiştir.

Medeniyet (Uygarlık) ve Siyaset...

Aristo insanı “zoon-politikon” (siyasal canlı) olarak nitelmişti. İslâm düşünce literatüründe bu nitelendirme, tabiatı itibarıyla insanın medenî bir varlık olduğu (medeniyün bit’-tab’) şeklinde karşılık buldu. Böylece insanı bir sosyopolitik canlı olarak inceleyen yeni bir felsefî disiplin ortaya çıktı. Bu disipline el-ilmü’l-medenî, ilmü’s-siyâse, ilmü’s-siyâseti’l-medeniyye gibi isimler verildi. İnsan, tek başına bütün ihtiyaçlarını karşılamaktan acizdir. İslam Medeniyeti’nde bilgi, ilim kavramı olarak kullanılmıştır. İnsanlık tarihinde bilimsel sürecin etkin olduğu sadece üç medeniyet vardır: Eski Yunan medeniyeti, İslam medeniyet ve Batı medeniyeti. (Açıkgenç, 2006).

İhtiyaçlarını karşılayabilmesi için diğer insanlarla dayanışma ve yardımlaşma mecburiyetindedir.

Bunun için toplumda iş bölümü yapılmalı, her insan özel işte maharet kazanmalı ve sonra da herkes, ihtiyaç duyduğu şeyleri kendi ürettiklerini karşılık olarak vermek suretiyle elde etmeye çalışmalıdır. Bu da toplumun çok iyi organize olmasını ve iyi idare edilmesini gerektirir. İşte bu, uygarlık siyasetidir.

Toplum ne denli iyi idare edilirse, o denli huzurlu ve mutlu olur ve böyle bir toplum sonraki nesiller için de örnek teşkil eder.

Gelişmemiş toplumlarda fertlerin kabiliyet, bilgi ve becerileri de heder olur.

Uygarlığın cansız unsuru binalar, canlı unsuru ise insanlardır. Ancak insanları gelişigüzel cansız binaların içine soktuğumuzda bir uygarlık ortaya çıkmaz.

Toplu halde yaşayan bu insanların en yüksek toplumsal hayat düzeyine ulaşması için adaletli bir yönetim biçimine ihtiyaçları vardır.

Uygarlıklar şehirlerde kurulmuş, uygarlıkları şehirliler kurmuştur.

Bilim ve teknolojinin bu kadar geliştiği zamanımızda dahi bina denilen gelişigüzel barınaklarda sözümlü ona şehir denilen yerlerde kalabalıklar halinde yaşayan insan toplulukları vardır.

Bir medeniyet için en önemli unsur toplumsal bilinçtir. Öyleyse herkes, fert olarak şahsî ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştığı gibi, toplumun ihtiyaçlarını da karşılamaya çalışmalıdır.

Herkes bilmelidir ki, şahsî ihtiyaçlarının en yüksek düzeyle karşılanması, herkesin en yüksek düzeyde toplumun ihtiyaçlarını da karşılamaya çalışmasına bağlıdır.

Ferdin mutluluğu toplumun mutluluğunda, toplumun mutluluğu da ferdin mutluluğundadır. Fert ve toplum arasındaki ilişkinin sağlam temellere oturtulabilmesi için de adaletli bir yönetim biçiminin oluşturulması gerekir.

Uygarlık bir başka tabirle medeniyet, toplumun adalet ve ahlak ilkeleri doğrultusunda organize edilmesi ve yönetilmesi demektir. Medeniyet, siyasetsiz olmaz. Bu anlamda siyaset ve yönetim, medeniyetin temel unsurları arasında yer almaktadır. Ancak siyaseti, öyle bir kişinin veya bir zümrenin toplum adına kural koyup ona kendi istekleri doğrultusunda şekil vermek anlamında bir yönetim tarzı olarak düşünmek büyük hatadır.

Siyaset, toplumsal bir ahlak anlayışına dayanmalı ve toplumun maşerî vicdanını esas almalıdır.

Siyasetin amacı, yönetenlerin arzu ve heveslerini tatmin etmek değil, toplumu huzura kavuşturmak ve erdemli bir toplum meydana getirmek olmalıdır.

Felsefede muallim-i sâni (ikinci öğretmen) unvanıyla anılan büyük İslâm filozofu Fârâbî, el-Medînetü'l-Fâzıla adlı eserini yöneticilere işte bu yolu göstermek için yazmıştır. Ona göre bir şehrin ahalisi tarafından benimsenen ve kuşaklar boyu izlenen dünya görüşü, vahiy alan bir kurucu başkan (er-reîsü'l-evvel, peygamber) tarafından şekillendirilmişse bu şehir erdemli şehir (el-medînetü'l-fâzıla) adını alacaktır. (Açıkgenç, 2006).

Batıda "Filozofların Prensi" unvanıyla anılan İbn Sina'ya göre ise medenî bir hayatın gerçekleşmesi için sosyal ilişkilerin iş birliği zemininde yürütülmesi kadar, adalet ilkesine göre sürdürülmesi de gereklidir.

Bu ilkenin hayata geçirilmesi, herkesin adaleti kendi çıkarına göre yorumladığı ve bu yüzden kargaşanın hüküm sürdüğü bir durumda söz konusu olamayacağından adaleti herkes için sağlayacak kuralların konması zorunludur.

Filozofa göre bu kuralları koyacak olan kişi vahiy alan bin nebî olmalıdır.

Bu fikrin metafizik temeli, Allah'ın "mümkün iyilik düzeni" hakkındaki bilgisi ve bu bilginin gereği olan inâyetidir.

Her siyaset, aynı zamanda bir uygarlık projesidir.

Bu yüzden siyasetçilerin siyasî temellerini nereye oturttukları ve neyi odak yaptıkları çok önemlidir.

Eğitim

Bir toplumda eğitimin nasıl olması gerektiğine ilişkin cevabı, o toplumun benimsemiş olduğu veya ağırlıklı olarak uyguladığı eğitim felsefesi verir.

Bireylerin, psiko-sosyal açıdan sağlıklı bir şekilde gelişmeleri ve yaşadıkları çevreye uyum sağlayabilmeleri için onlarla olan olumlu sosyal etkileşim oldukça önemlidir.

Sosyal bir varlık olan insanın diğer insanlarla ilişkilerinde iletişim becerileri önemli rol oynar.

Etkili bir iletişim becerisine sahip olan birey hem kendisine hem de çevresine kolay bir şekilde uyum sağlayabilir.

Bu sayede kendini ayarlayabilmenin yolunu öğrenir ve nerede nasıl davranacağına dikkat eder.

Böylece olaylara, durumlara ve geleceğe iyimser bir bakış açısı geliştirir.

İnsanın ilişki sahası, merkezden çevreye doğru gittikçe genişleyen daireler şeklinde ortaya çıkar. Bu dairenin odak noktasında aile bulunur.

Aile çevresinde dünyaya gelen insan, doğumdan bir süre sonra anlamak, konuşmak, hareketlere tepki vermek gibi ruhi ve fiziki nitelikte davranışlar kazanır.

Aile, özellikle yaşamın ilk yıllarında çocuğun gelişimini destekleyen en önemli kurumdur.

İnsanın kişiliğini kazanmasına, hayata hazırlanmasına en çok tesir eden çevrelerin başında aile ocağı gelir.

İnsanın ömrü boyunca en çok etkisi altında kaldığı bu aile çevresi, insani ilişkilerin başladığı ilk iletişim alanıdır.

Aile ocağında ilişkiler uyum içersinde sürdürülüyorsa orada çocuklar huzurlu ve mutludur. Aile, insan ilişkilerinin sergilendiği bir sahne gibidir.

Çocuk, bu sahnede insan ilişkilerinin bütün yönleriyle gözlemler ve yaşar.

Çocuk dünyaya sadece kendi istekleri açısından bakan bir canlıdır.

Eğitimin amaçlarından birisi de çocuğun dünyaya, insanlara ve olaylara sadece kendi istekleri açısından değil de birçok açıdan ve boyuttan bakabilme yeteneğinin geliştirilmesi olmalıdır.

Cumhuriyet dönemi Türkiye’de din ve ahlak tartışması

Toplumların değerleriyle dinleri arasındaki yakın bir münasebet vardır. Osmanlı toplumunun değerlerinin oluşmasında ya da yozlaşmasında din, merkezi bir konumda yer almıştır. Sosyal bilimcilerin genel kanaatine göre doğu toplumlarında din, her zaman çok önemli olmuştur. Ziya Gökalp’e göre Doğu ve Batı toplumlarının dine olan ihtiyacı da birbirinden farklıdır. (Kılıç, 2011).

Gökalp’e göre din, Doğu toplumları için daha fazla önem taşımaktadır: “Garpte her kemalin masdarı fen ise de Şark’ta her feyzin membaı dindir. Hükema, Garp ve Şark’ın her tarafında yetişmiş olduğu halde, Enbiyanın kâffesi Şarkta zuhur etmiştir. Şarklılar dünyevi saadetlere uhrevi gayeler takibi suretiyle destres olmuşlardır. Medeniyet-i Şarkıye’nin istinatgâhı, efkâr ve hissiyatı diniyedir.” (Kılıç, 2008).

II. Meşrutiyetten sonra Türkiye’de ahlak eğitimi konusunda bazı temel tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bunları iki kategoride toplamak mümkündür. Birincisine göre; ahlakın temeli dindir, yani Allah korkusudur; vicdan dini inanıştan ayrılmaz. Okullarda ahlak eğitimi ancak din eğitimi ile birlikte verilebilir. (Ergin, 1997)).

Mehmet Akif Ersoy, bu görüşü şöyle formüle etmiştir:

“Ne irfandır veren ahlaka yükseklik, ne vicdandır;

Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.

Yüreklerden çekilmiş farz edilsin havf-ı Yezdan’ın...

Ne irfanın kalır te’siri kat’iyyen, ne vicdanın. (Ersoy, Safahat;271). Bu noktada İslam ahlakının sadece Allah korkusu kavramı üzerine bina edilmediğini, onun daha çok Allah sevgisi üzerine kurulduğunu da ifade etmek gerekir. Hatta burada kastedilen “Allah korkusunun Allah’ın rahmetinden, şefkatinden ve sevgisinden uzak kalma endişesini ifade ettiği de savunulabilir. Dolayısıyla bu korku da, Allah sevgisine dayanmaktadır. Çünkü Allah’ı tanımayan, O’nu sevmeyen bir insan O’nun rahmetinden uzak kalmaktan da korkmaz.

İkinci görüşe göre; Ahlaki eğitim din eğitimine bağlı değildir. Dolayısıyla ahlaki eğitimin din eğitiminden ayrı olması gerekir. Bütün eğitim işlerinde olduğu gibi ahlak eğitiminde de yapmamız gereken; Batılı pedagogların görüşlerini bilmek ve onları tatbik etmekten ibarettir. Çünkü pedagoji ilmi çocuğun ve gencin psikolojik kabiliyetlerinin ölçülü bir şekilde gelişmesinin yollarını öğretir. (Ergin, 1997).

Türkiye’de 1925’lerden sonra, ikinci görüşün hâkim olduğu görülmektedir. Bu çerçevede tamamen dünyevi bir ahlak inşa etme çabaları görülmüştür. Bu çalışmaların nirengi noktası; bu ahlak anlayışında dinin yerinin olmadığıdır. 1925’lerden sonra ahlak ile dinin birbirinden ayrılması gereği, sadece pedagojik açıdan değil, laiklik bağlamında da ele alınmıştır: “Son asırdadır ki, cemiyetlerin aristokrasiden demokrasiye geçmesiyle din de devlet işlerinden ayrılmaya başlamıştır... Devletin laik olmasında en büyük amil, bu suretle, müspet ilimlerin teşekkülü ve ilmin, kültürün, ahlakın, hukukun dini naslardan ayrılarak tekâmül etmesidir... İlim ve felsefeden sonra, ahlak ve hukuk müesseselerinin dinden ayrı ve müstakil bir şekilde yaşadığını görüyoruz...”

“Ahlakın dinlerle münasebeti kalmadığı artık münakaşaya bile değmeyen bir mevzudur. Eğer dinin ahlak üzerinde tesiri kalsaydı, aynı dine mensup olan cemiyetlerde muhtelif ahlak telakkilerine tesadüf edilmezdi.” (Sadak, 1938).

Türkiye’de yukarıda tırnak içinde verdiğim görüşün savunucuları 1925’lerden sonra dünyevi bir ahlak inşa etme çabalarına girmişlerdir. Fakat yeni bir ahlak oluşturmanın o kadar kolay bir iş olmadığını anlayınca da, bu sefer aradıkları dünyevi ahlakı bir yerlerden getirme gayretine girmişlerdir. Çünkü onlara göre ahlak, maddi eşya gibi bir şeydi. Bu çerçevede iki ana eğilim dikkat çekmiştir. Birincisi, eski Türk tarihine yönelmek ve buradan kendilerince; dini yönü olmayan eski Türk ahlakını alıp getirmektir. Hâlbuki bu doğru bir düşünce değildi. Çünkü eski Türk ahlakı da, eski Türk dininin etkilerini yansıtıyordu. Dolayısıyla bu ahlak da tamamen dünyevi olarak kabul edilemezdi. İkincisi de, asıl ana kaynağa yani, Batıya yönelmek ve dünyevi ahlakı oradan alıp getirmektir. Bu çerçevede yapılan çalışmalar daha çok bu tarz ahlak kitap ya da makalelerinin çevirisinden ibaretti.

Dünyevi ahlakı öneren dikkate değer çalışmalardan birisi, Kazım Nami’nin 1925 yılında basılan “Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli?” isimli kitabıdır. Bu kitap, ilk, orta ve liselerde ahlak dersine giren öğretmenlere rehberlik yapmak amacıyla yazılmıştır. Kazım Nami, bu kitabında başta G.Belot’un Revue Pedagogique’de Mayıs 1924’te yayınlanan “Rekabet Tarzı ve Ahlaki Terbiye” isimli konferansı olmak üzere, Fransız ahlakçılarından etkilenmiştir.(Nami, 1925).

Nami, toplumda ahlakın hangi temelde ele alınması gerektiği konusunda şunları savunmuştur:

“Bu hal bize mekteplerde din, mezhep, tarikat ihtilaflarından büsbütün mütecerrid, tamamen insani bir ahlakın telakkisini, mecburiyetini gösteriyor... Görülüyor ki biz ahlakı her türlü alakalardan tecrit ederek milli örf dâhilinde tatbik edilen ahlaki itiyatlar suretinde telakki ediyoruz. Her dinde her mezhepte olan ebeveyn, evlatlarının güzel ahlak sahibi olmasını istediği gibi millet de fertlerinden her birinin kendince makbul olan bir ahlakla ilgilenmesini istiyor. İşte muallimin nazarı dikkate alacağı en esaslı nokta budur.”

Türkiye’de din ile ahlak arasındaki bağı mutlak bir şekilde koparan anlayışın, dünyevi ahlak adına ürettiği ideal örnekler, büyük problemler taşımaktadır. İnşa edilmeye çalışılan bu ahlak anlayışı, 1930’ların sonuna doğru ciddi ahlak yozlaşmalarına sebep olmuştur. Osman Ergin’e göre 1943’teki II. Maarif Şurasının asıl toplanma amacı da bu problemleri ele almaktır. Fakat devrin siyasi ortamının da etkisiyle ahlak komisyonunun hazırladığı raporda dine hiç yer verilmemiş bu da büyük bir hayal kırıklığı oluşturmuştur. Türkiye’de 1930–1949 yılları arasında yaklaşık 20 yıl boyunca okullarda din dersi ya da ahlak dersi okutulmamış ve birkaç Kur’an Kursu dışında hiçbir dini okul bulunmamıştır. (Başkurt, 2007).

Bu durum ilerleyen yıllarda ahlaki alanda ciddi problemlerin doğmasına sebep olmuştur. Türkiye’de ahlaki alanda yaşanan bu sürecin bir taraftan yozlaşma bir taraftan da yozlaştırma olduğu söylenebilir. Her iki durumda da toplum, bunun faturasını çok ağır bir şekilde ödemek durumunda kalmış, bunun sosyal tusunamileri zamanımıza kadar gelmiştir.

Ahlak ve Adalet eğitimi yaklaşımları

Ahlak ve adalet kavramı evrensel değerlerdir. Öğrencilere eğitim ve öğretim ortamında bu değerler kazandırılırken yeni materyaller hazırlanarak basamak basamak verilmelidir. Özellikle ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinde ahlaki değerlerin öğretim sürecinde yaygın olarak kullanılan şiirler, masallar, çocuk ahlakı ve adaleti mesajları veren hikâyeler bir öğretim yöntemidir.

1- Ahlak ve adalet eğitimi verilirken telkin yaklaşım yöntemi öğrenciye doğrudan verilen mesajlardır. Öğretmenler ve yetişkinler tarafından öğrencilere tekrar etme yoluyla neyi öğrenip neyi öğrenmedikleri gerektiğini ifade eden bir yaklaşımdır. Değerler analizini yapmadan ve sorgulamadan yetişkinler tarafından öğretmenlerin öğretim sürecine dayanır. Ancak günümüzde bu yaklaşımın etkili ve işlevsel olmadığı bazı pedagoglar tarafından ifade edilmektedir. Anne, baba ve öğretmen hangi değeri kazandırmak istiyorsa çocuk o değeri kazanmaktadır. Ahlak ve adalet kavramlarını verirken çocukların seviyesine göre örneklerle anlatılmalı ve bu iki değerın davranış haline gelmesi için yetişkin ve öğretmen iyi birer model olmalıdır.

2-Doğrudan öğretim yaklaşımında kullanmış olduğumuz bir diğer yöntem ise arkadaşlarla doğal davranış değiştirme yöntemi. Bu etkin bir yöntemdir. Öğretilmesini istenilen değerlerle tutarlı bir davranış göstermesi için bireylere, önce amacın ve daha sonra ölçütün belirlenmesi gerekir. Yani kazandırılmak istenen ahlak ve adalet eğitimi davranışını ölçüp değerlendirerek sonuca gidilebilir.

Değerlerin belirginleşmesi yaklaşımında bireyin kendi yaşamında ahlak ve adaletin önemli olduğunu kazandırmak gerekir. Ahlak ve adalet değerleri yanında bireyin kendisi için önemli olan on değer bir yere yazılmalı. Daha sonra önem sırasına göre diğer değerler elenerek ahlak ve adaletin daha çok önemli olduğu algısı oluşturulmalıdır. Birey ahlak ve adaletin insan yaşamında olmazsa olmaz bir değer olduğu anlayışı ve algısı yerleştirilmelidir. Burada değerleri doğrudan öğretim yaklaşımı yerine öğretmenler öğrencilerin kendi değerler pozisyonlarını belirleme sürecinde yardımcı olmalıdır. Karar verme sürece öğrenciye bırakılmalıdır ki kazanılan değer davranış haline dönüşsün. Değerleri davranış haline getirmiş olanlar ödüllendirilirse değerlerin yerleşmesi daha da hızlanır. Ödüllendirme illa ki maddi bir şeyle de olmayabilir. Ödüllendirme bir davranışla da ortaya konulabilir. Mesela doğru davranış gösteren ve bunu hayat düsturu haline getiren öğrenci model öğrenci olarak seçilir. Manevi ödüllendirme de önemlidir. Her şeyden önce değerlerin davranış haline dönüşmesi bir bilinç ve içselleşmeyi de beraberinde getirir.

3-Değer analizi yaklaşımı için değer kavramı değerlendirmeyi öğrenciye öğretmemiz gerekir. Bunun için değer sorununu belirlemek, değer sorununu açığa kavuşturmak, sorun hakkında bilgi toplama ve kanıtları toplama süreci gerekir. Bir sonraki süreç ise bilgi ve kanıtların uygunluğu ve doğruluğunu değerlendirme sürecidir. Daha sonra çözüm yolları için her bir değeri değerlendirerek bilinçlendirme ve içselleştirme süreciyle son bulur.

4-Bir başka yaklaşım bütüncül yaklaşım dediğimiz Lawrence Kohlberg'in adil topluluk okulu olarak karşımıza çıkar. Ki Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramına dayanarak bir ahlak eğitimi, geleneksel öğretim yönteminden çok farklıdır. Kohlberg, ahlâki gelişimde zihinsel (Cognitive) etkenler üzerinde önemle duran ve gelişim kavramını buna göre oluşturan araştırmacılardan biridir. Kohlberg ahlaki gelişim kuramında, ahlaki yargının insan yaşamındaki işlevi çerçevesinde incelenmesi gereğini vurgulamıştır. 1958 yılında onun doktora incelemesi ahlak konusunda bir araştırma olmuştur Temel değerleri irdelemek, toplumsal etkileşimi sağlamak, mantıksal çözümlenme ve akıl yürütmeyi, sorumluluğu eşit olarak paylaşım, demokratik bir ortamda rol almaya sağlamak esastır. Bu değer öğretim yaklaşımında önemli olan düşünme ve muhakeme yapabilme gücünü kazandırarak öğrencilere öğretimi gerçekleştirmektir. Kohlberg, araştırmasını çocukları oyunlarında gözleyerek değil, onlara ahlaki ikilemleri kapsayan durumlar vererek bu durumlarda nasıl tepkide bulunacaklarını sorarak yürütmüştür Verdikleri bu tepkilerde sorunu nasıl

çözdüğü değil, çözümü gerçekleştirirken yürüttüğü akıl yürütme süreci ve niçin öyle davranılması gerektiğine ilişkin mantıksal dayanakları dikkate almıştır.

Eğitim sürecinde öğrencilerin bazı ahlaki yargılarının diğerlerinden daha yeterli olduğu gerçeğine farklı yargı nedenlerini inceleyerek kendi akıl yürütmeleri sonucu ulaşmaları esas alınır ve adil topluluk okulu yaklaşımı değer öğretim yaklaşımına ilişkin boyutlarını iki noktada toplama mümkündür. 1-Okul değerlerinin aktarılmasını içerdiği için ahlaki konuları içeren tartışmalar değerlerin geçerliliklerinin irdelenmesine imkân sağlamak, çocukların ahlaki yargı dengelerinin bir üst evre yapı özellikleriyle karşılaşmalarına fırsat vermektir. 2-Okul yapısını çocukların karar alma ve yürütme sürecine katabilecekleri doğrultusunda demokratikleştirmek, çocukların demokrasinin prensibini öğrenirken paralel uygulamalarda ahlak ve adalet değerlerini de öğrenmeye imkân vermektir. (Dilmaç, 2010:317).

5-Değerler öğretim yaklaşımıyla ilgili değerler eğitiminde gizli güç örtük program karşımıza çıkmaktadır. Değerlerin örtük programa görü ahlaki değerler ve normları öğretmek için okulun resmi programı hazırlanırken bu programlara ahlak ve adalet derslerinin eklenmesinin yeterli olmayacağı gerçeğidir. Bu açıdan resmi programın uygulanması sürecinde örtük programın da devreye girmesi gerekir ve ders programına eklenen bu dersler değer ve normları öğrenirken teori olarak yararlı olabilir. Fakat değerlerin ve toplumun normlarının kalıcı olması için okul ve sınıflarda örtük programların tespit edilmesi gerektiği vurgulanmalıdır. (Dilmaç, 2010:318). Örtük program; öğrencilerin kazanmaları beklenen bilgiler, ilkeler, kurallar, değerler, tutumlar, alışkanlıklar ya da düşünceleri okulun resmi ya da yazılı bir program olmaksızın dolaylı olarak öğrettiği programdır.

Sonuç

İnsanlığın ahlak ve adaletin dili ortakdır. İnsanlık için olmazsa olmaz ahlak ve adalettir. Bu iki kavram düzgün işlemediği ve toplumda yerini bulmadığı zaman kargaşa ve zulüm olur. Ahlak ve adaletten yoksun toplum ve devletler yok olmuşlardır. Bunların örnekleri tarihin her döneminde bulmak mümkündür. Ahlak ve adalet gibi bu ortak dil, insanı ve hukuki değerler olmadan medeniyetleri inşa etmenin mümkün olmayacağı bilinmektedir. Uygarlığı etkin kılmanın yolu ahlak ve adalet eğitimiyle olabileceği, ahlak ve adaletin olmadığı yerde uygarlıktan (medeniyetten) söz etmenin mümkün olamayacağı bilinmelidir.

Ahlak ve adaletin ilk verileceği yer hiç şüphesiz başlangıçta aile ocağı ve daha sonra okullardır. Bu iki kavram ferdin benliğinde belirgin bir şekilde yer etmelidir. Ahlak ve adalet eğitimi hayatın her safhasında verilmelidir. Özellikle ortaöğretimde adalet ve ahlak veya ahlak ve adalet isminde bir dersi müfredata konularak okullarda okutulmalıdır.

Günümüzde milletimize yön veren ahlaklı ve adil devlet adamlarını okul sıralarında okuyan çocuklarımıza anlatmamız önemli görevlerimizden biridir. İstikbale hazırlanan gençlere kültür, edebiyat ve geçmişimizi tanıtmak üzerimize düşen vebidir. Milletler kendi öz değerlerini iyi anlayıp öğrenirlerse istikbal için geçmişte ki hatalara düşmezler.

Eğitim ve öğretimde ahlak ve adalet kavramları doğru ve düzgün bir şekilde öğrencileri öğretilirse, gelecek nesil oluşturacağı dünyaya düzgün bir yerden bakmış olur.

Sonuç olarak bu makalede ahlak ve adaletin eğitimin nasıl, nerede, ne şekilde verilmesinin yönetimi ve yaklaşımı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle orijinal bir çalışma olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Açıkgenç, A. (2006). İslam Medeniyetinde Bilge ve Bilim, İsam Yay., İstanbul.
- Akpınar, Y.(1994). Azeri Edebiyatı Araştırmaları, Dergah Ya., s.467, İstanbul.
- Ateş, S.(1975). Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, Kılıç Kitapevi, s.18, Ankara.
- Başkurt, İ.(2007). İslam Eğitiminde Kur'an Öğretimi ve Kur'an Kursları, s.55, Dem Dergi I, İstanbul.
- Bertrand Jouvenel, (1997)., İktidarın Temelleri,Çev:N.Muallimoğlu,Birleşik Ya., İstanbul.
- Bolay, S.H.(2009).Felsefe Sözlüğü, Nobel Yayın, s.5, Ankara Hayek, F.(1993). Liberal Bir Sosyal Düzenin İlkeleri, Siyasal Kitabevi, Anakara.
- Bulaç, A. (1990). Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Risale Yayınları, İstanbul.
- Dilmaç, B. (2010). Değerler Eğitimine Yaklaşımlar, Değerler Eğitimi Konferans Bildirileri, s.313-318, MEB Ya., , İstanbul.
- Ergin, O.(1997). Türk Maarif Tarihi, s. 1657, Eser Matbaası, İstanbul.
- Ersoy, M.A.(1993).Safahat, s.271-272, İFAV Yay., İstanbul.
- Flew Antony.(1995). Social Justice Isn't Any Kind of Justice, Liberal Düşünce No.6, Ankara.
- Hünler, Z.S.(1997). İki Adalet Arasında, Vadi Yayınları, Ankara.
- İbni Haldun, Mukaddime. (1990). I, Şark İslam Klasikleri, Çev:Z.Kadiri Ugan, MEB Ya., s.129, İstanbul.
- Gündüz, M. (2005). Ahlak Sosyolojisi, Ankara.
- Kılıç, A.F.(2011). Türkiye'de Ahlaki Değerlerin Yozlaşma Sürece, Eğitim-Bir-Sen, sayı:19, s.46-50, Ankara.

- Kılıç, A.F.(2008). Ziya Gökalp'in Din Sosyolojisi, s.70, Değişim Yay. İstanbul,
- Kızılçelik, S. ve Erjem, Y. (1992). Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü, Konya.
- Kutadgu Bilig. (1947). Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı:1, İstanbul.
- Nami, K.(1925). Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli, s.6-7, Kanaat Matbaası, İstanbul
- Nutku U. (1998). İnsan Felsefesi Çalışmaları, Bulut Yayınları, İstanbul.
- Poole Ross (1991). Ahlak ve Modernlik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Resulzade, M.E. (1941). Azerbaycan Şairi Nizami, MEB Basımevi, s.102, Ankara.
- Sadak, N. (1938).Sosyoloji, Devlet Basımevi, s.95-96, İstanbul.,
- Vlastos Gregory .(1992). Justice and Equality, Oxford University, England.
- TÜBA(Türkiye Bilimler Akademisi). (2011). Bilim Terimleri Sözlüğü, Ankara.
- Yayla, A. (1993). Özgürlük Yolu, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Yılmaz, A. (1997). Ahlak Üzerine Tartışmalar, İstanbul.

BEU. SBE. Derg.
Cilt:3 Sayı:1 Haziran 2014

KREDİ DERECELENDİRME KURULUŞLARI VE FİNANSAL KRİZLERE ETKİLERİ

Cengiz TORAMAN*

Muhammed Fatih YÜRÜK**

Özet

Kredi derecelendirme kuruluşlarının finansal piyasalar içindeki önemi oldukça fazladır. Kredi derecelendirme kuruluşlarının verdikleri notlar ülkeler ve şirketler üzerine baskı oluşturmaktadır. Dünyanın birçok ülkesindeki fonlar bu derecelendirme notlarına göre değerlendirilmektedir. Kredi derecelendirme her ne kadar görüş niteliğinde de olsa yapılan değerlendirmeler yatırımcıyı etkilemektedir. Dünya üzerinde yaşanan kriz ve skandallarda kredi derecelendirme kurumlarının rolü olduğu konusu sıkça yazılmıştır. Kredi derecelendirme kurumlarının krizi önceden algılama ve yatırımcıya risk konusunda bilgi vermesi beklenmektedir; ancak bu kurumlar bu görevi yerine getirmede yetersiz kalmışlardır. Amerika'nın dev şirketlerinden Enron'a iflasından kısa bir süre önce derecelendirme kuruluşunun yüksek not vermesi bu kurumları daha fazla sorgulanır hale getirmiştir. Enron vakasına benzer olayların sık yaşanır olması, rating kuruluşlarının rekabet ortamından uzak, oligopol yapıda bulunmaları ve yüksek ücretler almaları bu kuruluşları etkin bir şekilde eleştirilme noktasına getirmiştir.

Bu çalışmada kredi derecelendirme kurumları, işleyişleri ve kriz dönemlerindeki rolleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kredi Derecelendirme, Finansal Kriz, Derecelendirme Kuruluşları*

CREDIT RATING AGENCIES AND THEIR IMPACT ON THE FINANCIAL CRISIS

Abstract

The importance of credit rating agencies is quite high in financial markets. Credit ratings are given by rating agencies and can put pressure on both countries and companies. Funds are assessed according to this method in many countries around the world. Although the nature of credit ratings is the opinion of the assessments made,

---

*Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, cengiztoraman@gmail.com

**Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, mfyuruk@hotmail.com

investors are affected. The crises and scandals which involve the role of credit rating agencies are frequently all over the world. Credit rating agencies are expected to anticipate crisis and provide information about risk for investors. But these institutions have failed to fulfill this task. For instance rating agencies gave high marks shortly before the bankruptcy of one of America's giant companies, Enron. Occurrence of similar events like the Enron case reveals the rating agencies to be removed from the competitive environment; they are oligopolistic in structure and their employees receive higher wages in these organizations. In this study credit rating agencies are investigated for their role in crisis periods.

Keywords: *Credit Ratings, Financial Crisis, Rating Agencies*

GİRİŞ

Kredi derecelendirme kuruluşlarının verdiği notlar, küreselleşmenin etkisiyle finansal piyasalar içinde önemli bir role sahiptir. Kredi derecelendirme kuruluşları yaptıkları derecelendirmenin görüş niteliğinde olduğunu, yatırımcının kararlarını etkileme anlamı taşımadığını bildirseler de bu notların ülkeler ve şirketler üzerinde etkisi fazladır. Şirketler ve ülkeler derecelendirme kuruluşlarının verdiği notları baz alarak borç alıp vermekte yatırım kararı almaktadırlar.

Ülke ya da şirketler fon temin etmek amacıyla bono, tahvil ve hisse senedi gibi menkul kıymet ihraç ederler. Borç vermek isteyenler ile ihraççıların bir araya geldiği piyasalarda yaşanan en büyük sorun olarak karşımıza asimetrik bilgi problemi çıkmaktadır. Yatırımcı tam olarak neye yatırım yaptığı ve ne düzeyde bir riski göze aldığını bilmek isterken, ihraççı ise kendini tam olarak ifade edebilmenin yollarını aramaktadır. Bu noktada kredi derecelendirme kuruluşları devreye girmektedir (Akçayır, 2013:2). Bu nedenle kredi derecelendirme kuruluşlarından beklenen yatırımcılara yol göstermesi, yapacağı yatırımın ne kadar risk taşıdığı ve gelecekte yatırımcının karşılaşacakları hakkında fikir verebilmesidir.

Kredi derecelendirme kuruluşları ve bu kuruluşların ülkelere verdiği, uluslararası sermaye piyasalarında önemli yer teşkil eden kredi notları, yaşanan her finansal kriz sonrasında giderek artan bir şekilde eleştiriye maruz kalmaktadır. Birçok uluslararası otorite, kredi derecelendirme sektörünün düzenlenmesine ve denetlenmesine yönelik olarak önerilerde bulunmuş ve birçok ülke, kredi derecelendirme sektörünün düzenlenmesi ve denetimi yolunda önemli adımlar atmıştır (Gür ve Öztürk, 2011:69).

Özellikle kredi derecelendirme kuruluşlarının kriz başladıktan sonra sadece not düşümüyle adeta yangına benzin dökme işlemi yapmış oldukları konusunda oldukça çok eleştiriler yapılmıştır. Globalleşen dünyada özellikle 1980'lerden itibaren önem kazanan kredi derecelendirme kuruluşlarının, büyük çaplı şirket iflaslarında, skandal diye tabir edilen olaylarda rol aldığı görülmüştür.

Amerika Birleşik Devletleri'nde faaliyet gösteren 2001'de Enron, 2002'de Worldcom, İtalya'da faaliyet gösteren 2003'te Parmalat, dev şirketlerin iflasından çok kısa süre önce yüksek not veren kredi derecelendirme kurumları olarak dikkatleri üzerlerine çekmişlerdir ve sorgulanmaya başlamışlardır.

1. Kredi Derecelendirme

Derecelendirme bir kuruluşun finansal yükümlülüklerini zamanında yerine getirip getiremeyeceği, borçlunun anapara ve faizini geri ödeme kapasitesini ölçmeye yarayan profesyonel bir görüştür (Ege, 2006:110).

Kredi derecelendirmesi veya kredi değerlendirmesi, bir kişi, şirket hatta bir ülkenin kredi itibarının belirlenmesidir. Kredi derecelendirmesi, bir borçlunun kredi geçmişi hakkında yapılan bir değerlendirme olabileceği gibi, potansiyel bir borçlunun borcunu geri ödeyebilme yeteneğinin bir değerlendirmesi de olabilir. Hesaplanması için malî geçmiş, cari varlık ve cari borçlar incelenir. Tipik olarak bir kredi değerlendirmesi, borç veren veya yatırımcı için, o borcun geri ödeme olasılığını belirlemek amacıyla yapılır (http://tr.wikipedia.org/wiki/Kredi_derecelendirmesi. E.T: 06.01.2014).

Derecelendirme kuruluşları serbest piyasalarda yatırımcıların ve diğer piyasa oyuncularının bilgi açığını kapatan araçlardır ve piyasaların etkin işleyebilmeleri için önemli bir sorumluluk üstlenmişlerdir. Rating piyasa oyuncularına yol gösteren bir araçtır ve yatırımlarını uygun gördükleri risk grubunda değerlendirebilmelerini sağlar (http://www.fitchratings.com.tr/ftp/derecelendirme/drc_23.pdf. E.T:05.01.2014).

“S&P derecelendirmeleri, ihraççıların (bir kuruluş, bir devlet veya bir belediye gibi) mali yükümlülüklerini eksiksiz ve zamanında yerine getirme kapasitesi ile bu konudaki istekliliğine dair Standard&Poor's görüşleridir” (http://www.standardandpoors.com/spf/upload/Ratings_EMEA/kredi_derecelendirmelerini_tanima_rehberi.pdf. E.T: 01.01.2014). Fitch Ratings'in tanımına göre derecelendirme: “Rating en genel tanımı ile bir kuruluşun finansal yükümlülüklerini zamanında yerine getirip getiremeyeceği hakkında verilen bağımsız bir görüştür. (<http://www.fitchratings.com.tr/ftp/derecelendirme/drc23.pdf>. E.T: 05.01.2014).

2. Kredi Derecelendirme Kurumlarının Tarihsel Süreci

Yüzyıl boyunca çok az sayıda kredi derecelendirme kuruluşu faaliyet göstermiştir (Mullard, 2012). Kredi derecelendirme kuruluşlarının tarihi 1837 yılına kadar gitmektedir. 1837-1841 tarihleri arasında ABD ekonomisindeki büyük çöküş nedeniyle şirketler yükümlülüklerini yerine getirememiş, birçok yatırımcı zor durumda kalmıştır. Bu mağdur yatırımcılardan biri olan Lewis Tappan da birçok yatırımcı adına şirketleri izlemek ve değerlendirmek amacıyla

Mercantile Agency şirketini kurmuştur. Tappan, sonraları şirketini daha profesyonelleştirip borçluların kredi değerliliğinin belirlenmesi amacıyla Doğu ve Batı eyaletlerinde çoğunluğu avukat olan 180 muhabiri kapsayan bir ağ kurmuştur. Bu muhabirler kendi bölgelerinde bulunan borçlular ve işler hakkında bilgi toplayıp Tappan'a bildirmişlerdir (Karagöl ve Mihçioğur, 2012:10).

Daha sonra 1900'da John Moody şirket bilgilerini derlediği "Moody's Manual of Industrial and Corporation Securities" adlı yatırımcılara yol gösterecek kitabı yayınlamıştır. Derecelendirme kavram olarak ilk defa Moody tarafından 1909 yılında semboller kullanılarak yapılmıştır. Şirketlerin performanslarını yayınlayan Fitch, 1913 yılında kurulmuştur. 1924'de ise şimdi kullanılmakta olan üç harfli rating skalasını piyasaya çıkartmıştır. 1931 yılında Wall Street'in çöküşünün ardından ilk kez derecelendirmeler düzenleyici amaçlarla kullanılmıştır. Derecelendirmelerin resmi olarak kabulü ile rating ABD finans piyasasının önemli bir parçası haline gelmiştir. 1932'de Duffand Phelps; 1941'de ise Standard and Poor's kurulmuştur (http://www.fitchratings.com.tr/ftp/derecelendirme/drc_23.pdf. E.T: 05.01.2014).

3. Kredi Derecelendirme Notunun Önemi

Sermaye piyasalarında aktörlerin doğru, güvenilir ve anlaşılabilir bilgiye ihtiyaçları vardır. Ama bu bilgiye ulaşmak ve değerlendirmek zaman kaybına neden olduğu gibi maliyeti yükseltmektedir. Bu nedenlerden dolayı aktörlerin işlerini kolaylaştıracak ülkelerin ve firmaların mevcut ekonomik durumlarını bildirip finansal varlıklarının gelecekteki durumlarını doğru yansıtacak kuruluşlara ihtiyaç duyulmuştur. Başta ABD olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde fonlar bu notlara göre değerlendirilmektedir. Avrupa ve ABD'deki fonların içtüzüğünde yer alan yatırım yapılabilir seviyede olan ülkelere yatırım yapılabilmesi, fon arz ve talep edenleri derecelendirmeye bağımlı hale getirmektedir. Türkiye gibi uluslararası kabul gören kredi derecelendirme kuruluşları tarafından yatırım yapılabilir seviyede olmayan ülkelere fonların girişi engellenmektedir. Bu ülkeler yatırım yapılabilir notu aldıklarında söz konusu fonlar çözülecek ve ülkeye düşük maliyetli önemli bir kaynak sağlanmış olacaktır. Bu nedenle kredi derecelendirmenin notu hem borçlanma maliyetlerini hem de yabancı fonların ülkeye girişini etkilemektedir (Karagöl ve Mihçioğur, 2012:14). Bu açıdan değerlendirildiğinde kredi derecelendirme kurumlarının ülkelerin potansiyel sermaye hareketlerini belirleyen önemli kuruluşlar olduğu söylenebilir (Calvo ve Mendoza, 2000).

4. Kredi Derecelendirme (Rating) Kuruluşları

Derecelendirme kuruluşları belirli ölçüt ve kriterlere bağlı olarak devletin ya da firmaların borçlarını geri ödeyebilme kapasitesini herkesin anlayabileceği harf ve/veya rakamlara bağlı olarak sınıflandıran kuruluşlardır (Çalışkan, 2003:9).

Kredi derecelendirme endüstrisinin amacı yatırımcıya şirket hakkında gerekli finansal bilgileri sunmaktır (Camanho vd., 2012:2). Kredi derecelendirme, değerlendirilen varlık hakkında bilgi sağlamak sureti ile bilgi asimetrisini azaltmayı amaçlar.

Kredi derecelendirme kuruluşlarının derecelendirme işlemi, bankaları, kamu kuruluşlarını, yerel yönetimleri ve genel olarak ülkeleri de kapsayan geniş bir alana yayılmıştır. Dünya genelinde 150 adet kredi derecelendirme kuruluşu olmasına rağmen günümüzde, Moody's, Standard and Poor's ve Fitch, kredi derecelendirme sektöründe hâkim kuruluşlardır (White, 2010:216).

Piyasada uluslararası düzeyde kabul gören az sayıda derecelendirme kuruluşu olmasının önemli sebebi, 1975 yılında Amerikan Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonunun (Securities Exchange Commission – SEC) bazı derecelendirme kuruluşlarını “Ulusal Olarak Tanınan İstatistiksel Derecelendirme Kuruluşu” (Nationally Recognized Statistical Rating Organizations - NRSRO) olarak tanımasıdır (Eren, 2010:115).

Tablo1. Türkiye’de Faaliyet Gösteren Derecelendirme Kurumları.

Türkiye’de kurulan ve SPK tarafından yetkilendirilen derecelendirme kuruluşları	Türkiye’de derecelendirme faaliyetinde bulunması SPK tarafından kabul edilen uluslararası derecelendirme kuruluşları
1- Fitch Ratings Finansal Derecelendirme Hizmetleri AŞ	1- Standards and Poor’s Corp.
2- JCR Avrasya Derecelendirme AŞ	2- Moody’s Investor Service Inc.
3- TCR Kurumsal Yönetim ve Kredi Derecelendirme AŞ	3- Fitch Ratings Ltd.
4- Saha Kurumsal Yönetim ve Kredi Derecelendirme Hizmetleri AŞ	
5- Kobirate Uluslararası Kredi Derecelendirme ve Kurumsal Yönetim Hizmetleri AŞ	
6- Turkrating İstanbul Uluslararası Derecelendirme Hizmetleri AŞ	

Kaynak:(<http://www.spk.gov.tr/indexcont.aspx?action=showpage&menuid=6&pid=10&subid=1&submenuheader=null>)

Tablo 1’de görüldüğü gibi Türkiye’de kurulan ve SPK tarafından yetkilendirilen 6 derecelendirme kuruluşu mevcuttur. SPK Seri: VIII, No: 51 sayılı "Sermaye Piyasasında Derecelendirme Faaliyeti ve Derecelendirme Kuruluşlarına İlişkin Esaslar Tebliği" 12/07/2007 tarih ve 26580 sayılı Resmi

Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Tebliğ uyarınca, derecelendirme faaliyeti; kredi derecelendirmesi ve Kurumsal Yönetim İlkelerine uyum derecelendirmesi faaliyetlerini kapsamaktadır. S&P, Moody's Investor Service Inc. ve Fitch Ratings Ltd., Türkiye'de derecelendirme faaliyetinde bulunan ve SPK tarafından kabul edilen uluslararası derecelendirme kuruluşlarıdır (SPK, 2013).

4.1. Moody's Derecelendirme Şirketi

“Moody's şirketi uluslararası finans piyasalarında en büyük derecelendirme şirketi olarak kabul edilmektedir. Tüm dünyada 100 ülkede faaliyet gösteren bu şirket, 1500 şirket ile ortaklaşa çalışmaktadır. Ayrıca, Moody's 700 uzman analisti bünyesinde barındırmaktadır. Moody's'in derecelendirme portföyünde 85.000 şirket ve hazine bonusu, 68.000 devlet tahvili ve 100 devlet bulunmaktadır. Global anlamda etkin bir konuma sahip bulunan Moody's, dünyaya açılmak isteyen büyük şirketlerin kredi değerliliğini öğrenmek için başvurdukları başlıca şirket konumundadır” (Halıcı, 2005:79).

4.2. Standard and Poor's Derecelendirme Şirketi

Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük iki derecelendirme kuruluşundan biri olan Standart&Poor's (S&P), finansal kurumların piyasadaki değerlerini belirlemeye yardımcı olan ve onlara bağımsız görüş, analiz ve bilgi sağlayan bir şirkettir.

Ülkesinde 21 ve diğer ülkelerde 40 ofisi ve iştiraki bulunan S&P, yatırım ve finansal analiz konusunda deneyimli, kendi ülkesinde 1200, diğer ülkelerde 5000'den fazla analisti çalıştırmaktadır (Yenmez, 2005).

4.3. Fitch IBCA Derecelendirme Şirketi

New York ve Londra'da olmak üzere iki merkezi bulunan şirketin dünyanın çeşitli yerlerinde 51 ofisi bulunmaktadır. Fitch IBCA bugüne kadar 1600 finans kurumunu, 1000 anonim şirketini, 700 sigorta şirketini derecelendirmiş ve buna ek olarak halen 69 ülkenin derecelendirme sürecini sürdürmektedir. Şirket, 1975'te ulusal anlamda üç önemli rating şirketinden biri olmayı başarmıştır. 1997'de merkezi Londra'da olan IBCA Limited şirketiyle birleşmesi Fitch'in tüm dünya üzerindeki varlığını arttırmasına olanak sağlamıştır. 2000 senesinde Duff&Phelps adlı kredi derecelendirme şirketini bünyesine geçirdikten sonra uluslararası düzeydeki varlığını arttırmıştır (Bostancı, 2012:98).

5. Kredi Derecelendirme Kuruluşları ve Not Sistemleri

Derecelendirme (rating) kuruluşları yaptıkları istatistiksel analizlerden çıkan sonuçları herkesin anladığı bir şekilde harflerle ifade edilen sembollerini kullanarak yayınlarlar. Moody's ise en yüksek kredi derecesine "Aaa" veya "Aa1, Aa2, Aa3" notunu vermektedir. Yüksek bir kredi derecesi olan "A1, A2, A3" notu ülkenin finansal taahhütleri karşılamak için güçlü kapasiteye sahip olduğu fakat olumsuz ekonomik koşullardaki değişimlere karşı duyarlı olduğu anlamına gelmektedir. Yatırım yapılabilir bir görünüme sahip olan ülkelere verilecek notlar "Baa1, Baa2, Baa3" ile simgelenmektedir. "Ba1, Ba2, Ba3" kredi notu ise piyasa katılımcıları tarafından düşünülen en yüksek riskli nottur. Spekülatif değer taşıyan ve yatırım yapılamaz durumda olan finansal varlıklar için ise "B1, B2, B3", "Caa, Caa3, Ca" ve "D" harfleri kullanılmaktadır (Karagöl, Mihçioğur, 2012:15).

Tablo 2. Kredi Derecelendirme Kuruluşları Not Sistemi.

Standart&Poor's	Fitch	Moody's	Not'un Açıklaması	
AAA	AAA	Aaa	En yüksek derece	Yatırım Yapılabilir Seviye
AA+	AA+	Aa1		
AA	AA	Aa2	Yüksek derece	
AA-	AA-	Aa3		
A+	A+	A1		
A	A	A2	İyi kredi derecesi	
A-	A-	A3		
BBB+	BBB+	Baa1		
BBB	BBB	Baa2	Ortanın altı seviye	
BBB-	BBB-	Baa3		
BB+	BB+	Ba1		Spekülatif Seviye
BB	BB	Ba2	Yatırım yapılmaz	
BB-	BB-	Ba3		
B+	B+	B1	Spekülatif	
B	B	B2	Önemli derecede spekülatif	
B-	B-	B3		
CCC+	Ccc	Caa		
Ccc	Cc	Caa3	Şiddetli riskli	
Cc	C	Ca	Aşırı spekülatif	
D	DDD DD D	D	Yükümlülüğünü yerine getiremez	Default

Kaynak: S&P, Moody's ve Fitch; akt: Karagöl ve Mihçioğur, 2012:16.

Standard&Poor's kuruluşunun ülkelere ait kredi notları ise şu şekildedir (Bostancı, 2012:97):

AAA : Bu nota sahip olan ülkeler borcunun ana parası ve faizini ödemedede çok yüksek bir geri ödeme kapasitesine sahiptir.

AA : En iyi sayılan bir önceki not grubundan çok az farka sahip olan bu not grubuna sahip ülkeler yüksek geri ödeme kapasitesine sahiptir.

A : Bu nota sahip olan ülkeler yüksek geri ödeme kapasitesine sahiptir ancak ekonomik koşullardaki değişmelere üst derecelere kıyasla daha duyarlıdır.

BBB : Bu nota sahip olan ülkeler borcunu ödemesinde yeterli kapasiteye sahiptir ancak ortaya çıkabilecek ufak bir belirsizlikte üstteki nota sahip ülkelerden çok fazla çabuk ve fazla etkilenir.

BB : Bu ülke ekonomisinde belirsizlikler vardır ve bu belirsizlikler borç ödeme dengelerini etkileyebilecek karakteristiktir.

B : Ülkede yüksek oranda risk vardır ancak şu anda geri ödemelerini gerçekleştirebilecek düzeyde gözükmektedir.

CCC : Bu ülke büyük ihtimalle borç ödemelerini gerçekleştiremeyecektir.

CC : Bu ülkenin ekonomik tablosu çok kötü durumda ve borcunu geri ödeyememesi kesindir.

C : Bu nota sahip ülke iflasın eşiğindedir.

D : Ülkenin iflası kesindir ve borçlarını ertelemeyen ödeyebilmesi imkansızdır.

6. Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının İşleyişi

Bir şirket, nakit ihtiyacı duyduğunda (Yardımcıoğlu ve Bora, 2013:115):

a. Banka kredisi çekebilir; b. Şirket hissesi satabilir; c. Tahvil satabilir.

Şirketler genellikle düşük maliyetli olması nedeniyle tahvil basmayı diğer iki seçeneğe tercih ederler. Potansiyel tahvil satıcıları, finansmanın düzenlenmesi ve bir kredi kuruluşu ile çalışmak için genellikle bir yatırım bankası ile iletişime geçerler. Kredi derecelendirme kuruluşu, tahvil alıcıları için bu yatırımın güvenilirliğini değerlendirir (Korkmaz, 2010:40).

Derecelendirme süreci, şirketin derecelendirme kararı aldıktan sonra başlayan ve sözleşme yapılan derecelendirme şirketinin yapacağı analizler sonucu notun ilan edilmesine kadar geçen süreçtir. Derecelendirme kararından sonra derecelendirme şirketi ile sözleşme imzalanır. Derecelendirme şirketi ilgili firmayı araştırmak için bir analist ya da derecelendirme uzmanı atar. Bu analist/uzman finansal, ekonomik ve teknik analizlere bağlı kalarak şirketin yayınladığı finansal tabloları ve ihraççı tarafından yayınlanmış diğer belgeler üzerinden sektörün durumunu da ele alacak şekilde detaylı bir analiz yapar. Bu çalışmalar gizlilik içinde ve özellikle ilk ihraçlarda ihraççı kurumun merkezinde

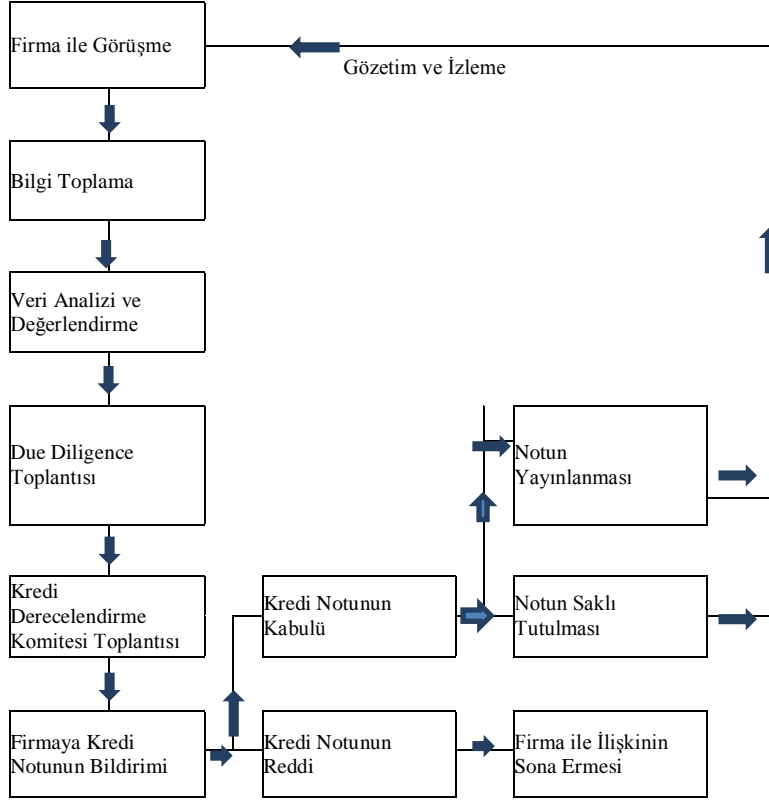
yapılarak ihraççının faaliyet durumu gözlenerek, kurum gerçeğe daha yakın şekilde incelenir. Kurumun son beş yıllık finansal verileri, geleceğe dönük projeleri analiz edilir. Analizlerde kurumun sadece mali verileri incelenmekle kalmaz, bunun yanı sıra faaliyette bulunulan sektör, ekonomik yapı içindeki piyasa şartları, ekonominin genel yapısı, siyasi durum da çeşitli yöntemlerle analiz edilir (Halıcı, 2005:88). Bilgi ve belgeler toplandıktan sonra şirket yöneticileri ile bir toplantı (Due Diligence) yapılır. Derecelendirme şirketlerinin kendine has metodolojileri sonucunda ortaya çıkan not, kredi derecelendirme komitesinde oylanır ve şirkete bildirilir. Şirket bu notun açıklanmamasını isteyebilir. Ya da bu puanın gerçeği yansıtmadığı şüphesi varsa itiraz edebilir. Şirket bu notu onaylarsa kamuoyuna açıklanır. Bundan sonraki süreçte şirket ile derecelendirme kuruluşu arasındaki bağ kopmamaktadır. Bu ilişki uzun vadeli devam eder. Derecelendirme kuruluşu firmayı bundan sonraki süreçte de takip edecektir. Şirketin iş yaptığı ortam sürekli izlenecek eğer bir değişim olursa şirketten bilgi istenecek tekrar toplantılar yapıp bilgi alışverişinde bulunulacaktır. Hedeften sapmalar, yönetim ya da üretim politikalarındaki değişim masaya yatırılacaktır.

Firma derecelendirilmesi yapılırken aşağıdaki faktörler dikkate alınarak değerlendirme yapılır (<http://www.turkrating.com/metodolojiler/kurumsal-sirketler/>, E.T: 02.01.2014):

- Son ekonomik gelişmeler,
- Ekonomik ve finansal yönetimin kalitesi,
- Ekonominin derinliği ve incelikleri,
- Ekonomi politikalarının istikrarı,
- Politik sistemin verimliliği ve istikrarı,
- Uzun vadeli eğilimler ve beklenen gelecek performans.

Şekil1. Firma Derecelendirme Süreci.

Kaynak: Turkrating ve Kobirate.

7. Derecelendirme Kurumlarının Kriz Durumundaki Rolü

Krizi, önceden bilinmeyen, öngörülemeyen ekonomik ve ekonomik olmayan bazı gelişmelerin etkisiyle ekonomik konjonktürdeki yön değiştirme, yani bir ilerleme döneminden uzun ya da kısa bir bunalım evresine geçiş olarak tanımlayabiliriz (Aydın, 2006:21).

Krizlerin özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- Önceden bilinmemesi ya da öngörülememesi,
- Kısa ya da uzun süreli olması,
- Yayılma etkisinin bulunması.

19. y.y. başlarından günümüze kadar etki dereceleri birbirinden farklı birçok kriz yaşanmıştır. 19. y.y.'da ortaya çıkan ve dünya ekonomisini etkileyen 1825, 1836 -1847, 1857, 1866, 1873, 1882-84, 1890-93 krizlerinin oluşum sebepleri daha çok savaş, mali spekülasyon ve kıtlıklardır. 20 ve 21. y.y.'da ortaya çıkan krizler ise kapitalist ülkelere özgü nitelikler taşımaktadır. Bu krizler 1900, 1907, 1913, 1920 krizleri, 1929 Büyük Bunalımı, 1973 – 1978 Petrol Krizleri

olarak sıralanabilir. 1990’lardan sonra da küreselleşmenin hız ve boyut değiştirmesine bağlı olarak dünyanın farklı bölgelerinde krizler yaşanmıştır. Bunlar, Avrupa para sistemine bağlı 1992-1993 Avrupa, 1994 Meksika “tekila”, 1994 Türkiye, 1997-1998 Asya, 1998 Rusya, 1999 Brezilya, 2000-2001 Türkiye, 2001 Arjantin ve tüm dünyayı etkileyen 2008 Amerika “mortgage” krizidir (Yücel ve Kalyoncu, 2010:54).

Büyük bunalım 1929’da başlayan etkisini 1930’lu yıllar boyunca gösteren ekonomik buhrana verilen isimdir. 1929 krizi işsizliğin, ekonomik daralmanın nedeni olmuştur. Ekonomide yeni akımların temelleri bu kriz nedeniyle atılmıştır (Turan, 2011:58). 1930’lu yıllardan sonra küresel sistemdeki ekonomik krizlerin görülme sıklığı giderek artmış 1980’lerden sonra daha çok görünür olmuştur. Neolibereal dönemde piyasaların birbirine eklenmiş olması, ortaya çıkan krizin yayılarak diğer piyasalarında çökmesine neden olmuştur (Birdişli, 2012:446).

Tablo 3. Modern Küresel Kapitalist Krizler.

Yıl	Krizin Çıkış Noktası
1994-1995	Meksika ekonomi krizi, Meksika pezosunda yapılan ani devalüasyon sonucu ortaya çıktı ve Latin Amerika’yı etkiledi (tequila effect).
1997-1998	Asya finansal krizi Tayland’da baht’ın çökmesiyle başladı. Fakat borsanın çökmesiyle çoğu güney Asya ülkesini ve Japonya’yı etkiledi.
1998	Rusya finansal krizi emtia fiyatlarının aniden düşmesiyle para ve bono piyasalarıyla borsada yaşanan çökme sonucu ortaya çıktı ve Asya finansal krizini tetikledi.
1999-2002	Arjantin finansal krizi, Arjantin ekonomisine yatırımcıların güveninin sarsılmasıyla başladı ve Arjantin de GDP’nin düşmesine neden oldu. Önemli miktarda para ülke dışına çıktı.
2000	DOT-com krizi: IT firmasıyla ilgili hisse senetlerinde 1998 yılından beri yaşanan spekülasyon artışının ardından patlayan DOT.com köpüğü krize neden oldu.
2002	Arjantin kriziyle bağlantılı olarak Uruguay’da başlayan banka krizleri bankaların kitlesel çöküşüne neden oldu.
2007-2008	ABD’de başlayan mortgage krizi tüm dünyayı etkiledi.
2007-2009	Küresel finansal kriz.

Kaynak: (Heywood, 2011:106 akt: Birdişli, 2011).

Bu krizlerde kredi derecelendirme kurumlarının rolü oldukça tartışılmıştır. Kredi derecelendirme kurumlarının bazı ülkeler ve şirketlerin yaşadığı belli başlı krizler üzerindeki etkisi şu şekilde açıklanabilir:

7.1. Meksika Krizi

1994-1995 yıllarındaki Meksika krizi diğer ülkelerle karşılaştırıldığında istikrarın sağlandığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Meksika'nın ekonomik durumu birçok ülkeye örnek olabilecek durumdaydı. Meksika 1980'lerin ortalarında kamu maliyesini düzeltmek istemiş bunun neticesinde özelleştirme faaliyetlerine başlamıştır. 1990'lı yıllarda 18 kamu bankası özelleştirilmiş, faiz oranları serbest bırakılmış, kredi sınırlamaları ve bankaların kasalarında likit tutma zorunluluğuna son verilmiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002:113). Rezervlerin azalması nedeniyle mevcut durumun sürdürülememesi sonucu Meksika pezosuna devalüasyonu getirmiştir (Turan, 2011:59). 23 Eylül 1994'de S&P Meksika'nın kredi notunu BB+ olarak açıklamışken 10 Şubat 1995'de notunu BB'ye düşürmüş ve daha sonra kredi notunu (-) olarak belirlemiştir. Kredi derecelendirme kurumlarının yaptığı not değişikliği krizin daha da yayılmasına neden olmuştur (Kraussl, 2000:14).

7.2. Asya Krizi

Temmuz 1997'de Tayland'da başlayan kriz, bölgenin diğer ülkeleri Malezya, Endonezya, Güney Kore, Filipinler, Hong Kong ve Singapur'a yayılmıştır. 1997 Asya finansal krizin nedenleri arasında iki yaklaşım söz konusudur. Birinci yaklaşımda Asya ülkelerinin yapısal ve politik bozuklukları 1997'de para ve finansal krizi tetiklemiştir. Kriz başladıktan sonra piyasanın aşırı reaksiyonu ve piyasada yer alan aktörlerin davranışı sonucunda kurlarda, varlık fiyatlarında ve ekonomik aktivitede daha büyük çöküntü yaşanmıştır. İkinci yaklaşımda ise, 1997'deki finansal kargaşa, piyasa beklentilerinde ve yatırımcıdaki güven bozukluğuna bağlanmıştır (Seyidoğlu ve Yıldız, 2006:180). Finansal kriz sonrası ülkelerin paraları değer kaybetmiş, borsaları çökmüştür, ekonomi küçülmüştür, işsizlik artmıştır, uluslararası alanda kredi akışı düşmüştür, bankalar ve şirketler iflas etmiştir, faizler yükselmiş ve ticaret hacmi düşmüştür (Turan, 2011:61). Bu kriz sonucunda ülkelerin kredi notlarında kredi derecelendirme tarihinin en büyük not düşürümleri yapılmıştır. Tablo 4'de görüldüğü üzere S&P, 1 Temmuz 1997'de Tayland'a A notunu vermiş iken kriz sonrası 30 Kasım 1998'de bu notu BBB- seviyesine düşürmüştür. Endonezya'ya 1 Temmuz 1997'de BBB notunu veren S&P, 30 Kasım 1998'de bu notu CCC+ seviyesine indirmiştir. Aynı şekilde Kore'nin AA- notu BB+'ya, Malezya'nın A+ notu BBB-'ye düşürülmüştür. Kriz sonrası Endonezya ve Kore'nin notu sekiz basamak, Malezya'nın beş basamak, Tayland'ın dört basamak aşağı düşmüştür. Bu duruma finans piyasaların reaksiyonu güçlü olmuştur (Kraussl, 2000:5).

Tablo 4. Standard&Poor's un Asya krizi sırasındaki not değişimi.

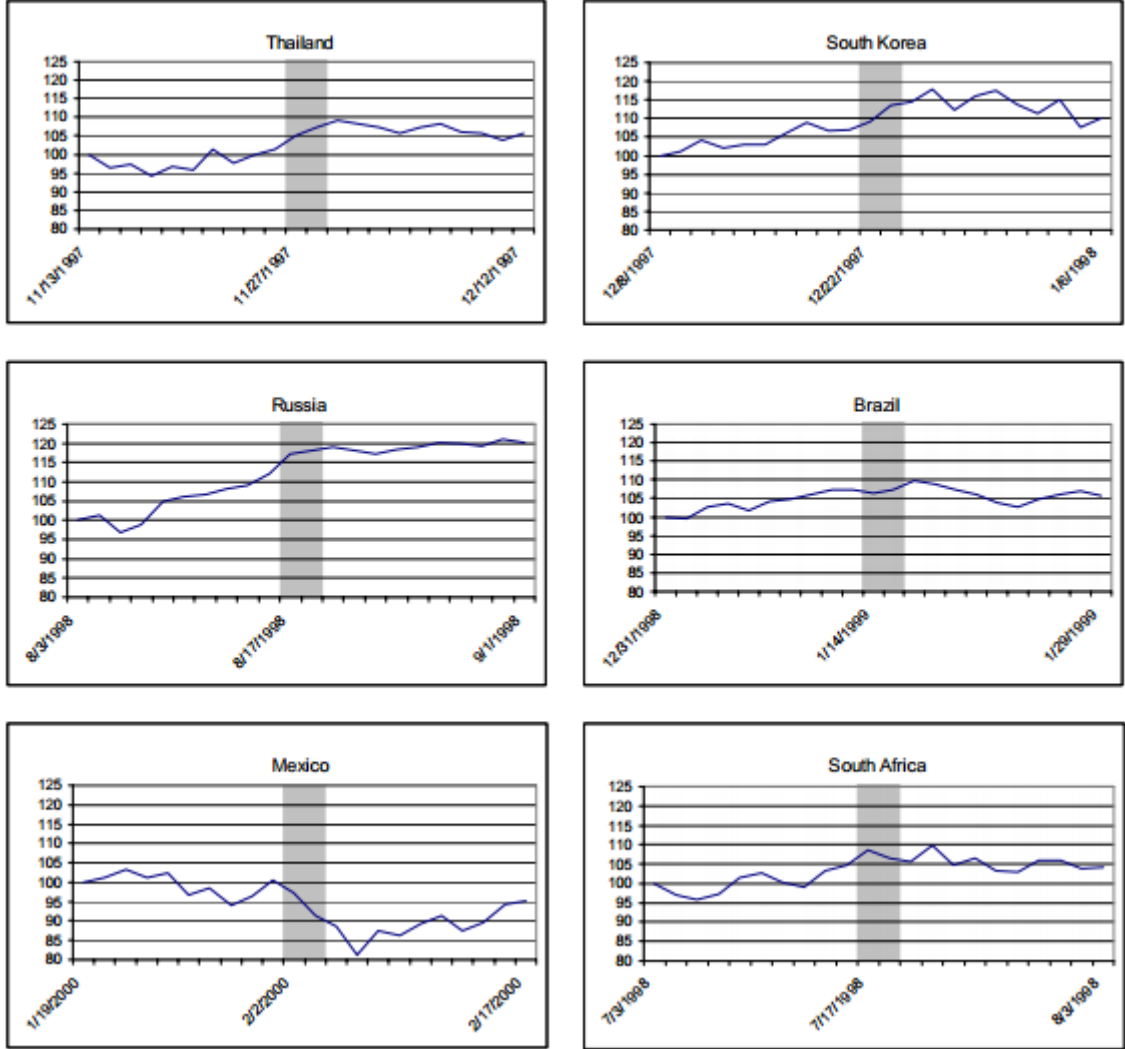
Ülkeler	1 Temmuz 1997	30 Kasım 1998
Endonezya	BBB	CCC+
Güney Kore	AA-	BB+
Malezya	A+	BBB-
Tayland	A	BBB-

Kaynak: (Kraussl, 2000).

Asya krizinden sonra kredi derecelendirme kurumlarının krizleri öngörememesi eleştiri almıştır. Rating kuruluşlarının ülke kredi notlarını bir seferde birden çok kademe indirmesi de özellikle eleştirilen diğer bir husus olarak öne çıkmaktadır. Ülkelerin finansal, mali ve ekonomik göstergelerinde önemli bir değişiklik olmaksızın yapılan büyük not indirimleri, rating kuruluşlarının ülkeler hakkında sağlıklı analizler yapamadıkları ya da ülke kredi notlarının güvenilir olmadığı yönündeki endişeleri artırmaktadır (Gür ve Öztürk, 2011:77). 27 Kasım 1997'de Moody's'in Tayland'ın notunu Ba1'den negatif görünümünü koruyarak Baa3 yatırım yapılır seviyesine indirmesi dolayısıyla ortaya çıkan spekülatif pazar piyasa endeksi baskısı, finansal pazar tepkisinin güçlü olduğunu göstermiştir (Şekil 2).

KREDİ DERECELENDİRME KURULUŞLARI VE FİNANSAL KRİZLERE
ETKİLERİ

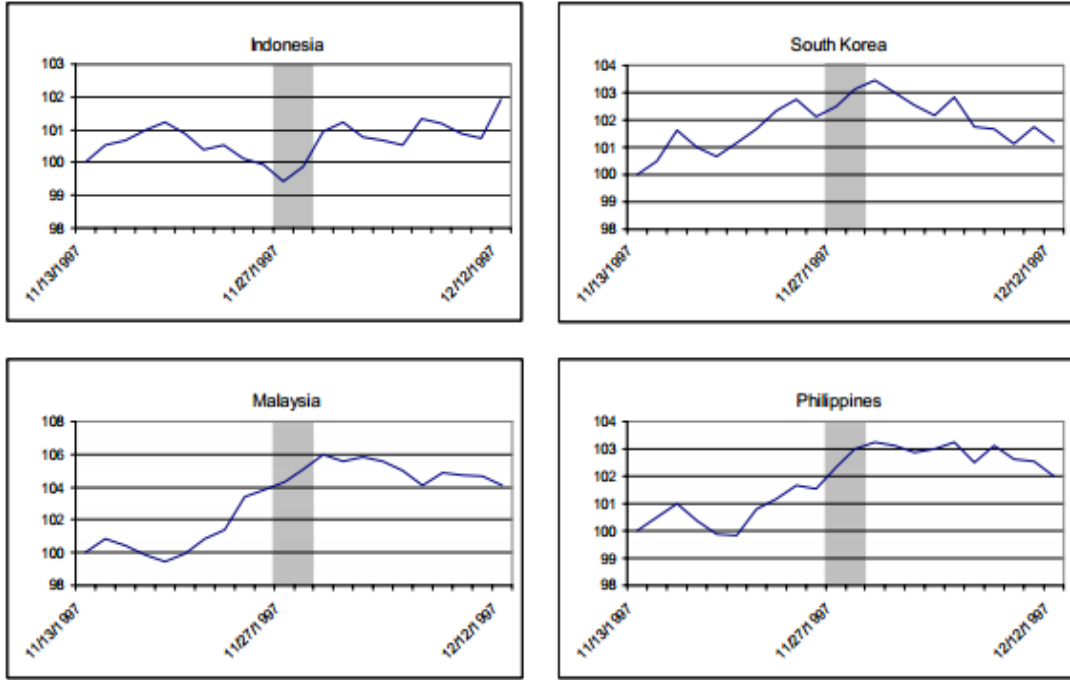
Şekil 2. Kısa Dönemde Kredi Derecelendirme Kurumlarının Ülkeler Üzerine Etkisi.

Kaynak:(Kraussl, 2003).

Şekil 2’de 22 Aralık 1997’de S&P ve Moody’s’in Güney Kore’nin notunu yatırım yapılabilir seviyenin altına indirmesinin pazar piyasa endeksi üzerindeki baskısı görülmektedir. Güney Kore üzerindeki güçlü spekülasyon piyasa endeksi baskısını sadece rating kuruluşlarının not düşümüne bağlamak yanlış olur. Çünkü aynı günde Moody’s Endonezya, Malezya ve Tayland’ın da notlarında düşüme gitmiştir (Kraussl, 2003:30). Ayrıca Şekil 3’de Moody’s in Tayland’ın notunu düşürmesinin Endonezya, Güney Kore, Malezya ve Filipinler’deki finansal pazarın tepkisini göstermektedir.

Şekil 3. Kısa dönemde Tayland'ın 27 Kasım 1997'de not düşümünün etkileri.

Kaynak: (Kraussl, 2003).

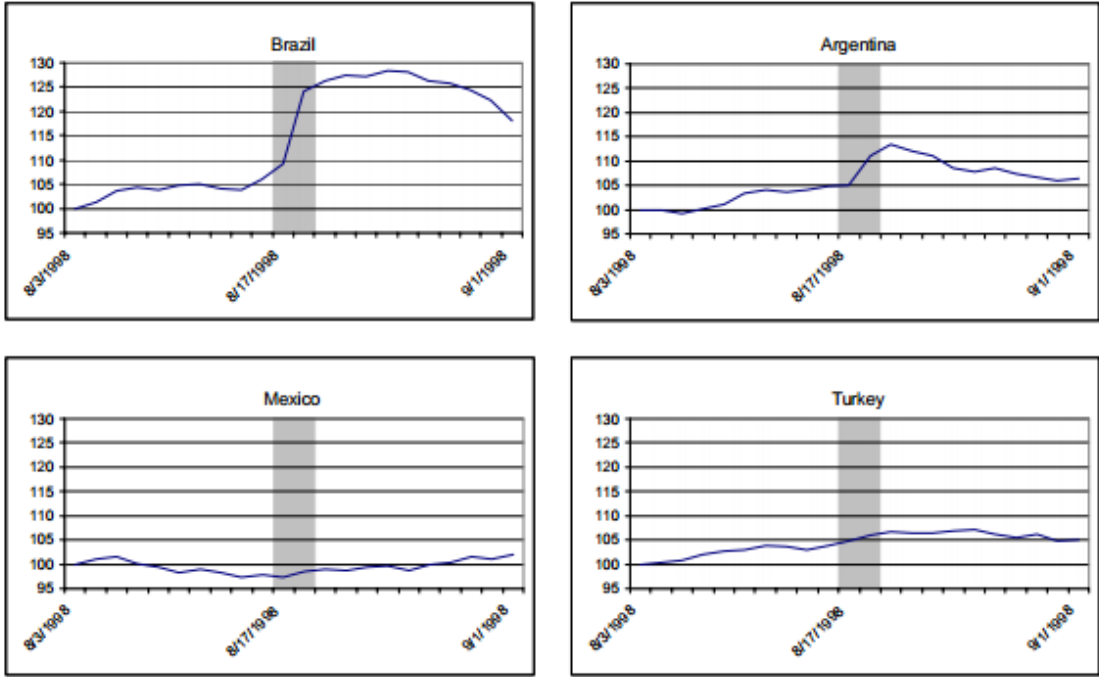
7.3. Rusya Krizi

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Rusya'da merkezi yapıli ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçerken Ocak 1992'de fiyatlar serbest bırakılmış, dış ticaret liberalizasyonu gerçekleştirilmiş, devlete ait işletmelerin büyük çoğunluğu özel sektöre devredilmiştir. Fakat Rusya'da 1998 Ağustos ayında rublenin devalüasyonu ile başlayan ve kısa süreli borçların ertelenmesine neden olan kriz patlak vermiştir. Krizi tetikleyen dış faktörler, Asya ülkelerinde meydana gelen mali kriz ve dünya enerji fiyatlarındaki düşüş olurken; merkezi planlı finansal yapıdan serbest piyasa ekonomisine geçerken uygulanan politikanın yeterli mali ve yapısal reformlarla desteklenmemesi sonucu bütçe gelirlerini toplamadaki zorluklar, giderlerin dış borçlanma ile karşılanmaya çalışılması, kısa süreli borçların artması ve yatırımlarda yaşanan sıkıntılardan dolayı üretimin azalması krizi oluşturan iç faktörler arasında sayılır (Seyidoğlu ve Yıldız, 2006:362). 1998'de Rusya'da meydana gelen kriz sonrasında S&P Rusya'nın notunu B- den, negatif görünümünü koruyarak CCC'ye düşürdü (Tablo 5). Diğer kredi derecelendirme kurumlarından da benzer haberlerin alınması ile 17 Ağustos 1998'de Rusya devalüasyon yapmak zorunda kalmış ve dış borçların ödenmesi askıya alınmıştır (Kraussl, 2003:30). Şekil2'de bu durumun spekülative pazar piyasa endeksi üzerindeki kısa dönemdeki etkisi görülmektedir. Şekil 4 de Rusya'nın not düşümünün Brezilya, Arjantin, Meksika ve Türkiye finans pazarı

KREDİ DERECELENDİRME KURULUŞLARI VE FİNANSAL KRİZLERE ETKİLERİ

üzerindeki etkisini göstermektedir. Özellikle Rusya'nın S&P tarafından kredi notunun düşürülmesi, Brezilya spekülasyon pazar endeksi baskısında %20'den fazla artışa sebep olmuştur. Rating kuruluşlarının ülkelerin kredi notlarını düşürmesinin sadece not düşümü yapılan ülkeyi etkilemediği ayrıca bu olayın diğer finansal pazarlara yayılmasına da etki ettiği görülmektedir (Kraussl, 2003:32).

Şekil 4. Kısa dönemde Rusya'nın kredi notunun düşürülmesinin diğer pazarlara etkisi.

Kaynak: (Kraussl, 2003:24).

Tablo 5. Ocak 1997-Aralık 2000 dönemlerinde S&P ve Moody's in Rusya'ya verdiği notlar.

Tarih	S&P	Moody's
01.01.1997	BB-(N)	Ba2 (N)
12.19.1997	BB-(O-)	
02.03.1998		Ba2 (CW-)
03.11.1998		Ba3 (N)
05.27.1998	BB-(CW-)	
05.29.1998	B1 (N)	
06.09.1998	B+ (N)	
08.13.1998	B-(O-)	B2 (N)
08.17.1998	CCC (O-)	
08.21.1998		B3 (N)
09.16.1998	CCC-(O-)	
01.27.1999	SD	
04.10.2000		B3 (O+)
08.23.2000		B3 (CW+)
11.13.2000		B2 (N)
12.08.2000	B-(N)	

Kaynak: (Kraussl, 2003).

7.4. Türkiye Krizi

1990'lı yıllarda Türkiye ekonomisinin durumu, kamu sektörünün daha aktif olduğu bir yapıdaydı. Ekonomide kamu sektörü ağırlıklı olduğundan kamu borcunun milli gelire oranı yüzde 10 civarında, geri ödeme oranı ise daha düşük seviyelerde kalmıştır. Bu oranının düşük olmasına rağmen, 1989 yılında dışa açılma ile birlikte gelen yabancı sermaye parasal tabanı genişletmiş, bu parasal taban Merkez Bankası tarafından sterilize edilmek yerine büyük oranda hazine kağıtlarıyla likidite kamu tarafından kullanılabilir hale getirilmiş ve bu durum enflasyonist bir etki yapmıştır. Aynı zamanda açıklanan özelleştirmelerin yapılmaması ve enflasyonun yüksek düzeylerde seyretmeye devam etmesi sebebiyle 1993 yılına gelindiğinde ülke notu, kredi derecelendirme kuruluşu Moody's tarafından yatırım yapılabilir seviyeden (Baa3) spekülasyon seviyesine (Ba1) indirilmiş, bu da Türkiye'yi ani olarak dalgalanmaya itmiştir. Bu durum 1994 krizini etkileyen unsurlardan biri olmuştur. 1994 krizinde S&P ve Moody's Türkiye'nin notunu art arda düşürerek yatırım yapılabilir seviyeden spekülasyon seviyesine indirmişlerdir. Fitch ise 1995 yılında Türkiye'nin kredi derecelendirme notunu (BBB) 'den (BB-)'ye, 1996 yılında ise (B+)'ya indirmiştir. 2004 yılına kadar farklı bir seyir izlemeyen derecelendirme notu 2004 yılında S&P (BB-), 2005 yılında da Moody's (Ba3) ve Fitch tarafından (BB-)' ye yükseltilmiştir. JCR ise 2001 krizine kadar Türkiye'nin notunu değiştirmemiş sadece görünümünü değiştirmiştir (Tablo 6). Türkiye 1990'lı yıllarda alınan bu düşük notlar sebebiyle uluslararası piyasalarda borçlanırken vade yapısı ve maliyeti daha uygun olan

KREDİ DERECELENDİRME KURULUŞLARI VE FİNANSAL KRİZLERE
ETKİLERİ

piyasalardan borçlanamamıştır ve bu durum ekonomiyi olumsuz etkilemiştir (Karagöl ve Mihçioğur, 2012:18).

“1994 krizinin başlangıcında bekleyişlerin kötüleşmesine katkıda bulunan faktörlerden biri, Ocak ayının ortasında kredi derecelendirme kurumları tarafından Türkiye'nin kredi notunun düşürülmesi olmuştur. Ülkenin kredi notunun düşürülmesi, yabancı yatırımcıların ülkeye yatırım yapma konusundaki düşüncelerini olumsuz yönde etkilemiştir. Böyle olunca bir taraftan sermaye girişlerinde keskin bir geri dönüş yaşanmış, bir taraftan da döviz mevduatları geri çekilmeye başlamıştır. Bu durum karşısında bankalar mevduat geri çekişlerini karşılamak ve döviz açık pozisyonlarını kapatmak için döviz alımına geçmişlerdir. Sonuçta faiz oranlarımızla yükselmiş ve yerli para önemli ölçüde değer kaybetmiştir” (Balmumcu, 2006:125).

Tablo 6. Türkiye'nin Dört Kredi Derecelendirme Kuruluşu Tarafından Verilen Kredi Notları (1992-2000 Yılları Arası Yabancı Para Cinsinden).

Tarih	Moody's	Tarih	S&P	Tarih	Fitch	Tarih	JCR
05.05.92	Baa3	04.05.92	BBB (durağan)				
08.10.93	Baa3 (olası not indirimi için izleme)	03.05.93	BBB (negatif)				
13.10.94	Ba1	14.01.94	BBB- (negatif)	10.08.94	B	18.01.94	BBB
06.04.94	Ba1 (olası not indirimi için izleme)	22.03.94	BB (negatif izleme)			15.08.94	BB+
02.06.94	Ba3	29.04.94	B+ (negatif izleme)				
		16.08.94	B+ (durağan)				
		24.07.95	B+ (pozitif)	26.09.95	BB-	02.11.95	BB+
		18.10.95	B+ (durağan)				
		17.07.96	B+ (negatif izleme)	20.12.96	B+	14.05.96	BB+ (izleme)
		13.12.96	B (durağan)			19.11.96	BB
09.01.97	Ba3 (olası not indirimi için izleme)						
13.03.97	B1						
		10.08.98	B (pozitif)			23.08.99	BB (izleme)
30.11.99	B1 (pozitif)	21.01.99	B (durağan)				
		10.12.99	B (pozitif)				
24.07.00	B1 (pozitif) (olası not artırım için izleme)	25.04.00	B+ (pozitif)	10.04.00	B+ (pozitif izleme)	28.01.00	BB+

Kaynak: Türkiye'nin Kredi Notu Gelişimi, Mynet Finans, akt: Karagöl ve Mihçioğur, 2012.

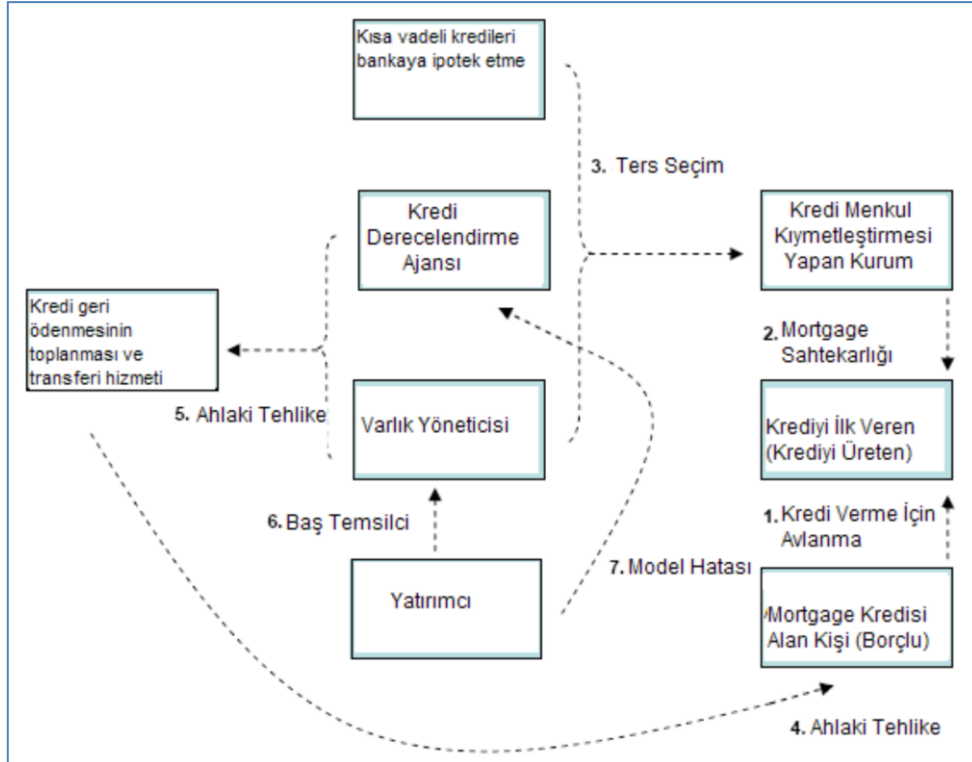
7.5. Amerika Mortgage Krizi

Faizlerin düşük olduğu dönemlerde artan risk iştahıyla kişilerin kredi geçmişlerine bakılmadan verilen sub prime mortgage kredilerinde, faizlerin yükselmesiyle birlikte temerrütler ve icra yoluyla satışlar artmaya başlamış ve bu durum karmaşık türev araçlarla finansal sisteme yayılarak dalgalanmaya neden olmuştur (BDDK, 2008:45). Konuyla ilgili olarak birçok ekonomist ve politikacı, kredi derecelendirme kuruluşlarını 2008 krizinde özellikle yüksek riskli mortgage kredilerini dayanak oluşturdukları, düşük kalitedeki türev ürünlere yüksek notlar vererek kredi piyasasında oluşan balona katkıda buldukları yönünde eleştirmektedir (Ryan, 2012).

Mortgage piyasalarında RMBS (Residential Mortgage-Backed Security) fiyatlanması konusunda en büyük sorumluluk kredi derecelendirme kuruluşlarına düşmektedir. Kredi derecelendirme kuruluşlarının verdiği kredi notları kredi piyasasından menkul kıymet piyasasına kadar fiyatlamanın temelini oluşturmaktadır. Finansal aktörler risk-getiri düzeyinin ölçülmesinde kredi derecelendirme kuruluşlarının verdiği kredi notlarını dikkate alırlar (Bostancı, 2012:62). Kredi derecelendirme kuruluşları ard arda mortgage kredilerine dayalı tahvillerin notunu indirirken paralarını fonlardan çekmek isteyen yatırımcı sayısındaki artışla birlikte bu ürünleri nakde çevirmek de zorlaşmıştır. Aynı kredi derecelendirme kurumlarının, bu tahvillere yakın tarihlerde olumlu notlar verirken, bir anda not indirimlerine gitmesi sistemin sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Bu yatırım araçlarının fiyatları oldukça düşmüş ve milyarlarca dolarlık fonlar değerini kaybetmiştir (BDDK, 2008:57).

Kredi derecelendirme şirketlerine yönelik yapılan eleştirilerin birisinde ABD soruşturma senatosu, bu kuruluşların ABD konut piyasasının çökmeye başlamasından bir ay sonra bile RMBS'lere en üst seviye notlarını tahsis etmeye devam ettiklerini belirtmiştir (Ryan, 2012).

Şekil 5. Eşikaltı Mortgage Kredisi Menkul Kıymetleştirilmesinde Temel Oyuncular ve Sürtüşmeler.

Kaynak: Ashcraft, Adam B., Til Schuermann (2008), akt: Varderi ve Dursun, 2010.

Şekil 5’de eşikaltı mortgage kredi menkul kıymetleştirilmesindeki temel oyuncular ve sürtüşmeler ve her düzeyde yaratılan ahlaki tehlike ve ters seçim problemi gözlemlenmektedir. Sürecin her adımındaki problem anlaşmazlıkların hepsini kapsayan asimetrik bilgidir (Varderi ve Dursun, 2010:144). Kredi derecelendirme kuruluşlarının asimetrik bilginin ortadan kaldırılması görevini yerine getirmemesi krizin büyümesine yol açmıştır.

Kredi değerlendirme kuruluşları eşikaltı ipotekli konut kredilerine dayalı menkul kıymetlerin erimesi ile başlayan dalgalanmada bırakınız yatırımcıları uyarmayı sorunun büyüklüğünü dahi algılayamamışlardır. Nitekim ABD Başkanı’na bağlı finans piyasaları çalışma grubu, 2008 yılında piyasaların yıkılmasıyla sonuçlanan ve 2007 yılı Haziran ayında başlayan dalgalanmalar öncesinde, kredi değerlendirme kuruluşlarının kredi riskini görmezden gelerek büyük bir hata yaptıklarını açıklamıştır. Değerlendirme kuruluşları, yüksek maliyetli ve problemlili varlığa dayalı menkul kıymetler için yanlış ve olması gereken değer çok üzerinde notlandırmalarda bulunarak milyonlarca ailenin evlerini kaybederek mali kâbus görmelerinde baş aktör olmuştur. Sonuç olarak,

ABD tarihinin gördüğü en büyük mali krizin merkezinde değerlendirme kuruluşlarının olduğu uzmanlar ve kamuoyu tarafından geniş kabul görmüştür (Şimşek, 2009).

Ağustos 2007’de SEC (Securities and Exchange Commission) üyeleri üç kredi derecelendirme kurumunun (Fitch Ratings, Ltd. (“Fitch”), Moody’s Investor Services, Inc. (“Moody’s”) and Standard&Poor’s Ratings Services (“S&P”)) mortgage krizi ile bağlantısını araştırmışlar ve şu sonuçlara ulaşmışlardır (SEC, 2008):

– 2002 yılından beri CDO ve mortgage kredilerine bağlı menkul kıymetlerin yapılarının karmaşıklığında ve sayılarında çok hızlı bir artış olmakla birlikte bazı derecelendirme şirketlerinin bu artışla başa çıkamadığı görülmektedir.

– Derecelendirme sürecinin çok önemli yanları her zaman net bir şekilde açıklanmamıştır.

– CDO ve RMBS’lerin derecelendirme prosedürü ve politikasının daha iyi dokümanlaştırılabilir olduğu görülmektedir.

– Kredi derecelendirme şirketleri her zaman derecelendirme sürecindeki adımları ve katılımcıları dokümanlaştırmamıştır.

– Kredi derecelendirme şirketlerinin iç denetim prosedürü şirketler arasında çok farklı yapıdadır.

7.6. Dot Com Krizi

“1990’lı yılların ikinci yarısında oluşan ve dot-com olarak tabir edilen balonun 2001’de patlaması ile birlikte ABD ekonomisi bir resesyona sürüklenmişti” (Ünal ve Kaya, 2009:3). 10 Mart 2000’de teknoloji ağırlıklı NASDAQ (National Association of Securities Dealers Automated Quotations) endeksi tepe yaptı ve ardından hafifçe düştü. Önce düşüş ‘düzeltme’ diye algılandı. Fakat düşüşler devam etti ve önce yavaş sonra hızlı biçimde paniğe dönüştü. Altı gün içinde NASDAQ %9 civarında değer kaybetti. 2001’in başında endeks değerinin yarısından fazlasını da yitirmiş 2000’li seviyelerin bile altına inmişti. Sonuçta dünyanın her yanında boşa giden pek çok altyapı yatırımlarını ve kurulan yeni ekonomi şirketlerine yatırılan sermayeyi saymasak bile 2000 Mart’ından 2002 Ekim’ine kadar dot-com şirketlerinin piyasa değeri kaybı 5 trilyon \$’ı buldu. Dot-com krizine yol açan spekülasyon şifşimde ABD’ye gelen yabancı likiditenin 1997 Asya-1998 Rusya krizleri nedeniyle artması önemli bir neden ise 2008 küresel ekonomi krizine giden yolu döşeyen ABD gayrimenkul spekülasyonuna da internet borsa balonunun patlaması sebep oldu (“Ekodialog”).

Dot-com krizinde çarpıcı bir örnek olan AOL (American Online) internet medya şirketi Mart 1992'de halka açıldığında değeri yaklaşık 62 milyon dolardı. Haziran 1998'de şirket hisseleri hızlı bir yükselişe girdi ve şirket değeri 19 milyar dolara ulaştı. Temmuz 1999'da şirketin değeri 105 milyar dolara yükselmişti. Ocak 2000 ayında şirket değeri 161 milyar dolara ulaştı ("Socialmedia", 2010).

AOL şirketinin hisselerinin halka arz edilmesinden sonra 1998 yılında Moody's tarafından verilen kredi notu B2 iken dot-com balonunun patlamasından hemen önceki kredi notu Baa1 yani kredi riski orta, yatırım yapılabilir anlamına gelmekteydi (Birdişi,2012:454). Kredi derecelendirme kurumunun şirkete krizden önce Baa1 yatırım yapılabilir notu vermesi derecelendirme kurumlarının işlevini sorgular hale getirmiştir.

7.7. Enron Skandalı

2000 yılı ABD'nin en büyük 500 şirketi (Fortune 500) sıralamasında yedinci sırada olan Enron, 1985 yılında birkaç şirketin birleşmesiyle kuruldu ve kurulduğu anda ABD'nin en büyük doğal gaz dağıtıcısı haline geldi. 2000 yılı gelirleri 100 milyar doları aşan Enron, enerji üretimi ve dağıtımını ile başlayıp, daha sonra enerji ticareti üzerinde yoğunlaşmış bir şirkettir. Şirket, zaman içerisinde, kendi başına adeta bir enerji borsası haline geldi ve ABD ile Avrupa'da enerji ticaretinin yüzde 20'sini gerçekleştiriyordu. Bunun yanı sıra, şirket birçok yeni alana da girmişti. Enron, bir yandan ABD'de enerji piyasasının liberalleştirilmesi için var gücüyle çabalarırken, diğer yandan da bu piyasada önemli bir oyuncu haline gelmişti ("Ekodialog"). Şirket'in batışına giden yoldaki en önemli kilometre taşları, yasal ve/veya yasadışı olarak uygulanan bazı muhasebe kuralları ve Enron dışında kurulmuş birçok SPE (Special Purpose Entity) şirket kanalıyla risklerin ve zararların bilanço dışına çıkarılarak gizlenmesi olmuştu. Bu işlemlerle ve diğer bazı ilişkiler sayesinde karlı ve parlak bir görüntü yaratılarak şirketin hisse senedi fiyatları yükseltilmişti. Enron'un, Ekim 2001'de zarar açıklaması ve Kasım 2001'de geçmişe dönük olarak gelirlerini düzeltmesiyle başlayan süreç, Aralık başında şirketin iflasını istemesiyle korkunç sona ulaştı ("Riskonomi"). Enron'un iflastan önce 63,4 milyar dolar aktif toplamı vardı (Tablo 7). Enron'un çöküşü kredi derecelendirme kuruluşlarının güvenilirliğini sorgular hale getirdi. Ekim ayı ortalarında Enron'a 'Baa', yani kredi verilebilir notu veren Moody's, bu notu ancak kasım sonlarında Junk Bond (batmış hisse) anlamına gelen 'B2'ye düşürdü.

Tablo 7. ABD'deki İflaslar ve İflas Öncesi Aktif Toplamı.

ABD'deki en büyük iflaslar		
Şirketler	İflas yılı	(milyar \$)
1. WorldComInc.	2002	107
2. EnronCorp.	2001	63,4
3. Texaco Inc.	1987	35,9
4. Financial Corp of America	1988	33,9
5. Global Crossing Ltd.	2002	25,5
6. Adelphia Communications Corp.	2002	24,4
7. Pacific Gas &ElectricCo.	2001	21,5
8. MCorp	1989	20,2
9. KmartCorp.	2002	17
10. NTLInc.	2002	16,8

Kaynak: (<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/165149.asp>, E.T:15.12.2013).

7.8. Kredi Derecelendirme Kurumlarının Şirketler Üzerine Negatif Etkileri

Kredi derecelendirme kuruluşları şirketler üzerine baskı oluşturmaktadır. Derecelendirme kuruluşlarının vermiş oldukları notlar şirketlerin geleceklerini etkileyebilmektedir. 1998 yılında Moody's firması, Alman Sigorta Şirketi Hannover Re'yi hiçbir ücret almadan derecelendirmek istemiş; fakat şirket başka bir derecelendirme kurumuyla çalışmakta olduğundan dolayı bu teklifi ret etmiştir. Moddy's'in buna rağmen şirketi derecelendirmesi ve diğer derecelendirme kurumunun olumlu değerlendirmesine karşın Moddy's'in olumsuz değerlendirme yapıp düşük not vermesi, şirket hisselerinin piyasa fiyatının birkaç saat içinde yüz milyonlarca dolar kaybetmesine neden oldu (Maliye Bakanlığı, 2005). Bu durum kredi derecelendirme kurumlarının yaptığı derecelendirmenin şirketler üzerinde yarattığı baskıyı açıkça göstermektedir. Kredi derecelendirme kurumlarının rekabet ortamından uzak oluşu ve oligopol bir yapının var olması, derecelendirme kurumlarına yöneltilen eleştirilerin başında gelmektedir (Ryan, 2012). Son zamanlarda sık eleştiri alan diğer bir konu, kredi derecelendirme kurumlarının yıllık ücret, izleme ücretleri yanında şirketin çıkardığı her bir tahvil için ücret almaları ve bu sebeple derecelendirme kurumlarının kazançlarının aşırı artmasıdır. Kredi derecelendirme kurumlarını diğer finansal piyasaların kapıcısından farklı kılan rating kurumlarının pazarın oligopol yapısından başarıyla faydalanması ve "Ulusal Olarak Tanınan İstatistiksel Derecelendirme Kuruluşu" (Nationally Recognized Statistical Rating Organizations - NRSRO) tarafından güçlendirilmesidir (Partnoy, 2006).

SONUÇ

Küreselleşme ile ülkelerde patlak veren mali krizler arasında bir ilişki vardır ve yaşanmış krizler de bunu doğrulamaktadır. Dünya üzerinde bir bölgede meydana gelen mali kriz küreselleşmenin etkisiyle başka coğrafyalara da bulaşmaktadır. Yaşanan krizler incelendiğinde finansal krizin hakim olduğu ülkelerde makroekonomik politikaların başarıyla uygulanmadığı görülmektedir. 1990'lardan sonra Meksika'da, Asya ülkelerinde, Rusya'da, Brezilya'da ve Türkiye'de ortaya çıkan mali krizler ülkelerin refah seviyesini düşürmüştür.

Yatırımcıların yatırım yapacağı ya da borç vereceği ülkenin veya şirketin mali durumunu ve yükümlülüğünü yerine getirip getiremeyeceği, ne kadar riskin altına gireceğini bilmesi önemlidir. Bu durumda yatırımcıya görüş bildiren asimetrik bilginin azalmasını sağlayan kredi derecelendirme kurumlarının önemi günden güne artmaktadır. Kredi derecelendirme kurumları, derecelendirmeyi borçlunun belirli bir finansal yükümlülükten ya da finansal programdan kaynaklanan kredibilitesine ilişkin fikir vermek olarak tanımlasa da verilen not ülkeyi, firmayı ve yatırımcıyı oldukça fazla etkilemektedir.

Dünya üzerinde yaşanan Meksika krizi, Asya krizi, Rusya krizi, Arjantin krizi, 2008 küresel ekonomik kriz ve 2011 Avrupa borç krizinden derecelendirme kurumlarına yönelik bazı sonuçlar çıkarılmaktadır: Derecelendirme kurumlarının vermiş oldukları notlar yanıltıcı olmuş, bu krizleri önceden öngörme kabiliyetlerinin olmadığı kanısı oluşmuş, yüksek not alan ülkelerin kısa süre sonra finansal krize girmeleri, şirketlerin iflas etmeleri bu kurumların ekonomik çöküşlerdeki aktörlerden biri olarak görülmesine neden olmuştur. 1990'lı yıllardan sonra yaşanan krizler kredi derecelendirme kurumlarına olan güveni oldukça sarsmasına rağmen büyüyen finans sektörü yatırımcılar için risk değerlendirmesi yapacak, asimetrik bilgiyi azaltacak kurumların varlığına ihtiyacı artırmış ve bu kurumların yaygınlaşmasına ve güçlenmesine neden olmuştur.

KAYNAKÇA

- Ashcraft, Adam B. ve Til, S. (2008) “Understanding the Securitization of Subprime Mortgage Credit”, Federal Reserve Bank of New York Staff Reports, No. 318, March, p.3
- Akçayır, Ö. (2013) “Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşları ve Güvenirliklerinin Sorgulanması: Türkiye’nin Kredi Derecelendirme Geçmişi ve Bugünü (1992-2012)”, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, Ü. (2006) “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi”, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Balmumcu, Ö. (2006) “Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Kamu Borç Stoku İlişkisi: Türkiye Örneği”, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2008) “ABD Mortgage Krizi”, Çalışma Tebliği, Sayı:3
- Berker, A. Botan, Derecelendirme Kuruluşları, s.5, http://www.fitchratings.com.tr/ftp/derecelendirme/drc_23.pdf (E.T: 25.12.2013).
- Birdişli, F. (2012) “Küresel Ekonomik Sistemin İşleyişi İçinde Kredi Derecelendirme Kuruluşları’nın İşlevi”, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi II, Malatya, İnönü Üniversitesi, (19-21 Nisan 2012).
- Bostancı, C.M. (2012) “Küresel Krizin Dinamikleri ve Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Kredibilitesi”, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Camanho, N. ve Deb, P. ve Liu, Z. (2012), “Credit rating and competition”. Financial Markets Group.
- Calvo, G. A. ve Mendoza, E.G. (2000) “Rational Contagion and The Globalization of Securities Markets”, Journal of International Economics, 51 (1), pp: 79-113.
- Çalışkan, Ö. (2003) “Kredi Derecelendirme Kuruluşları ve Risk Değerleme Kriterleri”, Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, ss:2.
- Eren, E. (2010) “Derecelendirme Kuruluşları Tarafından Verilen Notlar Sebebiyle Üçüncü Kişilerin Uğrayabileceği Zararlardan Kaynaklanan Sorumluluğun Hukuki Niteliği”.
- Ege, İ. (2006) “Kredi Derecelendirme Sistemleri ve Kobiler”, 3. KOBİ’ler ve Verimlilik Kongresi, İstanbul Kültür Üniversitesi, 17-18 Kasım.

- Gür, H.T. ve Öztürk, H. (2011) “Ülke Riski, Derecelendirme Kuruluşları, Aksaklıklar ve Yeni Düzenlemeler”, *Sosyoekonomik Dergisi*, Temmuz-Aralık, s:69
- Halicı, S, N. (2005) “Kredi Derecelendirme Şirketleri, Kredi Derecelendirmenin Belirleyicileri ve Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karagöl, E. ve Mihçioğur, Ü. (2012) “Kredi Derecelendirme Kuruluşları; Alternatif Arayışlar”, Seta Rapor.
- Mullard, M. (2012) “The Credit Rating Agencies and Their Contribution to the Financial Crisis”, *The Political Quarterly*, Vol.83, No.1.
- Lawrance, W. (2010) “*Journal of Economic Perspectives*”, v24, N2, s:216.
- Yenmez, B. (2005) “Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşları, İşleyişleri ve Türkiye Değerlendirmesi”, Anadolu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Korkmaz, C. (2010) “Türk Bankacılık Sisteminde Kredi Derecelendirme Standartları ve İ.M.K.B.’ye Kote Olmuş Bir Şirkete Uygulanması”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.
- Yazıcı, M. (2009) “Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Önemi ve Denetimi”, *Maliye ve Finans Yazıları*, Sayı: 82.
- Ryan, J. (2012) “The Negative Impact of Credit Rating Agencies and Proposals for Better Regulation”, Research Division EU Integration Stiftung Wissenschaft and Politik German Institute for International and Security Affairs, Berlin.
- T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Kredi Derecelendirme Kuruluşları Raporu, Rapor No:2, 2005.
- Sağlar, J. ve Kandemir, C. (2007) “Enron Olayı: Muhasebe Hilesi mi, Sistem Hatası mı?”, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, cilt:11,s:1,ss:20-39.
- Partnoy, F. (2006) “How and why credit rating agencies are not like other gate keepers. Financial Gate keepers: Can they protect investors”, 59, 88.
- Yardımcıoğlu, M. ve Bora, K. (2013) “Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Çalışma Prensipleri, İşleyişleri, Küresel Dünyadaki Rol ve İşlevleri”, *KSÜ İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, sayı:1,sf:111-118.
- Kraussl, R. (2003) “Do Credit Rating Agencies Add to the Dynamics of Emerging Market Crises?”, *Center For Financial Studies*, J.W.Goethe University Publication.

- Kraussl, R. (2000) "Sovereign Credit Ratings and Their Impact on Recent Financial Crises".
- Kraussl, R. (2003) "Do Changes in Sovereign Credit Ratings Contribute to Financial Contagion in Emerging Market Crises? *Center For Financial Studies*, J.W.Goethe University Publication.
- Yücel, F. ve Kalyoncu, H. (2010) "Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği". *Maliye Dergisi*. 159, 53-69.
http://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/159/FatihY%C3%9CCEL.pdf (22 Şubat 2012).
- Vardareri, D. ve Dursun, G. (2010) "Asimetrik Bilgi Çerçevesinde 2008 Küresel Krizin İncelenmesi" *Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi* 5.1.
- SEC. (2008) "Summary Report of Issues Identified in the Commission Staff Examinations of Select Credit Rating Agencies", <http://www.sec.gov/news/studies/2008/craexamination070808.pdf> Erişim Tarihi: 05.01.2014.
- Ünal, A. ve Kaya, H. (2009) "Küresel kriz ve Türkiye". *Ekonomi ve Politika Araştırmaları Merkezi*, İstanbul.
- Şimşek, E. (2009) "Krizin Ortaya Çıkmasında Kredi Değerlendirme Kuruluşlarının Rolü", <http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/397120-global-krizin-suculu-derecelendirme-kuruluslari-mi>. (Erişim Tarihi: 01.01.2014).
- "Socialmedia", (2010) "Dotcom Krizinin 10. Yılında İnternet Nereden Nereye Geldi?", <http://www.socialmediatr.com/blog/dot-com-krizinin-10-yilinda-internet-nereden-nereye-geldi/> (Erişim Tarihi: 03.01.2014).
- "Ekodialog", "2000 Yılı Dotcom Krizi" <http://www.ekodialog.com/Konular/2000-yili-dotcom-krizi.html>. (Erişim Tarihi: 03.01.2014).
- "Ekodialog", "Enron Skandalı ve Sermaye Piyasaları" http://www.ekodialog.com/Makaleler/enron_skandalı_sermaye_piyasaları.html. (Erişim Tarihi: 03.01.2014).
- "Riskonomi", "Bir Dünya Devinin Çöküşü: ENRON Skandalı" <http://www.riskonomi.com/wp/?p=582>. (Erişim Tarihi: 03.01.2014).
- "Ntvmsnbc", "WorldCom iflas bayrağını çekti" <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/165149.asp>. (Erişim Tarihi: 15.12.2013).
- "Wikipedia", http://tr.wikipedia.org/wiki/Kredi_derecelendirmesi. (Erişim Tarihi: 20.12.2013).

KREDİ DERECELENDİRME KURULUŞLARI VE FİNANSAL KRİZLERE
ETKİLERİ

- Güloğlu, B. ve Altunoğlu, E. (2002) “Finansal Serbestleşme Politikaları Ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye krizleri”. İstanbul Üniversitesi SBF Dergisi, No 27.
- Seyidoğlu, H. ve Yıldız, R. (2006) “Ekonomik kriz öncesi erken uyarı sistemleri: makale derlemesi”. İstanbul: Arıkan Yayınları.
- Turan, Z. (2011) “Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:4, Sayı:1.
- “SPK”,<http://www.spk.gov.tr/indexcont.aspx?action=showpage&menuid=6&pid=10&subid=1&submenuheader=null> (Erişim Tarihi: 03.01.2014)
- White, L. J. (2010). “Markets: The credit rating agencies”. The Journal of Economic Perspectives, 24(2), 211-226.

BEU. SBE. Derg.
Cilt:3 Sayı:1 Haziran 2014

NEOLİBERAL POLİTİKALARIN ÇEVRE KONUSUNA ETKİLERİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

R.Bahar ÜSTE*

Özet

Çevre politikaları, dünyanın gündemini belirleyen konular içerisinde yer almaktadır. İnsanlığın devamı, sağlıklı yaşam gibi konular açısından çevre ilk sıradadır. Ülkelerin sorumlulukları gelecek açısından oldukça büyüktür. Küresel bir dünyada bu sorumlulukları yerine getirebilmek kolay bir oluşum değildir. Siyasal alanda, hükümetlere önemli görevler düşmektedir. Hükümetlerin programları aracılığı ile uyguladıkları “çevre politikaları” duyarlılıklarını da belirlemektedir. Çevre politikaları aynı zamanda ekonomi politikalarına bağlı olarak ilerleyen süreçleri oluşturmaktadır.

Hükümetlerin bu süreçte yapmış oldukları ulusal ve uluslararası antlaşmalar bağlamında çevre konusu önem taşımaktadır. Özellikle, gelecek nesillere altından kalkamayacakları çevre sorunlarını bırakmak demek, onların yaşam haklarının aynı zamanda törpülenmesi anlamına gelmektedir.

Çalışmada, ilk olarak, Türkiye’de 21. yüzyılda kurulan hükümetlerin çevre politikaları ve ekonomik verilerle nasıl desteklendiği üzerinde durulacaktır. İkinci olarak, 2002 yılında kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP), üç dönem kurduğu hükümetlerin çevre politikaları değerlendirilecektir. Üçüncü ve son olarak, hükümetlerin, çevre konularında benzer ve farklı yönleri siyasal ve ekonomik olarak işaret edilecektir. Çalışmanın kısıtları, konunun hükümet programları içerisinde ele alınıp, üç dönem iktidarda olan partinin çevre politikaları açısından oluşturdukları benzer ve farklı yönler, neoliberal ekonomik yaklaşımlarla irdelenecektir. Hükümetler çerçevesinde çevre duyarlılığı için yapılması gerekenler ve ikircikli tutumlardan vazgeçmenin önemi üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Ekonomik olarak, çevre çalışmalarına verilen destek ve politikalar ile konu genişletilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Neoliberalizm, Çevre, Ekonomi, Politika.*

---

*Doç.Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksekokulu, Yerel Yönetimler Programı,
rabia.uste@deu.edu.tr

AN EVALUATION IN TERMS OF THE EFFECTS OF NEOLIBERAL POLITICS ON ENVIRONMENT ISSUE

Abstract

Environmental policies are among the subjects determining the world agenda. Environment is in the first place in terms of the topics such as continuation of the mankind and healthy life. The responsibilities of the countries play a very crucial role for the future. It is not easy to fulfill these responsibilities in a global world. Governments have important duties in political field. The “environmental policies” that the governments implement by means of their programs mark their sensibility. At the same time, they constitute the processes improving in accordance with the economical policies.

The environmental issue has a vital role in context of the national and international alliance that the governments conclude in this process. Above all, leaving environmental problems to future generations which cannot be overcome means hindering their right to live. In this study, the environmental policies of the governments formed in the 21st century and the way the policies have been supported by economical data will be focused on firstly. Secondly, the environmental policies of AKP government will be studied. Lastly, the similarities and differences between the governments in environmental issues will be marked politically and economically. The constraints of the study will be dealt with within the government programs of the subject and the similar and different points formed by the party in power for 3 periods in terms of environmental policies will be examined with neoliberal economical approaches. The things needed to be done for the environmental awareness in the frame of the governments and the importance of inconsistent attitudes will be pointed out. The subject will be extended economically with the support given to environmental studies and policies.

Key Words: *Neoliberalism, Environmental, Economy, Policy.*

Giriş

Liberalizm, kişisel hak ve özgürlüklerin korunması amacıyla devletin sınırlandırılmasını isteyen bir ideolojidir ve her ideoloji gibi düşünsel bir projeye dayanmaktadır. Felsefî planda serbest ticaretin savunulması, konuşma özgürlüğü ve dini cemaatler kurma gibi çeşitli ilkeleri benimseyebilirler (Kelly, 2013: 342). Liberalizmin öğeleri, bireycilik, özgürlük, akıl, eşitlik, hoşgörü, rıza, sınırlı hükümettir. Çoğulculuk, temel felsefesini oluşturan kavramlardandır. Liberal çoğulculuk, ahlaki ve değer çoğulculuğu olarak anlanılır. Bu anlamda çoğulculuk, Berlin’in de ifade ettiği gibi insani değerlerin çoğulluğunun objektif bir durum olduğunu dolayısıyla bireyler ya da gruplar tarafından izlenen ahlaki çeşitliliğin kabul edilmesidir (Erdoğan, 2005: 26-27). John Locke çoğunluk

kuralını benimsenmesi gerekliliğini ortaya koyarken, aynı zamanda bireysel hakların çoğunluğa karşı güvenceye alınmasını da savunmuştur (Bogdanor, 1999: 175). Liberalizm, daha çok gelişmiş batı ülkelerinde kabul gören bir sistemdir. Devletin hiçbir işe karışmasını istememesine rağmen, bu görüşün vatani sayılan ülkelerde örneğin İngiltere’de devletçi tutumlara gidilmesini zorunlu kılmıştır (Angın, 1967: 130-131).

Yeni sağ kavramı ile II.Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan neoliberalizm, refah devleti modelinin iflası ve devletin ekonomiye müdahalesi ile toplumdaki endişenin oluşumudur. Yeni sağın fikirleri en büyük yankıyı 1980’li yıllarda İngiltere’de Thatcherizm ve ABD’de Reaganizm olarak bulmuştur. Yeni Sağ anlayış içinde, pragmatik bir içeriğe sahip olan bu politikalar için Andrew Gamble’in deyişiyle “serbest ekonomi ve güçlü devlet” (Türk, 2010: 124) mantığına dayanmaktaydı ve neoliberalizm ve neomuhafazakarlığın senteziydi.

Neoliberalizm klasik liberalizmin Friedrich Hayek, Milton Friedman ve Robert Nozick gibi iktisatçılar tarafından güncellenmiş versiyonudur. Neoliberalizmin temel öğeleri ”birey ve pazar”dır (Türk, 2010: 125). Devlet müdahalesi olmadan işleyen pazar etkin ve verimli, toplumsal yapıda ise bireyler daha özgür olacaktır.

Türkiye’de 1970 yıllarında uygulanan Keynesyen ekonomik politikardan vazgeçilerek, Friedman’ın önerdiği ekonomik model uygulanmaya başlanmıştır. Friedman liberal görüşe sahip, devletin kesinlikle ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini savunan bir düşündürdür. Aynı zamanda, piyasanın kendi dinamikleri ile üretimde, istihdamda ve bölüşümde temel ekonomik sorunları ortadan kaldırdığını belirtir (Koraltürk, Çetin, 2005: 346-347).

1. Neoliberal Politikaların Gelişimi Ve Etkileri

Neoliberalizm’de asıl amaç devletin sınırlarını geriye itmektir. Liberal Yeni Sağ, mülkiyet konusuna ilgisinde ve devlet teşebbüsü veya millileştirmeye karşı özel teşebbüse yönelik tercihinde yansıma bulmaktadır. Kısacası “özel iyidir; kamu kötü”. Bu tür fikirler, Margaret Thatcher’ın “toplum diye birşey yoktur; sadece bireyler ve aileleri vardır” şeklindeki meşhur iddiasında katı bireyciliği ön plana çıkarır (Heywood, 2012: 79).

1970’lerin sonunda dünya ekonomisinin sistematik kriziyle birlikte savaş sonrası dönemde uygulanan Keynesyen iktisat politikaları takip edilerek krizden çıkılamayacağı anlaşılınca, çıkış yolu olarak, devlet-toplum ve devlet-piyasa ilişkilerinin kapsamlı biçimde dönüştürülmesi ile bulunabileceği fikri egemen olmuştur. O dönemdeki siyasal partiler –özellikle İngiltere ve ABD’de- Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası finans ve kalkınma örgütlerinin tavsiyeleri

doğrultusunda neoliberal sermaye birikim stratejisinin ilk adımlarını atmışlardır. Yeni sağ, üretim ilişkilerini yeniden düzenlemeyi hedefleyen neoliberal iktisat politikalarını uygulayacak devlet biçimlerini şekillendiren, bunu yaparken sivil toplum düzleminde toplumsal muhalefeti zayıflatıp rıza mekanizmaları da tesis etmeyi amaçlayan bir ideolojik projedir (Topal, 2012: 391).

Yeni sağın, “yeni”liği çıkar maksimizasyonu yapan soyut birey anlayışı üzerine kurulu bir liberalizm ile ahlak ve davranış geleneklerine bağlı bir siyaset anlayışını temel alan muhafazakar ideolojiyi biraraya getirmesidir. En önemli temsilcisi Friderick Hayek’tir. Avusturya Okulu’nun yöntemsel bireyciliğini benimseyen Hayek, Aydınlanma Felsefesi’nin geliştirdiği ve evrensel akli temsil etmesi için büyük haflerle yazılan “Akıl” nosyonunu reddeder. Ona göre akıl küçük “a” ile yazılır; yani öznel ve görecelidir. Bireylerin karar ve tercihleri onların rasyonalitesinin sonucudur; ama bu rasyonalite evrensel ilkelerle değil, öznel bilgi ve inançlarla şekillenir (Topal, 2012: 391). Hayek, serbest piyasanın yararlarını, kişilerin nasıl üreteceğini iyi bildiklerini, tercih edenlere karlı biçimde satabileceklerini, üretilen herşeyin onu üretmeyen başka bir kişi kadar ucuza bu işi yapabilecek kişilerce üretilmesi, satılabilecek fiyatlardan daha düşük fiyatlarda satılmasının sağlanabileceği olarak sayar (Hayek, 2012: 530).

1962 yılından itibaren ABD’li ekonomist Milton Friedman rekabetçi kapitalizmin siyasi özgürlük açısından gerekliliğini savunur. 1975 yılında, İngiliz siyasetçi Margaret Thatcher Hayek’ten ilham almıştır. Hayek’in ilham verdiği konular şu şekilde sayılmıştır (Kelly, 2013: 272): Serbest piyasalar bireysel ihtiyaçlara cevap verir, merkezi planlama her bireyin değişen ihtiyaçlarına yanıt veremez, piyasaların serbest olarak çalışmasına izin verilmelidir, merkezi planlama baskı içerir, toplumda düzenin kendiliğinden oluşması için hükümetler sınırlandırılmalıdır ve sınırsız durum totaliter hükümete yol açar. Hayek, 20. yüzyılın son çeyreğinde, klasik liberalizmin her alanda yeniden yorumlanmasını ve temel prensipleri etrafında yeniden anlaşılması için çaba göstermiştir. Bu çalışmalarında da başarılı olduğu, ülkelerin yeni yorumlar üzerinden “neoliberalizm”i kabul etmesi ile ölçümlenmiştir.

2. Neoliberalizm Ve AKP Hükümet Programlarına Etkileri

Klasik liberalizmi, ontolojik, epistemolojik ve etik-politik ön kabulleri açısından ele alındığında neoliberalizmin anlaşılması daha kolay olabilecektir. Liberalizmde özne ve temel varolan “inter alia” (diğerleri arasında) bireye ontolojik öncelik tanınır. Birey, her türlü kolektivitelyi ontolojik olarak öncelemektedir. Etik- politik değerler temellendirilmesinde farklı eğilimler olmakla birlikte bireye ilişkin ontolojik bir tanımlama yani evrensel bir insan

doğasının ontolojisidir (Evre, 2009: 113-114). Neomuhafazakarlık, 19.Yüzyıl'ın muhafazakar sosyal ilkelerini yeniden canlandırmıştır. Muhafazakar Yeni Sağ herşeyden önce otoriteyi restore etmeyi ve geleneksel değerlere –özellikle de onlar arasında aile, din ve milletle bağlantılı olanlarına- dönmeyi arzular (Heywood, 2012: s.80).

Hayek, rekabetin önlenmediği tüm sektörlerde ne ölçüde başarı kazanıldığı, müşterilere hizmet ederek geçim sağlamanın büyük bir maharet gerektirdiğini vurgular. Bunun ne denli zor olduğunu ve işleyen bir katallakside (Tosuner, 2012: 1) yani malın mübadele sanatı içerisinde ele alındığını ifade eder. Hayek, böylesi fırsatları keşfetmek için ne kadar maharetlere ihtiyaç olduğunu çok iyi bildiklerini söyler ve ticari yönden uyanık büyük bir sınıfa sahip olan bir ülke ile insanları daha az becerikli olan çabuk kazançlar için fırsatlar sunan bir ülkedeki durumun karşılaştırılmasının öğreticiliğini işaret eder (Hayek, 2012, s.531). Rekabetin sunduğu avantajlardan yararlanmak isteyen herkese piyasayı açık tutmaktan başka bir yol olmadığını da ekler (Hayek, 2012: 531).

Neoliberalere göre, “bireysel özgürlüğün”, “ahlaki değerlerin” ve “temel insan haklarının” vazgeçilmez koşulu serbest piyasa ekonomisinin geçerli olduğu demokrasi türleridir. Neoliberaler, bireylerin hayatlarını kendilerince en iyi biçimde yaşamalarına izin verilmesini temel prensipler içinde ele alırlar. Neoliberalerin bu kendiliğinden işleyen düzende devlete ve hükümete biçtikleri görev şudur (Özcan, 2009: 129-130): “Vatandaşların tüketeceği özel hizmetler veya ürünler üretmek değil, daha çok mal ve hizmetlerin üretimini düzenleyen mekanizmanın çalışır durumda tutulmasını sağlamaktır”, bu nedenle neoliberaler devlete şöyle seslenir: “Uzak dur!”, hükümet veya devlet müdahalesi “en soylu amaçlarla harekete geçtiği zaman bile” kötüdür (Özcan, 2009: 130).

Türkiye’de neoliberal politikaların analizini yapmak için bazı sorulara cevap bulunması gerekir. Öncelikle, tarihsel ve kuramsal olarak neoliberalizm neye işaret etmektedir? Bireycilik, özgürlük, eşitlik ve adalet açısından nasıl incelenmelidir? Etik-politik değerler açısından, 1980 yılından itibaren dünyada hızla yayılan neoliberal politikalar, Türkiye’de de karşılık bulmuş ve 21. yüzyılla birlikte uygulama alanı genişlemiştir.

Türkiye’de liberalizm ve tarih yazımına bakıldığında, ilk liberal düşünceye sahip olduğu savunulanların başında Ahmet Ağaoğlu gelmektedir. Mehmet Sabahaddin’den Serbest Fırka’ya, Demokrat Parti’den Anavatan Partisi’ne uzanan tarihi bir sürecin yaratıldığını, Türkiye’de liberal geleneğin siyasal felsefenin kabulü, evrimi ve birikiminden çok belirli bir ideoloji karşısındaki siyasal duruş olarak inşa edildiği belirtilmektedir (Özavcı, 2011: 158-159).

Liberalizm, Türkiye’de fikri ve akademik hayatta 1990’lardan itibaren görülmeye başlanmıştır. Liberal düşünce, 1980 sonrası Liberal Düşünce Topluluğu (LDT) ile belirli bir versiyonu olan neoliberal düşünsel çerçevenin Türkiye’ye sistematik olarak tanıtılma sürecinin başladığı söylenilebilir. 1992 yılında oluşumundan ve 1994 yılında dernekleşmesinden itibaren bu sistematik aktarım sürecinde başat role sahip olagelen LDT, neoliberal düşünsel formatı farklı etkinlikler vesilesiyle yaygınlaştırmaya yönelik faaliyetlerini sürdürmektedir. Neoliberalizm, Hayek, Mises, Popper ve Berlin’in temsil ettiği teorik ve düşünsel çizginin Türkiye bağlamında yeniden üretimi ile gündeme gelmiştir (Coşar, 2011: 124-125).

Türkiye’de 2000’lerden itibaren geniş anlamı ile liberal olarak adlandırabileceğimiz bir konsensüsün doğuşuna tanıklık edilmiştir. Bu süreçteki eğilimler, devletin tarafsızlığı prensibi, birey merkezli haklar ve özgürlüklerin savunulması, sivil toplum dinamiklerine yapılan vurgu, çatışma ve antagonizma konusunda belirli bir kavrayış ile temaların ön plana çıkmasıdır. Siyaset ve siyasal alana dair belirli kavrayış liberal konsensüsün kurucu unsurları arasında merkezi bir yere sahiptir. Liberal kuramda siyaset, iktisadi, yasal ve özel alanlardan ayrılarak uzmanlaşmış bir kamu siyasal alanı ile sınırlı olarak anlaşılır (Denli, 2011: 175-176). Keyman, Türkiye’nin karmaşık bir toplum olduğunu, birbiri ile kesişen ve karşılıklı etkileşim ve etki ilişkisi sergileyen dört dönemi anlatır. Bunlar (Keyman, 2010: 11): I. 1923–bugün Modernleşme tarihi, II. 1950–bugün Demokratikleşme tarihi, III. 1980–bugün Küreselleşme tarihi, IV. 2000–bugün Avrupalılaştırma tarihi’dir. Keyman, “Türkiye’de 1980 sonrasında siyasal alanı ve bu alanın krizini ve değişimini küreselleşme süreçlerini ele almadan ne anlamak ne de yönetmek olanaklı değil” (Keyman, 2010: 15) ifadesi ile siyasal alandaki gelişmelerin küreselleşmeden ayrı düşünülmesinin doğru açıklama olmayacağını belirtmektedir.

21. yüzyılın başında ardarda üç kez hükümet kurabilen Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP), uyguladığı neoliberal politikalarla da dikkat çekmiştir. AKP Hükümetleri, ekonomik ve siyasi anlamda “çevre”ye dayanan bir siyasi aktör olarak ekonomide liberalleşmeyi yeniden dağıtımcı bir sosyal politika ile birleştirmiştir. Özelleştirme konusunda radikal bir politika izlenmiştir. Serbest piyasanın işleyişini engelleyecek düzenlemelerden kaçınılmıştır (Özipek, 2010: 673-675). Neoliberal ilkeler çerçevesinde hazırlanan 59. , 60. ve 61. Hükümet Programları kapsamında “çevre politikaları” örneklem olarak ele alınacaktır. Ancak, hükümet programlarında yer alan ekonomik konuların, çevre konuları üzerindeki etkileri de karşılaştırmalı olarak verilecektir.

3. AKP Hükümetleri Ve Çevre Politikalarına Neoliberal Etkiler

Neoliberal uygulamaları içine alan 59. Hükümet Programı'ndaki "çevre" ve "çevre anlayışı" program bazında değerlendirilecektir. 59.AKP Hükümeti'nde çevre politikalarının ele alınışı aşağıdaki gibidir (tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm, 2003:1-7):

-Genç nüfus, dinamik yapı ile eşsiz coğrafi konum, zengin doğal kaynaklar, engin kültür birikimi ile ilerleme,

-Ormancılığın gelişimi,

-Çevrenin korunması,

-Su kaynaklarının etkin kullanılması,

-Yasal düzenlemelerle çevrenin korunması,

-Doğal afetlere karşı önlemlerin alınması,

-Çevre dostu sosyo-ekonomik yapıların oluşturulması,

-Tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi,

-Ulusal ormancılık politikası doğrultusunda uzun vadeli ana plan hazırlanarak, gerekli destek ve teşviklerin sağlanması,

-Çevrenin sermaye stoğu olarak ele alınması gereken hava, ısı, su, mineral ve diğerlerinin ekonomik birimlerin faaliyetlerinin yapı ve kalitesini doğrudan etkilediğinden duyarlılığın artırılması,

-Çevresel yapıda kötüye giden gürültü, kirlenme ve değişim maliyetlerini belirleme amacıyla sosyal refah ağırlıklı yaklaşımın getirilmesi,

-Çevre konusunda ekonomik birimlere sosyal sorumluluk yaklaşımının oluşturulması,

-Enerji kaynaklarının tümünden en etkin ve verimli bir şekilde yararlanılması,

-Çevreci nükleer enerji kaynaklarının devreye sokulması,

-Yurtdışı enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesinin sağlanması,

-Enerji politikasında, ulusal çıkarların korunması, enerji arzının güvenliğinin ve devamlılığının sağlanması,

-Serbest rekabete dayanan bir enerji piyasasının oluşturulması aynı zamanda duyarlılıkla çevrenin ve insan sağlığının korunması,

-Yeraltı kaynaklarının iyi değerlendirilmesi için etkin madencilik programının hazırlanması olarak belirlenmiştir.

Neoliberal çerçevede hazırlanan, 60.Hükümet Programı'nda "çevre politikaları" aşağıdaki gibi ele alınmıştır (tbmm.gov.tr/hukümetler/HP60.htm, 2007: 1-7):

-Enerji politikalarının temel amacı, rekabetin olduğu şeffaf bir serbest piyasa mekanizması ile, artan nüfusun ve hızla gelişen ekonominin enerji ihtiyacının sürekli, kaliteli, güvenli ve uygun maliyetlerle temin edilmesi,

-Enerji israfının önlenmesi, bilinçli tüketicinin oluşturulması,

-Doğal gazın tüm illere yaygınlaştırılması,

-Enerji sektöründe, yatırımcıya, tüketiciye ve ilgili kesimlere güven veren belirsizlik içermeyen bir ortamın oluşturulması,

-Avrupa'ya gaz dağıtımında Türkiye'nin etkin rol oynaması,

-Boyabat, Deriner, Ermenek, Ilısu Barajları'nın tamamlanması ve Yusufeli Barajı'nın yapılmasına başlanması,

-Kamu yatırım programında yer alan hidroelektrik ve termik santral projelerinin hızla tamamlanmasına öncelik verilmesi,

-Alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesi için çalışılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının arttırılması,

-Enerji kaynaklarına nükleer enerjinin de eklenmesi için gerekli hukuki çalışmaların hızla sonuçlandırılması, özel sektörün bu alandaki yatırımlarının desteklenmesi olarak sıralanmıştır.

60. Hükümet Programı çerçevesindeki "çevre politikaları", 59.Hükümet Programı'nı destekler biçimde ele alınmış ve uygulamalar bu çerçevede yapılmıştır.

61. Hükümet Programı'nda "çevre politikaları" aşağıdaki gibi ele alınmıştır (tbmm.gov.tr/hukümetler/HP61.htm, 2011: 1-7):

-Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın kurulması,

-Enerjide dışa bağımlılığı önlemek ve alternatif enerji kaynaklarının oluşturulması,

-Tarımda yapısal dönüşüme ağırlık verilmesi,

-Hayvancılık, süt ve süt ürünlerinin üretiminin arttırılması, koyun ve keçi yetiştiriciliğinin teşviği ve hayvan hastalıklarına karşı önlem programlarının oluşturulması,

-Ülkedeki sulanabilir arazinin arttırılması,

NEOLİBERAL POLİTİKALARIN ÇEVRE KONUSUNA ETKİLERİ AÇISINDAN BİR
DEĞERLENDİRME

- İnsan sağlığı ve gıda güvenliği açısından Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın yeniden yapılandırılması,
- Tarım sektöründe söz sahibi ülke konumuna gelinmesi,
- Su kaynağı sorunu yaşayan alanlarda rehabilitasyon çalışmalarının yapılması,
- Sulama tesislerinin modernizasyonunun sağlanması,
- Sulamada tasarruf ve toprağı koruyacak modern teknolojilerin kullanımına destek verilmesi,
- Su kaynaklarının etkin yönetimi için "bütüncül su kaynakları yönetim modeli"nin geliştirilmesi, bu faaliyetler açısından, Orman ve Su İşleri Bakanlığı ile daha etkin çalışılması,
- Çiftçinin yerinde eğitim almasının sağlanması,
- Su ürünlerinin ilerlemesi ve rekabetçi anlayış içerisinde yer alabilmesi için çaba gösterilmesi,
- Kırsalda çiftçinin, organik, geleneksel ve yerel üretimi yapan küçük işletmelerin desteklenmesi,
- Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına önem verilmesi, enerji verimliliği konusunda strateji hazırlıklarının yapılması,
- Hidroelektrik santrallerinin kamu ve özel sektör eliyle artırılması,
- Termik kaynaklar ve rüzgar enerjisinden daha fazla yararlanmak için yeni santrallerin devreye girmesi ve elektrik dağıtımının tamamen özel sektör eliyle verilmesi için çalışmaların yapılması,
- Doğal gaz ile tanışmayan ilin kalmaması, doğalgaz arz güvenliğinin sağlanması için projelerin üretilmesi,
- Nükleer santrallerin yapılmasına hız verilmesi,
- Tuz gölü yeraltı depolama kapasitesinin artırılması,
- Nabucco Projesi'nin bitişi için uluslararası çabaların hızlandırılması,
- Madenciliğin geliştirilmesi,
- Çevre konularında uluslararası gelişmeleri takip etmek, koruma ve kullanma dengesini gözetken ve sürdürülebilir kaynak anlayışının önemini bilen bir anlayışın yerleştirilmesi,
- Çevre ve tabiatın dengesiz kullanımı ve gerekse diğer sebeplerden kaynaklanan afetlere karşı tedbirli olunması, halkın can ve mal güvenliğine önceliğin verilmesi,

- Çevrenin korunarak, dev projelerin gerçekleştirilmesi,
- Düzenli çöp depolama tesislerinin kurulması,
- Atık suların arıtılma kapasitesinin artırılması,
- Denizlerdeki kirliliğin tespit edilmesi ve bunun için altyapı tesislerinin kurulması,
- Hava kirliliği ve artan karbondioksit emisyonu ile mücadele etmek, demiryolu ulaşımına önem verilmesi, havayolu kullanımının yaygınlaştırılması, hibrit otomobiller ile ilgili çalışmalar, yaşlı araçların trafikten çekilmesini sağlayarak ulaşımın çevreye duyarlı hale getirilmesi,
- İklim değişikliklerine hassasiyetle yaklaşılması ve tabii afetlere hazırlıklı olunması,
- Gürültü kirliliğinin önlenmesi için projelerin geliştirilmesi,
- Tüm ulaşım türlerinde sera gazı emisyonlarına yönelik çalışmalara öncelik verilmesi, akıllı sistemlerle toplu taşımının geliştirilmesi, elektrikli demiryolları hatlarının yaygınlaştırılarak sera gazı emisyonunun azaltılması,
- Atık yönetimi hizmetlerinin desteklenmesi, atık azaltma, yeniden kullanım ve geri kazanım ile çevreye verilen tahribatın önlenmesi,
- Atık yönetiminin, geri dönüşüm yoluyla hem enerji üretimini, hem de istihdamı artırıcı bir yatırım alanının oluşturulması,
- Orman varlığının artırılması ve korunması, yeni kent ormanlarının kurulması,
- Ormanlarda yangınla mücadele edilmesi ve bununla ilgili yangın söndürme sisteminin kurulması,
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı bünyesinde ormanların artırılması için gereken tedbirin alınması, ormanları, ekolojik dengeyi koruyacak ve topluma çok yönlü sürdürülebilir fayda sağlayacak şekilde yönetim anlayışının oluşturulması.

Her üç hükümet programında da, çevre düzenlemeleri makro ve mikro ekonomik düzenlemelere doğrudan bağlanmıştır. Neoliberal anlayışın ilkeleri “çevre” ile ilgili konularda da etkili bir biçimde hissedilmektedir.

4. AKP Hükümetleri Ve Ekonomi Politikalarına Neoliberal Etkiler

Neoliberal açıdan “çevre” konusunun değerlendirilebilmesi için hükümet programlarında yer alan “ekonomi” başlığı altındaki konuların da incelenmesi

gerekmektedir. Ekonomi, birçok konuyu olduğu gibi, çevre konusunu da doğrudan etkilemektedir. Bu yaklaşımla, 59. Hükümet Programı'nda ekonomi politikaları aşağıdaki gibi ele alınmıştır (tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm, 2003: 1-7):

- Ekonomik istikrarın sağlanması,
- Rekabetçi bir piyasa yapısının oluşturulması,
- Sürdürülebilir kalkınma ve ekonomik refahın adaletle dağıtımı,
- Yoksullukla ve yolsuzlukla mücadele edilmesi,
- Avrupa Birliği (AB) üyeliği için ekonomik verilerin düzenlenmesi,
- Piyasalarda güveni telkin edebilecek yapılanma için, ekonomi yönetiminin tek çatı altında birleşmesi,
- Toplumun istek ve arzularının politik sürece katılması,
- Şeffaf ve hesap verebilirliğin olması,
- Enflasyonun tek haneye indirilmesi,
- Kamu borç stoğunun düşürülmesi,
- Yüksek ve istikrarlı bir büyüme performansına ulaşılması,
- Ekonomik birimler arasında dengenin sağlanması,
- Ekonomik faaliyette bulunma hak ve özgürlüğünün tanınması,
- Evrensel çerçevede, risk getiri ilişkisinden uzak ekonomik faaliyetlere çalışılması,
- Kamu imkan ve kaynaklarının özel amaç ve menfaatlerden uzak tutulması,
- Makro ve mikro çevrede yaratıcı rekabetin sağlanması,
- Ekonomik rehabilitasyon ve restorasyon sürecinin tamamlanması,
- Ekonomik büyümeyi yeniden başlatmak, fakirlik ve işsizliğin azaltılması,
- Doğrudan reel ekonomiye ve vatandaşların ihtiyaçlarına açık pragmatik uygulamaların benimsenmesi,
- Ulusal sermayenin teşviği ve yabancı yatırımın arttırılması,
- Yatırım ortamının iyileştirilmesi projesinin hayata geçirilmesi,
- Sanayi ve enerji sektörünün yeniden yapılandırılması ve modernize edilmesi,

- Tarım sektörünün yeniden yapılandırılması,
- Ulaşımın modernize edilmesi,
- Makroekonomik istikrar, mikroekonomik liberalleşme, finansal liberalleşme, ticari liberalleşme hedefleri için çalışılması,
- Ekonomide dışa açılıma olanak sağlanması,
- Mali disiplinin hedeflenmesi,
- Vergi reformunun yapılması,
- Özelleştirme, ekonomik faaliyet icra eden kamu kurum ve kuruluşlarının piyasa koşullarında özel sektöre aktarılması gibi maddelerle sıralanmıştır.

60. Hükümet Programı'ndaki ekonomi politikaları, 59. Hükümet Programı'nı tamamlar biçimde hazırlanmıştır. Ekonomi politikaları aşağıdaki gibi ele alınmıştır (Ekonomik ve sosyal gelişme sürecinde "sıçrama dönemi" programı olarak adlandırılmıştır) (tbmm.gov.tr/hukümetler/HP60.htm, 2007: 1-7):

- Ekonomi politikasının temel amacı olan insanların refah ve mutluluğunun artırılması ve ekonominin gelişim kaynağının insan olduğunun vurgulanması,
- Rekabet ortamının iyileştirilmesi, devletin ekonomik faaliyetlerden çekilmesi, düzenleme ve denetleme fonksiyonlarına ağırlık verilmesi,
- Özelleştirme politikalarının devamlılığının sağlanması,
- Ekonominin dışa açılımının ve uluslararası piyasalar ile entegrasyonunun sağlanması,
- Mali disiplinin hedeflenmesi,
- Enflasyonla mücadele ve tek haneli enflasyon vurgusu,
- Açık ekonomik yapının sağlanması,
- Serbest kur rejiminin tercih edilmesi,
- Sosyal ve ekonomik kalkınmanın hızlandırılması, hiçbir bölgenin geri kalmaması için çalışılması,
- İşsizliğin azaltılması, yoksulluk ve yolsuzlukla mücadele için çok kapsamlı ekonomik programın uygulanması,
- Ekonomi alanındaki başarının "güven" ile sağlanması,
- Ekonomi politikalarında "şeffaflık", "süreklilik", "tutarlılık" ve "öngörülebilirlik" ilkelerinin esas alınması,
- AB hedefinin devamlılığının oluşturulması,

-Ekonominin dışa açılması için çalışılması,

-Vergi politikalarında ekonomide kayıtdışılığın önlenmesi, rekabetin artırılması, daha basit, adil ve geniş tabanlı bir vergi sisteminin oluşturulması,

-Özel sektörün yatırım yapmasının önündeki engellerin kaldırılması olarak sayılmıştır. Bu ifadelerle ekonomik programın çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır.

61. Hükümet Programı'na bakıldığında, diğer iki programın sürekliliği içerisinde neoliberal politikalar gözlemlenmektedir. Buna göre ekonomi politikaları aşağıdaki gibi ele alınmıştır (tbmm.gov.tr/hukümetler/HP61.htm, 2011: 1-7):

-Sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmanın hedeflenmesi,

-Üretim ve istihdamın artırılması,

-Büyümenin esas dinamiği kabul edilen özel sektörün rekabet gücünün artırılması,

-Ekonomik dönüşümün hızlandırılması,

-Ekonomi politikalarının temelinde insan mutluluğunun ve refahının esas alınması,

-Ekonomik politikaları, güçlü sosyal politikalarla bütünleştirilmesi,

-Finansal istikrar ve fiyat istikrarı ile çelişmeyen, büyüme ve istihdam politikalarının desteklenmesi,

-Tek haneli enflasyon için çalışılması ve dalgalı döviz kuru rejiminin kabul edilmesi gibi maddelerle ekonominin çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Her üç hükümet programında da, neoliberal politikalar açısından ekonomi ve çevre konularının birbirini destekler konumda olduğu işaret edilebilir. Özellikle, ekonomiye ilişkin konuların, çevre konularını doğrudan etkilediği de incelemelerde ortaya çıkmaktadır. Her üç hükümet programında yer alan ekonomiye ilişkin konuların çevre konuları üzerinde nasıl bir etki yaptığı, neoliberal anlayışın bunu ne denli destekler konumda olduğu “çevre” ve “ekonomi” konuları arasında karşılaştırma yapılarak verilmiştir.

5. Hükümet Programlarında Yer Alan “Ekonomi Ve Çevre Politikalarının” Karşılaştırmalı İncelenmesi

Ülkelerin uyguladıkları ekonomik sistemler ve buna ilişkin oluşturdukları programları, diğer alanları da etkilemektedir. 2003'den itibaren oluşan 59. / 60. ve 61. Hükümet Programları'nda ekonomi alanında yapılmak istenilenler ile çevre konularında ele alınanlar neoliberal politikalar açısından birbirini tamamlamaktadır.

Aşağıda oluşturulan her üç tablo da, 59., 60. ve 61. Hükümet Programları kaynak alınarak hazırlanmıştır. Hükümet programlarındaki veriler derlenmiş özellikle ekonomik ve çevre ile ilgili konular bütünleştirilmiştir. Buna bağlı olarak, Tablo:1’de izlenen ekonomik politikaların her üç hükümet programındaki benzer ve farklı yönleri ortaya konulmuştur. Tablo:2’de ise, hükümet programlarında yer alan çevre politikalarının benzer ve farklı yönleri ele alınarak bu yönler üzerinde durulmuştur. Tablo:3’de ise, ekonomik politikaların, çevre politikalarını kapsar ve etkiler durumlarına ilişkin çıkarsama yapılmıştır.

Tablo:1, bu üç hükümetin programlarında yer alan benzer ve zaman içerisinde farklılık gösteren ekonomiye ilişkin verileri ele almaktadır. Buna göre:

Tablo 1: Hükümet Programları Açısından Ekonomik Politikaların Benzer ve Farklı Yönleri

59./60./61. Hükümet Programlarındaki Ekonomik Konuların Benzer Yönleri	59./60./61. Hükümet Programlarındaki Ekonomik Konuların Farklı Yönleri
Ekonomik politikaların, insan mutluluğu ve refahı esasına göre oluşturulması	Vergi reformunun sağlanması
Ekonomik istikrarın sağlanması	Piyasalarda güven telkini için ekonomi yönetiminin tek çatı altında toplanması
Rekabetçi piyasa yapısının, serbest piyasa ekonomisinin geliştirilmesi	Evrensel çevrede risk getiri ilişkisinden uzak ekonomik faaliyetlerin sürdürülmesi
Sürdürülebilir kalkınmanın önemselenmesi	Reel ekonomiye ve vatandaşların ihtiyaçlarına pragmatik uygulamalar getirilmesi
AB Hedefi için çalışmaların yapılması	Serbest kur ve dalgalı döviz kur rejiminin kabul edilmesi
Enflasyonunla mücadelenin sağlanması	Ekonomik politikaların sosyal politikalarla desteklenmesi
Kamu borç stoğunun düşürülmesi	Sosyal ve politik kalkınmanın hızlandırılması, hiçbir bölgenin geri kalmaması için çalışmaların hızlandırılması
Makro ve mikro çevrede yaratıcı rekabetin sağlanması	Ekonomik faaliyette bulunma hak ve özgürlüğünün oluşturulması
Mali disiplinin sağlanması	Ekonomik rehabilitasyon ve restorasyon sürecinin tamamlanması
Makroekonomik istikrar, mikroekonomik liberalleşmenin (finansal ve ticari liberalleşme) ele	Sanayi ve enerji sektörünün yeniden yapılandırılması ve modernize edilmesi için

NEOLİBERAL POLİTİKALARIN ÇEVRE KONUSUNA ETKİLERİ AÇISINDAN BİR
DEĞERLENDİRME

alınması	çalışılması
Özelleştirme politikaları için çalışmaların yapılması	Ekonomik dönüşüm sürecinin hızlandırılması

Kaynaklar: (tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm, 2003: 1-7)
(tbmm.gov.tr/hukümetler/HP60.htm, 2007: 1-7)
(tbmm.gov.tr/hukümetler/HP61.htm, 2011: 1-7)

Neoliberal açıdan, hükümet programlarındaki benzerlikler, makroekonomik ve mikroekonomik liberalleşme anlayışlarını destekler durumdadır. Farklılık içeren konuların, dönemler bazında incelendiğinde benzer politikaları destekler vurgular yaparak oluşturuldukları gözlemlenmektedir.

Tablo 2: Hükümet Programları Açısından Çevre Politikalarının Benzer ve Farklı Yönleri

59/60/61. Hükümet Programlarındaki Çevre Konularının Benzer Yönleri	59/60/61.Hükümet Programlarındaki Çevre Konularının Farklı Yönleri
Çevre dostu sosyo-ekonomik yapıların oluşturulması	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın kurulması
Ulusal ormancılık politikası ile ormanların korunması, ormancılığın geliştirilmesi	Gürültü kirliliğinin önlenmesi için çeşitli projelerin üretilmesi
Su kaynaklarının etkin kullanılması	Çevre konusunda ekonomik birimlere sosyal sorumlulukların verilmesi
Çevre ve tabiatın dengesiz kullanımı sonucunda, doğal afetlere karşı önlem alınması, iklim değişikliklerine duyarlılık gösterilmesi	Kamu yatırım programında yer alan hidroelektrik ve termik santral projelerinin hızlandırılması
Çevrenin sermaye stoğu olarak ele alınması gereken hava, su, ısı, mineral ve diğer değerlerin ekonomik faaliyetleri doğrudan etkilediği duyarlılığının artırılması	Yeni baraj yapımlarına başlanması
Yurtdışı enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi	Yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaştırılması
Çevre konusunda uluslararası gelişmelerin takip edilmesi	Nükleer enerjinin eklenmesi için hukuki çalışmaların tamamlanması
Çevrenin korunması ile sürdürülebilir kalkınma için dev projelerin yapılması	İnsan sağlığı ve gıda güvenliği açısından "Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı"nın yeniden gözden geçirilmesi
Serbest rekabete dayalı bir enerji	Su kaynağı sorununda rehabilitasyon

piyasaının oluşturulması aynı zamanda çevreye ve insan sağlığına duyarlılık gösterilmesi	çalışmalarının yapılması
Türkiye'nin bir enerji köprüsü yapılması	Toprağı koruyacak modern teknolojinin kullanılması
Madencilik geliştirilmesi	Su kaynaklarının etkin kullanılması
Alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesi, enerjide dışa bağımlılığın önlenmesi	Kırsalda organik, geleneksel ve yerel üretim yapacak küçük işletmelerin desteklenmesi
Tarım ve hayvancılıkta yapısal dönüşümün sağlanması	Nabucco projesi ile doğalgaz uzun geçişli boru hattının Avrupa'ya uzanan ayağının oluşturulması
Sulama tesislerinin modernizasyonuna ilişkin çalışmaların yapılması	Yeni Kent ormanlarının oluşturulması
Denizlerdeki kirliliğin tespit edilmesi ve altyapı tesislerinin kurulması	Hava kirliliği ve artan karbondioksit emisyonu ile mücadele edilmesi, demiryolu ulaşımına önem verilmesi, havayolu kullanımının yaygınlaştırılması, yaşlı araçların trafikten men edilmesi, ulaşımın çevre konusunda duyarlı hale getirilmesi
Düzenli çöp depolama tesislerinin yapılması	Atık yönetim hizmetlerinin desteklenmesi

Kaynaklar: (tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm, 2003: 1-7)
 (tbmm.gov.tr/hukümetler/HP60.htm, 2007: 1-7)
 (tbmm.gov.tr/hukümetler/HP61.htm, 2011: 1-7)

Çevre ve çevre duyarlılığı ülkelerin hükümet programlarında geniş ölçüde yer verdikleri konulardandır. Günümüz koşullarında, çevre konusuna duyarlılık göstermemek olanaklı değildir. Çevrenin olumsuz etkileri, hükümet programlarındaki özellikle ekonomik hedefleri tehdit edebilecek durumları imgeler. Sadece ülke sınırları içinde çevreyi anlatan programlar değil, uluslararası bağlayıcılığı olan antlaşmalar ve ilişkiler bağlamında da bu konu ele alınmaktadır.

Tablo:2'de, çevre ile ilgili konuların devlet düzenlemesi yanında özel kuruluşların da yapacağı çalışmalarla bir bütünlük kazanması istenmektedir. Neoliberal uygulamalar, özellikle çevre konusunda bireylerin, kurumların ve uluslararası kuruluşların göstereceği ilgi ile, gelecekte nasıl bir çevre sorusuna cevap bulabileceklerini işaret etmektedir.

NEOLİBERAL POLİTİKALARIN ÇEVRE KONUSUNA ETKİLERİ AÇISINDAN BİR
DEĞERLENDİRME

Tablo 3: Neoliberal Ekonomik Politikaların Çevre Politikaları Üzerindeki Etkileri

Ekonomik Programlar	Çevre Programları
Ekonomik politikaların insan mutluluğu ve refahı esasına göre oluşturulması	Çevre dostu sosyo-ekonomik yapıların oluşturulması
Ekonomik istikrarın sağlanması	Çevrenin sermaye stoğu olarak ele alınması gereken hava, su, ısı, mineral ve diğer değerlerin ekonomik faaliyetleri doğrudan etkilediği duyarlılığını artırılması
Sürdürülebilir kalkınmanın hızlandırılması	Çevrenin korunması ile sürdürülebilir kalkınma için dev projelerin yapılması
Rekabetçi piyasa yapısı, serbest piyasa ekonomisinin geliştirilmesi	Serbest rekabete dayalı bir enerji piyasasının oluşturulması aynı zamanda çevreye ve insan sağlığına duyarlılığın gösterilmesi
AB Hedefi için çalışılması	Çevre konusunda uluslararası gelişmelerin takip edilmesi
Makro ve mikro çevrede yaratıcı rekabetin sağlanması	Yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaştırılması
Makroekonomik istikrar, mikroekonomik liberalleşme (finansal ve ticari liberalleşme) için çalışılması	Atık yönetim hizmetlerinin desteklenmesi. Çevrenin korunması ve kullanma dengesini gözetilen ve sürdürülebilir kaynak anlayışının öneminin yerleştirilmesi
Ekonomide dışa açılımın sağlanması	Çevre konusunda uluslararası gelişmelerin takip edilmesi, Nabucco projesi ile doğalgaz uzun geçişli boru hattının Avrupa'ya uzanan ayağının oluşturulması gibi konuların desteklenmesi
Özelleştirme politikaları için çalışmaların yapılması	Türkiye'nin bir enerji köprüsü yapılması
Sosyal ve politik kalkınmanın hızlandırılması, hiçbir bölgenin geri kalmaması için çalışılması	Çevre konusunda ekonomik birimlere sosyal sorumluluk yaklaşımının getirilmesi
Ekonomik dönüşüm sürecinin hızlandırılması	Nükleer enerjinin eklenmesi için hukuki çalışmaların tamamlanması

Kaynaklar: (tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm, 2003: 1-7)
(tbmm.gov.tr/hukümetler/HP60.htm, 2007: 1-7)

(tbmm.gov.tr/hukümetler/HP61.htm, 2011: 1-7)

Ülkelerde uygulanan ekonomik politikaların diğer politikalar üzerinde doğrudan ve kaçınılmaz etkileri bulunmaktadır. Neoliberal uygulamaları ele alan bir ekonomik programın, yine çevre konusu üzerinde etkisi bu yönde olacaktır. Yukarıdaki Tablo:3’de, ekonomiye dayalı her bir konunun karşılığında onu tamamlar bir çevre konusunun hükümet programlarında yer aldığı görülmektedir. Ekonomik politikalarla insan mutluluğu ve refahının sağlanması isteniyorsa, çevre dostu sosyo-ekonomik yapıların hayata taşınması gerekmektedir. Tablo:3’de de ilk karşılaştırma bunu işaret etmektedir. Ekonomik istikrar istenen bir ülkede, sadece ekonomiye dair verilerin olumlandırılması yetersiz kalacaktır. Yine Tablo:3’de ekonomik istikrar için, çevre konusunda hava, su, toprak başta olmak üzere bunların sermaye stoğu olduğunu ve kullanımlarının ekonomi için istikrarı getirebileceği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tablo:3’ün genelinde her ekonomik program karşılığında nasıl bir çevre programını etkiler durumun olduğu imgenmiştir.

SONUÇ

Hükümet programları, ülkelerin uygulayacağı ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel, teknolojik ve insana dair konuların ulusal ve uluslararası boyutlarının ele alındığı bir düzenlemedir. Hükümetlerin uyguladıkları politikalar, halkın ihtiyaçlarına göre mal ve hizmet üretebilecek potansiyeli taşınmalıdır. Her hükümet programı, benimsenen politika çerçevesinde ele alınır. Özellikle, dünyada 1980 yılından itibaren yaygınlaşan neoliberal politika akımı, ülkemizde de yankı bulmuştur. Özellikle 21. yüzyılın başında kurulan hükümetler ve programları bu eksende yer almışlardır. Çalışmada da, Türkiye’de 21. yüzyılda kurulan 59. /60. ve 61. hükümetlerin yaptığı programların ekonomik yönlere, çevre konusu üzerindeki etkileri incelenmeye çalışılmıştır.

Yapılan çalışma, neoliberal ekonomik yapılanmanın çevre konusunu doğrudan etkilediği ile ilişkilidir. Bu kapsamda, hükümet programları çerçevesinde ekonomide istenilen sürdürülebilir kalkınma hedefi çevre konusunda “çevrenin korunması ile sürdürülebilir kalkınma için dev projeler” olarak tamamlanmaktadır. Çevrenin korunması baz alınarak, tırnak içinde “dev projeler” başlığı özel sektörün yani yerli ve yabancı sermayenin gücünün ön plana çıkarıldığı yatırımlardan söz etmektedir. Rekabetçi piyasa yapısının güçlendirilmesi ve serbest piyasa ekonomisinin geliştirilmesi ekonomik olarak istenmekle bunu tamamlar bir çevre oluşumu için örneğin; “çevreye ve insan sağlığına duyarlılık gösteren serbest rekabete dayalı bir enerji piyasası oluşturmak” program içinde yer almaktadır.

Hükümet programlarında ekonomik konulardan biri olan, makro ve mikro çevrede yaratıcı rekabetin sağlanması çevre ile “yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaştırılması” başlığında tamamlanmıştır. Çevreye zararlı olmayan ve insanın rekabet içinde olduğu bir dünyada yenilenebilir kaynakların temini gelecek açısından önem taşımaktadır. Finansal ve ticari liberalleşme ekonomik açıdan uygulanan politikalara paralel olarak bu programlarda yer almıştır. Bunun çevreye yansımaları ise örneğin, “atık yönetim hizmetlerinin desteklenmesi” ya da “Nabucco projesi ile doğalgaz uzun geçişli boru hattının Avrupa’ya uzanan ayağının oluşturulması” başlıkları altında ifade edilmişlerdir. Devletin birçok mal ve hizmet üretiminden çekilmesi ve bu politikalar doğrultusunda özel sektörün teşvik edilmesi aynı zamanda yerli ve yabancı yatırımcılarla projelerin desteklenerek hayata geçirilmesi amaçlanmıştır.

Özelleştirme böylesi bir politikanın baş argümanları arasında yer almaktadır. Çevre konusunda özelleştirmeler sonucunda, çevreye ait hassasiyetlerin özenle korunması için gereken tedbirlerin alınması gerekmektedir. Ekonomide dışa açılım konusunun çevre ile bağlantısı, “çevre konusunda uluslararası gelişmeleri takip etmek, koruma ve kullanma dengesini gözeten ve sürdürülebilir kaynak anlayışının önemini yerleştirmek” bağlamında ele alınmıştır.

Hükümet programlarındaki ekonomik konuların doğrudan çevre konuları ile ilişkili olduğu bu anlatımlarla da pekişmektedir. Neoliberal uygulamaların hükümet programları içerisinde bir bütünlük oluşturacak biçimde ele alınmış olduğu incelemeler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Özellikle, ekonomik konular başta olmak üzere sadece ulusal değil, uluslararası konularla ilgili oluşumların ele alınmış olması bu politikaların gereğidir. Günümüzde, herhangi bir ülkedeki olumsuzluk, özellikle de ekonomik ve çevre konularında diğer ülkeleri de etkilemektedir. Çevre konusu sınırların kalktığı bir olguyu karşımıza getirmektedir. O yüzden çevre duyarlılığı bir ülkenin değil, her ülkenin üzerinde hassasiyetle durması gereken bir konudur. İçinde bulunduğumuz yüzyılda siyasetin ve ekonominin çevre ile ilgili konularda geleceğin tasvir edilmesi üzerine oluşturulması gerekmektedir. Siyasal otoritelerin sınır tanımayan çevre konusundaki duyarlılıkları, gelecek nesillerle birlikte, gelecekteki politikaların oluşturulmasında da temel etken olarak karşımıza çıkacaktır. Hükümetlerin vizyonlarını belirlerken hava, su ve toprağın kaybedilmeden ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel ve teknolojik gelişmelere yönelik hedef koymaları sadece ülkeleri için değil, diğer ülkelerin geleceği için de önem taşımaktadır.

Neoliberal politikaların temelinde bireyin ve bireyciliğin vurgulanması, gelecekte bireylere yaşanabilir bir dünyanın bırakılabilmesi ile tutarlılık gösterecektir. Neoliberal politikaların bireyin hak ve özgürlükleri üzerine inşa edilen yönü ile “çevre hakkı” konusunu, bireyin hak ve özgürlükleri kapsamında

daha tutarlı ve öncelikli hakkı olarak ele alınmalıdır. Bireylerin sağlıklı ve yaşanabilir bir çevrede bulunmaları, rasyonel politikaların oluşturulmasını da beraberinde getirebilecektir. Çevre politikaları, ülke siyaseti ve ekonomisi ile doğru orantılı bir yapılanma gösterdiğinden, bu argümanları ayrı olarak düşünmek olanaklı değildir. Gelecek için belirleyici olan unsur ülkelerin ulusal ve uluslararası alanda oluşturacakları çevre politikalarıdır. Çevrenin korunması ve sağlıklı bir çevrede yaşam hakkının oluşabilmesi için bireylerin bilinç yükseltmesi gerçeğine hükümet programlarında dikkat çekilmelidir. Ülkelerin belirledikleri “çevre hakkı”na ilişkin politikaları, “çevre felaketine” değil, bir “çevre şölenine” dönüştürmelidir.

KAYNAKÇA

- Angın, Ahmet (1967), Dünya Politika Ansiklopedisi, Kitapçılık Yayınları, İstanbul.
- Bogdanor, Vernon, Çev: Bülent Peker (1999), Blackwell'in Siyaset Bilimi Ansiklopedisi, Ümit Yayıncılık, Ankara.
- Coşar, Simten (2011), “Kamusuzluğu Tahayyül Edebilmek: Türkiye’de Liberal Düşünce”, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Yıl:14, Sayı:57, Ankara, s.124-125.
- Denli, Özlem (2011), “Liberal Düşünce Topluluğu veya Bir Paradoks Olarak Siyaset Arayışı”, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Yıl:14, Sayı:57, Ankara, s.175-176.
- Erdoğan, Mustafa, Editörler: T.Bora - M.Gültekingil (2005), Liberalizm ve Türkiye’deki Serüveni, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm, Cilt:7, İletişim Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul.
- Evre, Bülent (2009), Postmodern Paradoks ve Siyaset, Adımlar Yayınevi, Ankara.
- Heywood, Andrew, Çev: Berat Bekir Özipek, (2012), Siyaset, Adres Yayınları, Yedinci Baskı, Ankara.
- Keyman, Fuat, Ed: Adem Çaylak/Mehmet Dikkaya/Cihat Göktepe/Hüsnü Kaplı (2010), Türkiye Siyasi Tarihi ve Demokratikleşme, Osmanlı’dan İki binli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi, İkinci Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara.
- Koraltürk, Murat, Çetin Cem, Editörler: T.Bora-M.Gültekingil (2005), Türkiye’de Liberal İktisadi Düşünce, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Liberalizm, Cilt:7, İletişim Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul.

- Hayek, Friedrich A. , Çev: Mehmet Öz (2012), Hukuk, Yasama ve Özgürlük, III. Kitap: Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, İstanbul.
- Kelly, Paul.,Çev: Tarık Sadak (2013), Siyaset Kitabı, Alfa Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.
- Özavcı, Hilmi Ozan (2011), Düşünce Tarihi Merceğinden: Türkiye’de Liberalizm, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Yıl:14, Sayı:57, Ankara, s.158-159.
- Özcan, Muttalip (2009), “Temel Dayanakları Bakımından Demokrasi: Antik ve Modern”, Toplum ve Demokrasi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:3, sayı:6-7, Mersin, s.130.
- Özipek, B.Berat, Ed: Adem Çaylak/Mehmet Dikkaya/Cihat Göktepe/Hüsnü Kaplı (2010), Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Dönemi İç ve Dış Politika (2002-...), Osmanlı’dan İki binli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi, İkinci Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara.
- Türk, H. Bahadır, Der: Mümtaz’er Türköne (2010), Siyaset, Opus Yayıncılık, İstanbul.
- Topal, Aylin, Editörler: Gökhan Atilla/ E. Attila Aytekin (2012), Siyaset Bilimi, Yordam Kitap, İkinci Baskı, İstanbul.
- Tosuner, Mehmet (2012), Kamu Tercih Teorisi,
<http://www.sevgiagacim.net/kamu-tercihi-yaklasimi-t101250.html:wap2>.
(Erişim Tarihi: 02.10.2012).
- tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm, 2003.
- tbmm.gov.tr/hukümetler/HP60.htm, 2007.
- tbmm.gov.tr/hukümetler/HP61.htm, 2011.

EKLER

Tablo 1: Hükümet Programları Açısından Ekonomik Politikaların Benzer ve Farklı Yönleri

Tablo 2: Hükümet Programları Açısından Çevre Politikalarının Benzer ve Farklı Yönleri

Tablo 3: Neoliberal Ekonomik Programların Çevre Programları Üzerindeki Etkileri

BEU. SBE. Derg.
Cilt:3 Sayı:1 Haziran 2014

GİRİŞİMCİLİK, İNOVASYONUN TEŞVİKİ VE ENTELEKTÜEL SERMAYE YENİ STRATEJİLER VE BORSA İSTANBUL (BIST) ÖRNEĞİ

Osman TURGUT*

Özet

Bilgi, Sokrat'ta kişinin kendisini bilmesi yani bir anlamda entelektüel ahlaki ve psikolojik büyümesi ile ilgili bir süreçtir; Protagoras'ta, mantık, dilbilgisi ve konuşma sanatıdır; Konfüçyüs'te ilerlemenin ve dünyasal başarının yoludur.¹

Günümüzde yeni teknolojiler, bilgi teknolojisi, bio-teknoloji, materyal teknolojisi, uzay teknolojisi ve nükleer teknoloji şeklinde sıralanabilir. Bunlar içinde kullanımı ve etkinliği en fazla olanı “bilgi teknolojisi” olarak görünmektedir.

Teknolojik değişimle beraber iktisat literatüründe kabul gören üretim faktörleri olan doğal kaynaklar, sermaye, emek ve girişimci bağlamında günümüzde, para, emek, araç-gereç, enerji, fabrika gibi maddi sermayeye duyulan ihtiyaç yerini bilgi, patent, telif hakkı, beyin gücü, deneyim gibi “bilgi” varlıklarına duyulan ihtiyaca bırakmıştır.

Çalışmada, Ülkemiz İstanbul Borsası (BIST)'ta Ulusal 030-050-100 endekslerinde yer alan örneklem yoluyla seçilen 10 Şirketin 2008 ilâ 2013 yılları arası 6 yıllık periyottaki araştırma-geliştirme harcamaları analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *İnovasyon, Entelektüel Sermaye, Araştırma-Geliştirme Harcaması*

ENTREPRENEURSHIP, PROMOTION OF INNOVATION AND INTELLECTUAL CAPITAL NEW STRATEGIES ANDEXCHANGE ISTANBUL (BIST) SAMPLE

Abstract

According to Socrates Knowledge is to knowon eself so in a sense, growth process related to the intellectual, moral and psychological; according to Protagoras, knowledge is the art of logic, grammar and conversation; according to Confucius, knowledge is the path of progress and worldly success.

---

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Muhasebe-Finansman ABD. Doktora Öğrencisi,
osman.turgut@ogr.sakarya.edu.tr

¹Yalçın YALÇINKAYA, “Bilginin Farkındalık ve Farklılığında Organizasyonların Gelecek Alanı: İnovasyon”; Türk Kütüphaneciliği 24, 3 (2010), s. 375

Nowadays, new technologies can be listed as information technology, bio-technology, material technology, space technology and nuclear technology. Information technology seems to have mostly effective and usable of the more than other technologies.

By technological change, acceptable factors production, natural resources, capital, labor and entrepreneurs in the economics literature, in the context of today, they are replaced by the need for the presence of money, labor, tools, energy, factory, as "information assets" like physical capital, the need for location information, patents, copyright, brainpower.

In this study research and development expenditures of 10 companies, which are chosen by sample from national 030-050-100 indexes of Istanbul Stock Exchange(BIST), have been analyzed for the interval of 2008-2013.

Keywords: *Innovation, Intellectual Capital, Research-Development Expenditure*

GİRİŞ

Bilgi, Sokrat'ta kişinin kendisini bilmesi yani bir anlamda entelektüel ahlaki ve psikolojik büyümesi ile ilgili bir süreç, Protagoras'ta, mantık, dilbilgisi ve konuşma sanatı, Konfüçyüs'te ilerlemenin ve dünyasal başarının yoludur.²

200 yıl önce kullanılmaya başlanan buharlı makineler makineleşme döneminin simgesi olurken, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında elektriğin yaygınlaşması ekonomik büyümeyi sağlayan yeni teknolojiler olarak teknolojik gelişmede yeni bir aşamayı oluşturmuşlardır.³ II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise teknolojik gelişmeler yeni bir ivme kazanmıştır. 1920'lerden sonra üretim süreci yerini otomasyona bırakmıştır.

Günümüzde ise bilimsel veya teknolojik devrim veya teknolojik patlama adı verilen ekonomik tüm alanları, üretimin yapılanmasını, dağıtımını ve ortaya çıkarılan gelirin paylaşımını doğrudan etkileyen yeni teknolojiler dönemi ortaya çıkmıştır.⁴

Tarım toplumundan sanayi toplumuna, sanayi toplumundan da bilgi toplumuna dönüşümü sağlayan birçok etken olmasına karşın gerçek anlamda bu dönüşümün temelinde insan ve onun bilgisinin rolü öne çıkmaktadır.⁵

Günümüzde yeni teknolojiler bilgi teknolojisi, bio-teknoloji, materyal teknolojisi, uzay teknolojisi ve nükleer teknoloji şeklinde sıralanabilir. Bunlar içinde kullanımı ve etkinliği en fazla olanı "bilgi teknolojisi" olarak görünmektedir.

² Yalçın YALÇINKAYA, agm., s. 375

³ <http://www.leenglish.com/konu-dunyadaki-son-teknolojik-gelismeler-675.html> Erişim Tarihi: 16.04.2014.

⁴ Ayşen TOKOL, "Yeni Teknolojiler ve Değişen Endüstri İlişkileri", İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 2000, Cilt: 2, Sayı: 1, Sıra: 1, No: 80 http://www.sosyalsiyaset.net/documents/ayсен_tokol_1.htm Erişim Tarihi: 16.05.2014

⁵ Yalçın YALÇINKAYA, agm. s.374

1. GİRİŞİMCİLİK, İNOVASYON VE ENTELEKTÜEL SERMAYE

Teknolojik değişimle beraber iktisat bilim dalında genel kabul gören üretim faktörleri olan doğal kaynaklar, sermaye, emek ve girişimci bağlamında günümüzde, para, emek, araç-gereç, enerji, fabrika gibi maddi sermayeye duyulan ihtiyaç yerini bilgi, patent, telif hakkı, beyin gücü, deneyim gibi “bilgi” varlıklarına duyulan ihtiyaca bırakmıştır.⁶

Geçmiş dönemlerde, konvansiyonel yönetim anlayışı anaparayı koruyarak en yüksek düzeye çıkarma düşüncesine sahip olmuş ancak son elli yıl içinde, işletmecilik dünyası anaparanın egemen olduğu bir ortamdan sıyrılıp, bilginin egemen olduğu bir ortama dönüşmüştür.⁷

Günümüz dünyasında açık bir şekilde görülmektedir ki bilgi, üretim faktörleri olarak bilinen girişimci, sermaye, emek ve hammaddeden daha etkin ve etkili bir düzeyde önemli ve ayrıcalıklı bir üretim girdisi halini almıştır.⁸

Bilgiye dayalı olarak oluşan ekonomik yapı sayesinde üretim faktörlerinin coğrafik anlamda yer değiştirmesine olan ihtiyaç da azalmıştır.

Diğer yandan, tarih boyunca girişimcilik, sadece ekonomik bir değer olmayıp aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir fenomendir. Girişimciliğe sosyolojik açıdan bakıldığında, sosyal ve kültürel yapının imkânlarıyla yakından ilişkilidir.⁹

Girişimcilik, ekonomik özgürlük, büyüme ve sağlıklı bir ekonomiyi destekleyecek kurumlar, gerek akademik dünya açısından gerekse de hükümetler açısından son zamanlarda yoğun şekilde ele alınan konular arasında yer almaktadır.¹⁰

İnovasyon ise, maddi ve manevi sermayenin yatırımlarının sonucundaki ilerlemenin gerçekleştirilme başarısıdır. Bu noktada ön koşul, insanın tüm oluşturucu potansiyellerini açığa çıkarmak ve insanın düşüncesinin, bilgisinin sınırsız oluşturucu özgürlüğünden yararlanmaktır.¹¹

Yenilikleri insanlar yapar; hayal güçleriyle, iradeleriyle ve ısrarlarıyla yaparlar. Kim olursanız olun takım üyesi, takım lideri ya da yönetici inovasyona

---

⁶D. Arzu AKOLAŞ, “*Bilişim Sistemleri ve Bilişim Teknolojisinin Küreselleşme Olgusu ve Girişimcilik Üzerine Yansımaları*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi; 2004, (12), s.36

⁷ Yalçın YALÇINKAYA, agm. s.393

⁸ Suphi ASLANOĞLU ve İsrail ZOR, “*Bilgi Varlıklarının Değerlemesi: Entelektüel Sermaye Ölçüm ve Değerleme Modelleri; Karşılaştırmalı Bir Analiz*”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ocak 2006, Sayı:29, s.156

⁹ Ömer AYTAÇ ve Süleyman İLHAN, “*Girişimcilik ve Girişimci Kültür: Sosyolojik Bir Perspektif*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2007, (18), s.101

¹⁰ H. Bahadır AKIN, “*Türkiye’de İş Yapma Ortamının Girişimcilik ve Ekonomik Özgürlükler Açısından Değerlendirilmesi*”, Bilig (Ahmet Yesevi Üniversitesi), (Güz 2010), Sayı 55, s.21

¹¹ Yalçın YALÇINKAYA, agm., s. 384

giden tek gerçek yol insanlardan geçmektedir.¹² İnovasyon ancak düşünen, öğrenen, bilen, bilgi alış verişinde bulunan, entelektüel yeteneğe sahip bilgi işçisi insanlar tarafından gerçekleştirilebilir. Bilgi işçileri artık bir maliyet unsuru olarak değil de, bir yatırım kaynağı olarak organizasyonlarda bulunmaktadır. Kuşkusuz bunun nedeni; insan kaynağı dışındaki diğer tüm kaynaklar aldıkları girdiden daha fazlasını çıktı olarak veremezken yalnızca insanların yani bilgi işçilerinin, bilgileri sayesinde toplam aldıklarından daha fazlasını geri verebilmesidir.¹³

2. GİRİŞİMCİLİK, KÜÇÜK ORTA BÜYÜKLÜKTEKİ İŞLETMELER (KOBİ) VE İNOVASYON İLİŞKİSİ

Çağımızın yükselen bir değeri olan girişimcilik, üretimde esnek olmaları, istihdamı artırma imkânları vb. sebeplerle günümüz ekonomik yapısının etkin aktörleri olan KOBİ'lerde kendini göstermektedir.¹⁴

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme (KOBİ), 635 sayılı “*Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*¹⁵”,nin 28’inci maddesiyle yasal zemine oturtulmuştur. Anılan KHK’nın aynı maddesiyle de KOBİ’lerin sınıflandırılmasına ilişkin düzenlemenin Bakanlar Kurulu’nca yayınlanan Yönetmelikle belirleneceğine hükmedilmiştir. Bu bağlamda KOBİ’lere ilişkin olarak “*Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik*¹⁶”, yayımlanmıştır. Yönetmeliğin 4’üncü maddesine göre “*Küçük ve Orta Büyüklükte İşletme (KOBİ): İkiyüzelli kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri kırk milyon Türk Lirasını aşmayan ve bu Yönetmelikte mikro işletme, küçük işletme ve orta büyüklükteki işletme olarak sınıflandırılan ekonomik birimleri veya girişimleri*” ifade etmektedir.

Gelişmiş ülkelerde KOBİ’lerin payı; toplam işletmelerin %95’i; toplam istihdamın %50’si; toplam yatırımların %40’ı; toplam üretimin %50’si; toplam ihracatın %30-40’ıdır.¹⁷

Ülkemizde KOBİ’ler toplam girişim sayısının %99,9’unu, istihdamın %77,8’ini, maaş ve ücretlerin %51,5’ini, cironun %64,8’ini, faktör maliyetiyle

¹² Yalçın YALÇINKAYA, agm. s.385

¹³ Yalçın YALÇINKAYA., agm., s.387

¹⁴ Ömer AYTAÇ ve Süleyman İLHAN, agm., s.102

¹⁵“*Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*”, Kanun Hükmünde Kararname Tarihi : 3/6/2011, No : 635, 08.06.2011 tarihli ve 27958 Mükerrer sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

¹⁶“*Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik*” 19.10.2005 tarihli ve 2005/9617 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı’yla 18.11.2005 tarihli ve 25997 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

¹⁷<http://www.usakgundem.com/yorum/2/kobilerin-d%C3%BCnya-ekonomisindeki-yeri.html>

Erişim Tarihi: 16.04.2014

oluşturulan katma değer %55,5'ini, maddi mallara ilişkin brüt yatırımın %41,1'ini oluşturmaktadırlar.¹⁸

Yapılan bir araştırma¹⁹, çalışan sayısı arttıkça işletmelerin inovasyon yapma başarısının arttığını, inovasyon yapmanın KOBİ'lerin yasal konumuna göre farklılık göstermediğini, AR-GE'ye ayrılan kaynakların inovasyon stratejilerinin belirlenmesinde oldukça önemli rol oynamakta olduğunu ortaya çıkarmıştır.²⁰ KOBİ'lerin inovasyon konusunda başarılı olmalarını etkileyen en önemli faktörün AR-GE'ye ayırdıkları kaynak olduğu görülmüştür.²¹

3. İNOVASYONDA GÜNEY KORE, ÇİN VE BENZER DİĞER ÜLKELERİN DURUMU

"*Dünya teknolojisine yetişme*" konusunda Güney Kore gelişmekte olan ülkeler için önemli bir deneyim sunmaktadır. Çin ise biraz da bu pratik durumun ışığında dünya teknolojisine yetişme çabası gösteren ülkeler arasında yer almaktadır.²²

Dünya Bankası'nın 1965 ve 1990 yılları arasında "mucizevi" büyüme gösterdiğini belirttiği sekiz Asya ülkesinden biri olan Güney Kore, DRAM, TFT-LCD gibi ileri teknoloji sanayisinde dünyada ilk sıraya yerleşmiştir. Bir tarım toplumuyken sanayileşen ekonomi haline gelen Güney Kore 1960'lardan itibaren zengin insan kaynaklarına yönelerek radikal biçimde strateji değişikliğine giderek, özellikle 70'ler ve 80'ler başında devlet öncülüğünde kalkınma stratejisi uygulamıştır.²³

1980'ler başında kapılarını ileri teknoloji ve altyapı içeren yabancı sermayeye açan Çin ise, yeni teknoloji içeren donanımların ithali, yurtdışında bilim-teknoloji personelinin eğitimi, ülke içi AR-GE faaliyetleri, doğrudan yabancı yatırımla ileri teknoloji sanayilerini canlandırmaya çalışmıştır.²⁴ 1990 yılına kadar modern teknolojiye sahip olduğu söylenemeyen Çin, 20 yılda kitle üretimi yapılan malların dünyada önde gelen imalatçılarından biri haline gelerek 2006 yılında dünyanın en büyük 4. ekonomisi haline gelmiştir.²⁵ Çin aynı zamanda yüz milyonlarca kişilik ucuz işgücü ordusuna ve yüzde 50 dolayında

¹⁸ "Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri, 2011" Haber Bülteni, 19.10.2012-13146, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13146> Erişim Tarihi:16.04.2014

¹⁹ Edip ÖRÜCÜ, Recep KILIÇ, Abdullah SAVAŞ, "KOBİ'lerde İnovasyon Stratejileri ve İnovasyon Yapmayı Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama", Doğu Üniversitesi Dergisi, 12 (1) 2011, 58

²⁰ Edip ÖRÜCÜ, Recep KILIÇ, Abdullah SAVAŞ, agm., s.58

²¹ Edip ÖRÜCÜ, Recep KILIÇ, Abdullah SAVAŞ, agm., s.72

²² Neslihan ÇELİK, "Gelişmekte Olan Ülkelerin Sanayileşme Süreçlerinde Teknolojik Öğrenme Deneyimleri: Güney Kore Örneği ve Çin'in <Yetişme> Çabaları", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar 2009, ISSN:1304-0278 V.8 N.28, s.92

²³ Neslihan ÇELİK, agm., s.97

²⁴ Neslihan ÇELİK, agm., s.101

²⁵ Neslihan ÇELİK, agm., s.102

olağanüstü yüksek bir tasarruf oranına sahiptir.²⁶ Günümüzde ise, endüstriyel üretim yeteneğini ve endüstriyel inovasyon tabanını geliştirerek daha kompleks ürünler üretmeyi amaçlamakta ve inovasyon sistemini kurmaya çalışmaktadır.²⁷

4. İNOVASYON-ENTELEKTÜEL SERMAYE BÜTÜNLÜĞÜ

Tüm dünyada gelişmenin, değişimin, farklılaşmanın ve oluşturuculuğun en önemli itici güçlerinden birisinin inovasyon olduğunu reddeden hiçbir düşünce kalmamıştır.²⁸

Biçimlendirilebilen ve başkalarına aktarılabilen ‘açık bilgi’²⁹,yle beraber yüksek bilişsellik ve kişisellik bağlamlarına özgü ve insanların akıllarında ve organizasyonların iş süreçlerinde saklı bulunan ‘örtük bilgi’³⁰, bu noktada inovasyonun gerçekleştirilmesinde elzemdir ve beslenme kaynağıdır.³¹ Aynı zamanda, uygulamaya dönüşen bilgi, zekâ, beceri ve yeterlilikleri ifade eden “Entelektüel sermaye” inovasyon için soyut ve temel değerdir.³²

İnovasyonun başarılabilmesi fikir işçilerince organizasyon içinde paylaşılan açık bilgi ve inovasyona aktarılan güçlü örtük bilgi ve dolayısıyla yüksek kolektif birikim taşıyan entelektüel sermaye sahipliği ile mümkündür.

Organizasyonun entelektüel sermayesi diğer bir tanımlamayla mevcuda görece daha yeni bilgiler öğrenmenin ve aynı zamanda birbirinden farklı birçok bilgiyi bir arada tutabilmenin yoludur. Organizasyonun menfaati için bundan daha önemli başka bir şey olmayabilir. Mümkün olabildiğince çok miktarda yeni bilgi üretmek, çığır açıcı ve çarpıcı bilgilere ulaşmak ve birikimi sağlamış bilginin artmasına katkı sağlamak bir organizasyonda entelektüel seviyenin hangi noktada olduğunun önemli göstergeleridir. Organizasyonun entelektüel sermayesindeki yüksek kolektif birikiminin içeriği inovasyonun hayat bulacağı bir olumlu atmosfer oluşturmaktadır. Herhangi bir organizasyonun her alanında bu ölçüde geniş bir idrakin bulunması, mutlak manada inovasyon sürecinin başarısını yükseltmek demektir.³³

²⁶ 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013), s.8, <http://pbk.tbmm.gov.tr/dokumanlar/kalkinma-plani-9-genel-kurul.pdf> Erişim Tarihi:23.04.2014

²⁷ Neslihan ÇELİK, agm., s.102

²⁸ Yalçın YALÇINKAYA, agm. s.382

²⁹ Açık bilgi: (explicit) dil olarak kodlanıp üretilebilen bilgidir. Belgeler, talimatlar, grafikler ve depolanıp aktarılabilen bütün diğer mecralar açık bilgi içerir (Yalçın YALÇINKAYA, agm. s.389).

³⁰ Örtük bilgiler ise yüksek bilişsellik ve kişisellik bağlamlarına özgüdür. Organizasyonların farklı olması bir anlamda örtük bilgilere bağlıdır. Örtük bilgiler, belgelendirilmemiş ve bir forma dönüştürülmemiş bilgilerdir (Yalçın YALÇINKAYA, agm. s.389).

³¹ Yalçın YALÇINKAYA, agm. s.389

³² Yalçın YALÇINKAYA, agm. s.390

³³ Yalçın YALÇINKAYA, agm. s.392

“Öğrenen organizasyon” anlayışına dayalı bir yapılanma, bilgi çağında ayakta kalabilme ve rekabetçi bir stratejiye sahip olabilmenin bir gereğidir.³⁴

Bazı araştırmalara göre inovasyon sürecinde ilham ve hayal gücünün etkisi %10, çaba ve uğraşın etkisi %90 ağırlığa sahiptir.³⁵ Bu nedenle çaba ve uğraş göstererek, değişen, gelişen, strateji oluşturan, gelişim ve yenilik dinamiklerini yakalayan organizasyonlar, “bilgi çağı” yirmi birinci yüzyılda gereken farklılığı yaratarak rekabette üstünlüğü sağlamakta, sorunlara hızlı çözümler üretebilmekte, gücünü ve yetkinliğini geliştirebilmektedir.³⁶

Özellikle organizasyonların geleceği açısından ele alındığında inovasyon, organizasyonu “*emtialaşma baskılarından kurtarabilecek ve farklılaşmayı sağlayabilecek en emin ve yegâne yol*” olarak kabul edilmektedir.³⁷

“*Bugünün bilgileri, yarının problemlerini çözmek için yeterli bilgiler değildir*”³⁸. Özellikle, insanların sınırlarını kuşatan setlerden kurtulması gerekmektedir. Bilgi eksenli toplumlarda ya da organizasyonlarda belirleyici olan insanların davranışlarıdır.³⁹

Uygulamaya dönüşen bilgi, zekâ, beceri ve yeterlilikleri ifade eden “*Entelektüel sermaye*” inovasyon için soyut ve temel değerdir⁴⁰; inovasyon ise, maddî ve manevî sermayenin yatırımlarının sonucundaki ilerlemenin gerçekleştirilme başarısıdır. Bu başarının ön şartı ise insanın tüm keşfedici ve yenilik oluşturucu potansiyellerini açığa çıkarmak ve insanın düşüncesinin, bilgisinin sınırsız oluşturucu özgürlüğünden yararlanmaktır.⁴¹

Bilinmektedir ki “*geleceği hazırlamayanlar, geleceği karşılarında bulurlar*”⁴². Geleceği şekillendirmek, yenilikleri - gelişimleri - değişimleri sürekli izlemek, bilgiye odaklanmak, sürekli öğrenmek ve öngörülerde bulunmakla mümkündür.⁴³

---

³⁴ Özcan YENİÇERİ, “*Örgütleri etkinleştirme aracı olarak bilgi ve bilgi yönetimi*”. Ö.Yeniçeri (Ed.). *Yönetimde yeni yaklaşımlar* içinde (ss.175-192). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s.184. Akt: Yalçın YALÇINKAYA, agm. s.393

³⁵ A.M. AHMED, H.S. ABDALLA, H.S. (1999). “*The role of innovation process in crafting the vision of the future, Computers&IndustrialEngineering*”, Vol. 37, Iss.1-2, October. Akt.:Edip ÖRÜCÜ, Recep KILIÇ, Abdullah SAVAŞ, “*KOBİ’lerde İnovasyon Stratejileri ve İnovasyon Yapmayı Etkileyen Faktörler*”, Doğu Üniversitesi Dergisi, 12 (1) 2011, s.63

³⁶Yalçinkaya, Y., Agm., s.399

³⁷ Arman KIRIM, “*Farklılaşmanın en etkin yolu: deneyim inovasyon*”. İstanbul: Fed Training. 2006, s.24; Akt: Yalçınkaya, Y., Agm., s.63

³⁸Nezahat GÜÇLÜ, Kseanela SOTİROFSKİ, “*Bilgi yönetimi*”, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 2006, 4(4): Akt. Yalçın YALÇINKAYA, agm. s.395

³⁹ İbrahim KAVRAKOĞLU, “*Yönetimde devrimin rehberi: inovasyon*”. (2. bs.). İstanbul: ALTEO, 2006, s.4; Akt. Yalçın YALÇINKAYA, agm. s.395

⁴⁰ Yalçın YALÇINKAYA, agm. s.390

⁴¹ Yalçın YALÇINKAYA, agm.,s. 384

⁴² Yılmaz ARGÜDEN, “*Geleceği şekillendirmek: yaşam kalitesi için stratejik düşünmek*” (2.bs.). İstanbul: Rota Yayınları, 2004, s.89; Akt: Yalçın YALÇINKAYA, agm., s.396

⁴³ Arman KIRIM, Age., 2006, s.7, Akt: Yalçın YALÇINKAYA, agm., s.396

5. ÜLKEMİZ AR-GE HARCAMASI İLE GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA (GSYİH) İÇİNDEKİ PAYI

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2012 yılı Ar-Ge Faaliyetleri Araştırması kapsamında, kamu kuruluşları, vakıf üniversiteleri ve ticari sektördeki anket sonuçları ile devlet üniversitelerinin bütçe ve personel dökümlerine dayalı olarak yapılan hesaplamalara göre, Türkiye'de Gayri Safi Yurtiçi Ar-Ge Harcaması 2012 yılında bir önceki yıla göre %17,1 artarak 13.062 Milyon TL olarak hesaplanmıştır.⁴⁴

Türkiye'de Gayri Safi Yurtiçi Ar-Ge harcamasının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) içindeki payı %9,2'dir. Bu oran 2011 yılında %8,6 idi.⁴⁵

6. İSTANBUL BORSASI (BİST) ULUSAL 030-050-100 ENDEKSLERİNDE YER ALAN (ÖRNEKLEM) ŞİRKETLERİN ARAŞTIRMA GELİŞTİRME HARCAMALARININ ANALİZİ

Çalışmayla, Borsa İstanbul (BİST) Ulusal 030, 050, 100 endekslerinde yer alan Şirketlerden örneklem yoluyla alınan 10 Şirketin 2008 ilâ 2013 yılları arasındaki araştırma ve geliştirme faaliyetlerine ilişkin yapmış oldukları harcamaların durumu ile değişimleri irdelenmiştir. Seçilen Şirketlerin 5 adeti Ulusal 030 endeksinde, 2 adeti ulusal 050 endeksinde, 3 adeti de ulusal 100 endeksinde yer almaktadır.⁴⁶

Seçilen Şirketlerin 2008 ilâ 2013 yılları arasındaki yıllık gelir tablolarının "750-Araştırma-Geliştirme Giderleri" kaleminde raporlamış oldukları tutarlar tablo 1'deki gibidir:

(TL)	2008 YILI	2009 YILI	2010 YILI	2011 YILI	2012 YILI	2013 YILI
TÜRK TELEKOM (XU030)	9.817.000	29.332.000	22.929.000	27.054.000	31.177.000	38.934.000
TOFAŞ (XU030)	12.324.000	13.562.000	11.435.000	7.056.000	14.858.000	12.753.000
TÜRK TRAKTÖR (XU050)	2.930.210	2.063.282	2.175.092	3.196.882	6.751.610	9.225.895
TÜPRAŞ (XU030)	-	8.545.000	9.149.000	4.125.000	12.439.000	18.428.000
PETKİM (XU030)	1.008.735	1.444.604	2.125.414	2.481.629	7.388.646	8.602.243
OTOKAR (XU050)	4.944.475	5.171.960	7.186.302	12.355.838	17.645.232	25.796.799
NETAŞ (XU100)	942.612	1.321.217	1.219.561	700.699	582.535	720.433

⁴⁴ Türkiye İstatistik Kurumu, 20 Kasım 2013, 13630, "Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması, 2012", <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13630> Erişim Tarihi: 25.04.2014

⁴⁵ Türkiye İstatistik Kurumu, "Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması, 2012", agk.

⁴⁶ <http://finans.mynet.com/borsa/endeks/xu100-bist-bilesik/endekshisseleri>

Erişim Tarihi:25.04.2014

Erişim

MUTLU AKÜ (XU100)	1.449.760	1.553.220	540.027	525.827	757.771	824.760
VESTEL (XU100)	30.879.000	51.946.000	70.422.000	88.354.000	69.737.000	96.220.000
ARÇELİK (U030)	54.517.000	48.480.000	60.520.000	64.847.000	73.464.000	83.207.000

Tablo 1: Şirketlerin 2008-2009-2010-2011-2012-2013 yılları AR-GE harcama tutarları (TL)

Şirketlerin 2008 yılı temel yıl esas alınmak üzere 2013 yılına kadarki 5 yıl boyunca AR-GE harcamalarının bir önceki yıla göre artış oranları Tablo 2'deki ve Grafik 1'deki gibidir:

2008 ilâ 2013 yılları arasındaki 6 yıllık veriler tetkik edildiğinde;

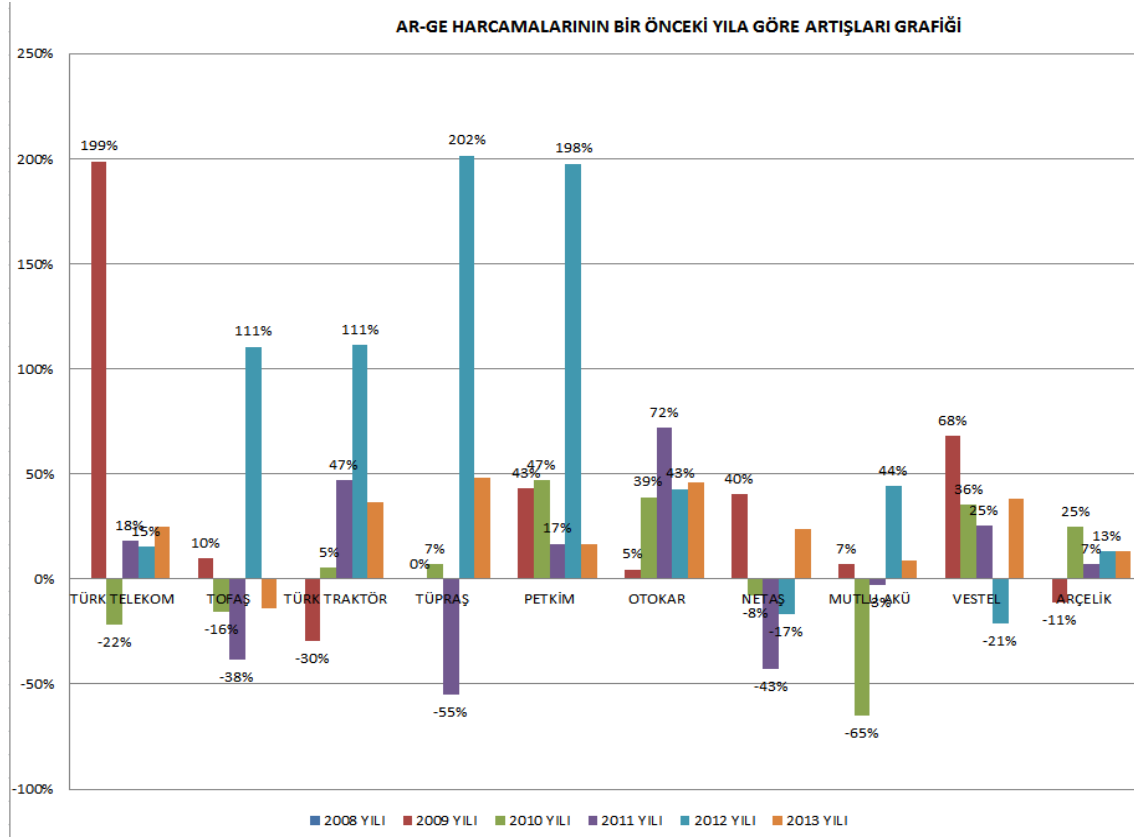
- 10 Şirket tarafından da 6 yıl boyunca AR-GE için harcama yapıldığı⁴⁷;
- 10 Şirket tarafından 6 yıl boyunca bir önceki yıla oranla ortalama %23 oranında harcamada artışa gidildiği;
- 6 yıl boyunca ortalama en yüksek AR-GE harcamasının bir önceki yıla göre artırılması ortalamasının Petkim'ce yapıldığı;
- 6 yıl boyunca ortalama en düşük AR-GE harcamasının bir önceki yıla göre artırılması ortalamasının Netaş ve Mutlu Akü tarafından gerçekleştirildiği;
- 10 Şirket tarafından bir önceki yıla göre AR-GE harcamasının artırılması oranında en yüksek ortalama oranın %70 oranla 2012 yılında gerçekleştirildiği;
- 10 Şirketin ortalamasına göre AR-GE harcamalarının bir önceki yıla göre artırılmasında 6 yılın her birinde de harcamaların artırılması yönünde irade kullanıldığı tespit edilmiştir.

(%)	2008 YILI	2009 YILI	2010 YILI	2011 YILI	2012 YILI	2013 YILI	Ortalama
TÜRK TELEKOM (XU030)	0%	199%	-22%	18%	15%	25%	39%
TOFAŞ (XU030)	0%	10%	-16%	-38%	111%	-14%	9%
TÜRK TRAKTÖR (XU050)	0%	-30%	5%	47%	111%	37%	28%
TÜPRAŞ (XU030)	0%	0%	7%	-55%	202%	48%	34%
PETKİM (XU030)	0%	43%	47%	17%	198%	16%	54%
OTOKAR (XU050)	0%	5%	39%	72%	43%	46%	34%
NETAŞ (XU100)	0%	40%	-8%	-43%	-17%	24%	-1%
MUTLU AKÜ (XU100)	0%	7%	-65%	-3%	44%	9%	-1%
VESTEL (XU100)	0%	68%	36%	25%	-21%	38%	24%
ARÇELİK (U030)	0%	-11%	25%	7%	13%	13%	8%
Ortalama	0%	33%	5%	5%	70%	24%	23%

⁴⁷ Tüpraş'ın 2008 yılına ilişkin AR-GE harcamasına www.kap.gov.tr üzerinden yayımlanan mali tablolarla rastlanılmamıştır.

GİRİŞİMCİLİK, İNOVASYONUN TEŞVİKİ VE ENTELEKTÜEL SERMAYE YENİ STRATEJİLER VE BORSA İSTANBUL (BİST) ÖRNEĞİ

Tablo 2: Şirketlerin 2008-2009-2010-2011-2012-2013 yılları bir önceki yıla göre AR-GE harcaması artış oranları (%).

Grafik 1: Şirketlerin 2008-2009-2010-2011-2012-2013 yılları bir önceki yıla göre AR-GE harcaması artış grafiği.

Seçilen Şirketlerin 2008 ilâ 2013 yılları arasındaki 750-Araştırma-Geliştirme Giderleri tutarlarının 2008 yılı temel yıl olarak dikkate alınmak suretiyle 2008 yılına göre artış oranları Tablo 3'deki ve trend grafiği ise Grafik 2'deki gibidir:

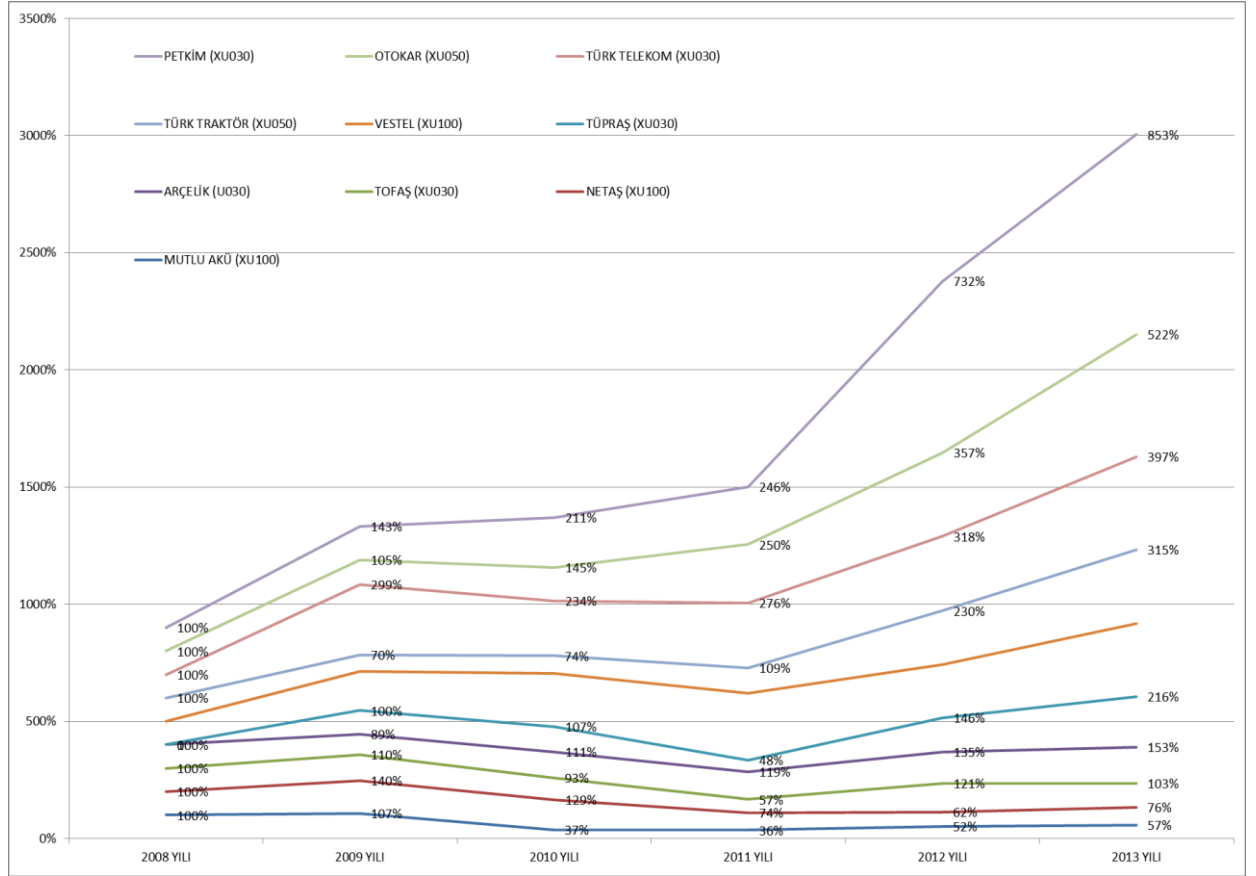
2008 ilâ 2013 yılları arasındaki 6 yıllık verilerin ortaya koyduğu trend (eğilim) tetkik edildiğinde;

- 10 Şirketin de 2008 yılından beridir AR-GE harcamalarını artırmakta oldukları;
- 2013 yılı dikkate alındığında 2008 yılına göre en yüksek artışın ilk sırada Petkim, ikinci sırada Otokar, üçüncü sırada Türk Telekom tarafından gerçekleştirildiği;

tespit edilmiştir.

(%)	2008 YILI	2009 YILI	2010 YILI	2011 YILI	2012 YILI	2013 YILI
TÜRK TELEKOM (XU030)	100%	299%	234%	276%	318%	397%
TOFAŞ (XU030)	100%	110%	93%	57%	121%	103%
TÜRK TRAKTÖR (XU050)	100%	70%	74%	109%	230%	315%
TÜPRAŞ (XU030)		100%	107%	48%	146%	216%
PETKİM (XU030)	100%	143%	211%	246%	732%	853%
OTOKAR (XU050)	100%	105%	145%	250%	357%	522%
NETAŞ (XU100)	100%	140%	129%	74%	62%	76%
MUTLU AKÜ (XU100)	100%	107%	37%	36%	52%	57%
VESTEL (XU100)	100%	168%	228%	286%	226%	312%
ARÇELİK (U030)	100%	89%	111%	119%	135%	153%

Tablo 3: Şirketlerin 2008-2009-2010-2011-2012-2013 yıllarında 2008 temel yıla göre AR-GE harcaması artış oranları (%).

**GİRİŞİMCİLİK, İNOVASYONUN TEŞVİKİ VE ENTELEKTÜEL SERMAYE YENİ
STRATEJİLER VE BORSA İSTANBUL (BİST) ÖRNEĞİ**

Grafik 2: Şirketlerin 2008-2009-2010-2011-2012-2013 yıllarında 2008 temel yıla göre AR-GE harcaması artış oranları trend grafiği.

Diğer yandan 10 Şirketçe 6 yıl boyunca yapılan AR-GE harcamalarının 2003 temel yıllık Üretici Fiyat Endeksi dikkate alınarak her bir yılın Tablo 4'teki endeksler esas alınarak enflasyondan arındırılması halinde ulaşılan reel tutarlar Tablo 5'teki gibidir.

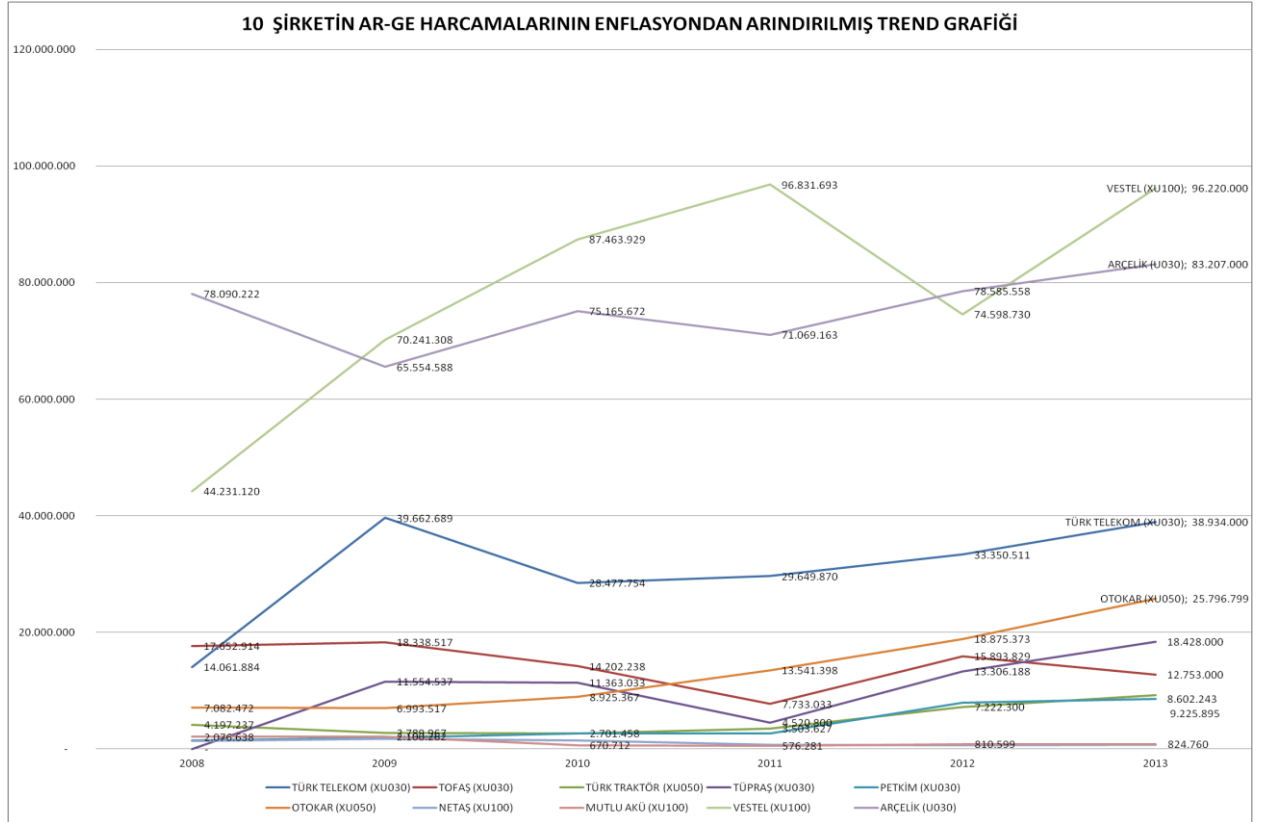
Yıl/Ay	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
2003	96,99	99,12	100,84	100,02	99,04	98,80	99,16	99,70	99,61	100,66	102,80	103,28
2004	107,17	107,40	108,03	110,49	115,50	116,43	115,56	116,69	117,53	120,43	120,43	119,13
2005	118,64	118,77	120,27	121,72	121,96	121,38	120,48	121,73	122,68	123,52	122,35	122,30
2006	124,70	125,02	125,33	127,76	131,30	136,58	137,76	136,73	136,41	137,03	136,63	136,46
2007	136,39	137,68	139,02	140,13	140,68	140,53	140,62	141,82	143,26	143,07	144,35	144,57
2008	145,18	148,90	153,62	160,53	163,93	164,46	166,51	162,62	161,16	162,08	162,03	156,29
2009	156,65	158,48	158,94	159,97	159,89	161,40	160,26	160,93	161,92	162,38	164,48	165,56
2010	166,52	169,29	172,58	176,64	174,61	173,73	173,46	175,46	176,35	178,48	177,92	180,25
2011	184,51	187,69	189,98	191,14	191,43	191,44	191,39	194,76	197,77	200,94	202,24	204,27
2012	205,05	204,86	205,60	205,77	206,86	203,77	203,13	203,65	205,75	206,11	209,53	209,28
2013	208,90	208,63	210,33	209,26	211,35	214,43	216,56	216,65	218,56	220,06	221,42	223,87

Tablo 4⁴⁸: Üretici Fiyat Endeksi, 2003=100

2008-2009-2010-2011-2012-2013 YILLARI AR-GE HARCAMALARININ ENFLASYONDAN ARINDIRILMASI HALİNDE REEL TUTARLARI (TL)						
(TL)	2008	2009	2010	2011	2012	2013
TÜRK TELEKOM (XU030)	14.061.884	39.662.689	28.477.754	29.649.870	33.350.511	38.934.000
TOFAŞ (XU030)	17.652.914	18.338.517	14.202.238	7.733.033	15.893.829	12.753.000
TÜRK TRAKTÖR (XU050)	4.197.237	2.789.967	2.701.458	3.503.627	7.222.300	9.225.895
TÜPRAŞ (XU030)	-	11.554.537	11.363.033	4.520.800	13.306.188	18.428.000
PETKİM (XU030)	1.444.913	1.953.392	2.639.758	2.719.745	7.903.747	8.602.243
OTOKAR (XU050)	7.082.472	6.993.517	8.925.367	13.541.398	18.875.373	25.796.799
NETAŞ (XU100)	1.350.199	1.786.548	1.514.691	767.932	623.147	720.433
MUTLU AKÜ (XU100)	2.076.638	2.100.262	670.712	576.281	810.599	824.760
VESTEL (XU100)	44.231.120	70.241.308	87.463.929	96.831.693	74.598.730	96.220.000
ARÇELİK (U030)	78.090.222	65.554.588	75.165.672	71.069.163	78.585.558	83.207.000

⁴⁸Üretici Fiyat Endeksi Kısmı, Bölüm ve Gruplar, 2003=100 www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=662 Erişim Tarihi:25.04.2014

Tablo 5:AR-GE harcamalarının 2003 temel yıllı Üretici Fiyat Endeksi dikkate alınarak her bir yılın enflasyondan arındırılması halinde ulaşılan reel tutarlar (TL)

Grafik 3:Şirketlerin AR-GE harcamalarının enflasyondan arındırılmış trend grafiği.

2008 ilâ 2013 yılları arasındaki 6 yıllık verilerin enflasyondan arındırılmasıyla ulaşılan reel tutarlar üzerinden oluşturduğu trend (eğilim) tetkik edildiğinde;

- 10 Şirket örneğinde genel olarak Şirketlerin 2008 yılından beridir AR-GE harcamalarını reel olarak artırmakta oldukları;
- 6 yıllık periyotta AR-GE harcamalarının reel tutarları dikkate alındığında büyük oranda Vestel'in ilk sırada, Arçelik'in ikinci sırada ve Türk Telekom'un ise üçüncü sırada yer aldığı;

tespit edilmiştir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

İnovasyon, maddi ve manevi sermayenin yatırımlarının sonucundaki ilerlemenin gerçekleştirilme başarısı olduğundan bu aşamada ön koşul, insanın tüm oluşturu potansiyellerini açığa çıkarmak ve insanın düşüncesinin, bilgisinin sınırsız oluşturu özgürlüğünden yararlanmaktır.⁴⁹

Uygulamaya dönüşen bilgi, zekâ, beceri ve yeterlilikleri ifade eden “Entelektüel sermaye” inovasyon için soyut ve temel değerdir.⁵⁰

Ticarî kazanç imkânlarına ilişkin değerlendirmede öne sürülen ‘yükte hafif pahada ağır’ ürünlerin üretilmesini salık veren anlayışın ‘yükte hafif’ tanımlamasının da günümüzde yeniden gözden geçirilmesi yerinde olacaktır.

Çalışmada, Ülkemiz İstanbul Borsası (BIST)’ta Ulusal 030-050-100 endekslerinde yer alan örneklem yoluyla seçilen 10 Şirketin 2008 ilâ 2013 yıllarına ilişkin 6 yıllık periyottaki araştırma-geliştirme harcamaları analiz edilmiştir.

Bu Şirketlerin 2008 ilâ 2013 yılları arasındaki 6 yıllık verileri tetkik edildiğinde;

- 10 Şirket tarafından da 6 yıl boyunca her yılda AR-GE için harcama yapıldığı ve her yıl bir önceki yıla oranla ortalama %23 oranında harcamada artışa gidildiği;
- 6 yıl boyunca ortalama en yüksek AR-GE harcamasının bir önceki yıla göre artırılması ortalamasının Petkim’ce yapıldığı; en düşük AR-GE harcamasının bir önceki yıla göre artırılması ortalamasının ise Netaş ve Mutlu Akü tarafından gerçekleştirildiği;
- 10 Şirket tarafından bir önceki yıla göre AR-GE harcamasının artırılması oranında en yüksek ortalama oranın %70 oranla 2012 yılında gerçekleştirildiği;
- 10 Şirketin ortalamasına göre AR-GE harcamalarının bir önceki yıla göre artırılmasında 6 yılın her birinde de harcamaların artırılması yönünde irade kullanıldığı;

Ayrıca, 10 Şirket örneğinde genel olarak Şirketlerin 2008 yılından beridir AR-GE harcamalarının 2003 temel yıllık Üretici Fiyat Endeksi dikkate alınarak her bir yılın enflasyondan arındırılması halinde;

- 10 Şirketin de genel olarak 2008 yılından beridir AR-GE harcamalarını reel olarak artırmakta oldukları;
- 6 yıllık periyotta AR-GE harcaması reel tutarlarında büyük oranda Vestel’in ilk sırada, Arçelik’in ikinci sırada ve Türk Telekom’un ise üçüncü sırada yer aldığı görülmüştür.

Bazı araştırmalara göre inovasyon sürecinde ilham ve hayal gücünün etkisi %10, çaba ve uğraşın etkisi %90 ağırlığa sahiptir.⁵¹ Şirketlerimize, inovasyon için

⁴⁹Yalçın YALÇINKAYA, agm. s. 384

⁵⁰ Yalçın YALÇINKAYA, agm. s.390

daha fazla çaba ve uğraş gösterilmesi, AR-GE faaliyetlerine kaynak ayrılmasına devam edilmesi ve bu yolla erişilen teknolojik ilerlemelerle yeni inovasyonlara da zemin oluşturulması önerilmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

9. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013), s.8, <http://pbk.tbmm.gov.tr/dokumanlar/kalkinma-plani-9-genel-kurul.pdf>Erişim Tarihi:23.04.2014

A.M. AHMED, H.S. ABDALLA, H.S.,“*The role of innovation process in crafting the vision of the future, Computers&Industrial Engineering*”, 1999, Vol. 37, Iss.1-2, October. Akt.:Edip ÖRÜCÜ, Recep KILIÇ, Abdullah SAVAŞ, “*KOBİ’lerde İnovasyon Stratejileri ve İnovasyon Yapmayı Etkileyen Faktörler*”, Doğu Üniversitesi Dergisi, 12 (1) 2011, s.58-73

Arman KIRIM, “*Farklılaşmanın en etkin yolu: deneyim inovasyon*”. İstanbul:Fed Training. 2006, s.24; Akt.:Yalçın YALÇINKAYA, “*Bilginin Farkındalık ve Farklılığında Organizasyonların Gelecek Alanı: İnovasyon*”; Türk Kütüphaneciliği 24, 3, 2010, s. 373-403

Ayşen TOKOL, “*Yeni Teknolojiler ve Değişen Endüstri İlişkileri*”, İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 2000, Cilt: 2, Sayı: 1, Sıra: 1, No: 80http://www.sosyalsiyaset.net/documents/aysen_tokol_1.htm Erişim Tarihi:16.05.2014

“*Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*”, Kanun Hükmünde Kararnamenin Tarihi : 3/6/2011, No : 635, 08.06.2011 tarihli ve 27958 Mükerrer sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

D. Arzu AKOLAŞ, “*Bilişim Sistemleri ve Bilişim Teknolojisinin Küreselleşme Olgusu ve Girişimcilik Üzerine Yansımaları*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi; 2004, (12), s.29-43

Edip ÖRÜCÜ, Recep KILIÇ, Abdullah SAVAŞ, “*KOBİ’lerde İnovasyon Stratejileri ve İnovasyon Yapmayı Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama*”, Doğu Üniversitesi Dergisi, 12 (1) 2011, s.58-73.

H. Bahadır AKIN, “*Türkiye’de İş Yapma Ortamının Girişimcilik ve Ekonomik Özgürlükler Açısından Değerlendirilmesi*”, Bilig (Ahmet Yesevi Üniversitesi), (Güz 2010), Sayı 55, s.21-49

<http://www.leenglish.com/konu-dunyadaki-son-teknolojik-gelismeler-675.html> Erişim Tarihi:16.04.2014.

<http://finans.mynet.com/borsa/endeks/xu100-bist-bilesik/endeکشisseleri> Erişim Tarihi:25.04.2014

---

⁵¹ A.M. AHMED, H.S. ABDALLA, H.S., agm., (Akt.:Edip ÖRÜCÜ, Recep KILIÇ, Abdullah SAVAŞ, agm., s.63)

<http://www.usakgundem.com/yorum/2/kobilerin-d%C3%BCnya-ekonomisindeki-yeri.html> Erişim Tarihi: 16.04.2014

İbrahim KAVRAKOĞLU, “Yönetimde devrimin rehberi: inovasyon”. (2. bs.). İstanbul: ALTEO, 2006, s.4; Akt.:Yalçın YALÇINKAYA, “Bilginin Farkındalık ve Farklılığında Organizasyonların Gelecek Alanı: İnovasyon”; Türk Kütüphaneciliği 24, 3, 2010, s. 373-403

“Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik” 19.10.2005 tarihli ve 2005/9617 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı’yla 18.11.2005 tarihli ve 25997 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

“Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri, 2011” Haber Bülteni, 19.10.2012-13146,
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13146> Erişim Tarihi:16.04.2014

Neslihan ÇELİK, “Gelişmekte Olan Ülkelerin Sanayileşme Süreçlerinde Teknolojik Öğrenme Deneyimleri: Güney Kore Örneği ve Çin’in <Yetişme> Çabaları”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar 2009, ISSN:1304-0278 V.8 N.28, s.91-108

Nezahat GÜÇLÜ, Kseanela SOTİROFSKİ, “Bilgi yönetimi”, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 2006, 4(4): Akt. Yalçın YALÇINKAYA, agm. s.395

Ömer AYTAÇ ve Süleyman İLHAN, “Girişimcilik ve Girişimci Kültür: Sosyolojik Bir Perspektif”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2007, (18), s.101-120

Özcan YENİÇERİ, “Örgütleri etkinleştirme aracı olarak bilgi ve bilgi yönetimi”. Ö.Yeniçeri (Ed.). Yönetimde yeni yaklaşımlar içinde (ss.175-192). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s.184. Akt: Yalçın YALÇINKAYA, “Bilginin Farkındalık ve Farklılığında Organizasyonların Gelecek Alanı: İnovasyon”; Türk Kütüphaneciliği 24, 3, 2010, s. 373-403

Suphi ASLANOĞLU ve İsrail ZOR, “Bilgi Varlıklarının Değerlemesi: Entelektüel Sermaye Ölçüm ve Değerleme Modelleri; Karşılaştırmalı Bir Analiz”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ocak 2006, Sayı:29, s.152-165

Türkiye İstatistik Kurumu, 20 Kasım 2013, 13630, “Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması, 2012”,
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13630> Erişim Tarihi: 25.04.2014

Türkiye İstatistik Kurumu, “Üretici Fiyat Endeksi Kısım, Bölüm ve Gruplar, 2003=100”, www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=662Erişim Tarihi:25.04.2014

Yalçın YALÇINKAYA, “*Bilginin Farkındalık ve Farklılığında Organizasyonların Gelecek Alanı: İnovasyon*”; Türk Kütüphaneciliği 24, 3, 2010, s. 373-403

Yılmaz ARGÜDEN, “*Geleceği şekillendirmek: yaşam kalitesi için stratejik düşünmek*” (2.bs.). İstanbul: Rota Yayınları, 2004, s.89; Akt: Yalçın YALÇINKAYA, “*Bilginin Farkındalık ve Farklılığında Organizasyonların Gelecek Alanı: İnovasyon*”; Türk Kütüphaneciliği 24, 3, 2010, s. 373-403.

GİRİŞİMCİLİK, İNOVASYONUN TEŞVİKİ VE ENTELEKTÜEL SERMAYE YENİ
STRATEJİLER VE BORSA İSTANBUL (BİST) ÖRNEĞİ

BEU. SBE. Derg.
Cilt:3 Sayı:1 Haziran 2014

KİTAP TANITIMI

Ayşe Nur BUYRUK AKBABA *

Ayten ERSOY, *Kıyı Bankacılığı (Off-Shore Banking) İşletmesi, İşletmeleri ve Muhasebesi*, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Yayınları, İstanbul 2004.

İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası (İSMMM) tarafından 2004 yılında yayınlanmış olan “Kıyı Bankacılığı (Off-Shore Banking) İşletmesi, İşlemleri ve Muhasebesi” bankacılık ve muhasebe tarihinin önemli kitaplarından biridir. Prof. Dr. Ayten Ersoy tarafından doçentlik döneminde, 16,55 cm x 23,40 cm ölçülerinde 152 sayfa olarak hazırlanmıştır. Kitap Yahya Arıkan ve Prof. Dr. Ayten Ersoy tarafından yazılmış sunuş ve önsözle başlamaktadır. Prof. Dr. Ayten Ersoy “..... Bankaların temel işlevi, mevduat toplamak ve toplanan mevduatları kredi olarak ilgililere aktarmaktır. Bu nedenle, bankalar mevduat maliyetlerini minimize etmeyi kredi faizlerini ise maksimize etmeyi amaçlar. Mevduat faizleri banka sektöründeki rekabet nedeni ile kolay kolay

---

* Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, İİBF, İşletme-Muhasebe ve Finansman ABD, abuyruk@beu.edu.tr

düşürülemez. O zaman mevduat sahibinin bankaya çekilebilmesi için mevduat üzerinden alınan vergi, resim, harç vb. yüklerin tamamen ya da kısmen nasıl indirilebileceğinin yasal yolları aranır. Literatürde bu arayış vergi ticareti olarak tanımlanır. Mevduat sahibi için vergi yüklerinin azaltılması dahi çekici olmayınca mevduat faizlerinin daha da yükseltilmesi için yöntemler geliştirilir. Bu yöntemlerden birincisi, mevduat sahiplerinden elde edilen fonların daha yüksek kredi faiz oranları ile borçlanma ihtiyacı bulunan riskli müşterilere yönlendirmektir. Bu yöntemle banka sahip ve yöneticileri için kendi gruplarındaki şirketlere yüksek faizli piyasa fiyatının üstünde kredi kullanırılır. Adına da grup bankacılığı denir. Grup bankacılığı uygulanmasında ise yasal sınırların aşılması için çeşitli yöntemler geliştirilir. Türkiye’de kıyı bankacılığı uygulamalarının kökeninde yatan gerçek budur.....” diyerek kitabın önsözünde bankaların temel işlevini, kıyı bankacılığını ve yaşanan sorunları anlatmaya çalışmıştır.

Kitap; ekler ve kaynakça ile birlikte altı bölümden oluşmaktadır. Kitapta yer alan bölümler şu şekildedir:

- Birinci bölümde; Bankacılık ve Uluslararası Bankacılık (tanım ve türleri),
- İkinci bölümde; Kıyı Bankacılığı (Off-shore Banking) (özellikleri ve tarihsel gelişimi),
- Üçüncü bölümde; Türkiye’de Kıyı Bankacılığı (kurulma şartları, yasal düzenlemeler, güncel sorunlar, muhasebe ve denetimi),
- Dördüncü bölümde; genel değerlendirmeye,
- Beşinci bölümde; çalışmada yer alan eklere,
- Altıncı bölümde ise yararlanılan kaynaklara yer verilmiştir.

Kitap; İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odasının mesleki ve diğer konularda 50 numaralı yayınıdır. Değerli hocama bankacılık ve muhasebe alanında hazırlamış olduğu bu kitap için katkılarından dolayı teşekkürü borç bilirim.

BEU. SBE. Derg.
Cilt:3 Sayı:1 Haziran 2014

KİTAP TANITIMI

Zeki AKTAŞ*

Louis ALTHUSSER,¹ *Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi* (Philosophie et philosophie spontanée des savants), Çev. Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İkinci Baskı², İstanbul 2006.

Bu yazıda, felsefe ve bilimin niteliğini, bunların birbirleri olan ilişkisini, ve nihayet, filozoflar ve bilim adamlarının bu alanlara dair tutumlarını tartışmaya açan "Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi" adlı eserin tanıtımı/incelemesi amaçlanmıştır. Althusser'i bu bağlamdaki diğer eserlerden farklı kılan, felsefe ve bilim arasındaki ilişkinin organik olduğunu iddia etmesidir. Hatta o, bu organik ilişkinin bilim alanlarının birbirleri arasında da mevcut

---

* Araştırma Görevlisi, Bitlis Eren Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, zaktas@beu.edu.tr

¹ Louis Althusser, 16 Ekim 1918'de Birmandreis-Cezayir'de doğmuştur. Fransa'da seçkin bir okul olan Yüksek Öğretmen Okulu (ENS)'nda felsefe öğrenimi gören Althusser, "Hegel Felsefesinde İçerik Nosyonu" adlı teziyle diplomasını almıştır. Yine bu okulda hocalık yapan Althusser, 22 Ekim 1990'da Fransa'da ölmüştür.

² Kitabın Türkçe'deki ilk baskısı (İstanbul:2003) da İthaki Yayınları tarafından yapılmıştır. Biz incelememize, yine aynı Yayınevi tarafından yapılan Genişletilmiş İkinci Baskıyı (İstanbul: Mayıs-2006) esas aldık.

olduğunu dile getirmiştir. Söz gelimi Althusser, bilimler arasındaki (en azından doğa bilimleri ve matematik arasındaki) ilişkiyi şöyle açıklar: "Fizik için matematik, gerektiğinde "kullanılan" basit bir "gereç", hatta bir "araç" bile değildir (...), çünkü matematik kuramsal fiziğin varoluş biçiminin ta kendisidir, deneysel fiziğin basit bir aracından da ölçülemeyecek kadar fazla bir şeydir. ... Çünkü matematik ne bir gereç, ne bir yöntem, ne de bilimlere hizmet eden bir dildir, tam tersine onların varoluşlarının, kuruluşlarının ayrılmaz bir parçasıdır." (s.33-34) ³. Althusser'in bu ve ileride değineceğimiz diğer iddialarına verilen/verilebilecek olası cevaplar saklı olmakla birlikte, bizi bu çalışmaya yönelten esas ölçüt, yazarın sunduğu eleştirel bakış açıdır. Zira özellikle sosyal alanlar, doğa bilimlerindeki gibi *açıklayıcı* bir yöntemden ziyade, *anlamaya* dayalı bir çaba ile iş görür. İşte buradan hareketle Althusser'in iddialarının bizlere, ister olumluyalım ister değilleyelim, yeni bir ufka yönelme, düşünsel anlamda farklı bir bağlam kurabilme adına katkı sunacağı açıktır.

Cezayir asıllı Fransız düşünür Louis Althusser, 20. yüzyıl felsefesinin özgün isimlerinden biridir. Sağlık sorunları yaşamı boyunca yakasını bırakmayan düşünür, zaman zaman özel hayatındaki talihsizliklerle gündeme gelse de, kaleme aldığı pek çok eserle o, esasen felsefenin bir özne'sidir. Öyleki "Kapitali Okumak", "İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları", "Sanat Üzerine Yazılar", "Yeniden-Üretim Üzerine" ve "Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi" gibi eserleri bunlardan sadece birkaçıdır. Biz bunlardan "Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi" adlı eseri incelememize konu ettik. Şüphesiz, Althusser'in diğer eserleri de kendi bağlamlarında ciddi tartışma ve iddialar içermektedir. Ancak biz, yukarıda da dile getirdiğimiz gibi, "Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi" adlı çalışma lehine bir tercihte bulunduk. Zira bu çalışma felsefe, bilim ve bilim adamlarının neliğine dair kuramsal bir tartışma içermektedir, yani alanın (felsefe ve ilişkili olarak bilim alanı) kendi içindeki problemlerden ziyade bizzat kendisini-felsefeyi bir problem konusu olarak ele almıştır. Bu gerekçe, söz konusu eserin aynı düzlemdeki pek çok çalışmadan da farkına işaret etmektedir. Şöyle ki Althusser bu çalışmasında, genel anlamda felsefenin neliğini ve bilim adamlarının felsefe ile ilişkisini tartışmıştır. Fakat bu tartışma felsefe bilim için, bilim de felsefe için gereklidir şeklindeki basit bir önerme üzerinde değildir. Dahası bu tartışma felsefi temellendirmeler, yani Althusser'in ifadesiyle *tez*'ler, üzerinden yürütülmüştür.

Althusser'in çalışması beş temel bölümden oluşmaktadır. Eserde bu temel bölümlerden başka bir çeşit ön söz niteliği taşıyan Uyarı başlıklı bir giriş notu da vardır. Söz konusu çalışma bu Uyarı notu ile başlar. Burada belirtilen odur ki, Althusser'in çalışmasında değindiği konular, hocalık yaptığı okul olan ENS'de

³ Bu çalışmada, doğrudan yapılan alıntılar tırnak işareti içersinde gösterilmiş ve alıntı sonlarında sayfa numaraları belirtilmiştir. Söz konusu numaraların tamamı, baskısı belirtilen bu Eser'e aittir. Yine bu Eser'e referanslanan bağlam içindeki olası diğer alıntı ve göndermeler ise, metnin akışından çıkarılabilecek niteliktedir.

herkese açık olarak düzenlenen derslerde de ele alınmıştır. Bu toplantılar bilim tarihinin sorunları ve bu sorunların ortaya çıkardığı felsefi çatışmaları tartışmak üzere düzenlenmişlerdir.

Çalışmanın beş bölümünün her birine 'ders' adı verilmiştir. İlk üç bölüm; 1. Ders, 2. Ders, 3. Ders isimleri ile ifade edilmiştir. Dördüncü bölümde; 4. Ders Ek Jacques Monod Üstüne başlığına yer verilirken, son bölümde ise; 5. Ders Felsefenin Yakasında [Bilim Adamları İçin Felsefe Derslerinin Beşincisi] (1967) başlığı kullanılmıştır.

İlk bölüm olan 1. Ders'te Althusser, felsefe ve bilimin yöntemi, niteliği üzerine konuşur. Öyleki o, felsefi tezler, genel anlamda matematik ve mantıkta söz konusu olduğu gibi, kesin bilimsel ispatlara; deneysel bilimlerdeki gibi de, kesin kanıtlamalara uygun değildir, der ve bunu 1. Tez olarak formüle eder: "Felsefi önermeler birer Tezdir" (s.13). Althusser göre, bir tez biçimine bürünen önermeler dogmatik karakterlidir. Yani felsefenin doğasına bağlı olarak kullanılan bu sıfat (dogmatiklik), felsefi tezlerin genel anlamda ispata ve kanıtlamalara uygun olmayışının da açıklayıcısıdır. Dolayısıyla "bunlar, kesin bilimsel kanıtlara ve ispata değil, ayrı, özel türden, akılcı doğrulamalara yer veren önermeler" (s.15)'dir. Buna göre felsefe bilimsel kavramlar değil, felsefi kategoriler üreten, bilimlerden farklı bir disiplindir.

Yine Althusser'e göre felsefe, bilim adına veya bilimler yerine sorun çözmez, onun bu bağlamdaki işlevi sorunların ortaya konmasında uygun ortamı/yolu oluşturmaya katkı sunmaktır. Zira felsefe, eleştirel ayrımlar yapmaktır. Bu ayrımlar felsefe ve bilimler arasında başlayıp ve bilim adamlarının bilimselliğini soruşturma noktasına kadar varabilir. Söz konusu ayrımlar, yani çekilen ayırım çizgileri birbirini takip eden daha alt basamaklara doğru devam edebilir. Esas olan çizgileri doğru çekebilmektir.

Althusser ikinci bölüm, yani 2. Ders'te, yine ilk dersle bağlantılı olarak "felsefe nedir?" sorusuna yoğunlaşmıştır ve bu ders, Tez 24 üzerinden yürütülmüştür: "Felsefenin bilimlerle kurduğu ilişki, felsefenin özgül belirlenimini oluşturur." (s.71). Althusser'in bu özgül belirlenimden kastı, bu ilişkinin felsefeye özgü ve yalnızca felsefeye ait olmasıdır. Bu ayrıca "felsefenin, bir bilimin nesnesi olma anlamında, nesnesi yoktur" (s.19) önermesiyle, yani Tez 4 ile de ilgilidir. Zira felsefenin bilinen anlamda (ki felsefenin, felsefi nesnelere vardır) nesnesinin olmayışı, onun bilimlerle kurduğu ilişkiyi daha da önemli kılmaktadır. Burada şu soru akla gelebilir: Gerçekten felsefenin belirleyicisi bilim midir veya bilim Althusser'in iddia ettiği gibi temel belirleyici midir? Bu soruyu, saklı cevap hakkımıza bir atıf olarak dile getirdik. Fakat bağlamımızı değiştirmeden yine Althusser'e dönersek, o felsefenin bu ilişkiler bağlamındaki en temel işlevlerinden biri olarak *felsefi müdahaleyi* görür. Bu müdahale gerçekliğe olan bir müdahaledir ve bir sonuç içerir. Burada kastedilen gerçeklik ise bilim alanı, kuramsal ideolojiler ve felsefe olarak ifade edilmektedir. İşte bu alana

yapılan müdahalenin içerdiği sonuç ise, bilimsel olan ile ideolojik olanın *ayrımıdır*.

Althusser buradan hareketle, bu ifadelerin bizi sadece *sözel farklara* götüreceğini iddia eder. Yani, felsefe yeni bir şey üretmez mi, sadece sözcükleri mi değiştirir acaba? sorularını dile getiren Althusser, bu sorulara cevabını da hazırlamıştır: "Evet, felsefe, sözcükleri ve düzenlenişlerini değiştirerek iş görür. Ancak bunlar kuramsal sözcüklerdir ve gerçeklikte saklı ve örtülü olan yeni bir şeyi ortaya çıkaran ve gösteren işte bu sözcük farkıdır." (s.69). Anlaşıyor ki, Althusser'e göre, felsefede doğru kavramsallaştırma çok şey ifade etmektedir. Kaldı ki, doğru kavramsallaştırma diğer alanlar için de çok şeydir.

3.Ders, felsefede durum nedir? sorusunu cevaplama sürecidir. Althusser bu bölümde, bilim ve felsefedeki gelişme veya ilerlemenin kendi öz nitelikleriyle ilgili tespitlerde bulunmuştur. Felsefe ve bilimin farklı yöntemlerle iş gördüğüne değinmiştik. Bu bölümde serimlenen de bu alanların iç diyalektiğidir. Buna göre bilim, mevcut teorileri yenileyip, gerektiğinde onları değiştirerek, yeniden düzenleyerek yol alır. Althusser bu süreci şöyle ifade etmiştir: "Bilim tarihinde bir çifte süreç görülür hep: hataların ayıklanması (tamamen ortadan kalkarlar) süreci ve önceki kuramsal öge ve bilgilerin, edinilmiş yeni bilgiler ve kurulmuş yeni kuramlar içine yerleştirilmesi süreci. Kısacası, bir çifte "diyalektik" : "hataların" tümüyle ayıklanması ve dönüşüme uğramakla birlikte hâlen geçerli eski sonuçların yeni elde edilmiş bilgilerin kuramsal sistemiyle bütünleştirilmesi. " (s.93). Bu süreç felsefe tarihinde farklı bir seyir izler. Bunun nedeni ise, yukarıda da dile getirdiğimiz gibi, felsefenin farklı türde bir iş görme yöntemine sahip olmasıdır. Öyle ki, "Felsefe tarihi, felsefi oluşumlar içinde gerçekleşen eğilimler arasındaki bir mücadeledir ve bu hep egemenlik kurmaya yönelik bir mücadeledir. Ancak, ... hasım hiçbir zaman tamamen yenilmez, yani hiçbir zaman tamamen ortadan kaldırılamaz, tarihsel varoluştan silinmez. Yalnızca, egemenlik altına girer ve uzun bir mücadeleden sonra kendisini azleden yeni felsefi oluşumun egemenliği altında yaşamaya devam eder. " (s.93-34). Althusser felsefedeki durumu böyle tarif ederken, egemenlik altına alınan felsefenin konjonktür uygun olduğunda yeniden ortaya çıkmaya hazır beklediğini de sözlerine ekler.

Althusser bu karşılaştırması ile pek çok felsefi oluşumun bugün de varlıklarını sürdürdüğüne işaret eder. Buradan varılmak istenen bir sonuç vardır. Bu sonuç kendini bilimsel bunalımlarda ortaya koyacaktır. Zira Althusser'e göre, bilimsel bunalımlardan yararlanan idealizm, bilim adamlarının kendiliğinden felsefesini oluşturur. Şöyleki bu felsefe, açmazlardan veya o an öyle görünen durumlardan çıkışı spiritüalizmde bulur. Bu da Althusser'e göre, egemenlik altında olan felsefi oluşumların, konjonktürün uygun olması ile nasıl ortaya çıktığını gösterir.

4. Ders'te, Althusser, önceki derslerde anlattıklarını Jacques Monod'nun üzerinden örneklemektedir. Filozof bu bölümde Monod'nun dünya görüşüne ve

tekrar felsefeye değinir; ve bunların aynı şey olmadıklarını iddia eder. Zira Althusser'e göre "bir dünya görüşünde bilim söz konusu edilebilir ama, dünya görüşü hiçbir zaman felsefenin odaklandığı gibi odaklanmaz bilime. ... Dünya görüşü bilimlerden başka bir şeye odaklanır: pratik ideolojilerin değerleri dediğimiz şeye odaklanır. " (s. 155). Bunlar daha çok din, ahlak, tarih ve siyaset gibi alanların sorunlarıdır. Felsefenin kurduğu odak ise, felsefi nesnelere üzerinde akılcı doğrulamalar biçimindedir.

Bu bölümü özetleyen bir başka konu da Althusser'in, Monod üzerinden kurduğu somutlamadır. Bu somutlama bilim adamının kendilinden felsefesi üzerinden yapılmıştır. Althusser, burada iki unsurun varlığına değiniyor. Bunlar; "1. Öge, bilim-içi, maddeci; 2. Öge, bilim-dışı, idealist." (s. 135)'tir. Öyle ki bu unsurları Monod'nun metinleri ile örnekleyen Althusser, birinci unsur için; Monod, diyalektikçi-maddeci olduğunu söylemese de bu yönde bir *eğilime* sahiptir, der. İkinci unsur için ise, bu diyalektikçi-maddeci eğilimin, yine bu unsur (2. Öge) içinde *anlamı ve eğilimi çevrinmiş* olarak karşımıza çıktığını iddia eden Althusser göre, bu durumda bilim adamı (burada Monod) 'bilim-dışı, idealizm'e düşmüştür. Althusser'in bu değerlendirmelerine yer verirken, burada olumsuz bir anlam içeren idealizme düşüşün, tüm düşünürler için olumsuz bir durum olmadığını veya, en azından, Althusser'deki gibi bir problem olmadığını da hatırlatmak gerekir. Esasen bu başlı başına bir tartışma konusudur da, fakat bu tartışmaları burada tüketemeyeceğimiz için şimdilik hatırlatmakla yetiniyoruz.

Althusser, çalışmasının kitap dahilindeki son bölümü olan 5. Ders'te, yine 24. Tez'e atıfta bulunmuş (ki bu tez'e 2. Ders'te denilmişti) ve dersin bu tez'in örneklenmesiyle yürütüleceğini ifade etmiştir. Bu tez, felsefenin bilimlerle olan ayrıcalıklı ilişkisi ve bu ilişkinin de felsefenin özgül belirlenimini var etmesiyle ilgilidir. Althusser felsefesinde bu, şu demektir: "Büyük felsefi devrimler ile büyük bilimsel devrimler arasında belirgin bir korelasyon vardır. ... Büyük felsefi devrimler hep büyük bilimsel devrimlerin peşinden gelir." (s.169). Althusser bu iddiasını Eflatun, Descartes, Kant gibi filozoflarla örnekler. Yani o, Eflatun felsefesinin, Yunan matematiğinden; Descartes felsefesinin, Galilei fiziğinden; Kant felsefesinin ise, Newton fiziğinden sonra gelmiş olduğunu ifade eder. Daha da ötesi Althusser, bu tespitine dayanarak Eflatun'dan önceki felsefeyi de kabul etmez. Althusser'in burada vurguladığı şey, başta da bekittiğimiz gibi, doğa bilimleri ile matematik arasında olduğunu dile getirdiği organik, bir başka ifade ile kurucu ilişkinin bilimlerle felsefe arasında da söz konusu olduğudur. Şüphesiz, bu ifadeler tartışmaya açıktır ve Althusser'in söylemi de son doğru değildir. Fakat burada önemli olan filozofun bu yargıdan/söylemden önce kurmuş olduğu temellendirmedi. Yani bilimsel gelişmeler ile filozofların felsefeleri arasındaki anlamlı ilişkilere yapmış olduğu göndermedir. Aksi takdirde, "bizim felsefe dediğimiz Eflatun'dan önce yoktu" (s.172), yargısı iddialı bir söylem olur; fakat felsefe tarihi açısından dikkat dışı kalırdı.

Bu bölümün bir diğer konusu ise, bilgi kuramına dairdir. Zira Althusser'e göre, felsefenin bilimler konusundaki tasarımlamaları, Bilgi Kuramı içinde yer alır. Öyleki "tüm felsefeler, ister örtük ister belirtik olsun, bir Bilgi Kuramı'na yer veririler." (s.178). Bu bilgi kuramı iki ayrı ögeden teşekkül eder: bilimsel bilgi ve bilimsel-olmayan bilgi. Burada bizi felsefenin ayırıcı çizgisi ile tekrar karşılaştıran Althusser; demek ki felsefe, bilgi kuramının içinde ve onu kullanarak, bilgi içinde bir ayırım çizgisi çekiyor, der. Bu ayırım çizgisi tek değildir. Zira bilim-altı ve bilim-üstü felsefi bilgiye de değinen filozof, felsefenin bu ayırmada, 'kendini kendine bilgi' olarak tasarımını ifade eder. Bu, felsefi bilgi kuramı olarak karşımıza çıkar. Fakat Althusser'in iddiası şudur ki, bilimler bu kuramlarla ilgili değildir. Bir başka deyişle, genel anlamda bilimlerde, 'bilgi felsefesi' amaç değildir.

Buraya kadar, Louis Althusser'in "Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi" adlı çalışmasını, bölümler/dersler hâlinde değerlendirmeye çalıştık. Aynı değerlendirmeleri tekrar ele almayacağız, fakat eserle ilgili birkaç noktaya daha değinelim. En azından Althusser bize ne anlatmıştır? sorusunun cevabını özetleyelim.

Düşünce tarihi, takip edilebilen dönemlerden bu yana, esasen iki temel kutup üzerinden ilerlemektedir: idealist ve maddeci-materyalist teoriler. Diğer düşünce durakları, genel itibarı ile bu kutuplar etrafında bir yere konumlanmaktadır. Hiç şüphesiz, yaptığımız bu ayırımla tüm problem çözülmüştür, demiyoruz. Bu ayırım felsefenin doğasına uygun bir izlek oluşturmak, yargılarımızı kavramlar düzeyine taşımak içindir. İşte bu bağlamdan hareketle ifade edersek, Althusser'in bu çalışması bize, pek de yabancı olmadığımız bir olgudan, yani idealist ve maddeci teoriler arasındaki kronik çatışmadan bahseder. Althusser bunu, felsefe-bilim ilişkisi üzerinden tartışmaya açmıştır. Dolayısıyla filozoflar ve bilim adamlarının durdukları noktalar da, bu teorilerin nispeten vücut bulmuş hâlleridir. Öyle ki bu noktalar, bilim adamlarının kendiliğinden felsefenin de belirleyicisidir. Althusser'in 'bu felsefe' hususundaki tavrı açıktır. O, bilimlere ve maddeci kuramlara karışmış olan idealist felsefenin karşısındadır. Zira Althusser'e göre, bu idealist sapmalar, bilimlerin bunalımından kaynaklandığı için, o an itibarıyla mevcuttur ve dolayısıyla geçicidirler.

Bir başka husus, felsefeyi belirleyen salt bilimsel gelişmeler veya bilimlerin kendisi midir? sorusuyla ilgilidir. Bu sorunun farklı temellendirmelere elverişli olduğu açıktır. Nitekim Althusser bu temellendirmeyi, bilimlerin belirleyiciliğini önceleyerek oluşturmuştur. Fakat bizce bu, tutarlı olmakla birlikte, sert bir tutumdur. Zira bilimlerle felsefe arasında (her zaman böyle olduğunu iddia etmek güçtür) organik (kurucu, değiştirici) bir ilişki olduğu yadsınamaz, ki bunu Althusser, Galilei fiziği ile Descartes felsefesi arasındaki öncelik-sonralık ilişkisi ile de örneklemiştir; fakat felsefeyi, salt bilimlerle olan ilişkisi ile konumlandırmanın, onun sahasını daraltacağı ve onu başı sonu belli bir tanıma sıkıştıracağı da gözden kaçırılmamalıdır.

Son olarak şunu belirtelim ki, Althusser bu çalışmasında, adeta sihirli terimler gibi duran bilim ve felsefenin, nelikleri üzerinden bir tartışma yürütmüştür. Burada eserin muhatapları, bu alanlarla kurdukları ilişkilerin bağlamına göre, onanan, itiraz edilen veya şimdilik kuşkuyla bakılabilecek yargılarla karşılaşacaktır. Fakat hepsinden önce, yine Althusser'in deyimiyle, felsefe ayırım çizgileri çekmek ise, tüm alanlarda (soyut-somut içerimleri olan) bir şeyin neliğine dair çekilecek doğru ayırım çizgileri, o şeye dair tespitlerimizin de doğru biçimlenmesine katkıda bulunacaktır. En nihayetinde kendini hemen bırakmayan ve söz ettiği kavramlar üzerinde düşündüren/düşünme isteyen bu eserin, düşünsel anlamda bulunduğumuz yeri ve *bakış açımızı* sorgulamamıza yardımcı olacak, verimli bir çalışma olduğu kanısındayız.

MAKALE YAZIM KURALLARI

Dergimizde, Sosyal, İktisadi-İdari, İlahiyat ve Güzel Sanatlar alanına giren özgün araştırma-inceleme makaleleri, çeviri, deneme, kitap tanıtma-eleştirisini, kongre - sempozyum haberleri, yayımlanır. Yazıların bilimsel araştırma ölçütlerine uyması, alana bir yenilik getirmesi ve başka bir yerde yayımlanmamış olması gerekir. Bilimsel toplantılarda sunulmuş bildiriler, yayımlanmamış olmak kaydıyla kabul edilebilir. Yayım kararı çıksa dahi başka bir yerde yayımlandığı tespit edilen yazılar yayım listesinden çıkarılır.

Derginin yayın dili Türkçedir. Ancak İngilizce, Almanca, Fransızca ve Doğu Dillerinde yazılmış makalelerde yayımlanabilir. Türkçe makalelerin yazımında Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu esas alınır.

Yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmış yazılar, Makale Online Takip Sistemimiz yoluyla Enstitümüze gönderilebilir. Hazırlanan makaleler; sadece makaleden sorumlu yazar tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi web sayfasındaki Online Makale gönderme ve Değerlendirme Sistemi kullanılarak elektronik ortama yüklenmelidir.

GÖNDERİLEN MAKALELERİN DEĞERLENDİRME SÜRECİ

Dış değerlendirme:

Dergiye ulaşan makale öncelikle Editör ve Yayın Kurulunca incelenir. Makalenin ilan edilen yayın koşullarını taşıyıp taşımadığına bakılır. Hakemlerden dönen makalelerin değerlendirme raporları doğrultusunda aynen mi yoksa düzeltildikten sonra mı yayınlanacağına karar verilir.

İç Değerlendirme:

Makale alanındaki en az iki (2) hakeme gönderilir. (Değerlendirme süresi en fazla 15 gündür Bu süre zarfında neticesi alınamayan makaleler tekrar “farklı hakeme” gönderilir.) İki hakemden “**Kabul Raporu**” alınması durumunda ilk sayıda yayınlanır. İki hakemden “**Red Raporu**” alınması durumunda makale hiçbir surette yayınlanmaz ve yazar/yazarlara bilgi verilir. Hakemlerin “**Düzeltilme Raporu**” alınması durumunda yazar/yazarlara istenilen düzeltmeler bildirilir. Yazar/yazarların istenilen düzeltmeleri 15 gün içerisinde tamamlayarak göndermesi istenir. Makalenin “**Düzeltilmiş Hali**” hakemlere tekrar gönderilir. “**Kabul Raporu**” alınması durumunda ilk sayıda yayınlanır. İstenilen düzeltmelerin yapılmaması durumunun tespiti de ise makale “**Red**” edilir.

Biçimsel Özellikler

- ❖ Dergiye yayımlanması istenen makaleler MS Word programında yazılarak derginin e-posta adresine Word Dosyası formatında gönderilmelidir.

- ❖ Gönderilen makaleler “Times New Roman” yazı karakteriyle tek satır aralıklı ve iki yana yaslanmış 12 punto ile yazılmalıdır.
- ❖ Makalenin ilk sayfası kapak sayfasıdır. Bu sayfada çalışmanın başlığı 14 Punto koyu büyük harflerle yazılmalı, hizalaması ortadan yapılmalı ve yazının başlığı 12 sözcüğü geçmemelidir.
- ❖ Başlık verildikten sonra yazarın sadece adı (küçük harfle) ve soyadı (büyük harfle) makale metninin sağ üst köşesine 10 punto koyu olarak yazılmalıdır. Soyadından sonra * işareti konularak dipnotta yazar veya yazarlar hakkındaki bilgiler (unvan-kurum ve e-posta) 10 punto italik olarak verilmelidir.
- ❖ Türkçe makalede İngilizce özet yazılmalı, İngilizce, Fransızca, Almanca ve Doğu dilleri makalelerde Türkçe özet yazılmalıdır. Özetler 11 punto ile yazılmalı ve 200 kelimeyi geçmemelidir.
- ❖ Makalelerde konuyu tanımlayan Türkçe ve yabancı dilde 3 ila 7 adet uygun anahtar kelime belirlenmelidir. Anahtar sözcüklerin her biri büyük harfle başlamalıdır ve italik olmalıdır.
- ❖ Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, özet, ana metin, ekler ve kaynakça dâhil yaklaşık 30 sayfadan fazla olmamalıdır.

Ana Metin

- ❖ Yeni bir sayfadan başlatılacak olan Ana metnin ilk sayfasında makalenin başlığı yer almalıdır. Ana metnin bulunduğu sayfadan itibaren yazar adı, bir sonraki sayfaya ise makale adı dönüşümlü olarak 10 punto karakterinde üst bilgi olarak eklenmelidir.
- ❖ Kaynaktan aynen alınan bilgiler, çift tırnak içinde(".....") gösterilirler. Bu tür alıntılar için, makale metninde kullanılan puntodan daha küçük punto kullanılır. Makaleyi hazırlayanın, kaynaktaki bilginin özünü değil, biçimini değiştirerek yaptığı alıntılar ise, çift tırnak arasına alınmadan gösterilirler. Her iki alıntı türünde de, ilgili kaynağa mutlaka atıf yapılır ve atıfların her birine, bir birini izleyen numaralar verilir.
- ❖ Makalede, kaynaktan aynen aktarılan bilgilerin tamamı verilebileceği gibi, örneğin cümle, paragraf veya sayfalar halindeki bilgilerin sadece belli kısımları da verilebilir. Bu durumda, cümlelerde belli kelimelerin, çeşitli cümlelerin, paragraf ve sayfaların atlanarak verildiğini göstermek üzere, atlanan yerler üç nokta ile belirtilir.
- ❖ Kısaltmalarda, ilk geçtiği yerde tanımlanmalıdır ve ondan sonra tutarlı olarak kullanılmalıdır.

Sayfa Düzenine İlişkin Esaslar

- ❖ Paragraf yazısı, ilk satır 1. 25, paragraflar arası önceki 6 nk, sonra 6 nk, iki yana dayalı, satır aralığı tek olmalıdır. Sayfa düzeni normal, sayfa yapısı üstten 4cm, alttan 4.5 cm, sol 3.5 cm, sağ 3.5 cm, cilt payı 0, üst bilgi 1.25 cm. alt bilgi 3,5 cm olmalıdır. Alt başlıklar kendisinden önce gelen başlıktan 3 karakter içeride olmalıdır.
- ❖ Yazılarda sayfa numarası eklenmemelidir.
- ❖ Tablo ve şekil başlıkları, tablo ve şekillerin üzerinde numaralandırılarak “Times New Roman 10 Punto” olarak yazılmalıdır. Tablo içi yazım karakteri “Times New Roman 9 Punto” olmalıdır. Tablo ve şekiller “resim formatı” olarak hazırlanmalıdır.
- ❖ Metindeki ana başlıklar, büyük harfle ve koyu olarak yazılmalıdır. İkinci düzey başlıklar ise kelimeleri büyük harfle başlamalı ve koyu olarak yazılmalıdır.

Referans ve Göndermelere İlişkin Esaslar

- ❖ Kaynaklara yapılan atıflar, dipnotlar yerine eğer metnin içinde parantez arasında yapılacaksa, Parantez içinde sırasıyla yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı: sayfa numarası yer almalıdır. (Şahin, 2010: 200). Birden çok kaynak noktalı virgül ile ayrılmalı, 3 veya daha çok yazar isimli bildirimlerde "vd" kısaltması kullanılmalıdır. Eğer, yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, yıllar harfler ile farklılaştırılmalıdır. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atıfın yazarı belli değil ise, parantez içerisindeki ifadeler şu şekilde sıralanmalıdır; internet sitesinin kurumu, erişim yılı. Yabancı dilde yazılan makalelerdeki atıflarda kullanılan bağlaçlar, metin dili ile uyumlu olmalıdır. Kaynağa yapılan atıf dışında, yapılacak açıklamalar, "Notlar" başlığı altında yazının sonunda ayrı bir sayfada verilmelidir.
- ❖ Kaynaklara yapılacak atıflarda dipnot usulü uygulanacak ise, atıfta bulunan kaynağın tam kimliği verilecektir, atıfta bulunulmamış eserler kaynakçada gösterilemez. Dipnotlarda yayın adları (Kitaplarda kitap adı, makalelerde dergi adı) italik yazılacak, atıflarda alıntı yapılan sayfa numarası mutlaka belirtilecektir. Aynı kaynağa yapılan atıflarda kitaplar için, a.g.e., makaleler için a.g.m., tezler için a.g.t., aynı sayfa için Aynı yer kısaltmaları italik olarak kullanılmalıdır.

Dipnot Yazım Teknikleri:

a. Kitaplar için

aa. Tek yazarlı eserler için:

Yazar adı ve soyadı, eser adı (varsa cilt numarası), (varsa çeviren), yayınevi, yayımlandığı yer ve tarih, sayfa numarası.

Samuel Sullivan Cox; *Bir Amerikan Diplomatının İstanbul Anıları (1885-1887)*, Çev: Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, İstanbul-2010, s.26.

Cemal Kafadar; *Between Two Worlds. The Construction of the Ottoman State*, University of California Press, Berkeley 1995, p. 93.

ab. İki yazarlı eserler için:

Birinci yazarın adı ve soyadı ve ikinci yazarın adı ve soyadı, eser adı (varsa cilt numarası), (varsa çeviren), yayınevi, yayımlandığı yer ve tarih, sayfa numarası.

Kurt B. Mayer - Walter Buckley, *Class and Society*, Random House, New York 1969, p.123.

ac. Yazarı veya editörü olmayan kitap

Macmillan contemporary dictionary (1988). İstanbul: ABC Yayınevi.

b. Arşiv belgeleri için:

Arşiv adı, Fon adı ve kodu, Dosya numarası yada klasör numarası, Gömlek numarası, varsa belge numarası yada fihrist numarası.

BOA,Y.A.HUS, D:512, G:72, Belge no(lef):3. ATASE, BHK, K:685, A:6-8288, D:5, Fil.

c. Kurum adına hazırlanmış eser:

Kurumun açık adı, eserin adı (italik), basıldığı yer, basım yılı, atıfta bulunulan sayfalar.

T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı; *1980-1990 Döneminde Türkiye'de Ekonomik Politika ve Uygulamalar*, Ankara 1991, s.1-7.

d. Makaleler için

Yazar adı ve soyadı, "makale adı" (varsa çeviren), yayımlandığı süreli yayının adı, cilt no (Romen)/sayı, yayımlandığı tarih, sayfa numarası.

Martha B. Olcott; "The Basmachi or Freeman's Revolt in Turkestan 1918-24", *Soviet Studies*, XXXIII/3, Temmuz 1981, s.353.

e. Akademik Tezler

Kaynak bir tez ise; Tez yazarının adı ve soyadı, tezin adı (italik), ( ) içerisinde tezin yapıldığı Enstitü / Üniversite, yeri ve yılı ve sayfası.

Gülay Akgül Yılmaz; *Yeraltı Ekonomisi ve Vergi Kaybı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1996, s.115,

f.Seminer veya Konferans Notları:

Konuşmacının adı ve soyadı, tebliğ konusu (tırnak içerisinde), toplantının adı, toplantı yeri, toplantı tarihi.

Arslan Sonat, “KKFA ve Dış Denge”, *X. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Kemer, Antalya, 14-18 Mayıs 1994.

g. Periyodik Bültenler:

Bülteni yayınlayan kurumun adı, yayının adı , yayın tarihi (ay ve yıl olarak), alıntının yapıldığı sayfa numarası.

Devlet Planlama Teşkilatı, *Temel Ekonomik Göstergeler*, Haziran 1994, s. 17.

Sermaye Piyasası Kurulu, *Aylık Bülten*, Haziran 1994, s. 5-7.

h. Meslekî ve Bilimsel Raporlar:

Raporu çıkartan kurumun adı, raporun adı, yayın numarası, alıntı yapılan sayfa numarası.

TÜSİAD, “İstanbul Menkul Kıymetler Borsası / Genel Durum ve Öneriler”, Yayın No: TÜSİAD-T/93, ss. 11-164.

ı. Mevzuat:

Kanun, Kanun Hükmünde Kararname, Bakanlar Kurulu Kararı, Bakanlar Kurulu Kararına Ek Karar, tebliğ, sirkü gibi mevzuata ilişkin bilgiler; resmi gazete tarihi ve sayısı ile ilgili mevzuatın kendi numaraları ve T.C. Resmi Gazete belirtilerek dipnotta yer alacaktır.

6224 Nolu Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu (23.01.1954 tarih, 8615 sayılı *T.C. Resmi Gazete*).

i. Görüşme:

Görüşme yapılan kişinin adı ve soyadı, mülakat tarihi.

Hüseyin Çakır, 17 Eylül 1994 tarihli görüşme.

k. İnternet Kaynağı:

Yazar adı ve soyadı, kaynağın adı, web adresi, erişim tarihi verilmelidir.

John N.Berry , "Educate Library Leaders," **Library Journal**, February 15, 1998 , (Çevrimiçi) <http://www.epnet.com/ehost>, 3 Nisan 2000. veya

Bill Crowley-Bill Brace, "A Choice of Futures: Is It Libraries Versus Information?", (Çevrimiçi) <http://www.epnet.com/ehost>, 30 Mart 2000.

l. Gazeteden Alıntı – Gazete Haberleri:

Gazetenin adı, tarihi ve sayfası

Radikal, 30 Eylül 2004, s.11

m. Poster

Ergin, T., Ergin, H. & Madi, B. (2001, Haziran). *Binicilik sporunun gelişim geriliği olan çocukların gelişimi ve eğitimi üzerindeki etkileri*. Etkileşim ve İşbirliği konulu Uluslar arası Özel Eğitim Konferansı'ndaki poster sunumu, Antalya, Türkiye.

Ergin, T., Ergin, H. & Madi, B. (2001, June). *Effects of horseback riding on the development and education of developmentally delayed children*. Poster session presented at International Conference on Special Education, Antalya, Turkey.

Ekler:

Makalenin ek kısmında, metinle ilgili tablolar, formlar, anket sorularının listeleri, kolay bulunamayacak belgelerin kopyaları, fotoğraf, harita vb. gibi malzemeler bulunur. Bu tür tek bir malzeme için sadece bir ek, birden çok malzeme için de, gerekli görülürse, birden çok ek yer alır. Ekler, birbirinden ayırt edilmesi gerekecek sayıda ise ya büyük Romen veya Arap rakamlarıyla, birbirini izleyecek biçimde numaralanır. Her numaranın karşısına, Ek'in içeriğini belirten bir başlığın konulması önerilir.

Ek'te yer alan bilgiler, başka kaynaklardan aktarıldığı takdirde, bu kaynaklara ilişkin referanslar mutlaka belirtilmelidir.

Belge, Tablo, Şekil ve Grafiklerin Kullanımında Uyulacak Esaslar

1. Ekler (belgeler), yazının sonunda verilecek ve altında belgenin içeriği hakkında kısa bir bilgi ile bilimsel kaynak gösterme ölçütlerine uygun bir şekilde kaynak yer alacaktır.

2. Diğer ekler (Tablo, Şekil ve Grafik) normal yazı dışındaki göstergelerin çok olması durumunda Tablo, Şekil ve grafik için başlıklar; Ek Tablo: 1, Ek Grafik: 3 ve Ek Şekil: 7 gibi yazılmalı, ekler, KAYNAKLAR'dan sonra verilmelidir.

Bu eklere metin içerisinde yapılan atıfların mutlaka Ek Tablo:1, Ek Grafik: 3 veya Ek Şekil: 7 şeklinde yapılmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve resim için şayet alıntı yapılmışsa, mutlaka kaynak belirtilmelidir.

Kaynakça Yazımında Uyulacak Esaslar

Yeni bir sayfadan başlayan kaynaklar metin içinde geçen tüm kaynakları içermelidir.

1. Kaynakçada yazar soyadı başta; sonra adı, küçük harflerle yazılacak.
2. Kaynaklar alfabetik sıra ile verilecek.
3. Makalelerde sayfa numaraları tam olarak belirtilecektir.

Makalenin yazımıyla atıflarla ilgili belirtilmeyen diğer konularda bilimsel makale yazım kuralları esas alınmalıdır.

B.E.U.
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Telif Hakkı Devir Formu / Copyright Form

[Makale Adı / Article title]

.....
.....
.....

Başlıklı makalenin telif hakkından feragat etmeyi/ettiğimizi, makalenin telif hakkının Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü'ne devredildiğini ve Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Editörlüğü makalenin yayınlanabilmesi konusunda yetkili kıldığını kabul eder ve imza ederiz.

Ayrıca, adı geçen makalenin tüm içeriği konusunda tüm sorumluluk yazar/yazarlara ait olup, makalenin içeriği konusunda doğabilecek sorunlardan Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Editörlüğü sorumlu değildir.

Bütün yazarlar tarafından imzalanması gerekiyor: (Sorumlu yazar/Corresponding author*)

<u>Yazarın Adı ve Soyadı / Author Names</u>	<u>İmzası / Signature</u>	<u>Tarih / Date</u>
1.....		
2.....		
3.....		
4.....		
5.....		

NOT: Eksik imza durumunda sorumluluk imzalayan yazarlara aittir. Form doldurulup imzalandıktan sonra online veya e-posta yoluyla gönderilmelidir:

Web : <http://sb.beu.edu.tr/>

E-mail : sbe@beu.edu.tr

BITLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
YAYIN İLKELERİ

Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından "Hakemli Dergi" statüsüne uygun yılda iki sayı olmak üzere yayımlanır. Dergi içeriği, tüm kullanıcılara açık, ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar yayımcıdan ve yazar/yazarlardan izin almaksızın, dergideki makaleleri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstererek makalelere bağlantı verebilir.

Bu dergide yayımlanan makalelerin ilim ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir. Fikirlerden Enstitümüz ve Üniversitemiz sorumlu tutulamaz. Makalelerde belirtilen görüşler, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisinin görüşünü yansıtmaz. Dergide yayımlanan makalelerin tüm yayın hakları Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisine aittir. Makalesi dergimizde yayımlanmış olan yazarlar makalenin Özet kısmının veya tamamının PDF olarak dijital ortamda yayımlanmasını kabul etmiş sayılırlar.

Dergi yazım kurallarına uymayan makaleler değerlendirmeye alınmaz. Basılmama kararı verilen yazılar varsa hakem raporuyla birlikte yazarına iade edilir. Yayın için kabul edilen yazıların yayın hakkı, yayımlanan yazılarında her türlü telif hakları dergiye aittir. Yazara herhangi bir telif hakkı ödenmez.

Yazışma Adresi/ Correspondence Address

BEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Bitlis Eren Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
13000, Merkez, Bitlis/ TÜRKİYE
Tel: 0 (434) 228 33 78
Fax: 0 (434) 228 31 15

sbedergi@beu.edu.tr

<http://sb.beu.edu.tr>

Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Bitlis Eren University Journal of the Institute of Social Sciences

Sayı
Number

1

Cilt
Volume

3

Yıl/Year

Haziran

2014

ISSN

2147-5962